

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՅԵՐԻՍ ՀԱՏՈՒՎԾՍ ԱՍԱՑԵԱԼ ՄՈՎՍԻՍԻ ԽՈՐԵՆԱՑԻՈՅ Ի ԽՆԴՐՈՅ ՍԱՀԱԿԱՅ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻՈՅ

ՑԱՆԿՔ ԱՌԱՋԻՆ ԳՐՈՅ

- 1 Ա. Պատասխանի թղթոյն Սահակայ, եւ խոստումն կատարել զհայցուածս նորա:
- 2 Բ. Թէ ընդէ՛ր, վասն զի Քաղղէացոց եւ Ասորեստանեայց մատենից ցանկագոյն են մեր իրք, ի յունականէն կամեցաք մեք ցուցանել:
- 3 Գ. Յաղագս անիմաստասէր բարուց առաջնոցն մերոց թագաւորաց եւ իշխանաց:
- 4 Դ. Յաղագս զի ոչ սակս Ադամայ եւ այլոց նահապետացն միաբանեցան այլքն ի պատմագրաց:
- 5 Ե. Յաղագս հաւասար գալոյ ազգաբանութեան երից որդւոցն Նոյի ցԱբրահամ եւ ցՆինոս եւ ցԱբրամ. եւ թէ Նինոս ոչ է Բէլ եւ ոչ որդի Բէլայ:
- 6 Չ. Յաղագս թէ է ինչ՝ որ հաւասար, եւ է ինչ՝ որ ււտար ի Մովսիսէ պատմեն այլքն հնախաւսք, եւ յաղագս Ոլոմպիոդորայ փիլիսոփայի անգիր հին գրուցացն:
- 7 Է. Յայտարարութիւն սակաւուք, թէ ըստ արտաքնոցն ասացեալ Բէլո՛ ըստ աստուածային բանից ճշմարտութեամբ է Ներրովթ:
- 8 Ը. Թէ ո՛վ կամ ուստի՛ զայսպիսիս եգիտ գրուցաբանութիւնս:
- 9 Թ. Թուղթ Վաղարշակայ արքայի Հայոց առ մեծն Արշակ արքայ Պարսից:
- 10 Ժ. Յաղագս ապստամբութեանն Հայկայ:
- 11 ԺԱ. Յաղագս պատերազմին եւ մահուանն Բէլայ:
- 12 ԺԲ. Յաղագս որ ի Հայկայ ազգք եւ ծնունդք, եւ թէ զի՛նչ իւրաքանչիւր որ ի նոցանէ գործեաց:
- 13 ԺԳ. Յաղագս ընդ արեւելեայս պատերազմին եւ յաղթութեանն, եւ մահուանն Նիւքարն Մադեսայ:
- 14 ԺԴ. Յաղագս ընդ Ասորեստանեայս կռուոյն եւ յաղթութեանն, եւ Պայսապայն Քաաղեայն, եւ Կեսարու, եւ առաջին եւ այլոց անուանեալ Հայոց:
- 15 ԺԵ. Յաղագս Արայի եւ մահուան նորա պատերազմաւ ի Շամիրամայ:
- 16 ԺԶ. Թէ ո՛րպէս յետ մահուանն Արայի Շամիրամ շինէ զքաղաքն եւ զամբարտակ գետոյն եւ զիւր տունն:
- 17 ԺԷ. Յաղագս Շամիրամայ, թէ է՛ր աղագաւ կոտորեաց գորդիս իւր, եւ թէ ո՛րպէս փախստական լինի ի Չրադաշտէ մոզէ ի Հայս եւ մեռանի ի Նինուասայ որդւոյ իւրմէ:
- 18 ԺԸ. Յաղագս թէ հաւաստի նախ լեալ պատերազմն Շամիրամայ ի Հնդիկս, եւ զկնի մահ նորա որ ի Հայս:
- 19 ԺԹ. Որ ինչ զկնի մահուանն Շամիրամայ:
- 20 Ի. Վասն Արայեանն Արայի, եւ եթէ սորա որդի Անուշաւան Սաւսանուէր:
- 21 ԻԱ. Որ ի Սկայորդւոյն Պարոյր՝ առաջին ի Հայս թագաւորէ. աւգնական լինի Վարբակայ Մարի, բառնալով զթագաւորութիւնն ի Սարդանապատղայ:
- 22 ԻԲ. Կարգ թագաւորաց մերոց եւ համար նոցունց, որդի ի հաւրէառնելով:
- 23 ԻԳ. Յաղագս որդւոցն Սենեքերիմայ, եւ թէ Արծրունիք եւ Գնունիք եւ բղեաշխն անուանեալ Աղձնեաց ի նոցանէ են սերեալք. եւ ի նոյն ճառի՛ եթէ Անգեղ տունն ի Պասքամայ:

24 ԻԳ. Յաղագս Տիգրանայ, թե ո՛րպիսի ամենայնիւ:

25 ԻԵ. Վասն երկիւղի կասկածանացն Աժդահակայ՝ ի միաբանութենէ սիրոյն Կիւրոսի եւ Տիգրանայ:

26 ԻԶ. Թէ ո՛րպէս ի խիթի լինելով Աժդահակայ՝ գառաջիկայ իւր դիպուածն տեսանէ սքանչելի երագով:

27 ԻԷ. Յաղագս որ ի խորհրդակցացն բան. զկնի ապա եւ որ ինչ իւր մտածութիւն, եւ ի նոյն հետայն գործն:

28 ԻԸ. Թուղթ Աժդահակայ, յետ որոյ եւ յաւժարութիւն Տիգրանայ, եւ յուղարկումն Տիգրանուհեայ ի Մարս:

29 ԻԹ. Եթէ ո՛րպէս յայտնեցաւ նենգութիւնն եւ գրգռեցաւ մարտն, յորում եւ մահն Աժդահակայ:

30 Լ. Յաղագս թէ յուղարկեաց զքոյր իւր Տիգրանուհի ի Տիգրանակերտ. եւ վասն Անուշայ առաջին կնոջն Աժդահակայ եւ բնակութեան գերւոյն:

31 ԼԱ. Թէ ո՛յք ոմանք սորա զարմք եւ ո՛յք ի սմանէ որոշեալ ցեղք:

32 ԼԲ. Թէ Եղիական պատերազմն առ Տեւտամաւ. եւ մեր Չարմայր ընդ Եթովպացի զաւրուն լինել սակաւութ, եւ ի նոյն մահ:

33 Կատարեցան ցանկք Առաջին գրոց ծննդաբանութեան Հայոց Մեծաց:

34 Ի Պարսից առասպելաց: Յաղագս Բիւրասպեայ Աժդահակայ:

35 Ստորագրութիւն, որ ինչ սակս Բիւրասպեայ հաւաստին:

ԳԻՐՔ ԱՌԱՋԻՆ

ԾՆՆԴԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԱՑ

Ա

Պատասխանի թղթոյն Սահակայ, եւ խոստումն կատարել զհայցուածս նորա:

2 Մովսէս Խորենացի յաղագս մերոյս ի սկզբան յայսմ բանիցս Սահակայ Բագրատունւոյ խնդալ:

3 Չանսպառ խաղացմունս ի քեզ աստուածայնոցն շնորհացն եւ զանդուլ հոգւոյն ի վերայ քոց իմացուածոցդ զշարժումնս ծանեայ ի ձեռն գեղեցիկ խնդրոյս, յառաջ քան զմարմնոյդ՝ զհոգւոյդ ընկալեալ զծանալութիւն. որ եւ սիրելի իսկ իմոց ախորժակացս է, առաւել եւս սովորութեանցս: 4 Վասն որոյ ոչ միայն գովել արժան է զքեզ, այլ եւ ի վերայ քո աղաւթել՝ առ ի լինել քեզ միշտ այսպիսի:

5 Չի եթէ վասն բանին մեք, որպէս ասի, *պատկեր Աստուծոյ*, եւ դարձեալ՝ Առաքինութիւն բանականին է խոհականութիւն, եւ քո յայտսիկ անհատ ցանկութիւն՝ ապա ուրեմն գեղեցիկ մտածութեամբ զխոհականութեանդ քո վառ եւ բորբոք պահելով զկայծակն՝ զարդարես զբանն, որով մնաս առ ի լինելն պատկեր. ի ձեռն որոյ եւ զայտորիկ զսկզբնատիպն ասիս ուրախացուցանել, գեղեցիկ եւ չափաւոր մոլութեամբ յայտսիկ մոլեալ եւ զակատեալ:

6 Առ որով տեսանեմ եւ զայս, զի եթէ որք յառաջ քան զմեզ եւ կամ առ մեաւք եղեն հարուստք եւ իշխանք աշխարհիս Հայոց, ոչ ընդ ձեռամբ անկելոց իւրեանց արդեաւք գտելոց իմաստնոց զայսպիսեացս հրամայեցին կարգել զյիշատակս բանից, եւ ոչ արտաքուստ ուստեք այսոցիկ ի ներքս ածել խորհեցան աւժանդակութիւնս իմաստից, եւ զքեզ այժմ այսպիսի եղեալ ծանեաք, - ապա ուրեմն յայտ է, թէ ամենեցուն քան զքեզ նախագունիցն ճանաչիս վեհագոյն, եւ բարձրագունից արժանաւոր գովութեանց, եւ յայսպիսիս պատկանաւոր դնիլ յարձանագրութիւնս բանից:

7 Յաղագս որոյ հեշտաբար ընկալեալ զքո խնդիրդ՝ աշխատասիրեցայց ածել ի կատարումն, յանմահ յիշատակ թողուլ զայս քեզ եւ որ զկնի քո գալոց են ազգք. զի եւ ազգի ես նախնականի, եւ

քաջ եւ արգասաւոր՝ ոչ միայն ի բանս եւ ի պիտանաւոր խոհականութիւնս, այլ եւ ի մեծամեծս եւ ի բազում գործս արժանափառս. զորս յիշատակեցուք ի կարգի պատմութեանս, յորժամ գորդի ի հաւրէ ծննդաբանելով ազգաբանիցեմք զբովանդակն, իսկ զՀայաստանեայցս նախարարութիւնս, զամենեցուն զուստն եւ զգիարդն յայտնելով համառաւտ եւ հաւաստի, որպէս ի յունականս կայ ի պատմութիւնս:

Բ

Թէ ընդէր, վասն զի Քաղղէացոց եւ Ասորեստանեայց մատենից ցանկագոյն են մեր իրք, ի յունականէն կամեցաք մեր ցուցանել:

2 Եւ ընդ այս մի՛ որ զարմացի, եթէ բազում ազգաց լեալ մատենագիրք, որպէս ամենեցուն է յայտնի, մանաւանդ Պարսից եւ Քաղղէացոց, յորս առաւել ազգիս մերոյ գտանին բազում ինչ իրաց յիշատակք, մեր զՅունացն միայն յիշեցաք զպատմագիրս, եւ անտի զյայտարարութիւն մերոյ ազգաբանութեանս խոստացաք յանդիման կացուցանել: 3 Քանզի ոչ թագաւորքն Յունաց միայն՝ որպէս զաշխարհակալութեանն, այսպէս եւ որ ինչ իմաստութեան ջանք՝ փոյթ յանձին կալան աւանդել Յունաց, յետ զատոնին իւրեանց յարմարել իրս, - որպէս եւ Պտղոմէոսն, որ եւ Եղբայրասէր, պէտ արարեալ զամենայն ազգաց զմատեանս եւ զվէպս ի յոյն լեզու փոխարկեաց, և

4 (Բայց մի՛ որ աստանաւր զմեզ անուսումն համարեալ բամբասիցէ իբրեւ զանվարժս ոմանս եւ զտգէտս, որպէս թէ Եգիպտացոց լեալ թագաւոր՝ մեր այժմ զնա Յունաց գրեցաք: 5 Քանզի նուաճեալ նորա եւ զՅոյնս ընդ իւրով ձեռամբ՝ անուանեցաւ Աղէքսանդրի եւ Յունաց թագաւոր, որպէս եւ ոչ մի որ ի Պտղոմէանցն կամ յայլոցն տիրելոցն Եգիպտացոց անուանեցաւ որ երբէք. որ եւ վասն առաւել յունասէր բարս ունելոյ՝ ի յոյն լեզու զաշխատութիւն իւր ժողովեաց: 6 Է եւ այլ բազում այսպիսի ինչ պատճառ վասն ասելոյն մեր զնա Յունաց թագաւոր. այլ վասն համառաւտելոյ զճառս՝ բաւական լիցի ասացեալս վասն նորա:) 7 Եւ այլ եւ բազում արք անուանիք եւ իմաստութեան պարապեալք ի յունաց աշխարհէն՝ հոգացան ոչ միայն զգիրս դիւանացն այլոց ազգաց թագաւորացն եւ զմեհենիցն յեղուլ ի յոյն բան, և որպէս գտանեմք զայն, որ եւ զԲերոսոսն յայս յորդորեաց զայր քաղղէացի եւ զվարժ ամենայն իմաստութեամբ, - այլ եւ զմեծամեծս եւ զգարմանալոյ արժանաւորս յարուեստից. եւ ուրեք ուրեք գտեալ աշխատութեամբ, հաւաքեալ փոխեցին ի յոյն լեզու, որպէս զԱ. առ Բ. եւ զԹ. առ Փ. եւ զԿ. առ Ե. եւ զԸ. առ Թ. 8 Եւ ժողովեալ զայսոսիկ արանց, զորոց եւ մեր զանուանան հաւաստի գիտեմք՝ նուիրեցին ի փառս Հելլենացոց աշխարհին: 9 Եւ զովելիք են, որպէս իմաստասիրեցեալքն, յաղագս ջանին եւ իմաստութեանն առ ի յայլոց լինելոյ գտակք, առաւել եւս որք ընկալան եւ պատուեցին զայսպիսի գիւտս իմաստից: 10 Վասն որոյ եւ զբոլոր իսկ զՅոյնս ոչ դանդաղիմ մայր կամ դայեակ ասել իմաստից:

11 Եւ վասն առ ի Յունաց զրուցաբանան զակնարկութիւն մերոյ պիտոյիցս առնելոյ՝ բաւական է այսչափ:

Գ

Յաղագս անիմաստասէր բարուց առաջնոցն մերոց թագաւորաց եւ իշխանաց:

2 Կամիմ զանիմաստասէր բարս առաջնոցն մերոց նախնեացն ոչ առանց յիշատակի բամբասանաց թողուլ, այլ աստէն իսկ, ի սկզբան մերոյ գործառնութեանս, զվասն նոցա կշտամբութեան յարմարել զբանս: 3 Չի թէ արդարեւ արժանի զովութեան այնք ի թագաւորաց իցեն, որք զրով եւ պատմութեամբ զիւրեանցն հաստատեալ կարգեցին զժամանակս, եւ զգործս իմաստութեան եւ զքաջութիւն իւրաքանչիւր արձանացուցին ի վէպս եւ ի պատմութիւնս՝ ըստ նոցանէ եւ պարապեալքն այսպիսում ճգնութեան դիւանագիրք մատենից՝ ներբողականաց ի մէնջ արժանի եղեն ասից. ի ձեռն որոց եւ մեր յընթեռնուլն զառ ի նոցանէ շարածս բանից՝ ըստ աշխարհաւրէն կարգաց իմաստնանալ ասիմք, եւ քաղաքականս ուսանել կարգս, յորժամ զայսպիսիս ընթերցասիրիցեմք իմաստութեան ճառս եւ զրուցատրութիւնս, որք են Քաղղէացոց եւ

Ասորեստանեայց, Եգիպտացւոց եւ Հելլենացւոց. առ այսոքիւք եւ փափագիցեմք եւս արդեաւք իմաստութեան արանցն այնոցիկ, որ գայսպիսի փոյթ յանձին կալան. - սպա ուրեմն ամենեցուն մեզ յայտնի է թագաւորացն մերոց եւ այլոց առաջնոցն առ ի յիմաստն տիմարութիւն, եւ անկատարութիւն ոգւոյն բանականի: 4 Չի թէպէտ եւ եմք ածու փոքր, եւ թուով յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ, եւ զաւրութեամբ տկար, եւ ընդ այլով յոյժ անգամ նուաճեալ թագաւորութեամբ՝ սակայն բազում գործք արութեան գտանին գործեալ եւ ի մերում աշխարհիս, եւ արժանի գրոյ յիշատակի, գոր եւ ոչ մի ոք ի նոցանէ պէտ յանձին կալաւ մատենագրել: 5 Արդ՝ այնոքիկ, որ եւ ոչ անձանց խորհեցան բարի առնել, եւ անուն յիշատակի յաշխարհի թողուլ, զի՞ արդեաւք եւ մեղադրութիւն մեր այնպիսեացն ի ճահ պատահիցէ, զեւս մեծագոյնս ի նոցանէ պահանջել եւ որ ինչ հնագոյն քան զնոսա:

6 Այլ ասիցէ որ արդեաւք. վասն ոչ լինելոյ գիր եւ դպրութիւն ի ժամանակին, կամ վասն պէս պէս պատերազմացն, որ կուռ զմիմեանց զկնի ի վերայ գային: 7 Այլ ոչ արդարեւ այսոքիկ կարծեցեալ լինի. քանզի գտանին եւ միջոցք լեալ պատերազմացն, եւ գիր Պարսից եւ Յունաց, որովք այժմ գիւղից եւ գաւառաց, եւս եւ իւրաքանչիւր տանց առանձնականութեանց, եւ հանուրց հակառակութեանց եւ դաշանց այժմ առ մեզ գտանին անբաւ գրուցաց մատենք, մանաւանդ որ ի սեպիական ազատութեան պայսագատութիւն: 8 Այլ ինձ թուի, որպէս այժմ՝ եւ առ հինսն Հայաստանեայցս լեալ անսիրելութիւն իմաստութեան եւ երգարանաց բանաւորաց: 9 Վասն որոյ անելորդ է մեզ եւ այլ յաղագս արանց անբանից, թուլամտաց, վայրենեաց ճառել:

10 Բայց ընդ քո յոյժ զարմացեալ եմ ընդ մտացոյ ծննդականութիւն, որ ի սկզբանցն մերոց ազգաց մինչեւ ցայժմուսս միայն գտար գայսպիսոյ մեծէ իրէ բուռն հարկանել, եւ մեզ խոյզ խնդրոյ առաջի արկանել - երկար եւ շահաւոր գործով զագգիս մերոյ կարգել զպատմութիւնն ճշդիւ՝ զթագաւորացն եւ զնախարարականաց ազգաց եւ տոհմից, թէ ո՛վ յումմէ, եւ զի՛նչ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ գործեաց, եւ ո՛վ ոք ի ցեղիցս որոշելոց ընտանի եւ մերագնեայ, եւ ո՛յք ոմանք եկք ընտանեցեալք եւ մերագնացեալք. եւ զգործս եւ զժամանակս իւրաքանչիւր գրով դրոշմել, ի ժամանակէ անկարգ ամբարտակին շինուածոյ մինչեւ ցայժմ. - գեղեցիկ գայս քեզ համարեալ ի փառս եւ անջան հեշտութիւն:

11 Առ որ այսչափ միայն ասացից. միթէ մատեա՞ն մերձ կայցէ ինձ, որպէս ասի ի Յովք, կամ դպրութիւն քոց հայրենեացն, որով նմանագոյնս արդեաւք Եբրայեցւոցն պատմագրաց՝ ի վերուստ ի քեզ իջուցանիցեմ անսխալ, կամ ի քէն եւ յայլոց սկսեալ՝ անդր ի վեր հանիցեմ ի սկիզբն: 12 Բայց սակայն սկսայց, թէպէտ եւ ջանիւ. միայն թէ շնորհակալ որ մերոցս գտանիցի աշխատութեանցս: 13 Եւ սկսայց՝ յորոց եւ այլքն, որք յեկեղեցւոց եւ ոյք ըստ Զրիստոսի, անելորդ համարելով զարտաքնոցն երկրորդել յաղագս սկզբանն առասպելս, բայց եթէ զկնիսն՝ ժամանակս ինչ արդեաւք եւ զարս յայտնիս, որում եւ աստուածայինքն ի ճահ գայցեն պատմութիւնք բանից. մինչեւ ի հարկէ երթեալ հասանիցեմք ի հեթանոսականսն գրուցատրութիւնս. սակայն եւ ի նոցանէ՝ գոր ինչ հաւաստին կարծեմք, առնուլ:

Դ

Յաղագս զի ոչ սակս Ադամայ եւ այլոց նահապետացն միաբանեցան այլքն ի պատմագրաց:

2 Յաղագս Արմատոյն հանուր մարդկութեանս, կամ թէ հաճոյ ումեք թուիցի ասել ծայրին, պարտ էր մեզ սակաւ ինչ անցանել բանիւ, թէ ընդէ՞ր հակառակ Հոգւոյն խորհեալ՝ անմիաբանեցան այլքն ի պատմագրաց, զԲերոսեայ ասեմ, զԲազմավիպէն եւ զԱբիւղենայ. կամ զնոյն ինքն զՆաւակառուցէն եւ գայլոց նահապետացն, ոչ միայն վասն անուանց եւ ժամանակաց, այլ եւ վասն ոչ սկիզբն գառ ի մէնջ հաւատարմացեալս կարգելոյ ազգի մարդկան:

3 Զանզի ասէ վասն նորա Աբիւղենոս հանգոյն այլոցն այսպէս. .Եւ զնա ամենախնամն Աստուած եցոյց հովիւ եւ առաջնորդ ժողովրդեաննէ: 4 Յետ որոյ ասէ. .Թագաւորեաց Ադովրոս շարս տասնէ, որ լինին ամք երեսուն եւ վեց հազար: 5 Նոյնպէս եւ յաղագս Նոյի այլով անուամբ վարին եւ

Ժամանակաւք անբաւիւք. թէպէտ եւ վասն ջրոյն սաստկութեան եւ վասն ապականութեան երկրի՝ զոյգ հոգեւորացն բարբառին բանից. նոյնգունակ եւ զթիւ նահապետացն տասն՝ Քսիտութեաւ հանդերձ թուեն: 6 Որ ոչ միայն ըստ բոլորման առ ի յարեզականէ չորեքժամանակեան ըստ մեզ լինելոյ տարւոյն՝ հեռանայ յամաց մերայնոցն, - մանաւանդ թէ եւ յաստուածայնոցն, - այլ եւ ոչ որպէս Եգիպտացիքն զլուսնականսն հաշուեն ծագմունս. նա եւ ոչ, զառ ի դիցն ոմանց սասցեալս թէ տարիս որ վարկցի՝ զուգեալ համեմատէ անհուն թուոց առարկութեանցս առ ի հաւասարել ճշմարտութեանն, երբեմն նուազ եւ երբեմն սաստիկ զհաւաքումն գումարելով: 7 Արդ աւրէն էր մեզ աստանաւր զկարծիս նոցա յայտնել ըստ կարողութեան, թէ զի՛նչ իւրաքանչիւր որ ի նոցանէ խորհեցան այսպէս զայտոսիկ գրել. այլ վասն երկարութեան առաջիկայ գործոյս՝ այլում տեղոյ եւ ժամանակի զայտոսիկ թողեալ, հասցուք աստանաւր զբանս, սկսանելով յաղագս այտորիկ՝ որպէս եւ հաւատացեալ ենք:

8 Ադամ նախաստեղծ. սա կեցեալ ամս երկերիւր եւ երեսուն՝ ծնանի զՍէթ. Սէթ կեցեալ ամս երկերիւր եւ հինգ՝ ծնանի զԵնոք: 9 Սորա երկուքն յարձանագրութեանցն ընդդէմ երկուց հանդերձելոցն, որպէս ասէ Յովսեպոս. թէպէտ եւ ուրն անյայտ է: 10 Ենոք, որ առաջին յուսացաւ կոչել զԱստուած:

11 Եւ ընդէ՛ր արդեաւք այս, եւ կամ վասն որո՛ց պատճառանաց նախ սա յուսացեալ կոչելոյն զԱստուած, եւ կամ ո՛րպէս կոչելն իմանի: 12 Քանզի է Ադամ ճշմարտապէս աստուածաստեղծ, եւ սա ի բերանոյ Աստուծոյ առեալ ասի պատուէր, այլ եւ յանցուցեալ եւ ի թագստեան եղեալ՝ զՈ՛ր ես՝ն յԱստուծոյ եւ ոչ յայմէ ումեքէ հարցանի. սապէս եւ զվճիռ վարկին ի նորին բերանոյ լսէ: 13 Իսկ յետոյ եւ Աբել մերձաւոր եւ ծանալթ Աստուծոյ լեալ՝ պատարագ մատուցանէ, եւ ընկալեալ լինի: 14 Արդ՝ սոցա այսպէս յընդունելութիւն եւ ի ծանալթութիւն Աստուծոյ լեալ՝ ընդէ՛ր առաջին սա ասի կոչել զԱստուած, եւ այս՝ յուսով: 15 Արդ՝ զայսն վասն սորա ի տեսութեանց ի հրաւիրեալն մեր յուղարկեցուք տեղի. իսկ որ առ ձեռն պատրաստն է՝ ասասցուք:

16 Քանզի ի պատուիրանազանցութեան գտեալ առաջինն ի մարդկանէ ի դրախտէն եւ յԱստուծոյ, չարին աղագաւ, որպէս ասացեալ է, գտանի արտասահմանեալ: 17 Չկնի եւ ընտանեգոյնն Աստուծոյ յորդոցն Ադամայ՝ ի հարազատէն իւրմէ սպանանի յերբարէ: 18 Յետ որոյ ոչ բանի ինչ աստուածայնոյ եւ ոչ յայտնութեան ինչ իրիք եղելոյ, ի տարակուսանս եւ յանյուսութիւն ազգ մարդկան հատեալ լինի, այլ եւ յինքնահաճոյ արդարեւ գործս. յորոց միջի սա քաջայոյս եղեալ ուղղութեամբ հանդերձ կոչէ զԱստուած: 19 Իսկ կոչելոյ կրկնակի իմանի. կա՛մ անուանել որպէս զմոռացեալ, կամ յաւզնականութիւն կարդալ: 20 Արդ՝ անուանելն որպէս զմոռացեալ՝ ոչ է ի դէպ. զի ոչ բազմութիւն ամաց ընդ մէջ անցեալ, որ ի մոռացումն նոցա զԱստուածդ աճէր զանուն եւ կամ զնոյն ինքն՝ որոյ անունն, եւ ոչ դարձեալ մահու եւ թաղման դեռ եւս յԱստուծոյ ստեղծեալն հասեալ էր: 21 Ապա ուրեմն յաւզնականութիւն կոչէ սա զԱստուած:

22 Սա կեցեալ ամս հարիւր եւ իննսուն՝ ծնանի զԿայինան. Կայինան կեցեալ ամս հարիւր եւ եաթանասուն՝ ծնանի զՄադադայէլ. Մադադայէլ կեցեալ ամս հարիւր վաթսուն եւ հինգ՝ ծնանի զՅարեղ. Յարեղ կեցեալ ամս հարիւր վաթսուն եւ երկու՝ ծնանի զԵնովք. Ենովք կեցեալ ամս հարիւր վաթսուն եւ հինգ՝ ծնանի զՄաթուսադայ: 23 Սա յետ ծնանելոյն զՄաթուսադայ՝ ամս երկերիւր արժանի եւ հաճոյ վարս ստացեալ, որպէս գիտէ որ հաճեցան, փոխեալ ասի ի միջոյ ամբարշտաց. զորոյ զպատճառն յետոյ հատուցուք: 24 Մաթուսադայ կեցեալ ամս հարիւր վաթսուն եւ հինգ՝ ծնանի զՂամեք. Ղամեք կեցեալ ամս հարիւր ութսուն եւ ութ՝ ծնանի որդի, եւ անուանէ զնա Նոյ:

25 ՅԱՂԱԳՍ ՆՈՅԻ

Եւ ընդէ՛ր արդեաւք զսա միայն որդւոյ անուամբ յորջորջեաց, իսկ վասն այլոցն ամենեցուն պարզաբար ասաց, թէ ծնան. զորմէ ընդդէմ իմն մարգարեանայ հայրն. Սա, ասէ, հանգուսցէ զմեզ ի գործոց եւ ի տրտմութենէ ձեռաց եւ յերկրէ՝ զոր անէժ տէր Աստուածն: 26 Որ եղև ոչ հանգիստ, այլ ջնջումն որ ինչ միանգամ ի վերայ երկրի: 27 Ինձ թուի՝ հանգուցանելն դադարեցուցանել է. իսկ

դադարեցուցանելն՝ զամբարշտութիւն եւ զչարիս, սատակմամբ մարդկան զագրագործաց դարուն երկրորդի: 28 Քանզի գեղեցկաբար ասաց, թէ .ի գործոց մերոցե, որ է յանարեւնութեանց, .եւ ի տրտմութենէ ձեռացե, որովք կատարեմք զպղծութիւնս: 29 Բայց եւ հանգչին արդարեւ ըստ այսմ մարգարէութեան ոչ ամենեքին, այլ կատարեալքն յառաքինութեան ոգիք, յորժամ չարիք որպէս հեղեղաւ ջնջեալ մաքրին, իբր առ Նոյիւ մոլեալքն ի չարիս: 31 Իսկ որդւոյ անուամբ մեծարեաց գնա Գիր՝ իբրեւ զյայտնի եւ զնշանաւոր եւ զարժանաւոր ժառանգ հայրենեացն առաքինութեանց:

Ե

Յաղագս հաւասար գալոյ ազգաբանութեան երկոց որդւոցն Նոյի ցԱբրահամ եւ ցՆինոս եւ ցԱրամ. եւ թէ Նինոս ոչ է Բէլ եւ ոչ որդի Բելայ:

2 Եւ այս յայտնի է ամենեցուն, զի դժուարահաւաք եւ տաժանելի է որպէս գիւտ ժամանակացն ի սկզբանէ մինչեւ առ մեզ՝ առաւել եւս գիւտ նախարարականաց ազգաց ծննդոց յերկոց որդւոցն Նոյի, ցորքան կամք իցեն խուզել ումեք ըստ իւրաքանչիւր դարուց: 3 Մանաւանդ զի աստուածայնոյն Գրոյ գիւրսն ի բաց հատեալ յինքն սեպհական ազգ՝ ելիք զայոցն իբր զարհամարհելեացն եւ իւրոց անարժան կարգելոց բանից: 4 Չորոց մեք սկսեալ ճառեցուք՝ որքան է կարողութիւն, որպէս գտաք զհաւաստին ի հնոց պատմութեանց, մերով մասամբ ամենեւին անտուտ: 5 Իսկ դու, ով ուշիմ ընթերցասէրդ, հայեա՛ց աստանաւոր ընդ հաւասարութիւն կարգի երկոց ազգացդ մինչեւ ցԱբրահամ, ցՆինոս եւ ցԱրամ, եւ զարմացի՛ր:

6 Մեմ կեցեալ ամս հարիւր, յետ երկուց ամաց ջրհեղեղին, ըստ աստուածային բանից, ծնանի զԱրփաքսայ:

ՄԵՄ

7 Մեմ ամս հարիւր՝ ծնանի զԱրփաքսայ:

8 Արփաքսայ ամս հարիւր երեսուն եւ հինգ՝ ծնանի զԿայինան.

9 Կայինան ամս հարիւր եւ քսան՝ ծնանի զՄաղայ.

10 Մաղայ ամս հարիւր եւ երեսուն՝ ծնանի զԵբեր.

11 Եբեր ամս հարիւր երեսուն եւ չորս՝ ծնանի զՓաղեկ.

12 Փաղեկ ամս հարիւր երեսուն եւ երիս՝ ծնանի զՌագաւ.

13 Ռագաւ ամս հարիւր եւ երեսուն՝ ծնանի զՄերուք.

14 Մերուք ամս հարիւր եւ երեսուն՝ ծնանի զՆաքովր.

15 Նաքովր ամս եաւթանասուն եւ ինն՝ ծնանի զԹարայ.

16 Թարայ ամս եաւթանասուն՝ ծնանի զԱբրահամ:

ՔԱՄ

17 Քամ ծնանի զՔուշ.

18 Քուշ ծնանի զՄեստրայիմ.

19 Մեստրայիմ ծնանի զՆերրովթ.

20 Ներրովթ ծնանի զԲար.

21 Բար ծնանի զԱնեբիս.

22 Անեբիս ծնանի զԱրբել.

23 Արբել ծնանի զՔայադ.

24 Քայադ ծնանի զմիւս Արբել.

25 Արբել ծնանի զՆինոս.

26 Նինոս ծնանի զՆինուսա:

ՅԱԲԵԹ

- 27 Յաբեթ ծնանի գԳամեր.
- 28 Գամեր ծնանի գԹիրաս.
- 29 Թիրաս ծնանի գԹորգոմ.
- 30 Թորգոմ ծնանի գՀայկ.
- 31 Հայկ ծնանի գԱրամանեակ.
- 32 Արամանեակ ծնանի գԱրամայիս.
- 33 Արամայիս ծնանի գԱմասիայ.
- 34 Ամասիայ ծնանի գԳեղամ.
- 35 Գեղամ ծնանի գՀարմայ.
- 36 Հարմայ ծնանի գԱրամ.
- 37 Արամ ծնանի գԱրայն գեղեցիկ:

38 Արդ գԿայինան չորրորդ ի Նոյէ ամենայնք ի ժամանակագրացն գրեն, եւ ի Սեմայ երրորդ: 39 Նոյնպէս եւ գԹիրաս՝ չորրորդ ի Նոյէ, իսկ ի Յաբեթայ երրորդ. թէպէտ եւ ըստ մերում թարգմանութեանս ոչ ուրեք ի բնագրի գտանի: 40 Իսկ գՄեստրայիմ չորրորդ ի Նոյէ եւ երրորդ ի Քամայ՝ ոչ ի մերում թարգմանութեանս եւ ոչ ի ժամանակագրաց ուրեք կարգեալ գտանեմք: 41 Այլ այսպէս զսա կարգեալ գտաք ի յուշմագունէ եւ յընթերցասիրէ ումեմնէ Ասորոյ. եւ հաւատարիմ թուեցաւ մեզ ասացեալն: 42 Քանզի Մեստրայիմդ է Մեծրայիմ, որ իմանի Եգիպտոս. եւ բազումք ի ժամանակագրաց գՆերրովթ, որ է Բէլ, եթովպացի գոլ ասելով՝ հաւանեցուցին զմեզ այսպէս հաւաստի լինել, յաղագս բնակութեան սահմանացն ընդ Եգիպտոս:

43 Յետ որոյ ասասցուք եւ զայս. զի թէպէտ եւ ամք ժամանակաց ծննդոցն Քամայ մինչեւ ցՆինոս ոչ ուրեք գտանին թուեալ, եւ կամ թէ առ մեզ ոչ հասեալ, այլ հաւաստեալ եւ ոչ նորին ինքեան Նինոսի, իսկ մերոյն Յաբեթի ամենեւին ոչ, - սակայն ասացեալ ազգաբանութիւնդ հաւաստի է, երեցունց ցեղիցն մետասան գոյով ցԱբրահամ եւ ցՆինոս եւ ցմերն Արամ. զի Արայն երկոտասաներորդ՝ է յետ Նինոսի, մանուկ տիովք վախճանեալ: 44 Եւ է ճշմարիտ, եւ մի՛ որ յերկուսացի. քանզի պատմէ մեզ զայսոսիկ ի յոյով իրս հաւատարիմն Աբիւղենոս, եւ ասէ այսպէս. Նինոս Արբեղայ, Քայաղայ, Արբեղայ, Անեբայ, Բաբեայ, Բելայե: 45 Նոյնպէս եւ զմերն՝ ի Հայկայ մինչեւ ցԱրայն գեղեցիկ, գոր եսպան կայտոն Շամիրամ՝ թուէ այսպէս. Արայն գեղեցիկ՝ Արամայ, Հարմայ, Գեղամայ, Ամասեայ, Արամայիսայ, Արամանեկայ, Հայկայ, որ եղել հակառակ Բելայ, միանգամայն եւ կենախուզ: 46 Եւ զայս մեզ Աբիւղենոս յիւրում առաջնում առանձնականի իմն մանր ազգաբանութեան ասէ. գոր աստ ուրեմն յետոյ ոմանք բարձին:

47 Այսոցիկ վկայէ եւ Կեփաղիովն. քանզի ասէ ի միում գլխոցն այսպէս. Մանր զամենայն ի սկզբան մերոյ աշխատութեանս սկսաք գրել զազգաբանութիւնսն ի դիւանացն արքունի. այլ առաք հրաման ի թագաւորաց՝ թողուլ զաննշանից եւ զվատաց արանց ի հնոցն գլխատակն, եւ գրել միայն զքաջս եւ զիմաստունս եւ զաշխարհակալս նախնիս, եւ մի՛ յանպէտս զժամանակս մեր ծախելէ, եւ զայսն:

48 Այլ այս մեզ ամենեւին աւտար եւ արտաքոյ ճշմարտութեան, որք զՆինոս որդի Բելայ ասեն, կամ թէ նոյն ինքն Բէլ. զի ոչ ազգաբանութիւնն եւ ոչ ամացն ժողովումն այսոցիկ վկայէ: 49 Բայց եթէ ըստ նշանաւոր եւ անուանի լինելոյ՝ որ պատեհ համարեալ այսպէս կարգիցէ զհեռին մատաւոր:

50 Եւ գտաք զայսոսիկ արդարեւ Յունաց դպրութեամբ. զի թէպէտ եւ Յոյնք ինքեանք ի Քաղդէացուցն փոխեցին յիւրեանց լեզուն, եւ թէպէտ եւ Քաղդէացիք ինքնակամ յաւժարութեամբ եւ կամ ի հրամանէ թագաւորաց հարկեալ զայս իրագործել, որպէս Առիոս ոմն եւ այլք բազումք, սակայն մեր Յունաց համարիմք, որպէս ի նոցանէ ուսեալք:

2

Յաղագս թէ ինչ որ հաւասար, եւ է ինչ որ աստար ի Մովսիսէ պատմեն այլքն հնախաւար, եւ յաղագս Ոլիմպիոդորայ փիլիսոփայի անգիր հին գրուցացն:

2 Չհաւաստին որչափ կարացեալ ի բազմացն ընտրեալ բանից՝ կարգեցաք զծնունդս երից որդւոցն Նոյի ցԱբրահամ եւ ցՆինոս եւ ցԱբամ. որում ոչ գոր ընդդիմանալ կարծեմ ի միտս ունողացն. բայց եթէ զճշմարտութեանն որ խորհելով քակել զոճ՝ յառասպելս զճշմարիտ բանս ախորժելով փոփոխել փութասցէ: 3 Եւ յայտսիկ իւրաքանչիւր միտք որպէս կամին՝ ուրախասցին:

4 Այլ եթէ շնորհակալ եւ մերոցս տքնութեանց եւ ջանից լինիցիս, ո՛վ ուսումնասէր դու եւ յայտսիկ զմեզ աշխատեցուցանաւ, անցից սակաւ բանիւք յիշատակաց յաղագս որոյ վերագոյնդ կարգեցաք, թէ ո՛րպէս առաջինքն ի վիպասանացն յաղագս այտորիկ հաճեցան շարագրել. թէպէտ եւ ոչ ունիմ այժմ ասել, յամբարանոցս մատենից թագաւորա՛ցն այսպէս արդեաւք գտեալ, եթէ ըստ ախորժելոյ որպէս կամեցան իւրաքանչիւրքն փոփոխել զանուանս եւ զգրոյցս եւ զժամանակս, եւ կամ վասն այլ զինչ եւ իցէ պատճառանաց: 5 Բայց որպէս ի սկզբանն երբեմն ճշմարտեն, երբեմն ստեն - որպէս յաղագս նախաստեղծին, ոչ առաջին մարդ ասելով զնա, այլ թագաւոր, սոյնպէս անուն խժական նմա եւ աննշանակ կոչելով, եւ ամս տալով երեսուն եւ վեց հազար. իսկ թուով նահապետացն եւ ջրհեղեղին յիշատակաւ՝ զոյգ եւ հաւասար Մովսիսի, - նոյնպէս եւ յետ ջրհեղեղին երիս կարգելով արս անուանիս յառաջ քան զաշտարակաշինութիւնն, զկնի նաւարկութեանն Քսիսութեայ ի Հայս՝ ճշմարտեն. իսկ անուանցն փոփոխմամբ եւ բազմաւք այլովք ստեն:

6 Բայց ես այժմ ուրախացայց, հաւ առնելով առաջիկայիցս իմոց բանից ի սիրելոյն իմմէ եւ քան զշատս արդարախաւսողէ, ի Բերոսեանն Սիրիլայ: 7 Յառաջ քան զբուրգն, ասէ, եւ զբազմաբարբառն լինել ճայն ազգի մարդկան, եւ զկնի նաւարկութեանն Քսիսութեայ ի Հայս՝ Չրուանն եւ Տիտանն եւ Յապետոսթ լինէին իշխանք երկրի: 8 Որ ինձ թուին Սեմ, Քամ եւ Յաբեթ:

9 Եւ ի բաժանել սոցա, ասէ, զամենայն տիեզերս ընդ իւրեանց իշխանութեամբ՝ հարստացեալ տիրէ ի վերայ երկոցունցն եւս Չրուանն: 10 Չոր աստ ուրեմն Չրադաշտ մոզ, արքայ Բակտրիացւոց, որ է Մեդաց, սկիզբն եւ հայր աստուածոցն ասաց լինել. եւ բազում այլ ինչ զնմանէ առասպելեաց, զոր անտեղի է մեզ այժմ երկրորդել:

11 Արդ՝ ի բռնանալն, ասէ, Չրուանայ՝ ընդդիմացան նմա Տիտանն եւ Յապետոսթ, ի մարտ պատերազմի ընդ նմա զրգռելով, վասն զի թագաւորեցուցանել զորդիս իւր ի վերայ ամենեցուն խորհէր: 12 Եւ յայսպիսում խռան յափշտակեաց, ասէ, Տիտանն զմասն ինչ ի ժառանգութենէ սահմանացն Չրուանայ: 13 Աստ ի մէջ անցեալ քոյր նոցա Աստղիկ՝ համոզեալ դադարեցուցանէ զաղմուկն. եւ յանձն առնուն թագաւորել Չրուանայ. բայց դաշինս ուխտից եւ երդմանց ի միջի հաստատեն, սպանանել զամենայն արու՝ որ ծնանիցի Չրուանայ. զի մի ազգաւ ի վերայ նոցա թագաւորեսցէ: 14 Ուստի եւ արս հզաւրս ի Տիտանացն ի վերայ ծննդոց կանանց նորա կարգէին: 15 Եւ սպանեալ զերկուս ոմանս վասն երդմանն եւ ուխտին հաստատուն կալոյ՝ խարհի այնուհետեւ քոյր նոցա Աստղիկ հանդերձ կանամբք Չրուանայ, հաւանեցուցանել զոմանս ի Տիտանացն՝ ապրեցուցանել զայլ մանկունս, եւ յարեւմուտս կոյս յուղարկել ի լեառնն, որ անուանեալ կարդային Դիւցընկէց, իսկ այժմ կոչի Ոլիմպոս:

16 Արդ՝ զայտսիկ այլ որ թէպէտ առասպելս, թէպէտ ճշմարտութիւն հաշուեալ համարեսցի՝ բայց որպէս ես հաւանեալ եմ, բազում ինչ ճշմարիտ է: 17 Քանզի եւ որ Կիպրացւոց Կոստանդեայ եպիսկոպոս Եպիփանոս ի Հերձուածոցն Յանդիմանութեան, յորժամ ճշմարիտ եւ արդարադատ զԱստուած ձեռնարկէ ցուցանել, եւ վասն ջնջելոյ որդւոցն Իսրայելի զեաւթն ազգան ասէ այսպէս, եթէ արդարադատապէս Աստուած զազգսն զայնոսիկ ջնջեաց յերեսաց որդւոցն Իսրայելի. զի ի բաժին որդւոցն Սեմայ հասեալ էր երկիր կալուածոցս այսոցիկ, եւ բռնութեամբ Քամայ ի վերայ եկեալ յափշտակեաց զերկիրն: 18 Իսկ Աստուծոյ իրաւունս պահեալ զերդման ուխտին՝ վրէժ հաստուցանէ ազգին Քամայ, ի բաց դարձուցանելով զժառանգութիւնն՝ որդւոցն Սեմայ: 19 Այլ զՏիտանն եւ զՌափայիմն յիշեն աստուածային Գիրք:

20 Բայց պարտ է մեզ զոմանց անգիր հին գրոյցս, որ պատմեալ եղեն վաղ ուրեմն ի մէջ իմաստնոցն Յունաց, (եւ հասին մինչեւ ի մեզ այս գրոյցք ի Գորգի եւ ի Բանան անուն կոչեցելոց, եւս երրորդ ոմն Դաւիթ), թեպէտ եւ յոյժ սակաւութ՝ երկրորդել: 21 Յորոց մի ոմն ի նոցանէ, վարժեալ փիլիսոփայութեամբ, ասէր այսպէս, թէ .Ո՛վ ծերք, յորժամ էի ի մէջ Յունաց զիմաստութիւն վարժելով՝ դէպ եղեւ ի միում աւուր, զի վասն աշխարհագրութեանց եւ բաժանմանց ազգաց ի մէջ արանց իմաստնոց եւ հմտագունից բան ճառիւր. ոմանք այլազգաբար եւ ոմանք այլաբանաբար գրոյցս մատենից տային. իսկ որ կատարելագոյնն էր ի նոսա, Ոլիմպիոդորոս անուն, այսպէս ասաց. Պատմեցից ձեզ, ասէ, եւ գրոյցս անգիրս յաւանդութենէ ի մեզ հասեալ, զորս եւ բազումք ի գեղջկաց գրուցեն մինչեւ ցայժմ: 22 Մատեան լեալ զՔսիսութեայ եւ զորդւոց նորա, որ այժմ ոչ ուրեք երեւի, յորում, ասեն, կարգ լեալ բանից այսպիսի: 23 Յետ նաւելոյն Քսիսութեայ ի Հայս եւ դիպելոյ ցամաքի, գնայ, ասէ, մի յորդւոց նորա կոչեցեալն Սեմ ընդ արեւմուտս հիւսիսոյ դիտել գերկիրն, եւ դիպեալ դաշտի միում փոքու առ երկայնանստիւ միով լերամբ, գետոյ ընդ մէջ նորա անցանելով, ի կողմանս Ասորեստանի, դադարէ առ գետովն երկուսնեայ աւուրս, եւ անուանէ յանուն իւր զլեառնն Սիմ, եւ դառնայ անդրէն յարեւելս հարաւոյ, ուստի եկն: 24 Իսկ ի կրստերագունից որդւոցն նորա Տարբան անուն, երեսուն ուստերաւք եւ հնգետասան դստերաւք եւ նոցին արամբք մեկնեալ ի հարէն՝ բնակէ անդէն ի նոյն գետեզեր, յորոյ անուն եւ զգաւառն անուանէ Տարան, եւ զանուն տեղոյն ուր բնակեցան՝ կոչէ Յրաւնս. զի անդ զառաջինն սկիզբն եղեւ բաժանելոյ որդւոց նորա ի նմանէ: 25 Նորին դարձեալ եւ առ եզերք սահմանացն Բակտրիացւոց ասէին բնակել սակաւ աւուրս, մնացեալ եւ մի ոմն յորդւոց նորա անդ: 26 Քանզի կողմանք արեւելից Զրուան զՍեմ կոչեն, եւ Զարուանդ զգաւառն անուանեալ ասեն մինչեւ ցայժմն:

27 Բայց առաւել յաճախագոյն հինքն Արամագնեայց ի նուագս փանդոման եւ յերգս ցցոց եւ պարուց զայսոսիկ ասեն յիշատակաւ: 28 Եւ այսոքիկ գրոյցք սուտ եւ կամ թէ արդարեւ լեալ՝ մեզ չէ ինչ փոյթ: 29 Այլ վասն գիտելոյ քեզ զամենայն, որ ինչ ի լոյս եւ որ ինչ ի գրոց՝ անցանեմ ընդ բնաւն ի գիրսս յայսոսիկ, զի իմասցիս զառ քեզ պարզմտութիւն իմոց խորհրդոցս:

Է

Յայտարարութիւն սակաւութ, թէ ըստ արտաքնոցն ասացեալ Բէդդ՝ ըստ աստուածային բանից նշմարտութեանք է Ներքովթ:

2 ՉԲեկայ, առ որով նախնին մեր Հայկ՝ բազումք բազում ինչ այլ ընդ այլոյ պատմեն. բայց ասեմ զԿռոնոսդ անուն եւ զԲէլ՝ Ներքովթ լեալ. որպէս Եգիպտացիք թուեն հաւասար Մովսիսի՝ Հեփեստոս, Արեգակն, Կռոնոս, որ է Քամ, Քուշ, Ներքովթ, թողեալ զՄեստրայիմ: 3 Չի առաջին ասեն իւրեանց մարդ լեալ զՀեփեստոս եւ գտակ հրոյ: 4 (Եւ ընդէ՞ր սա գտակ հրոյ, եւ կամ Պրոմեթէոս զողացեալ առ ի յաստուածոցն զհուր եւ շնորհեալ մարդկան, - որ է այլաբանութիւն, - ոչ բերէ ասել կարգ բանիս): 5 Որում եւ հարստութեանցն Եգիպտացւոց կարգ, եւ ամացն ժողովումն ի Հովուացն հարստութենէ մինչեւ ցՀեփեստոս՝ վկայէ հաւասար Եբրայեցւոցն լեալ, որ է ի Յովսեփայ ժամանակացն մինչեւ ցՍեմ, Քամ եւ ցՅարեթ:

6 Եւ այսոքիկ բաւական լիցին ասել այսչափ: 7 Չի եթէ զամենայն եղեալսն յաշտարակագործութենէն մինչեւ առ մեզ ի հասողութիւն քեզ ի մերումս ածել ջանասցուք պատմութեան, ե՛րբ ասա յընծային քո հասանիցեմք գրուցաց պատմութիւնն. մանաւանդ զի եւ առաջիկայս մեր երկար է գործ, եւ ժամանակ մահկանացուաց սուղ եւ անյայտ: 8 Այլ սկսեալ ցուցից քեզ զմերն, թէ ուստի՛ եւ ո՛րպէս:

Ը

Թէ ո՛վ կամ ուստի՛ զայսպիսիս եզիտ գրուցաբանութիւնս:

2 ՉԱրշակ մեծ, արքայ Պարսից եւ Պարթեաց, որ եւ ազգաւ իսկ Պարթեւ, ապստամբեալ ասեն ի Մակեդոնացւոց եւ թագաւորեալ ի վերայ ամենայն արեւելից եւ Ասորեստանեայց, եւ սպանեալ

զԱնտիոքոս թագաւորի Նինուէ՝ հնագանդեցուցեալ զամենայն տիեզերս ընդ իւրով ձեռամբ: 3 Սա թագաւորեցուցանէ զեղբայր իւր զՎաղարշակ ի վերայ աշխարհիս Հայոց, պատեհ համարեալ այսպէս իմն անշարժ իւրոյ թագաւորութեանն մնալ: 4 Եւ քաղաք թագաւորութեան տայ նմա զՄծբին, եւ սահմանս հատանէ նմա զմասն ինչ յարեւմտեայ Ատրուոց եւ զՊաղեստին եւ զԱսիա եւ զամենայն Միջերկրեայս եւ զԹետալիա, ի ծովէն Պոնտոսի մինչեւ ի տեղին՝ ուր Կաւկաս յարեւմտեանն յանգի ի ծով, եւ զԱտրպատական. եւ այլ որչափ միտք քո եւ քաջութիւն հասանիցեն. զի սահմանք քաջաց, ասէ, զէնն իւրեանց, որքան հատանէ՝ այնքան ունիէ:

5 Սորա կարգեալ զիշխանութիւն իւր մեծապէս, եւ հաստատեալ զթագաւորութիւն իւր՝ կամ եղև գիտել սորա, թէ ո՛րք արդեաւք եւ ո՛րպիսի արք տիրեալ իցեն ի վերայ աշխարհիս Հայոց մինչևն ցնա. զքաջա՛ց արդեաւք եթէ զվատաց անցեալ ունիցի գտեղի: 6 Եւ գտեալ զոմն ասորի Մար Աբաս Կատինայ, այր ուշիմ եւ վարժ քաղդէացի եւ յոյն գրով, զոր յղէ առ եղբայրն իւր Արշակ Մեծ արժանի ընծայիւք, բանալ նմա զղիւանն արքունի: 7 Եւ գրէ առ նա ձեւ բանից արինակ գայս. և

Թ

Թուող Վաղարշակայ արքայի Հայոց առ Մեծն Արշակ արքայ Պարսից:

2 Արշակ թագաւոր երկրի եւ ծովու, որոյ անձն եւ պատկեր և որպէս եւ է իսկ և մեր աստուածոց, իսկ բախտ եւ պատահումն ի վեր քան զամենայն թագաւորաց, եւ մտաց յայնութիւն՝ որչափ երկնի ի վերայ երկրի. Վաղարշակ կրտսեր եղբայր քո եւ նիգակակից, որ ի քէն կարգեալ արքայ Հայոց. Ողջ լեր ամենայն յաղթութեամբ:

3 Քանզի պատուէր ընկալայ ի քէն՝ քաջութեան եւ ամենայն իմաստութեան հոգ տանել՝ ոչ երբէք անփոյթ արարեալ զքոյովն անցի զիրատու, այլ ինսամ տարեալ հոգացայ ամենայնի, որչափ միտք եւ հասողութիւն բաւեցին: 4 Եւ այժմ ի քումմէ ինսամակալութենէ զետեղեալ զթագաւորութիւնս՝ խորհուրդ ի մտի եղի գիտել, թէ ո՛րք ոմանք յառաջ քան զիս իցեն տիրեալ աշխարհիս Հայոց, եւ ուստի՛ նախարարութիւնքս որ աստ կան: 5 Չի ո՛չ կարգք ինչ աստ լեալ յայտնի, եւ ոչ մեհենից պաշտամունք. եւ ո՛չ զլիաւորաց աշխարհիս առաջինն յայտնի է, եւ ոչ վերջինն, եւ ոչ այլ ինչ արինաւոր, այլ իսամն ի խումն ամենայն եւ վայրենի:

6 Վասն որոյ աղաչեմ զքո տէրութիւնդ, հրամայել բանալ զղիւանդ արքունի ընդդէմ առնդ եկելոյ առաջի քոյոյ հզար տէրութեանդ. զի գտեալ զըղձալին եղբար քոյ եւ որդւոյ՝ բերցէ փութապէս. եւ զմեր հեշտութիւն, որ ի կամակատարութենէ լեալ՝ քաջ գիտեմ ինդութիւն քեզ լեալ: 7 Ողջ լեր երեւելիդ բնակութեամբ ի մէջ դիցե:

8 Եւ ընկալեալ Արշակայ Մեծի զգիրն ի ձեռաց Մար Աբայն Կատինայ՝ մեծաւ լրջմտութեամբ հրամայէ առաջի առնել նմա զղիւանն արքունի որ ի Նինուէ, միանգամայն եւ ուրախացեալ ընդ այսպիսի միտս ունել եղբար իւրոյ, որում զկէս թագաւորութեան իւրոյ հաւատացեալ էր: 9 Եւ խուզեալ նորա զամենայն մատեանսն՝ գտանէ մատեան մի հելլենացի գրով, յորոյ վերայ էր, ասէ, վերնագիր այսպիսի.

ՄԿԻՉԲՆ ՄԱՏԵՆԻՆ

10 Այս մատեան հրամանաւ Աղեքսանդրի ի Քաղդէացւոց բարբառոյ փոխեալ ի յոյն, որ ունի զքուն հնոցն եւ զնախնեացն բանս:

11 Որոյ սկիզբն լեալ ասէ զՉրուանն եւ զՏիտանն եւ զՅապետոսթէ, յորում եւ զիրաքանչիւր որ ի ծննդոց երից նախարարականացս այսոցիկ արանց, զարս անուանիս, կարգաւ շարադասեալ յիրաքանչիւր տեղիս մինչևն ցրագում ամս:

12 Յայսմ մատենէ Մար Աբաս Կատինայ զմերոյ ազգիս միայն հանեալ զպատմութիւն հաւատի՝ բերէ առ Վաղարշակ արքայ ի Մծբին յոյն եւ ասորի գրով: 13 Չոր առեալ անձնագեղոյն եւ քաջաղեղանն արին Վաղարշակայ, կորովաբանոյն եւ հանճարեղի, առաջին իւրոյ զանձուն համարելով՝ դնէ յարքունիսն ի պահեստի մեծաւ զգուշութեամբ, եւ զմասն ինչ յարձանի հրամայէ

դրոշմել: 14 Յորմէ մեր հաւաստի ի վերայ հասեալ կարգի գրուցացս՝ երկրորդեմք այժմ քում հարցասիրութեանդ, ձգելով զմեր բնիկ նախարարութիւնս մինչեւ ցՔաղղէացոց Սարդանապաղոս, եւ եւս մաւտագոյն: 15 Յորում է սկիզբն բանիցն այսպիսի:

16 Ահեղք եւ երեւելիք առաջինքն ի դից, եւ աշխարհի մեծամեծ բարեաց պատճառք, որ սկիզբն աշխարհի եւ բազմամարդութեան: 17 Եւ ի սոցանէ հատեալ գտան ազգ սկայիցն, անհեղեղք, յաղթանդամք մարմնով եւ վիթխարիք. որք յղացեալ ամբարտաւանութեամբ՝ ծնան զամբարիշտ խորհուրդ աշտարակաշինութեանն, եւ ի նոյն լինէին ի գործ անկեայք. յոր հողմ ահագին իմն եւ աստուածային շնչեցեալ ի դիցն ցասմանէ՝ ցրէ զամբարտակն, եւ մարդկանն անլուր բարբառս իւրաքանչիւր ումեք բաշխեալ, աղմուկ շփոթի ի մէջ արկանէին: 18 Յորոց մի էր եւ Յապետոսթեանն Հայկ, անուանի եւ քաջ նախարար, կորովաձիգ եւ հաստաղեղն:

19 Եւ այս կարգ գրուցաբանութեան դադարումն առցէ. զի հանդէս է մեր՝ ոչ զպատմութեանն ողջաբանութիւն գրել, այլ ջանալ ցուցանել զառաջինսն մեր եւ զբուն հին նախնիս: 20 Արդ ի նոյն մատենէ սկսեալ ասացից. Յապետոսթ, Մերոդ, Սիրաթ, Թակլադ. որ է Յաբեթ, Գոմեր, Թիրաս, Թորգոմ: 21 Յետ որոյ նոյն ժամանակագիր յառաջ մատուցեալ ասէ. Հայկ, Արամանեակ, եւ զայսն ի կարգի, գորոց յառաջագոյն ասացաք:

Ժ

Յաղագս սպատարթութեանն Հայկայ:

2 Այս, ասէ, Հայկ գեղապատշան եւ անձնեայ, քաջագանգուր, խայտակն եւ հաստաբազուկ: 3 Սա ի մէջ սկայիցն քաջ եւ երեւելի լեալ, եւ ընդդիմակաց ամենեցուն, որք ամբառնային զձեռն՝ միապետել ի վերայ ամենայն սկայիցն եւ դիւցազանց: 4 Սա խորխտացեալ ամբարձ զձեռն ընդդէմ բռնաւորութեանն Բելայ, ի տարածանել ազգի մարդկան ընդ լայնութիւն ամենայն երկրի, ի մէջ բազմակոյտ սկայիցն, անհուն խաւրաց եւ ուժաւորաց: 5 Քանզի անդ մոլեգնեալ այր իւրաքանչիւր, սուր ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով՝ ջանային տիրել ի վերայ միմեանց. ուր պատահումնք ի դէպ ելանէին Բելայ՝ բռնանալ ունել զամենայն երկիր: 6 Որում ոչ կամեցեալ հնազանդ լինել Հայկայ, յետ ծնանելոյ գորդի իւր զԱրամանեակ ի Բաբելոնի՝ չու արարեալ գնայ յերկիրն Արարադայ, որ է ի կողմանս հիւսիսոյ, հանդերձ որդուովք իւրովք եւ դստերաւք եւ որդւոց որդուովք, արամբք զաւրաւորաւք, թուով իբրեւ երեքհարիւր, եւ այլովք ընդոճնաւք եւ եկաւք յարեցելովք ի նա եւ բոլոր աղիսիւ: 7 Երթեալ բնակէ ի լեռնոտին միում ի դաշտավայրի, յորում սակաւք ի մարդկանէ յառաջագոյն ցրուելոցն դադարեալ բնակէին. զորս հնազանդ իւր արարեալ Հայկ՝ շինէ անդ տուն բնակութեան կալուածոց եւ տայ ի ժառանգութիւն Կադմեայ որդւոյ Արամանեկայե: 8 Այս արդարացուցանէ զանգիր հին ասացեալ գրոյցս:

9 Եւ ինքն խաղայ, ասէ, այլով աղիսիւն ընդ արեւմուտս հիւսիսոյ. զայ բնակէ ի բարձրաւանդակ դաշտի միում, եւ անուանէ զանուն լեռնադաշտին Հարք, այս ինքն թէ հարք են աստէն բնակեայք՝ ազգի տանն Թորգոմայ: 10 Ծինէ եւ գիւղ մի, եւ անուանէ յիւր անուն Հայկաշէնէ: 11 Յիշի եւ աստանաւր ի պատմութեանս՝ ի հարաւոյ կողմանէ դաշտիս այսորիկ, առ երկայնանստի միով լերամբ, բնակեալ յառաջագոյն արք սակաւք, ինքնական հնազանդեալ դիւցազինն: 12 Արդարացուցանէ եւ այս զասացեալ գրոյցս անգիրս:

ԺԱ

Յաղագս պատերազմին եւ մահուանն Բելայ:

2 Եւ յառաջ մատուցեալ զբանս իւր ասէ, թէ ի հաստատել Տիտանեանն Բելայ զթագաւորութիւն իւր առ ամենեսեան՝ առաքէ ի կողմն հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց առ Հայկ արամբք հաւատարմաւք, զայ նմա ի հնազանդութիւն եւ կեալ խաղաղութեամբ: 3 Բնակեցեր, ասէ, ի մէջ ցրտութեան սառնամանեաց. այլ ջեռուցեալ մեղկեա՛ զցրտութիւն սառուցեալ քո հպարտացեալ բարուցդ, եւ հնազանդեալ ինձ՝ կեաց ի հանդարտութեան, ո՛րք հաճոյ է քեզ յերկրիս իմում

բնակություններ: 4 Եւ ի բաց դարձուցեալ Հայկայ գալատգամաւորսն Բելայ՝ խստութեամբ պատասխանեաց: 5 Դառնայ առաքեալն անդրէն ի Բաբելոն:

6 Ապա զաւրաժողով լինի ի վերայ նորա Տիտանեանն Բել ամբոխիւ հետեւակ զաւրաց. զայ հասանէ ի հիւսիսի, յերկիրն Արարադայ, մերձ ի տունն Կադմեայ: 7 Փախստական լինի Կադմոս առ Հայկ, քաջընթացիկս առաջի իւր առաքէ. Գիտեա՛, ասէ, ո՛վ մեծդ դիւցազանց, զի դիմեալ զայ ի վերայ քո Բել յաւերժիւք քաջաւք եւ երկնադիգաւք հասակաւք սկայիւք մրցողաւք: 8 Եւ իմացեալ իմ զմերձ լինելն նորա ի տուն իմ՝ փախեալ, եւ զամ աւասիկ տագնապաւ: 9 Արդ՝ անապարեա՛ խորհել զոր ինչ գործելոց եսէ:

10 Իսկ Բէլն, յանդուզն եւ անճոռնի զաւրութեամբ ամբոխին, որպէս յորձան ինչ սաստիկ ընդ գառ ի վայր հեղեղեալ՝ փութայր հասանել ի սահմանս բնակությունն Հայկայ, ի սիրտ եւ ի մարմին վստահացեալ արանց զաւրաւորաց: 11 Աստ ուշիմ եւ խոհեմ սկայն, քաջազանգուրն եւ խայտակնն, անապարեալ հաւաքէ զորդիս իւր եւ զթոռուս, արս քաջս եւ աղեղնաւորս, թուով յոյժ նուազունս, եւ զայլսն եւս որ ընդ իւրով ձեռամբ. հասանէ յեզր ծովակի միոյ, որոյ աղի են ջուրքն, մանունս ունելով յինքեան ձկունս: 12 Եւ կոչեցեալ զգաւրս իւր՝ ասէ ցնոսա. Յելանելն մեր հանդէպ ամբոխին Բելայ՝ դիպել ջանասցուք տեղուոյն, ուր անցեալ կայցէ ի մէջ խռան քաջացն Բել: 13 Չի կա՛մ մեռցուք, եւ աղիս մեր ի ծառայութիւն Բելայ կացցէ, կամ զաջողութիւն մատանց մերոց ի նա ցուցեալ՝ ցրուեսցի ամբոխն, եւ մեք եղիցուք յաղթութիւն ստացեալքե:

14 Եւ յառաջ կոյս անցեալ բովանդակ ասպարեզս՝ հասանեն ի միջոց ինչ դաշտաձեւ՝ լերանց բարձրագունից: 15 Եւ յաջմէ ջուրց հոսանաց ի բարձրաւանդակում կուռ կալով ի տեղուոջ, ի վեր զերեսս ամբարձեալ՝ երեւեցաւ նոցա բազմութիւն անկարգ հրոսակի ամբոխոյն Բելայ, ցան եւ ցիր յանդուզն յարձակմամբ ընդ երեսս երկրին սուրալով. իսկ Բել հեզ եւ հանդարտ ամբոխիւ մեծաւ ի ձախմէ ջուրցն ի վերայ ոստոյ միոյ, իբրեւ ի դիտանոցի: 16 Ծանեաւ Հայկ զխումբ վառելոյ ջոկատին, յորում Բել առաջի ամբոխին եկեալ հասեալ ընտրիւք եւ վառելովք ոմամբք. եւ երկար միջոց ճանապարհի ընդ նա եւ ընդ ամբոխն: 17 Եւ ինքն զլիսանոց ազուցեալ երկաթի, նշանաւորաւք վերջիւք, եւ տախտակս պղնձիս թիկանց եւ լանջաց, եւ պահպանակս բարձից եւ բազկաց. զաւտելորեալ զմէջսն, եւ յահեկէ զուրն երկսայրի. եւ նիզակ անարի ի ձեռնի իւրում աջոյ, եւ յահեկումն վահան, եւ ընտիրք յաջմէ եւ ի ձախմէ: 18 Եւ տեսեալ Հայկին զՏիտանեանն կուռ վառեալ, եւ զարս ընտիրս ընդ նմա աջինս եւ ահեկինս՝ կարգէ զԱրամանեակն երկու եղբարքք ընդ աջմէ, եւ զԿադմոս եւ զայս երկուս յորդուոց իւրոց ի ձախմէ, զի արք կորովիք էին յաղեղն եւ ի սուսեր. եւ ինքն առաջի, եւ զայս հրոսակին զկնի իւր կարգեաց. երեքանկիւնի իմն կարգեաց ձեւով, հանդարտ յառաջ մատուցեալ:

19 Եւ հասեալ երկոցունց կողմանց սկայիցն ի միմեանս՝ ահագին դորդմունս ի վերայ երկրի առնէին շահատակելով, եւ ահս պակուցանողս տարագուք յարձակմանցն սկայագունքն զմիմեամբք արկանէին: 20 Անդ ոչ սակաւք յերկոցունց կողմանց արք յաղթանդամք բերանոյ սրոյ դիպեալք՝ տապալ յերկիր կործանէին, եւ մարտն յերկոցունց կողմանց մնայր անպարտելի: 21 Չայսպիսի անակնունելի դիպումս տարակուսանաց տեսեալ արքայն Տիտանեան զարհուրեցաւ, եւ ի նոյն բլուր ուստի էջն՝ վերջոտնեալ ելանէր. քանզի խորհէր ի միջոցի ամբոխին ամրանալ, մինչեւ հասցէ բովանդակ զաւրն, զի միւսանգամ ճակատ յարինեսցէ: 22 Չայս իմացեալ աղեղնաւորին Հայկայ՝ յառաջ վարէ զինքն, մաւտ հասանէ յարքայն, լի քարշէ զայնալիճն, դիպեցուցանէ զերեքթեւեանն կրծից տախտակին, եւ շէշտ ընդ մէջ թիկանցն թափանցիկ լեալ՝ յերկիր հարստի սլաքն. եւ այսպէս ճոխացեալն Տիտանեան կործանի յերկիր զարկուցեալ, եւ փչէ զոգին: 23 Իսկ ամբոխն տեսեալ զայսպիսի ահագին գործ քաջութեան՝ փախեան իւրաքանչիւր դէպ երեսաց իւրեանց: 24 Եւ վասն այսորիկ այսչափ բաւական լիցի ասել:

25 Բայց զտեղի ճակատուն շինէ դաստակերտ, եւ անուն կոչէ Հայք, վասն յաղթութեան պատերազմին. այսորիկ աղագաւ եւ զաւառն այժմ անուանի Հայոց ձոր: 26 Իսկ զբլուրն, ուր քաջամարտկաւքն անկաւ Բել՝ անուանեաց Հայկ Գերեզմանս. որ այժմ ասին Գերեզմանակք: 27

Բայց գրիական Բելայ պանունեայ դեղովք, ասէ, հրամայէ Հայկ տանել ի Հարք, եւ թաղել ի բարձրաւանդակ տեղուոջ, ի տեսիլ կանանց եւ որդուոց իւրոց: 28 Իսկ աշխարհս մեր կոչի յանուն նախնւոյն մերոյ Հայկայ՝ Հայք:

ԺԲ

Յաղագս որ ի Հայկայ ազգք եւ ծնունդք, եւ թէ՛ զի՛նչ իւրաքանչիւր որ ի նոցանէ գործեաց:

2 Բագում ինչ զկնի այսորիկ պատմի ի մատենին. այլ մեք՝ որ ինչ պիտոյն մերոյ հաւաքմանս է, շարեացուք:

3 Չկնի այսորիկ դառնալ ասէ Հայկին ի նոյն տեղի բնակութեան, եւ Կաղմեայ թոռին իւրում բագում ինչս յանկածէ պատերազմին պարգելէ, եւ յիւրոց ընդոճնացն արս անուանիս: 4 Հրամայէ գնոյն տեղի բնակութեան ունել նմա գառաջնոյ իւրոյ տանն, եւ ինքն երթեալ դադարէ յանուանեալ դաշտին Հարք: 5 Սա կեցեալ ամս՝ ծնանի զԱրամանեակ ի Բաբելոնի, որպէս վերագոյն ասացաք: 6 Յետ որոյ կեցեալ եւ այլ եւս ամս ոչ սակաւս՝ մեռանի, յանձն առնելով զքովանդակ ազնն Արամանեակայ որդւոյ իւրում:

7 Իսկ նորա թողեալ զերկուս յեղբարց իւրոց, զԽոռ եւ զՄանաւագ, ամենայն աղիսին իւրեաց ի կոչեցեալն Հարք, եւ գորդի Մանաւագայ զԲագ. յորոց Մանաւագ ժառանգէ զՀարք, իսկ որդի նորա Բագ՝ յարեւմտից հիւսիսոյ գեղր ծովուն աղւոյ, եւ զգաւառն եւ զծովն անուանէ իւրով անուամբ: 8 Եւ ի սոցանէ ասեն լեալ զնահապետութիւնս Մանաւագեան եւ զԲզնունեաց, եւ Որդունին անուանեալ, որք աստ ուրեմն յետ սրբոյն Տրդատայ բարձեալ ասին ի միմեանց պատերազմաւ: 9 Իսկ Խոռն ի կողմանս հիւսիսոյ բագմանայ, կարգէ զշէնս իւր. եւ ի նմանէ ձգեալ ասի մեծ նախարարութիւն ազգին Խոռխոռունեաց, արք քաջք եւ անուանիք, որպէս եւ որք առ մեաւք են այժմ երեւելիք:

10 Իսկ Արամանեակայ առեալ զամենայն բագմութիւնն՝ խաղայ յարեւելս հիւսիսոյ, եւ երթեալ իջանէ ի խորին դաշտավայր մի, ի բարձրագագաթանց պարսպեալ լեռանց, գետոյ կարկաջասահի յարեւմտից ընդ մէջ անցանելով: 11 Եւ զղաշտն արեւելից գոզցես իմն իբրեւ որսայսեալ, ձիգ յարեգակն կոյս զերկայնութիւն պարգեալ. եւ առ ստորոտովք լեռանցն բագումք ականակիտ բղիւսեալ աղբիւրք, որք ի գետոց եկեալ հաւաքումն հեզաբար: 12 Առ սահմանաւք նոցա, ծնիւք լեռամբք եւ եզերաւք դաշտին՝ պատանիք ոմանք իբր առ երիտասարդուհեաւք ճմիցին. այլ հարաւայինն արեգակնաճեմ լեռան, սպիտակափառ ունելով զագաթն, ուղղորդ յերկրէ բուսեալ, երեքաւրէիւ, որպէս ասաց ոմն ի մերոցն, քաջագաւառուոյ առն շրջապատեալ ճանապարհաւ, եւ առ փոքր փոքր ի շեշտումն անկեալ, ծեր ոմն արդարեւ լեռան ի մէջ երիտասարդացեալ լեռանցն: 13 Յայսմ խորութեան դաշտի բնակեալ Արամանեակայ՝ շինէ զմասն ինչ ի հիւսիսոյ կողմանէ դաշտին, եւ գոտն լերինն ի նոյն կողմանէ, եւ զլեռանն անուանէ յանկագոյն յիւր անուն Արագած, եւ զկալուածսն՝ ոտն Արագածոյ:

14 Բայց սքանչելի իմն ասէ պատմագիրն, թէ ի յոյժ տեղիս գտանէին բնակեալք ի մարդկանէ յերկրիս մերում ցան եւ ցիր սակաւք յառաջ քան զգալուստ բնկին մերոյ նախնւոյն Հայկայ:

15 Այս Արամանեակ կեցեալ ամս՝ ծնաւ զԱրամայիս. եւ յետոյ կեցեալ ամս շատ՝ մեռաւ: 16 Իսկ որդի նորա Արամայիս շինէ իւր տուն բնակութեան ի վերայ ոստոյ միոյ առ եզերք գետոյն, եւ անուանէ զնա յիւր անուն Արմաւիր. եւ զանուն գետոյն յանուն թոռին իւրոյ Երաստայ՝ Երասիս: 17 Եւ գորդի իւր զՇարայ, գյոլովածին եւ զշատակեր, առաքէ ամենայն աղիսիւ իւրով ի դաշտ մի մաւտաւոր, արգաւանդ եւ բերրի, յորում զնան ջուրք ոչ սակաւք, ի թիկունս հիւսիսոյ լերինն, որ անուանեցաւ Արագած. յորոյ անուն եւ զգաւառն ասեն անուանեալ Շիրակ: 18 Վասն որոյ թուի արդարանալ առասպելին, որ ասի ի մէջ գեղջկաց. .Թէ քո Շարայի որկորն է՝ ասեն, մեր Շիրագայ ամբարքն չենէ: 19 Այս Արամայիս կեցեալ ամս՝ ծնանի գորդի իւր զԱմասիա. ի վերայ որոյ կեցեալ եւ այլ եւս ամս՝ մեռաւ:

20 Ամասիա բնակեալ յԱրմաւիր՝ յետ ամաց ծնանի զԳեղամ, եւ յետ Գեղամայ զՓառոյիս արի եւ զՑոլակ: 21 Եւ յետ ծնանելոյ զոսսա՝ անցանէ զգետովն մերձ ի լեռանն հարաւոյ, եւ շինէ անդ առ խորշիւք լեռնոտինն մեծապէս ծախիւք երկուս տունս, զմին յարեւելս կոյս, մաւտ յակունս աղբերցն,

որ առ ստորոտով լերինն ելանեն. իսկ զմիւսն յարեւմուտս կոյս նորին տանն, բացագոյն իբր մեծաւր հասարակ աւուր միոյ հետեւակագնացի առն ճանապարհի: 22 Եւ ետ գնուսա ի ժառանգութիւն երկուց որդւոց իւրոց, արւոյն Փառոխի եւ կայտառին Յոլակայ. յորս բնակեալ՝ յիւրեանց անուն գտեղիսն կոչեցին, ի Փառոխայ՝ Փառախոտ, եւ ի Յոլակայ՝ Յոլակերտ: 23 Բայց զլեռանն՝ Ամասիա անուանէ իւրով անուամբ Մասիս. եւ ինքն դարձեալ յԱրմաւիր՝ եկաց ամս սակաւս, եւ մեռաւ:

24 Իսկ Գեղամ յետ ամաց անցանելոյ ծնաւ զՀարմայ յԱրմաւիր. եւ թողեալ զՀարմայ յԱրմաւիր հանդերձ որդւովք բնակել, եւ ինքն գնաց զմիւս լերամբն արեւելեան հիւսիսոյ, յեզր ծովակի միոյ: 25 Ծինէ գեզր ծովակին, եւ թողու անդ բնակիչս. եւ յիւր անուն եւ սա զլեռանն անուանէ Գեղ, եւ զէնսն՝ Գեղարքունի, որով կոչի եւ ծովն: 26 Աստ ծնաւ գորդի իւր զՍիսակ, զայր սէգ եւ անձնեայ, բարեգեղ, կորովաբան եւ գեղեցկաղեղն: 27 Սմա զմեծ մասն ընչից իւրոց տուեալ եւ ծառայս անձինս բազումս՝ սահմանս հատանէ նմա ժառանգութեան ի ծովէն ընդ արեւելս մինչեւ ցդաշտ մի, ուր գետն Երասիս հատեալ զքարանձաւս լերանց՝ անցանէ ընդ խոխոմս ձիգս եւ նեղս, ահագին դնդնչմամբ իջանէ ի դաշտն: 28 Աստ բնակեալ Սիսակ՝ լնու շինութեամբ զսահմանս բնակութեան իւրոյ. եւ զաշխարհն կոչէ իւրով անուամբն Սիւնիք. այլ Պարսք յըստակագոյնս եւս Սիսական կոչեն: 29 Ի սորա ծննդոց աստ ուրեմն Վաղարշակ, որ առաջին ի Պարթեւաց արքայ Հայոց, գտեալ արս անուանիս՝ տեարս աշխարհին կարգէ, որ է Սիսականդ ազգ. եւ զայս առնէ Վաղարշակ՝ ի պատմութենէն ստուգեալ: 30 Այլ այս թէ ո՛րպէս է, յիւրում տեղւոջ պատմեսցուք:

31 Բայց ինքն Գեղամ դառնայ անդրէն ի դաշտ անդր, եւ առ ոտամբ նորին լերինն ի ձորակի միում ամբոջ շինէ ձեռակերտ մի, եւ կոչէ զանուն նորա Գեղամի, որ յետոյ ի Գառնկայ թոռանէ նորա անուանեցաւ Գառնի: 32 Ի սորա ծննդոց աստ ուրեմն առ Արտաշիսի թոռամբ Վաղարշակայ ոմն Վարաժ անուն պատանի լեալ, աջող յորս եղջերուաց եւ այծեմանց եւ վարագուց, դիպածութեամբ նետից կորովի. զսա ի վերայ որսոց արքունականաց կարգէ, եւ շէնս պարգեւէ նմա առ եզերք գետոյն, որ անուանեալ կոչի Հրազդան: 33 Եւ ի սմանէ ասեն լինել զտունն Վարաժնունի: 34 Այս Գեղամ, որպէս ասացաք, յետ ամաց կենաց իւրոց ծնաւ զՀարմայ. յետ որոյ կեցեալ եւ այս եւս՝ եւ մեռաւ: 35 Եւ հրամայեաց որդւոյ իւրում Հարմայ բնակել յԱրմաւիր:

36 Այս Հայկ որդի Թորգոմայ, որդւոյ Թիրասայ, որդւոյ Գամերայ, որդւոյ Յաբելի, նախնի Հայաստանեայց. եւ այս ազգք նորա եւ ծնունդք եւ աշխարհ բնակութեան նոցա. եւ յայսմ հետէ սկսան, ասէ, բազմանալ եւ լնուլ գերկիրն:

37 Իսկ Հարմայ կեցեալ ամս՝ ծնաւ զԱրամ:

38 Արամայ բազում գործք քաջութեան պատմին մարտից նահատակութեան, եւ ընդարձակել զսահմանս Հայոց յամենայն կողմանց. յորոյ անուն եւ զաշխարհս մեր անուանեն ամենայն ազգք, որպէս Յոյք՝ Արմէն, իսկ Պարսիկք եւ Ասորիք՝ Արմէնիկք: 39 Բայց զընդարձակութիւն պատմութեան սորա եւ զգործս քաջութեան, թէ զիսրդ կամ առ որո՛վ ժամանակաւ, թէ կամիցիս՝ արտաքոյ այսորիկ գրոց կարգեսցուք, եւ կամ թողցուք. ապա թէ ոչ՝ ի սմին:

ԺԳ

Յաղագս ընդ արեւելեայս պատերազմին եւ յաղթութեանն, եւ մահուան Նիւքարն Մաղեսայ:

2 Եւ վասն զի հաճոյ թուեցաւ մեզ զաշխատութիւնն, որ ի վերայ քոյ հրամանիդ, համարել հեշտութիւն, քան զառ ի յայոցն որ ի կերակրոց եւ յըմպելեաց լինի խրախճանութիւնք՝ հաւանեցաք անցանել սակաւուք եւ ընդ կարգ բանից պատերազմացն որ ի Հայկեանն Արամայ: 3 Սա այր աշխատասէր եւ հայրենասէր եղեալ, որպէս ցուցանէ նոյն պատմագիր, լաւ համարէր զմեռանելն ի վերայ հայրենեացն, քան թէ տեսանել գորդիս աւտարածնաց կոխելով զսահմանս հայրենեացն եւ հարազատից արեան նորա տիրել արանց աւտարաց:

4 Այս Արամ, սակաւուք ամաւք յառաջ քան զտիրելն Նինոսի Ասորեստանեայց եւ Նինուէի, նեղեալ յազգացն որ շուրջ զիւրեաւ՝ ժողովէ զբազմութիւն ընտանի արանց քաջաց եւ աղեղնաւորաց, եւ որք ի տեզ նիզակի կամակարողք, նորատիք եւ հարուստք յոյժ եւ յաջողաձեռնութիւն իսկ, եւ

երեսաւորք ի սիրտ եւ ի պատրաստութիւն պատերազմի, իբր թէ բիւրս հինգ: 5 Պատահէ Մեղացւոցն երիտասարդաց, որոց առաջնորդէր Նիւքար ոմն ասացեալ Մաղէս, այր հպարտ եւ պատերազմասէր, որպէս ցուցանէ նոյն ինքն պատմագիրն, յեզերս սահմանացն Հայոց: 6 Որոց միանգամ քուշանաբար հինիւ սմբակակոխ արարեալ զսահմանս Հայոց՝ ծառայեցոյց ամս երկուս: 7 Որում յանկարծաւրէն ի վերայ հասեալ Արամ յառաջ քան զծագել արեգական՝ սատակեաց զբազմութիւն ամբոխիցն, եւ զնոյն ինքն զՆիւքարն զկոչեցեալն Մաղէս ձերբակալ արարեալ ամէ յԱրմաւիր, եւ անդ ուրեմն ի ծայրս աշտարակի պարսպին ցից վարեալ երկաթի ընդ ճակատն, յորմն վարսել հրամայէ, ի տեսիլ անցաւորաց եւ ամենայն եկելոց անդր. եւ զաշխարհն նորա մինչեւ ի լեռոնն անուանեալ Չարասայ՝ ի ծառայութեան հարկի կալաւ մինչեւ ցթագաւորութիւնն Նինոսի ի վերայ Ասորեստանի եւ Նինուէի:

8 Իսկ Նինոս թագաւորեալ ի Նինուէ՝ յիշատակ քինու զնախնւոյն իւրոյ զԲելայ ունէր ի մտի, ի գրուցաց ուսեալ. եւ զայս խորհէր հատուցանել յամս ձիգս, նկատել որսալ զյաջողութիւն աւուրց, բառնալ ջնջել զամենայն ճետ սերմանեալ յարանց քաջին Հայկայ: 9 Այլ երկիւղ կասկածանաց խարդաւանակ լինելոյ իւրոյ թագաւորութեանն զայսպիսիս համարեալ իրագործութիւնս՝ ծածկէ զչարութիւնն, եւ հրամայէ նմա զնոյն իշխանութիւն անկասկածաբար ունել. եւ համարձակութիւն տայ նմա վարսակալ ամէլ մարգարտեայ, եւ երկրորդ նորա կոչել: 10 Այլ այս շատասցի ասել այսչափ. քանզի չթողացուցանէ զմեզ որ առաջիկայս է իր՝ յեզերումն յամել այս պատմութեան:

ԺԴ

Յաղագս ընդ Ասորեստանեայս կռուոյն եւ յաղթութեանն, եւ Պայսապայն Քասաղեայն, եւ Կեսարու, եւ առաջին եւ այլոց անուանեալ Հայոց:

2 Կարգեսցուք դոյզն յիշատակաւք բանից եւ որ ինչ զկնի այսորիկ յարեւմուտս սորա գործք քաջութեան պատմին ի նոյն մատենի, եւ որ ընդ Ասորեստանեայս կռին. զպարտճառս եւ զգաւրութիւն իրացն միայն յայտնելով, եւ զերկարութիւն գործոյն համառաւտ բանիւ յանդիման կացուցանելով:

3 Նոյն այս Արամ, յետ վճարելոյ ճակատուն որ ընդ արեւելեայս՝ խաղայ նոյն զաւրութեամբ զկողմամբք Ասորեստանի. գտանէ եւ անդ զոմն ապականիչ երկրին իւրոյ, չորիւք բիւրովք վառելովք հետեւակաւք եւ հինգ հազար հեծելագաւրու, Բարշամ անուն, յազգէ սկայիցն. որոյ սաստկագոյնս նեղեալ հարկաց խտութեամբ՝ անապատ զբովանդակ շրջակայն իւր առնէր: 4 Մմա ճակատու պատերազմի ի դիմի հարեալ Արամ, հալածական ընդ մէջ Կորդուաց ի դաշտն Ասորեստանի արկանէ, զբազումս ի նոցանէ սատակելով. իսկ Բարշամ առաջի զինակրաց նորա պատահեալ՝ մեռանի: 5 Եւ զայս Բարշամ վասն իւրոց արութեան բազում գործոց աստուածացուցեալ պաշտեցին Ասորիք ժամանակս յոլովս: 6 Իսկ զմեծ մասն դաշտացն Ասորեստանի կալաւ ի ծառայութեան հարկի Արամ բազում ժամանակս:

7 Այլ որ ինչ յարեւմուտս կոյս ընդ Տիտանեանսն է սորա գործ քաջութեան՝ ասել կայ մեզ առաջի: 8 Աստ յարեւմուտս շարժեալ ի վերայ առաջնոյն չորիւք բիւրովք հետեւակագաւրու եւ երկու հազար հեծելովք՝ հասանէ ի կողմանս Կապադոկացւոց, ի տեղի մի, որ այժմ ասի Կեսարիա: 9 Եւ քանզի զարեւելեանն եւ զհարաւայինն նուանեալ, յանձնեալ էր ի ձեռն երկուց ցեղիցս այսոցիկ, Սիսակեանցն զարեւելս, եւ որք ի Կադմեայ տանէն՝ զԱսորեստանին՝ ոչ ինչ այնուհետեւ կասկած շփոթից ուստեք ունէր: 10 Վասն որոյ յերկարեալ ժամանակս լինել յարեւմուտս՝ պատահէ նմա Պայսապիս Քասաղեայն Տիտանեան պատերազմաւ, որ բռնացեալ ունէր զմիջոց երկուց ծովուց մեծամեծաց, զՊոնտոսն եւ զՈվկիանու: 11 Որում ի դիմի հարեալ վանէ, փախստական արկանելով ի կղզի ինչ ասիական ծովուն: 12 Եւ իւր թողեալ զոմն Մշակ անուն յազգէ իւրմէ եւ բիւր մի ի գաւրացն ի վերայ աշխարհին՝ եւ ինքն դառնայ ի Հայս:

13 Բայց հրաման տայ բնակչաց աշխարհին՝ ուսանել զխաւսս եւ զլեզուս հայկական. վասն որոյ մինչեւ ցայսաւր ժամանակի անուանեն Յոյնք զկղիմայն զայն Պոտոսին Արմենիան, որ թարգմանի Առաջին Հայք:

14 Եւ զդաստակերտն, զոր շինեաց յանուն իւր Մշակ կողմնապետն Արամայ, փոքրագունիւք պարսպեալ որմովք, անուանէին հինք աշխարհին՝ Մածաք, որպէս ոչ կարելով ուղղախաւսել. մինչեւ յետոյ յոմանց ընդարձակագոյն շինեալ՝ անուանեցաւ Կեսարի: 15 Ըստ նմին արիւնակի ի տեղեացն այնոցիկ մինչեւ ցբուն իւր սահմանսն, զբազում անբնակ երկիր ելից բնակչաւք, որք Երկրորդ եւ Երրորդ անուանեցան Հայք, այլ եւ Չորրորդ: 16 Այս է առաջին եւ ճշմարիտ պատճառն վասն անուանելոյ զարեւմտեան մեր կողմն Առաջին եւ Երկրորդ, այլ եւ Երրորդ եւ Չորրորդ Հայք: 17 Իսկ որ այլ ի յոմանց ասի ի յունական կողմանսն՝ մեզ ոչ է հաճոյ. այլոց որչափ կամք իցեն:

18 Արդ սա այսպէս հզար եւ անուանի եղեալ՝ յանուն սորա մինչեւ ցայսաւր, որպէս ամենեցուն յայտնի է, որ շուրջ զմեաւք ազգք զաշխարհս մեր անուանեն: 19 Բազում եւ այլ գործք քաջութեան ի սմանէ գտանին կատարեալ, այլ մեզ բաւական լիցի ասացեալս:

20 Բայց թէ ընդէ՛ր այսոքիկ ի բուն մատեանս թագաւորացն կամ ի մեհենիցն պատմութիւնս ոչ յիշատակեցան, մի՛ որ ընդ այս երկբայացեալ տարակուսեցի: 21 Մի՛ զի յառաջ քան զՆինոսի ժամանակ թագաւորութեանն է, յորում ոչ որ այսպիսի իրաց փոյթ յանձին ունէր. երկրորդ՝ զի ոչ հարկ ինչ եւ ոչ պէտք կարելորք էին նոցա՝ զազգաց աւտարաց եւ զաշխարհաց ի բացեայ եւ զհամբաւս հինս եւ զգրոյցս նախնականս յիւրեանց թագաւորաց կամ մեհենից մատեանս գրել. մանաւանդ զի եւ ոչ պարծանք ինչ նոցա եւ ոչ բարգաւաճանք՝ աւտար ազգաց քաջութիւն եւ գործք արութեան: 22 Բայց թէպէտ եւ ոչ ի բուն մատեանսն, սակայն որպէս Մար Աբաս Կատինայ պատմէ՝ ի փոքունց ոմանց եւ յաննշանից արանց, ի գուսանականէն այս գտանի ժողովեալ ի դիւանի արքունեաց: 23 Ասէ եւ այլ իմն պատճառս նոյն այր, թէ, որպէս ուսայ՝ հպարտ եւ անձնասէր գոյով Նինոս, եւ կամելով զինքն միայն աշխարհակալութեան եւ ամենայն քաջութեան եւ լաւութեան ցուցանել սկիզբն՝ հրամայէ զբազում մատեանս եւ զգրոյցս առաջնոցն, տեղեաց տեղեաց եւ ուրուք ուրուք գործոց քաջութեան, այրել, իսկ որ առ իւրովք ժամանակաւք՝ դադարեցուցանել, եւ որ ինչ վասն իւր միայնոյ՝ գրել: 24 Այլ զայս անելորդ եղել մեզ երկրորդել:

25 Բայց Արամ յետ ամաց կենաց իւրոց ծնաւ զԱրայն. յետ որոյ եւ այլս բազումս կեցեալ ամն՝ մեռաւ:

ԺԵ

Յադագս Արայի, եւ մահուան նորա պատերազմաւ ի Շամիրամայ:

2 Արայ սակաւ ամաւք յառաջ քան զվախճանելն Նինոսի խնամակալեաց իւրոց հայրենեացն, նոյնպիսում շնորհի արժանաւորեալ ի Նինոսէ՝ որպէս եւ հայրն իւր Արամ: 3 Բայց վաւաշն այն եւ բորբորիտոնն Շամիրամ ի բազում ամաց լուեալ զգեղեցկութենէ նորա՝ ցանկայր հասանել. այլ ոչ ինչ յայտնապէս զայսպիսիս իշխէր գործել: 4 Իսկ յետ վախճանելոյն, կամ փախստական լինելոյն Նինոսի ի Կրետէ, որպէս հաւանեալ եմ, համարձակ պատուելով Շամիրամայ զախտն՝ առաքէ հրեշտակս առ Արայն գեղեցիկ՝ ընծայիւք եւ պատարագաւք, բազում աղաչանաւք եւ խոստմամբ պարգեւաց, զալ առ նա ի Նինուէ, կա՛մ առնուլ կնութեան եւ թագաւորել ի վերայ ամենայնի՝ որոց տիրէր եւ Նինոս, եւ կամ կատարել զկամս ցանկութեան նորա եւ դառնալ մեծաւ պատարագաւք եւ խաղաղութեամբ ի տեղի իւր:

5 Եւ ի բազում անգամ երթելեկութեան հրեշտակագնացութեանն լինել, եւ յոչ հաւանել Արային, ի սաստիկ ցասման լեալ Շամիրամայ՝ ի վախճանի պատգամաւորութեանն առնու զբազմութիւն զաւրաց իւրոց, եւ փութայ երթալ հասանել յերկիրն Հայոց ի վերայ Արայի: 6 Բայց որչափ ի դիմացն էր նշանակեալ, ոչ այնչափ ի սպանանել զնա եւ ի հալածել փութայր, քան թէ ի նուաճել կամ զբռամբ ածել, զի լցցէ զկամս ցանկութեան իւրոյ. զի առ յոյժ ցանկականի մոլեգնութեանն, ի բանսն որ զնմանէ՝ որպէս ի տեսութիւն շամբշութեամբ վառեալ էր: 7 Գայ հասանէ տազնապաւ ի դաշտն Արայի, որ եւ յանուն նորա անուանեալ Այրարատ: 8 Եւ ի լինել ճակատուն՝ պատուէր տայ զաւրապետաց իւրոց, թէ դէպ լինիցի՝ հնարել ապրեցուցանել զԱրայն: 9 Իսկ ի լինել մարտին՝ հարկանի զաւրն Արայի, մեռանի եւ Արայ ի պատերազմին ի մանկանցն Շամիրամայ: 10

Գիակապուտս առաքէ տիկինն յետ յաղթութեանն ի տեղի ճակատուն, խնդրել ի մէջ դիականցն անկելոց զրդձալին իւր եւ զտարփածուն: *11* Գտանեն զԱրայն մեռեալ ի մէջ քաջամարտկացն, եւ հրամայէ դնել զնա ի վերնատան ապարանիցն:

12 Իսկ ի գրգռել միւսանգամ զաւրացն Հայոց ի մարտ պատերազմի ընդ տիկնոջն Շամիրամայ, քինախնդիր լինել մահուանն Արայի՝ ասէ. Հրամայեցի աստուածոցն ինոց լեզուլ զվերս նորա, եւ կենդանասցիտ: *13* Միանգամայն եւ ակն ունէր դիւթութեամբ վիկութեան իւրոյ կենդանացուցանել զԱրայ, ցնորեալ ի տռփական ցանկութենէն: *14* Իսկ իբրեւ նեխեցաւ դի նորա՝ հրամայէ ընկենուլ ի վիհ մեծ եւ ծածկել. զմի ոմն ի հոմանեաց իւրոց զարդարեալ ունելով ի ծածուկ՝ համբաւէ զմմանէ այսպէս. Աիգեալ աստուածոցն զԱրայ եւ կենդանացուցեալ լցին զփափագ մեր եւ զհեշտութիւն. վասն որոյ առաւել յայսմ հետէ պաշտելիք են ի մէնջ եւ փառաւորեալք, իբրեւ հեշտացուցիչք եւ կամակատարք: *15* Կանգնէ եւ նոր իմն պատկեր յանուն դիւաց, եւ մեծապէս զոհիւք պատուէ, ցուցանելով ամենեցուն, իբր թէ այս զաւրութիւն աստուածոցն կենդանացուցին զԱրայ: *16* Եւ այսպէս համբաւեալ զմմանէ ի վերայ երկրիս Հայոց, եւ հաւանեցուցեալ զամենեսեան՝ դադարեցուցանէ զխազմն:

17 Եւ որ ինչ յաղագս Արայի՝ կարճառաւտիւ եւ այսչափ շատ լիցի յիշատակել: *18* Սա կեցեալ ամս՝ ծնաւ զԿարդոս:

ԺԶ

Թէ որպէս յետ մահուանն Արայի Շամիրամ շինէ զքաղաքն եւ զամբարտակ գետոյն եւ զիւր տունն:

2 Իսկ զկնի այսպիսեաց իրաց յաջողութեանց դադարեալ Շամիրամայ աւուրս ինչ սակաւս ի դաշտին, որ անուանեալ կոչի յանուն Արայի Այրարատ, ելանէ ի լեռնակողմանս երկրի հարաւակողմանն, քանզի ժամանակ ամառնային էր, զբաւսնուլ կամելով ի հովիտս եւ ի դաշտս ծաղկաւէտս: *3* Եւ տեսեալ զգեղեցկութիւն երկրին եւ զաւդոցն մաքրութիւն եւ զաղբերացն յստակագոյն բոխմունս եւ զկարկաջահոսութիւն գետոց բարեզնացից՝ Պարտ է մեզ, ասէ, յայսպիսում բարեխառնութեան աւդոց եւ մաքրութեան ջուրց եւ երկրի, քաղաք եւ արքունիս շինել բնակութեան, որպէս զի զչորրորդ մասն ի բոլորմանէ տարւոյն, որ է ամառնային եղանակ, ըստ ամենայն բարեվայելչութեան անցուցանիցեմք ի Հայս, եւ զայլս եւս երիս որոշմունս աւդոցն զովութեան տածիցեմք ի Նինուէն:

4 Եւ անցեալ ընդ բազումս ի տեղեաց՝ զայ հասանէ յարեւելից կողմանէ յեզր ծովակին աղւոյ. եւ տեսեալ առ եզերք ծովուն երկայնաձեւ բլուր մի, որոյ նիստ երկայնութեանն ի մուտս կոյս արեգականդ, սակաւ ինչ առիկողեալ ի հիւսիսոյ, իսկ ի միջաւրեայ կողմանէ դէպ ուղիղ առ երկին հայելով՝ քարանձաւ կանգուն անշեղ. եւ ի սմանէ զհարաւով բացագոյն հովիտ իմն դաշտաձեւ եւ երկայնաձիգ յարեւելից կողմանէ լերինն իջանելով յեզր ծովուն, ընդարձակ եւ գեղեցիկ ձորաձեւ, որոյ ընդ մէջն հոսանք ջուրց բարեհամաց ի լեռնէն իջանելով, ի ծործորոց եւ ի հովտաց քամեալք, եւ ի հիմանց փեղկից լերանց միաւորեալք ի ծաւալումն գետոց պերճանային. եւ շէնք ոչ սակաւք ի հովտաձեւ ձորակին, յաջմէ եւ յահեկէ ջուրցն յաւրինեալք. եւ յարեւելից կողմանէ հանեցեալ բլրոյն՝ լեռն մի փոքրագոյն:

5 Աստ իմն ակնակառոյց լեալ այրասիրտն այն եւ կաթոնն Շամիրամ, հրաման տայ չորից բլրոց եւ երկուց հազարաց արանց անարուեստից գործաւորաց յԱսորեստանեայց եւ յայոց իշխեցելոց, եւ վեց հազար իւրոց ընտրելոց յամենայն արուեստաւոր գործաւորաց փայտի եւ քարի, պղնձոյ եւ երկաթոյ, որք ամենեւին կատարեալք իցեն յարուեստագիտութեան, ածել անխափան ի փափագեալ տեղին. եւ գործն հաւասար հրամանին առնոյր զկատարումն: *6* Եւ վաղվաղակի ածեալ լինէին բազմութիւն խառնադանճից գործաւորացն եւ բազմարուեստից հանճարեղաց իմաստնոցն: *7* Եւ հրամայէ նախ զամբարտակ գետոյն ապառաժիւք եւ մեծամեծ վիմաւք շինել, կրով եւ աւագով մածուցեալ, անբաւ լայնութեամբ եւ բարձրութեամբ. որ կայ հաստատուն, որպէս ասեն, մինչեւ ցայսաւր ժամանակի: *8* Եւ ի պատառուածս նոյն ամբարտակի գետոյն այժմ, որպէս լսեմք, մարդիկ

աշխարհին ի հեն եւ ի գաղթականս փախստեամբ ամրանան, իբր ի ծայրս քարանձաւաց լերանց ամրացեալք: 9 Եւ եթէ զփորձ առնուլ դէպ ումեք լինիցի եւ ոչ իբր պարսատկաց քար մի արժանաւոր ի շինուածոյ ամբարտակին խլել որ զաւրեսցէ, թէւ մեծաւ աշխատութեամբ ջանայցէ: 10 Եւ ի հեղուսուածս արուեստին որ զքարամբքն՝ հայեցեալ ուրուք, որպէս ճարպոյ ինչ հեղման հայեցողացն երեւեցուցանէ կարծիս: 11 Եւ այսպէս ընդ բազում ասպարէզս անցուցեալ զամբարտակն՝ հասուցանէ ի նկատեալ տեղի քաղաքին:

12 Եւ անդ հրամայէ զամբոխն ի բազում դասս որոշել, եւ ի վերայ իւրաքանչիւրոց դասուց զընտիրս ի ճարտարացն վարդապետս կարգել. եւ այսպէս ի սաստիկ ճգնութեան պահեալ՝ յետ սակաւ ամաց կատարէ զհրաշալիս ամրագունիւք պարսպաւք, հանդերձ դրամբք պղնձակերտիւք: 13 Ծիւնէ եւ ընտիր ընտիրս եւ բազումս ի մէջ քաղաքին ապարանս ի պէս պէս քարանց եւ ի գունից զարդարեալս, կրկնայարկս եւ եռայարկս, եւ ըստ պատեհի իւրաքանչիւր՝ արեգակնակս. եւ գեղեցկագունիւք եւ ընդարձակ փողոցիւք զկողմանս քաղաքին որոշելով: 14 Ծիւնէ եւ զքնաղս ոմանս եւ զգարմանալոյ արժանաւորս ըստ պիտոյից միջոցաց քաղաքին լուալիս: 15 Եւ զմասն ինչ գետոյն ընդ մէջ քաղաքին բաշխեալ անցուցանէ ի սպաս ամենայն պիտոյից եւ յարբուցմունս բուրաստանաց եւ ծաղկոցաց. եւ զայն զեզերք ծովակին յաջմէ եւ յահեկէ՝ քաղաքին եւ բովանդակ շրջակային յարբուցումն: 16 Եւ զամենայն արեւելեան եւ զհիւսիսային եւ զհարաւային կողմանս քաղաքին զարդարէ դաստակերտաւք, եւ սաղարթիւք ծառոց վարսաւորաց, զանազանեալք ի պտուղս եւ ի տերեւս. եւ բազումս բազմաբերս եւ զինեբերս ի նմա տնկեաց ովիտս: 17 Եւ ամենայնիւ հոյակապ եւ հռչակաւոր զպարսպեալն յաւրինէ, եւ անթիւ բազմութիւն մարդկան ի ներքս բնակեցուցանէ:

18 Իսկ զծայր քաղաքին եւ որ ինչ ի նմա հրաշակերտութիւնք՝ բազմաց ի մարդկանէ ոչ հասու լեալ, եւ ոչ պատմել է կարողութիւն: 19 Չորոյ պարսպեալ զգագաթնն՝ դժուարամուտս ոմանս եւ դժոխելանելիս ի նմա յաւրինէ շինուածս արքայանիստս, եւ ծածուկս իմն ահագինս: 20 Որոյ որպիսութիւն դրութեանն յաւրինուածոյ ոչ ի լսելի մեր հասեալ ճշմարտութեամբ յումնքէ, եւ ոչ մեք ի պատմութիւնս հիւսել հաւանիմք. այլ ասեմ միայն, թէ ամենայն թագաւորականաց գործոց, որպէս լուաք, առաջին եւ վեհագոյն համարեալ:

21 Իսկ զընդդէմ արեգական կողմն անձաւին, ուր եւ ոչ զիժ մի երկաթով այժմ վերագրել որ կարէ, զայսպիսի կարծրութիւն նիւթոյ պէս պէս տաճարս եւ սենեակս աւթից եւ տունս զանձուց եւ վիհս երկարս, ոչ զիտէ որք, թէ որպիսեաց իրաց պատրաստութիւն հրաշակերտեաց: 22 Իսկ զամենայն երեսս քարին իբրեւ գրչաւ զմոմ հարթեալ՝ բազում զիրս ի նմա գրեաց. որոյ հայեցուածն միայն զամենայն որք ի զարմանս ածէ: 23 Եւ ոչ միայն այս, այլ եւ ի բազում տեղիս յաշխարհին Հայոց արձանս հաստատեալ, նովին գրով յիշատակ ինչ իւր հրամայէ գրել. եւ ի բազում տեղիս սահմանս նովին գրով հաստատէր:

24 Արդ՝ որ ինչ յաղագս Շամիրամայ գործոց որ ի Հայս՝ ասացեալ է:

ԺԷ

Յաղագս Շամիրամայ, թէ էր աղագաւ կոտորեաց գորդիս իւր. եւ թէ ո՛րպէս փախստական լինի ի Չրաղաշտէ մոզէ ի Հայս, եւ մեռանի ի Նինուսայ որդւոյ իւրմէ:

2 Սա հանապազ յամառնայինսն ի խաղալն իւրում ի կողմանս հիւսիսոյ ի քաղաքն ամարաստանի գոր շինեաց ի Հայս՝ կողմնապետ եւ վերակացու Ատրեստանի եւ Նինուէի թողու զՉրաղաշտ մոզ եւ նահապետ Մարաց: 3 Եւ զայս այսպէս բազում ժամանակս կարգեալ Շամիրամայ՝ ամենեւին հաւատայ նմա յարդարել զիւր իշխանութիւնն:

4 Եւ բազում անգամ յանդիմանեալ յորդւոց իւրոց վասն սաստիկ եւ վաւաշ պոռնկական բարուց իւրոց՝ կոտորէ զամենեսեան, եւ ապրի կրտսերագոյնն միայն, որ է Նինուաս: 5 Բարեկամաց եւ հոմանեաց իւրոց պարգեւելով զամենայն իշխանութիւն եւ զգանձս՝ ոչ ինչ վասն որդւոց իւրոց փոյթ յանձին ունէր: 6 Քանզի եւ այրն նորա Նինոս ոչ, որպէս ասի, մեռեալ թաղեցաւ ի նմանէ ի Նինուէ յարբունիսն, այլ իմացեալ զախտասէր բարս նորա եւ զչարասէր, թողեալ զթագաւորութիւնն՝

փախստական անկաների հիմնով: 7 Իսկ ի հասակ եւ ի միտս հասեալ որդւոց նորա՝ յիշեցուցանեն նմա զայս ամենայն, կարծելով ցածուցանել զնա ի դիւական պակշտութենէն, եւ աւանդել զիշխանութիւնն եւ զգանձս՝ որդւոց իւրոց: 8 Ընդ որ առաւել զայրագնեալ՝ սատակէ զամենեսեան. եւ մնայ միայն, որպէս վերագոյնն ասացաք, Նինուսա:

9 Իսկ ի լինել սխալանաց ինչ Չրադաշտի առ տիկինն, եւ հակառակութեան ի ներքս անկանել, պատերազմ ի վերայ նորա յարուցանէ Շամիրամ. քանզի բռնանալ ի վերայ ամենայնի խորհէր մարն: 10 Եւ ի սաստկանալ պատերազմին՝ փախստական լինի Շամիրամ յերեսաց Չրադաշտի ի Հայս: 11 Աստ ժամանակ վրէժիւնդրութեան պատեհ գտեալ Նինուսայ՝ սպանանէ զմայրն եւ ինքն թագաւորէ ի վերայ Ասորեստանի եւ Նինուէի: 12 Ահա ասացաք եւ յաղագս մահուանն Շամիրամայ, թէ ուստի՛ եւ ո՛րպէս:

ԺԸ

Յաղագս թէ հաւաստի նախ լեալ պատերազմն Շամիրամայ ի հնդիկս, եւ զկնի մահ նորա որ ի Հայս:

2 Ունիմ ի մտի եւ զԿեփադիոնին, վասն ոչ տալ զմեզ բազմաց ծաղրել, զի ասէ ի բազմաց այրոց նախ յաղագս ծննդեանն Շամիրամայ, եւ ապա զպատերազմն Շամիրամայ ընդ Չրադաշտի եւ զյաղթելն ասէ Շամիրամայ, եւ ապա ուրեմն զպատերազմն հնդկաց: 3 Այլ հաւաստի մեզ թուեցաւ որ ի Մար Աբայն Կատինայն է քննութիւն քաղղէական մատենից քան զայստսիկ. քանզի ոճով իմն ասէ եւ զպատճառս պատերազմին յայտնէ: 4 Իսկ առ այսոքիւք եւ առասպելք աշխարհիս մերոյ զբազմահմուտ Ասորին արդարացուցանեն՝ աստ ուրեմն զմահն ասել Շամիրամայ, եւ զհետեւակ փախուստն, զպատճառն եւ ի զիղծս ջրոյն եւ զարբումնն, այլ եւ ի մաւտ հասանել սուսերաւորաց՝ եւ զյուռութիւն ի ծով, եւ բան ի նմանէ. .Ուլունք Շամիրամայ ի ծովէ: 5 Այլ թէ ախորժես առասպել՝ եւ Շամիրամ քար առաջին քան զՆիորէ: 6 Արդ այս շատ է. բայց մեր որ ինչ զկնի այսորիկ:

ԺԹ

Որ ինչ զկնի մահուանն Շամիրամայ:

2 Յարմարեալ զամենայն կարգեցից քեզ ի գիրսս յայտսիկ զագգիս մերոյ աւագագոյն արս եւ զնախնիս, եւ որ ինչ վասն նոցա գրոյցք եւ իրականութիւնք իւրաքանչիւր, ոչ ինչ կամաց մտածական եւ ոչ ինչ անպատշաճ ի սմա յաւրինելով բան, այլ որ ինչ ի գրոց իսկ. ըստ նմանեացն ապա եւ որ ինչ ի բանից արանց իմաստնոց եւ յայտսիկ քաջախոհաց, յորոց մեր արդարապէս ջանացաք հաւաքել զհնագրութիւնս: 3 Եւ ասեմք լինել արդարաբան ի պատմութեանս յայսմիկ ըստ մերոյ յաւժարութեան եւ ուղղամտութեան. իսկ ըստ որոց հաւաքումնն՝ Աստուծոյ լինել յայտնիս, եւ մարդկան գովելիս կամ բարելիս. մեր այնոցիկ ատար եւ ի բաց կացեալ: 4 Բայց զուզութիւն բարբառոց եւ հաւասարութիւն թուոյ կարգի պատանեացն՝ զճշմարտութիւն աշխատասիրութեանս մերոյ ակնարկէ: 5 Եւ այսոցիկ այսպէս կարգելոց, կամ հաւաստի եւ կամ դոյզն ինչ կասեալ յարդարոյն՝ սկսայց քեզ եւ որ ինչ զկնի այսոցիկ ի Հիւսման պատմութենէ Պիտոյից:

6 Արդ՝ յետ մահուանն Շամիրամայ ի Չամեսեայ որդւոյ իւրմէ, որ է Նինուսա, որ եղև յետ սպանանելոյն զԱբայն, այսպէս հաւաստեալ զիտասցուք զկարգ բանից: 7 Թագաւորէ Նինուսա, սպանեալ զմայրն հեշտասեր եւ խաղաղական կեցեալ. եւ առ սովաւ Աբրահամու աւուրք բաւեալք:

(Ի)

Համեմատութիւն ծննդաբանութեան ազգիս մերոյ ընդ Եբրայեցւոցն եւ ընդ Քաղղէացւոցն մինչեւ զՍարդանապատոյն, որ կոչէր Թաւնոս Կոնկողեյոս:

ԵԲՐԱՅԵՑԻՈՑ

2 Իսահակ.

3 Յակոբ.

4 Ղեւի.

5 Կահարժ.

6 Ամրամ.

7 Մովսէս.

8 Յեսու:

9 Ի սմանէ յառաջ՝ ոչ ըստ ազգի, այլ ըստ յառաջադիմութեան արանց. զի եւ ամենեքեան յԱբրահամէ: 10 Ի սատակել սորա գՔանանացիս՝ անցին ի սմանէ փախստականք յԱգռաս, նաւելով ի Ռարսիս. եւ այս յայտնի է դրոշմամբն, որ յարձանսն Ափրիկեցւոց աշխարհին գրեալ կան մինչեւ ցայսաւր ժամանակի արդարապէս այսպէս. Ի Յեսուայ գողոյ փախուցեալ՝ մեք նախարարք Քանանացւոց եկաք բնակել աստե: 11 Յորոց մի եւ Քանանիդաս պատուականագոյն մեր ի Հայս: 12 Եւ ստուգեալ հաւաստի գտաք զսերունդս ազգին Գնթունեաց ի սմանէ առանց հակառակութեան լեալ. զայս եւ բարք արանց ազգին յայտնեն՝ Քանանացի գոլ:

13 Գոթոնիել.

14 Աւովդ.

15 Բարակ.

16 Գեդէոն.

17 Աբրիմելէք.

18 Ռովդայ.

19 Յայիր.

20 Եփթայի.

21 Եսերովն.

22 Եղովն.

23 Ղարդոն.

24 Սամփսոն.

25 Հեղի.

26 Սամուել.

27 Սաւուդ.

28 Դաւիթ, եւ որ ի կարգին:

ՔԱՂԴԷԱՅԻՈՅ

29 Արիոս.

30 Առայիոս, որ Ամիւռոս.

31 Զսերքսէս, որ եւ Բաղէոս.

32 Առմամիթոէոս.

33 Բելոքոս.

34 Բայէոս.

35 Ադտադոս.

36 Մամիթոս.

37 Մասքաղէոս.

38 Սփերոս.

39 Մամիդոս.

40 Սպարեթոս.

41 Ասկատաղէս.

- 42 Ամինտէս.
- 43 Բելոքոս.
- 44 Բաղոտոռէս.
- 45 Ղամպառիտէս.
- 46 Սուսառիս.
- 47 Ղամբառիս.
- 48 Պաննիաս.
- 49 Սոսառմոս.
- 50 Միթռէոս.
- 51 Տելտամոս.
- 52 Տելտէոս.
- 53 Թինէւս.
- 54 Դեռկիւղոս.
- 55 Եւպաղմոս.
- 56 Ղաւոսթենիս.
- 57 Պեռիտիաղէս.
- 58 Ոփոատիոս.
- 59 Փռատինիս.
- 60 Ակռազանիս.
- 61 Սարդանապաղոս:

ՀԱՅՈՑ

- 62 Արայեան Արայ:

63 Սա մերոյն Արայի որդի, Արայի Շամիրամայ կոչեցեալ, եւ զգործ վերակացութեան աշխարհիս նմա հաւատացեալ: 64 Իսկ նորա՝

Անուշաւան.

65 Պարէտ.

66 Արբակ.

67 Չաւան.

68 Փառնակ.

69 Սուր:

70 Առ սովաւ Յեսու որդի Նաւեայ:

71 Հաւանակ.

72 Վաշտակ.

73 Հայկակ:

74 Չամանէ ասէն լինել առ Բելոքոսիւ եւ ամբոյսս իմն արարեալ անխորհուրդս եւ մեռանել ի նմին:

75 Ամպակ.

76 Առնակ.

77 Շաւարշ.

78 Նորայր.

79 Վստամկար.

80 Գոռակ.

81 Հրանտ.

82 Ընձաք.

83 Գդակ.

84 Հաւրոյ.

85 Չարմայր:

86 Սա աւգնական Պոխամու ի Տելտամայ առաքեալ ընդ եթովպացի զաւրուն՝ մեռանի ի քաջացն
Հելլենացոց:

87 Պերճ.

88 Արբուն.

89 Բագուկ.

90 Հոյ.

91 Յուսակ.

92 Կայպակ.

93 Սկայորդի:

Ի (ԻԱ)

Վասն արայեանն Արայի, եւ եթէ տորա որդի Անուշաւան Սաւսանուէր:

2 Այլ անդէն իսկ ի կենդանութեան իւրում Շամիրամ զծնեալն ի Նուարդայ ի սիրելի կնոջէն Արայի, որ էր երկոտասան ամաց մնացեալ ի մահուանն Արայի, վասն առաջին իւրոց խանդաղատանացն որ առ Արայն գեղեցիկ՝ կոչէ զանուն նորա Արայ, եւ կարգէ զնա ի վերակացութիւն աշխարհիս, մտերմութեամբ հաւատացեալ ի նա. զորմէ եւ մեռանել ասեն ընդ Շամիրամայ ի պատերազմին:

3 Բայց յարէ զկարգ բանից զկնի այսորիկ աւրինակ զայս: 4 Արայեանն Արայ մեռանի ընդ Շամիրամայ ի պատերազմին, թողով արու զաւակ ամենահարուստ եւ շատահանճար յիր եւ ի բան՝ զԱնուշաւանն Սաւսանուէր: 5 Քանզի ձանեալ էր ըստ պաշտամանց ի սաւսիսն Արամանեկայ որ յԱրմաւիր. զորոց զսաղարթուցն սաւսաւիւն, ըստ հանդարտ եւ կամ սաստիկ շնչելոյ աւոյոյն, եւ թէ ուստի շարժումն՝ սովորեցան ի հմայս յաշխարհիս Հայկազնաց, եւ այս ցբագում ժամանակս:

6 Այս Անուշաւան բաւական ժամանակս արհամարհութիւն կրեալ ի Չամեսեայ՝ տուայտի ի դրանն արքունի. իսկ աւգնեալ ի բարեկամաց՝ շահի զմասն ինչ աշխարհիս, հարկահանութեամբ խնամել, զկնի ապա եւ զբողորս: 7 Այլ կարի շատ լինի, եթէ զամենայն որ ինչ արժանն իցէ՝ ասիցենք ի ճառիս զնախակարգելոց արանց զբանս եւ զգործս:

ԻԱ (ԻԲ)

Որ ի Սկայորդոյն Պարոյր՝ առաջին ի Հայս թագաւորէ. աւգնական լինի Վարբակայ Մարի, բառնալով զթագաւորութիւնն ի Սարդանապալայ:

2 Թողով զոչ կարեւորագոյնսն ի բանից՝ ասասցուք որ ինչ հարկաւորն է: 3 Վերջին սոցա, որք առ Ասորեստանեայց թագաւորութեամբն եւ որք ի Շամիրամայ եւ կամ թէ ի Նինոսէ՝ զմերս ասեն Պարոյր առ Սարդանապալայ, որ ոչ փոքր ինչ աւգնականութիւն տուեալ զտանի Վարբակայ Մարի, բառնալով զթագաւորութիւնն ի Սարդանապալայ:

4 Եւ այժմ ահա զուարճացայց, ոչ փոքր ինչ կրելով խնդութիւն, հասանելով ի տեղիս, յորում մերոյ իսկ բնիկ նախնւոյն սերունդք ի թագաւորութեան հասանեն յաստիճան: 5 Վասն որոյ արժան է մեզ աստանաւոր մեծ գործ կատարել, եւ բազումս ասել առարկութիւնս ճառից. զորոց մեզէն իսկ զհիմունս այսպիսեաց բանից ընթեռնուլ արժանաւորեցաք ի չորս հազներգութիւնս, զարգասաւորին ի բանս եւ զիմաստնոյն իսկ եւ ի մէջ իմաստնոց իմաստնագունին:

6 Քանզի Վարքակէս գաւառաւ մեղացի, ի փորունց կողմանց ի ծագաց գաւառին ամրագունի, խորամանկագոյն ի կենցաղավարութեան եւ ի մարտս երեսաւոր, ծանուցեալ զանմարդի բարս եւ զհեշտասէր թուլամորթութիւն յուլութեան Թոնոյն Կոնկողեռայ՝ խտացուցանէ բարուցն եւ ձեռացն առատութեամբ ի քաջաց եւ ի պիտանեաց արանց բարեկամս, որովք եւ աշխարհակալութիւնն Ասորեստանի առ այնու ժամանակաւ վարիւր յայտնապէս մեծաւ հաստատութեամբ: 7 Յինքն եւ զքաջն մեր նախարար յանգուցանէ զՊարոյր, թագաւորութեան շուք եւ ձեւ նմա խոստանալով: 8 Եւ բագում ամբոյս արի արանց, եւ որք ի տեզ նիգակի եւ յաղեղն եւ ի սուսեր աջողաձեռնագոյն՝ գումարէ. եւ այսպէս զթագաւորութիւնն ի Սարդանապալայ յինքն առեալ՝ տիրէ Ասորեստանի եւ Նինուէի: 9 Բայց վերակացու գայլս թողով Ասորեստանի՝ փոխէ զթագաւորութիւնն ի Մարս:

10 Այլ այս եթէ առ այլս այլագարար պատմի՝ մի՛ ինչ սքանչանար: 11 Չի որպէս վերագոյն ուրեմն յառաջին ճառսն ամբաստանեցաք զառաջնոցն մերոցն նախնեացն անիմաստասէր բարուց եւ ախորժակաց՝ այս հանդիպի եւ աստանաւր: 12 Քանզի եւ որք ի հաւրէն Նաբուգոդոնոտորայ գործք՝ գրեցան յիւրեանց յիշողութեանցն վերակացուաց. իսկ մերոցն, ոչ այսպիսի ինչ խորհեցելոցն, մնացին նշանակեալ ի վերջինսն: 13 Ապա եթէ ասիցես, ուստի՞ մեզ եւ զնախնեացն մերոց զիտել զանուանս այսպէս, իսկ զբագմաց եւ զգործս՝ ասեմ. ի հնոցն դիւանաց Քաղդէացուց, Ասորեստանեայց եւ Պարսից, վասն մտելոց անուանց եւ գործոց նոցա ի քարտէս արքունի, իբրեւ գործակալաց եւ վերակացուաց աշխարհիս ի նոցանէ կացելոց եւ մեծաց կողմնակալաց:

ԻԲ (ԻԳ)

Կարգ թագաւորաց մերոց եւ համար նոցունց որդի ի հաւրէ առնելով:

2 Արդ՝ այժմ անցից ի թիւ մերոց արանց, մանաւանդ թէ թագաւորաց, մինչեւ ցտերութիւնն Պարթեւաց: 3 Քանզի ինձ այսոքիկ արք ի մերոց թագաւորաց են սիրելիք, որպէս բնիկք եւ իմոյ արեանառուք եւ հաւաստի հարագատք: 4 Եւ սիրելի էր ինձ՝ յայնժամ զալ Փրկչին եւ զիս գնել, եւ առ նորաւք յաշխարհ զնուտն իմ լինել, եւ նոցա տէրութեամբն խրախնանալ, եւ յարդեացս ապրել վտանգիցս: 5 Այլ վաղ ուրեմն փախեաւ ի մենջ պատահումնն այն, թէ արդեաւք եւ վիճակ: 6 Բայց արդ եւ առ աւտարաց թագաւորութեամբն կացեալ՝ ընդ նոցայն զմերս ազգի ածից զկարգ թագաւորացն, զի մերոյ աշխարհիս բնիկք պաակաւորք արք այնոքիկ, զորոց զանուանսն ի ներքոյ դրոշմեացուք:

7 Եւ զի արդարեւ զայնու ժամանակաւ էր ազգիս մերոյ թագաւորութիւն՝ վկայէ եւ Երեմիա մարգարէ ի բանս իւր, հրաւիրելով ընդդէմ Բաբելոնի ի պատերազմ. *Հրաման տուր, ասէ, Այրարատեան թագաւորոյթեանն եւ Ասքանագեան զնդին:* 8 Եւ այս հաւաստի գոլոյ մերոյ թագաւորութեանն առ այնու ժամանակաւ:

9 Այլ մեր զկարգն կանովնելով, առընթեր եւ զՄարաց թագաւորսն:

ՄԱՐԱՅ ԱՌԱՋԻՆ

10 Վարքակէս

11 Մաւղակիս

12 Սաւսարմոս

13 Առտիկաս

14 Դէովկիս

15 Փռաւորտիս

16 Կուսարբէս

17 Աժդահակ:

ԻՍԿ ՄԵՐ ԱՌԱՋԻՆ Ի ՎԱՐԲԱԿԱՅ ՄԱՐԷ ՊՍԱԿԵԱԼ

18 Պարոյր, որդի Սկայորդոյ

19 Հրաչեայ:

20 Սա Հրաչեայ կոչի վասն առաւել պայծառերես եւ բոցակնագոյն իմն լինելոյ: 21 Առ սովաւ ասեն կեցեալ զՆաբուգոդոնոսոր արքայ Բաբելացոց, որ գերեաց զՀրեայս: 22 Եւ սորա ասեն զմի ի գլխաւորաց Եբրայեցոցն գերելոց ինդրեալ ի Նաբուգոդոնոսորայ՝ Շամբաթ անուն, ածեալ բնակեցոյց յերկրիս մերում մեծաւ պատուով. եւ ի սմանէ ասէ պատմագիրն լինել զազգն Բագրատունեաց, եւ հաւաստի է: 23 Բայց թէ ո՛րպիսի ջան եղև թագաւորացն մերոց՝ զնոսա ի պաշտաւն կոռցն խոնարհեցուցանել, եւ կամ թէ քանի՛ք եւ ո՛յք ոմանք ի նոցանէ որք աստուածպաշտութեամբ վճարեցին զկեանս՝ յետոյ պատմեսցուք ոճով: 24 Քանզի ասելն ոմանց անհաւաստի մարդոց, ըստ յաւժարութեան եւ ոչ ըստ ճշմարտութեան, ի Հայկայ զթագադիր ազգո Բագրատունեաց լինել: 25 Վասն որոյ ասեմ. մի՛ այսպիսեաց յիմար բանից հաւանիր. զի եւ ոչ մի շաւիղ կամ ցուցումն գոյ նմանութեան յասացեալսդ՝ որ զարդարութիւն ակնարկէ. զի ի բայ բանից եւ անոճ իմն յաղագս Հայկայ եւ նմանեացն կակազէ: 26 Բայց ծանի՛ր, զի Սմբատդ անուն, զոր յաճախ Բագրատունիք ի վերայ պատանեաց կոչեն՝ ճշմարտութեամբ Շամբաթ է, ըստ նախնի իւրեանց խաւսիցն, որ է եբրայեցի:

27 Փառնաւազ

28 Պանոյն

29 Կոռնակ

30 Փառոս

31 Միւս Հայկակ

32 Երուանդ սակաւակեաց

33 Տիգրան:

34 Քանզի եւ զվերջին Երուանդ եւ զՏիգրան ի սոցանէ ըստ յուսոյ կոչեցեալ ասեմ արդեաւք. ոչ կարի հեռագոյն գոյով ժամանակին, յիշեաց որ զանուանս զայսոսիկ:

ԻԳ (ԻԴ)

Յաղագս որդոց Սենեքերիմայ, եւ թէ Արծրունիք եւ Գնունիք եւ բղեաշխն անուանեալ Աղձնեաց՝ ի նոցանէ են սերեալք. եւ ի նոյն նառի՝ եթէ Անզեղ տունն ի Պասքամայ:

2 Այլ յառաջ քան զձեռնարկելն մեր ի բանսն որ յաղագս մեծին Տիգրանայ, որ իններորդ ի բնկաց մերոց պսակաւորաց էր, հուժկու, անուանի եւ յաղթող ընդ այլ աշխարհակալս՝ ճառեսցուք որ ինչ կարելորագոյնն է ոճոյ բանիս: 3 Եւ ի մոռացումն եկն արդեաւք յաղագս Սենեքերիմայ. քանզի ութսուն, աւելի կամ պակաս, ամաւք յառաջ քան զթագաւորութիւնն Նաբուգոդոնոսորայ էր Սենեքերիմս կացեալ արքայ Ասորեստանի. որ զԵրուսաղէմ պաշարեաց առ Եզեկիայի: 4 Հրէից առաջնորդաւ. զոր սպանեալ որդւոց նորա Ադրամելեքայ եւ Սանասարայ՝ եղին փախստական առ մեզ:

5 Յորոց զմինն յարեւմտից հարաւոյ աշխարհիս մերոյ, մերձ ի սահմանս նորին Ասորեստանի, բնակեցուցանէ Սկայորդին մեր քաջ նախնին, այս ինքն է զՍանասարն. եւ ի սմանէ աճումն եւ բազմասերութիւն լեալ՝ լցին զՄիմն ասացեալ լեառն: 6 Իսկ պերճքն եւ գլխաւորքն ի նոցանէ յետոյ ուրեմն մտերմութիւն վաստակոց առ թագաւորսն մեր ցուցեալ՝ զբղեշխութիւն կողմանցն արժանաւորեցան առնուլ: 7 Իսկ Արդամոզանն յարեւելից հարաւոյ նորին կողմանն բնակեալ. ի սմանէ ասէ պատմագիրն լինել զԱրծրունիս եւ զԳնունիս: 8 Արդ՝ յիշելոյն մեր զՍենեքերիմ այս էր պատճառն:

9 Բայց զԱնզեղ տունն ասէ նոյն պատմագիր ի Պասքամայ ումեմնէ ի Հայկայ թոռնէ լինել:

ԻԴ (ԻԵ)

Յաղագս Տիգրանայ, թե՛ ո՛րպիսի ամենայնիւ:

2 Բայց անցնուք այսուհետեւ որ ինչ յաղագս Տիգրանայ եւ որ ի նմանէ գործք: 3 Քանզի սա ամենեցունց թագաւորացն մերոց հարստագոյն եւ խոհեմագոյն, եւ արանցն այնոցիկ եւ ամենեցուն քաջ: 4 Որ եւ Կիւրոսի աշակցեալ, զՄարացն ի բաց բառնալով զիշխանութիւնն, եւ զՅոյնս ոչ սակաւ ժամանակս ընդ իւրեաւ նուաճեալ հնազանդէր: 5 Եւ գահմանս մերոյ բնակութեանս ընդարձակեալ՝ ի հինսն մեր հասուցանէր յեզերս ծայրից բնակութեան, եւ ամենեցունց որ առ իւրովքն էին ժամանակաւք՝ նախանձելի, եւ զկնեացս ըղձալի ինքն եւ ժամանակ իւր:

6 Չի ո՞րք ի ճշմարիտ արանց, եւ որոց ի բարս արութեան եւ խոհականութեան սիրելութիւն կայցէ, սորա յիշատակաւքն ոչ գուարճացի, եւ յորդորեսցի այսպիսի այր լինել: 7 Արանց կացեալ գլուխ եւ արութիւն ցուցեալ՝ զագգս մեր բարձրացոյց, եւ զընդ լծով կացեալսս՝ լծադիրս եւ հարկապահանջս կացոյց բազմաց. մթերս ոսկւոյ եւ արծաթոյ եւ քարանց պատուականաց եւ զգեստուց եւ պէս պէս գունից եւ անկուածոց՝ արանց միանգամայն եւ կանանց՝ հասարակաց բազմացոյց. որովք տգեղագոյնքն իբրեւ զգեղաւորս երեւէին սքանչելիք, եւ գեղաւորքն ըստ ժամանակին առ հասարակ դիւցազնացեալք: 8 Հետեւականարտքն ի վերայ ուսոց ձիոց բերեալք, եւ պարսաւորքն առ հասարակ դիպաղեղունք, եւ շերտաւորքն ի սուսեր եւ ի տէգ նիզակի վառեալք. մերկքն վահանաւք եւ զգեստուք երկաթեալք պարածածկեալք: 9 Որոց ի մի վայր հասելոց բաւական էր տեսիլն միայն, եւ որ ի նոցայն պահպանակաց եւ զինուց փայլմունք եւ շողիւնք՝ զթշնամիսն արտահալածել: 10 Խաղաղութեան եւ շինութեան բերող, իւղով եւ մեղու զամենայն հասակ պարարեալ:

11 Չայս եւ որ այլ այսպիսիք բազումք, երբ մերոյ աշխարհիս խարտեաշս այս եւ աղերեկ ծայրիւ հերաց Երուանդեանս Տիգրան, երեսաւք գունեան եւ մեղուակն, անձնեայն եւ թիկնաւէտն, առոգաբարձն եւ գեղեցկոտն, պարկեշտն ի կերակուրս եւ յըմպելիս, եւ ի խրախճանութիւնս աւրինաւոր. գորմէ ասէին ի հինսն մեր, որք փանդոթամբն երգէին, լինել սմա եւ ի ցանկութիւնս մարմնոյ չափաւոր, մեծիմաստ եւ պերճաբան, եւ յամենայն որ ինչ մարդկութեան՝ պիտանի: 12 Եւ զի՞նչ ինձ ի զիրսս յայտոսիկ արդեալք իցէ բան սիրելի, քան թէ որ յաղագս սորա էին գովեստք եւ պատմութիւնք յերկարել: 13 Արդարադատ եւ հաւասարատէր կշիռս ունելով յամենայնի՝ զամենայն ուրուք զկենցաղ՝ մտացն լծակաւ կշռէր: 14 Ո՛չ ընդ լաւագոյնսն խանդայր, եւ ոչ գնուաստոն արհամարիէր, այլ ամենեցուն հասարակաց հնարէր զխնամոցն իւրոց ի վերայ տարածանել զգեստս:

15 Սա նախ յառաջագոյն դաշնաւոր եղեալ Աժդահակայ, որ ի Մարաց էր, տայ նմա զքոյր իւր Տիգրանուհի կնութեան, ընձիւք ինդրելով գնա Աժդահակայ: 16 Քանզի ասէր. կամ ի ձեռն այսպիսւոյ մերձաւորութեան սէր հաստատուն առ Տիգրան ունել, կամ դիւրաւ այսպէս դաւաճանել գնա ի սպանումն: 17 Չի էր նմա խէթ կամաց իւրոց, մարգարէութիւն իմն յոչ կամաց լեալ նմա առաջիկայ դիպուածն իւր:

ԻԵ (ԻԶ)

Վասն երկիրդի կասկածանացն Աժդահակայ ի միաբանութենէ սիրոյն Կիւրոսի եւ Տիգրանայ:

2 Բայց էր նիւթ այսպիսւոյ խոհականութեան դաշնաւորութիւն մտերմութեանն՝ որ ի Կիւրոսէ առ Տիգրան. յորմէ բազում անգամ եւ ախտ քնոյ ի բաց փախուցեալ լինէր յԱժդահակայ յիշատակաւս այսուիկ. եւ խորհրդակցաց իւրոց անդուլ առնէր հարցումն վասն այսպիսւոյ պատճառի. .Ո՛րպիսի հնարիւք լուծանել կարացուք, ասէ, զկապ սիրոյ պարսկայնոյն եւ հայկազինն բազմաբիրաւորիէ: 3 Եւ յայսպիսում շփոթման խորհրդոց հասանէ՝ նմա առաջիկայիցն յայտնութիւն ի ձեռն անրջականաց իմն նախատեսութեանց, աւրինակաւս այսուիկ, ասէ՝ որ պատմէն:

ԻԶ (ԻԷ)

Թէ՛ն՝ որպէս ի խիջթի լինելով Աժդահակայ՝ գառաջիկայ իւր դիպուածն տեսանէ՛ սքանչելի երագով:

2 Էր, ասէ, յաւուրսն յայնտիկ ոչ սակաւ ինչ վտանգ՝ որ ի Մարացն Աժդահակայ, ի միաբանութենէն Կիրոսի եւ Տիգրանայ: 3 Վասն որոյ եւ ի սաստկութենէ՛ ծփանաց խորհրդոցն լինէր նմա ի տեպեան երագոցն երեւութանալ ի քուն գիշերոյ, գոր ոչ երբէք յարթութեան տեսն աչաւք, եւ ոչ ի լուր ականջաց լուաւ: 4 Ուստի եւ ընդոստ ի քնոյն լինելով՝ ոչ յամէ՛ ըստ սովորութեան կարգին ի ժամ խորհրդականութեանն. այլ այն ինչ գիշերոյն ժամս ունելով ոչ սակաւս՝ ձայնէ՛ զխորհրդակիցսն. եւ տրտում երեսաւք յերկիր հայելով ի խորոց սրտին մռնչէ՛ յոգւոցհանութեամբ: 5 Եւ ի զվասն էրն ի խորհրդակցացն հարցանիլ՝ յերկարէ՛ ժամս ինչ զպատասխանիսն, եւ ուր ուրեմն հեծութեամբ սկիզբն արարեալ յայտնէ՛ զամենայն, որ ի ծածուկս սրտին խորհուրդ եւ կասկած, ընդ նմին եւ զիրս ահագին տեսեանն:

6 Էր ինձ, ասէ, ո՛վ սիրելիք, լինել այսաւր յերկրի անձանաւթում, մերձ ի լեառն մի երկար յերկրէ՛ բարձրութեամբ, որոյ զագաթնն սաստկութեամբ սառնամանեաց թուէր պատեալ. եւ ասէին՝ գոգցես յերկրին Հայկազանց զայս լինել: 7 Եւ ի նայել իմ յերկարագոյնս ի լեառնն՝ կին ոմն ծիրանագեատ, երկնագոյն ունելով զիրեաւ տեռ, նստեալ երեւեցաւ ի ծայրի այնպիսոյ բարձրութեան, աչեղ, բարձրահասակ եւ կարմրայտ, երկանց ըմբռնեալ ցաւովք: 8 Եւ ի յերկարագոյնս նայել իմ յայնպիսի երեւումն եւ ի հիացման լինել՝ ծնաւ յանկարծ կինն երիս կատարեալս ի դիւցազանց հասակաւ եւ բնութեամբ: 9 Առաջինն զերանսն ածեալ ի վերայ առիւծու՝ սլանայր յարեւմուտս, եւ երկրորդն ի վերայ ընծու՝ ի հիւսիսի հայելով. իսկ երրորդն զվիշապ անարի սանձեալ՝ ի մերոյս վերայ շահատակեալ յարձակէր տէրութեանս:

10 Եւ ի մէջ խառնից այսպիսեաց երագոց, թուէր ինձ կալ ի վերայ տանեաց իմոց արքունեացս, եւ գնոյն ինքն վերին երեսս յարկացս տեսանել զեղեցկաւք եւ բազմագունիւք զարդարեալ շատրուանաւք, եւ զպսակողսն մեր գոյնն հրաշատեսիկ տեսեամբ ի վերայ կացեալս. եւ զիս ձեաւք հանդերձ պատուել գնոսս գոհիւք եւ խնկովք: 11 Եւ յանկարծ ի վեր նայեցեալ, զայն որ ի վերայ վիշապին հեծեալ էր այր, արծուոյ իմն արդարեւ սլացեալ թելովք տեսի յարձակեալ. որ մաւտ հասեալ՝ խորհէր կործանել գոյնն: 12 Իսկ ես Աժդահակ խտրոց ընդ մէջ անկեալ՝ յիս զայնպիսի ընկալայ զյարձակումն, մարտ ընդ սքանչելոյն առնելով դիւցազինն: 13 Եւ նախ ի տեգ նիզակաց զմարմինս երկաթանչիւրոցս յաշելով, վտակս արեան ի վայր հոսեցուցաք, եւ զարեզակնատես երեսս ապարանիցս արեան հոսեալ ցուցաք ծով: 14 Այսպէս եւ զկնի այլովք զինուք ժամս ոչ սակաւս:

15 Բայց զի՞նչ աւգուտ ինձ եւ խաւսիցս երկարութիւն. զի վախճան գործոյն՝ իմն էր կործանումն. ուստի եւ ի քրտան սաստկութեան յայսպիսոյ եղեալ տագնապէ՛ փախեաւ յինէն քունն, եւ այսուհետեւ ոչ թուիմ կենդանի: 16 Չի ոչ այլ ինչ նշանակէ երեւութիցս շարժումն, եթէ ոչ որ ի Հայկազնեանն Տիգրանայ հասանելոց է մեզ բռնութեան յարձակումն: 17 Բայց ո՛վ արդեաւք, յետ աստուածոցն աւգնականութեան, բանիւ եւ գործով մեզ աւգուտ խորհելով, ոչ զինքն կարծիցէ թագաւորակից մեր լինելէ:

18 Եւ բազում ինչ ի խորհրդակցացն լուեալ աւգտութեան մտածութիւն՝ շնորհակալութեամբ պատուէ՛ գնոսս:

ԻԷ (ԻԸ)

Յաղագս որ ի խորհրդակցացն բան. զկնի սպաս եւ որ ինչ իւր մտածութիւն, եւ նոյնտեսայն գործն:

2 Բազում ինչ հանճարով եւ իմաստութեամբ ի ձէնջ լուեալ, ասէ, ո՛վ սիրելիք, ասացից եւ որ ինչ իմ յետ աստուածոցն աւգնականութեան յայտուիկ աւգտակարագոյն բան եւ մտածութիւն: 3 Զանգի ոչ ինչ առ թշնամեացն զգուշութիւն վեհագոյն բերէ՛ աւգնականութիւն, եւ ծանաւթութիւն նոցայցն առաջի արկելոց գործոց՝ քան թէ որ ի ձեռն սիրով դաւելոյն զկորուստ խորհեսցի: 4 Եւ զայս դարձեալ ոչ ի ձեռն զանճուց, եւ ոչ ի ձեռն բանից պատրողաց այժմ մեզ հնարաւորութիւն է կատարել, եթէ ոչ որպէս կամք են ինձ այժմ գործել: 5 Եւ այն է նիւթ կատարման խորհրդոյս եւ հնարք որոգայթիցս,

գեղեցիկն ի կանայս եւ խոհեմն, քոյր նորա Տիգրանուհի: 6 Չի այսպիսիքս իսկ արտաքուստ եւ եկամուտ հարազատութիւնք համարձակ զգաւելն ի ձեռն երթելուկութեան անյայտաբար ընդարձակ մարթեցուցանիցեն վարժել. կամ յանկարծաւրէն իւրոց մտերմաց, ընչիւք եւ խոստմամբ պատուոց, տալ հրաման խողխողել սրով եւ կամ հնարիւք դեղոց, եւ կամ զմտերիմս նորա եւ զկուսակալս գանձիւք ի նմանէ ի բաց մերկանայ, եւ այսպէս իբրեւ զանգաւր տղայ ի բունն առցուք:

7 Եւ ազդող համարեալ բարեկամացն զայսպիսի խորհուրդ՝ նիւթեն եւ զգործն: 8 Ի ձեռն միոյ ուրումն ի խորհրդակցացն տուեալ բազմութիւն զանձուց՝ ի ձեռն թղթոյ, աւրինակաւս այսուիկ, յուղարկէ:

ԻԸ (ԻԹ)

Թուղթ Աժդահակայ. յետ որոյ եւ յաւժարութիւն Տիգրանայ, յուղարկումն Տիգրանուհեայ ի Մարս:

2 Գիտէ սիրելի եղբայրութիւնդ քո, ոչ ինչ աւգտակարագոյն ի կեանս աշխարհիս ի դիցն մեզ պարգւեւեալ քան զսիրելեաց բազմութիւն, եւ այս՝ իմաստնոց արդեաւք եւ հզաւրագունից. զի այսպէս եւ արտաքուստ ոչ ի վերայ համարձակին խռովութիւնք, եւ եկեալքն վաղվաղակի հերքին. իսկ ի ներքս ոչ զմուտն յումնքէ գտեալ այսպիսոյ չարութեան՝ հալածեալ լինին: 3 Արդ՝ զայսպիսի շահ աւգտութեան, որ ի բարեկամութենէ լինի, տեսանելով՝ խորհեցայ եւս հաստատուն եւ խորագոյն զսէրն որ ի միջի մերում է, հաստատել. զի երկոքեան յամենայն կողմանց ամրացեալք՝ ողջ եւ անշարժ գտերութիւն մեր կալցուք: 4 Եւ այս լինի ի տալն քում զաւրիորդդ Հայոց մեծաց, զքոյր քո Տիգրանուհի, ինձ կնութեան. թէ արդեաւք եւ բարի համարեցիս դմա, զի թագուհեաց թագուհի լիցի: 5 Ողջ լեր, թագակից մեր եւ սիրելի եղբայրե:

6 Եւ առանց յերկարելոյ զբանս ասացից: 7 Գայ առաքեալն եւ կատարէ յաղագս աւրիորդին գեղեցիկ. զի յանձն առեալ Տիգրանայ՝ տայ զքոյր իւր Տիգրանուհի Աժդահակայ կնութեան: 8 Եւ չեւ եւս գիտելով զամ ի նմանէ դաւաճանութիւնն՝ յուղարկէ զքոյր իւր որպէս արեւն է թագաւորաց: 9 Չոր առեալ Աժդահակայ, ոչ միայն վասն նենգին որ ի սրտի իւրում, այլ եւ վասն գեղեցկութեանն, առաջին իւրոց կանանցն կարգէ եւ զչարութիւնն ի ներքոյ ոստայն հինու:

ԻԹ (Լ)

Եթէ որպէս յայտնեցաւ նենգութիւնն եւ գրգռեցաւ մարտն. յորում եւ մահն Աժդահակայ:

2 Չկնի այսորիկ ասէ, թէ ի հաստատել Աժդահակայ զՏիգրանուհի ի տիկնութիւն, ոչ ինչ առանց կամաց նորա ի թագաւորութեան իւրում գործէր. այլ բերանով նորա կարգէր զամենայն, եւ հրամանի նորա ամենեցուն հնազանդ լինել հրամայէր: 3 Եւ յաւրինեալ զայս այսպէս՝ սկսանի նմա մեղմով պատրանս մատուցանել. .Ոչ գիտես, ասէ, եթէ եղբայր քո Տիգրան խանդացաւ զտիկնութիւնդ քո ի վերայ Արեաց, ի կնոջէ իւրմէ ի Չարուհեայ գրգռեալ: 4 Եւ զի՞նչ լինիցի այն, եթէ ոչ նախ ինձ մեռանել, եւ ապա լինել զՉարուհի ի վերայ Արեաց եւ զաստուածուհեաց ունել գտելի: 5 Բայց արդ՝ ընտրելի է քեզ զմի յայսցանէ. կա՛մ լինել եղբայրասէր, եւ կործանումն խայտառակելի յանդիման Արեաց յանձն առնուլ, եւ կամ զանձին իմանալով զբարի՝ խորհուրդ աւգտակար ի մէջ բերել եւ յաղագս առաջիկայիցն հոգայէ:

6 Բայց էր ի մէջ այսպիսոյ խորամանկութեան թագուցեալ եւ զմեռանելն Տիգրանուհեայ, եթէ ոչ ինչ ըստ կամաց խորհիցի մարապարսացւոյն: 7 Այլ իմացեալ խորագիտոյ գեղեցկին զայսպիսի դաւաճանութիւն՝ պատասխանի առնէ սիրոյ բանս Աժդահակայ, եւ արագագոյն ի ձեռն մտերմաց պատմէ եղբարն զնենգութիւնն:

8 Եւ ձեռնարկէ այնուհետեւ ի գործն ի ձեռն պատգամաւորութեան, զալ նոցա ի տեսութիւն միաբանութեան ի տեղի միջոց սահմանաց երկոցունց թագաւորութեանցն. իբր բան ինչ եւ գործ հարկաւոր հասեալ, որ ի ձեռն գրոյ եւ հրեշտակութեան կատարել ոչ է կարողութիւն, եթէ ոչ եւ դէմք երկոցունց հանդէպ լինիցին: 9 Այլ գիտելով Տիգրանայ զառաքելոյ իրին կատարումն՝ ոչ ինչ յորոց խորհէրն Աժդահակ՝ ծածկէ, այլ ի ձեռն գրոյ յայտնէ որ ինչ ի նորայն խորութեան սրտի: 10 Եւ

յայտնեալ այսպիսոյ չարութեան՝ ոչ ինչ էր այնուհետեւ բան եւ խորամանկութիւն, որ զայսպիսի առագաստեր գշարութիւն. այլ յայտնի այնուհետեւ գրգռէր խազմն:

11 Եւ ժողովէ արքայն Հայոց ի սահմանացն Կապադովկացոց, եւ որչափ ընտիրք Վրաց եւ Աղուանից, եւ զամենայն ընտիրս Հայոց Մեծաց եւ Փոքունց: 12 Եւ խաղայ ամենայն զաւրութեամբ իւրով զկողմամբք Մեղացոց: 13 Վտանգ այնուհետեւ հարկ առնէ Աժդահակայ՝ պատահել պատերազմաւ հայկազինն ոչ փոքր ինչ ամբոխիւ: 14 Եւ երկայնէր հակառակութիւնն մինչեւ յամիսս հինգ. քանզի հիւանդանայր գործն արագ եւ առողջ, յորժամ զմտաւ ածէր Տիգրան յաղագս քեռն իւրոյ սիրելոյ: 15 Չի այսպէս իմն զելս իրացն հնարէր յարդարել, զի ապրելոյ ճար լիցի Տիգրանուհեայ: 16 Պատահէ եւ այս, եւ ժամ մարտին մերձենայ:

17 Բայց գովեմ զքաջ նահատակն իմ զնիգակաւորն եւ զամենեւին բոլոր անդամովք համեմատն եւ ի գեղեցկութիւն հասակի աւարտեալ. քանզի առոյգ, ամենայնիւ ըստ իրեարս պատշաճեալ, եւ ուժով ոչ գոք ունելով իւր զոյգ: 18 Եւ զի՞ երկայնեմ զբանս. քանզի ի լինել մարտին նիգակաւ աւրինակ իմն որպէս զջուր հերձեալ զերկայթի ամուր հանդերձն՝ շամփրէ զԱժդահակ յընդարձակ տեգ նիգակին, եւ յամփոփել միւսանգամ զձեռնն՝ արտաքս զկէս մասն թոքոցն հանդերձ զինուսն ի դուրս բերէ: 19 Բայց մարտն էր սքանչելի. զի քաջք դիպեալ քաջաց՝ ոչ վաղվաղակի թիկունս ի միմեանց դարձուցանէին. վասն որոյ յերկարեալ քարշէր գործ պատերազմին մինչեւ ի ժամս ձիգս: 20 Իսկ վախճան գործոյն առնէր մահն Աժդահակայ. եւ այսպիսի դիպուածս ի բարեբախտութիւն յաւելեալ՝ փառս յանախէր Տիգրանայ:

L (LՄ)

Յաղագս թէ յուղարկեաց զքոյր իւր Տիգրանուհի ի Տիգրանակերտ. եւ վասն Անուշայ, առաջին կնոջն Աժդահակայ, եւ բնակութեան գերոյն:

2 Պատմի եւ այս, թէ զկնի այսպիսի իրաց կատարման՝ յուղարկէ թագաւորապէս զքոյր իւր Տիգրանուհի մեծաւ ամբոխիւ ի Հայս, յաւանն՝ զոր շինեաց յիւր անուն Տիգրան, որ է Տիգրանակերտ, եւ զգաւառսն զայնոսիկ ի ծառայութիւն նմա հրամայէ: 3 Եւ զոստանն անուանեալ կողմանցն այնոցիկ ազատութիւն ի զարմից սորա ասէ լեալս, իբր թագաւորական զարմս:

4 Իսկ զԱնոյշ, զառաջին կինն Աժդահակայ, եւ զբազումս ի սերմանէն Աժդահակայ աղջկունս, հանդերձ պատանեկաւք եւ բազմութեամբ գերեացն, որչափ թէ աւելի քան զբիւր մի, բնակեցուցանէ յարեւելեայ ուսոյ մեծի լերինն մինչեւ ի սահմանս Գողթան, որ են Տամբատ, Ոսկիողայ, Դաժգոյնք, եւ որ այլք առ եզերք գետոյն դաստակերտք, յորոց մինն է Վրանջունիք, մինչեւ հանդէպ ամրոցին Նախնաւանու. եւ գերիս աւանան, զԽրամ եւ զՋուղայ եւ զՄորշակունիս իսկ ի միւս կողմանէ գետոյն. զբոլոր դաշտն, որոյ զլուխն Աժդահական, մինչեւ ցնոյն ինքն ամուրն Նախնաւանու: 5 Բայց զնախասացեալ կինն Անոյշ բնակեցուցանէ որդւովք իւրովք յանդորրութեան սպառուածի փլածին մեծի լերինն: 6 (Չորմէ լեալ ասեն յահագին իմն շարժմանէ. զոր պատմեն՝ որք բազմաշրջութեամբ հրամանաւ Պտղոմեայ ասպարիսաւք զբնակութիւնս մարդկան չափեցին, այլ եւ մասն ինչ զծով եւ զանբնակս յայրեցածէն մինչեւ զԲիմիւռոն): 7 Իսկ պաշտաւունեայս տայ Անուշայ ի նոյն Մարաց, որ առ ոտամբ լերինն բնակեցան:

8 Յայտնեն զայս ճշմարտապէս եւ թուելեացն երգք, զոր պահեցին ախորժելով, որպէս լսեմ, մարդիկ կողմանն զինեւէտ գաւառին Գողթան. յորս շարին բանք երգոցն զԱրտաշիսէ եւ զորդւոց նորս, յիշելով այլաբանաբար եւ զզարմիցն Աժդահակայ, վիշապագունս զնոսա կոչելով. զի Աժդահակո՞ ի մեր լեզուս է վիշապ: 9 Այլ եւ ճաշ ասեն գործեալ Արգաւանայ ի պատիւ Արտաշիսի, եւ խարդաւանակ լեալ նմին ի տանարին վիշապաց: 10 Այլ եւ Արտաւազդայ ոչ գտեալ, ասեն, քաջի որդւոյն Արտաշիսի, տեղեկիկ ասպարանից ի հիմնանալն Արտաշատու՝ նա անց, ասէ, զնաց եւ շինեաց ի մէջ Մարաց զՄարակերտ. որ է ի դաշտին՝ որ անուանեալ կոչի Շարուրայ: 11 Այլ եւ տենչայ, ասեն, Սաթինիկ տիկին տենչանս՝ զարտախուր խաւարտ եւ զտից խաւարծի ի բարձիցն Արգաւանայ:

12 Եւ արդ՝ ո՛չ արդեալք առաւել աստանաւր զարմասցիս ի վերայ մերոյ ճշմարտապատմութեանս, թէ ո՛րպէս յայտնեցաք զանյայտ իրս վիշապաց, որք են յԱզատն ի վեր ի Մասիս:

ԼԱ (ԼԲ)

Թէ ո՛րք ոմանք սորա զարմք, եւ ո՛րք ի սմանէ որոշեալ ցեղք:

2 Հաւաստի պատմել զբուն եւ զառաջին Տիգրանն եւ որ ինչ ի նմանէ գործք՝ սիրելի, որպէս ինձ պատմողիս ի մէջ իմոց բանից որ ինչ յաղագս Երուանդեանս Տիգրանայ բանք՝ եղիցի եւ քեզ ընթերցողիդ, որպէս այրն եւ գործք, այսպէս եւ զնմանէ բանք: 3 Վասն որոյ սիրեմ կոչել այսպէս ըստ քաջութեան - Հայկ, Արամ, Տիգրան. քանզի ըստ քաջացն՝ ազգք քաջք. իսկ միջոցքն՝ որպէս դէպ ումեք թուիցի կոչել: 4 Բայց ըստ դիւցազնութեանն կարծեաց՝ ճշմարիտ է եւ ասելս մեր: 5 Ոչ Արամազդ որ, այլ ի կամեցողսն լսին լինել Արամազդ չորից եւս այլոց անուանելոց ոմանց Արամազդ. յորոց մի է եւ Կունդ ոմն Արամազդ: 6 Այսպէս եւ բազումք անուանեալք Տիգրան, մի է եւ միայնակ սա ի Հայկազանցս, որ զԱժդահակ սպան, եւ գտուն նորա ի գերութիւն վարեաց եւ զԱնոյշ մայրն վիշապաց. աւժանդակ՝ կամաւք եւ յաւժարութեամբ Կիւրոս ունելով՝ զիշխանութիւնն Մարաց եւ Պարսից յինքն յափշտակեաց:

7 Սորա որդի Բաբ, Տիրան, Վահագն, զորմէ ասեն առասպելք աշխարհիս. Երկներ երկին, երկներ երկիր, երկներ եւ ծովն ծիրանի. երկն ի ծովուն ունէր եւ զկարմրիկն եղեգնիկ. ընդ եղեգան փոխ ծուխ ելանէր, ընդ եղեգան փող բոց ելանէր. եւ ի բոցոյն վազէր խարտեաշ պատանեկիկ. նա հուր հեր ունէր, ապա թէ բոց ունէր մաւրուս, եւ աչկունքն էին արեգակունքե: 8 Չայս երգելով ոմանց փանդամք, լուաք մերովք իսկ ականջաւք: 9 Յետ որոյ եւ ընդ վիշապաց ասէին յերգին կռուել նմա եւ յաղթել, եւ կարի իմն նմանագոյնս զՀերակլեայ նահատակութիւնսն նմա երգէին: 10 Այլ ասեն զսա եւ աստուածացեալ. եւ անորի ի Վրաց աշխարհին գտորա չափ հասակին կանգնեալ՝ պատուէին զոհիւք: 11 Եւ սորա են զարմք Վահունիք. ի սորա կրտսեր որդւոյն Առաւանայ Առաւենեանք: 12 Սորա Առաւան, սորա Ներսէհ, սորա Չարեհ. ի սորա զարմից եւ որ Չարեհաւանիցն կարդան ազգք: 13 Իսկ սորա առաջին Արմոզ, սորա Բազամ, սորա Վահան, սորա Վահէ: 14 Սա ընդվզեալ՝ մեռանի յԱղեքսանդրէ Մակեդոնացւոյ:

15 Յայսմ հետէ մինչեւ ցթագաւորութիւնն Վաղարշակայ ի Հայս՝ ոչ ինչ ճշմարտագոյն ունիմ պատմել քեզ. քանզի շփոթ իմն ամբոխից լեալ՝ այր զարամք ելանէին տիրել աշխարհիս. եւ վասն այսորիկ դիւրամուտ ի Հայս լեալ Արշակ Մեծ՝ թագաւորեցուցանէ զեղբայր իւր զՎաղարշակ ի վերայ աշխարհիս Հայոց:

ԼԲ (ԼԳ)

Թէ Եղիսկան պատերազմն առ Տեւտամաւ. եւ մեր Չարմայր ընդ Եթովպացի զարմուն լինել սակաւուք, եւ ի նոյն մահ:

2 Երկուք այսոքիկ են, որք աշխատութիւն տագնապաւ մեզ ի վերայ ի քումմէդ հասուցանեն հարցասիրութենէ և համառաւտասիրութիւն, արագաբանութիւն. եւ այսոքիկ՝ պերճք եւ պայծառք, պղատոնականք իբր եղանել բանք. հեռի ի ստութենէ, եւ լի որ ինչ ընդդէմ ստութեան. եւ զայսոքիկ յառաջին մարդոյն մինչեւ զքեզ առ ժամայն պատմել: 3 Եւ այսոքիկ ի միասին պատահել անհնարին է: 4 Քանզի որ զամենայն ստեղծ, կարող զոյով ակնարկութեամբ ի քթթել ական զամենայն կացուցանել՝ ոչ այսպէս հաստատէ, այլ աւուրս որոշէ եւ կարգս ի ստեղծուածս. քանզի են ոմանք առաջնոյ եւ ոմանք երկրորդի եւ երրորդի եւ այլոցն աւուրց ստեղծուածք: 5 Եւ այսու մեզ այսպիսի իմն ակնարկէ կարգս վարդապետութիւն Հոգւոյն: 6 Իսկ զքո փափագ արտաքոյ այսպիսոյ աստուածայնոյ տեսանեմք սահմանի, զի արդար եւ բնաւ եւ առ ժամայն ամենայնք քեզ եղիցին ասացեալ: 7 Այլ առ ի մէնջ այսոքիկ կա՛մ յերկար, եւ քեզ ըստ կամաց, կամ փոյթ, եւ քեզ ոչ հաճելիք:

8 Չի այսպես ի քոյ հապճեպելոյ ահա ոչ ինչ յաղագս Մակեդոնացւոյն, եւ ոչ վասն Եդիականին ի կարգին նշանակեցաք, այլ զաւղենք աւասիկ: 9 Ոչ ունիմք ասել, իմաստո՞ւն կամ անհանճար աստանաւր լինել մեզ հիւսն, պատկանաւո՞ր կամ ոչ՝ զայնոցիկ այժմ ուրեմն զկնի հեղուսելով բանս, զկարեւորսն եւ մերոյս արժանի շարադրութեանս:

10 Եւ ո՞չք արդեաւք այսպիսեաց ճառից առաջինք, եթէ ոչ որք ի Հոմերոսէ պատմին. այն, որ վասն Եդիականին պատմի պատերազմին առ Տելտամաւ Ասորեստանեայց: 11 Եւ մեր Չարմայր ի ծառայութեան Ասորեստանեայց սակաւութիւն ընդ Եթովպացի զաւրուն աւգնական Պոլիամու, եւ անդ ի քաջացն Հելլենացւոց վիրաւորեալ մեռանի. այլ կամիմ յԱքիլլեայ, եւ մի՛ յայլմէ ումեքէ ի քաջացն:

12 Կատարեցան զիրք Առաջին ծննդաբանութեան Հայոց Մեծաց:

Ի ՊԱՐՄԻՑ ԱՌԱՍՊԵԼԱՑ

Յաղագս Բիւրասպեայ Աժդահակայ:

2 Բայց զի՞նչ արդեաւք տարփանք քեզ՝ եւ Բիւրասպեայ Աժդահակայ փծուն եւ անճոռնի առասպելքն իցեն. եւ կամ է՞ր սակս զմեզ Պարսից անյարմար եւ անոճ բանից, մանաւանդ թէ առաւել վասն անբանութեան, առնես աշխատ, եւ անբարի առաջնոյ նորա բարերարութեան, եւ դիւսաց նմա սպասաւորութեան, եւ ոչ վրիպեցուցանել կարելոյ զվրիպեալսն եւ զսուտն. եւ ուսոցն համբուրումն, եւ անդուստ վիշապացն ծնունդ, եւ յայնմ հետէ չարութեան յանախութիւն, ծախել զմարդիկ ի պէտս որովայնի: 3 Իսկ ապա եւ Հրուդենայ ումեմն զնա կապել սարեաւք պղնձեաւք, եւ ի լեռնն տանել, որ կոչի Դըմբաւընդ: 4 Այլ եւ ի ճանապարհի ննջելն Հրուդենայ, եւ Բիւրասպեայ քարշէլն ի բլուրն, եւ զարթշէլն Հրուդենայ, եւ տանել զնա յայրս ինչ լեռինն եւ կապել, եւ զինքն անդրի ընդդէմ նորա հաստատել. յորմէ պակուցեալ՝ հնազանդեալ կայ շղթայիցն, եւ ոչ զաւրէ ելանել եւ ապականել զերկիր:

5 Չի՞նչ քեզ այսոքիկ կարաւտութիւն առասպելք սուտք, կամ զի՞նչ պէտք անմիտ եւ անհանճար բանից յարմարանք: 6 Մի՞ արդեաւք յունական պերճ եւ ողորկ առասպելքն իցեն հանդերձ պատճառաւ, որք զճշմարտութիւն իրաց այլաբանաբար յինքեանս ունին թաքուցեալ: 7 Այլ ասես՝ մեզ պատճառս տալ անբանութեան նոցա, եւ զարդարել զանզարդսն: 8 Նոյն առ ի յինէն քեզ բան. զի՞նչ այսոքիկ կարաւտութիւնք. ո՞րպիսի իղձք՝ անբաղձալոյ իրիք բաղձալ եւ մեզ յաւելուլ աշխատութիւն: 9 Այլ տացուք զայսոսիկ՝ մանկականի քոյոց տիոց եւ անհասութեան խակութեանդ լեալ տարփանք: 10 Վասն որոյ եղիցի եւ աստանաւր լնուլ մեզ զփափագ կամաց քոց:

11 Ստորագրութիւն, որ ինչ սակս Բիւրասպեայ հաւաստին:

12 Չպիտոնականն համարձակագոյն այժմ բարբառիմ. իսկ արդ արդեաւք իցէ՞ սիրելոյ այլ որ ես. քանզի եւ չէ իսկ ոքէ: 13 Չի ի վերայ այլոց անհնարիցն, հնարաւոր վասն քո արարելոց մեր, կատարենք եւ զայս. զի զորոց ատենք զբանս եւ զգործս, եւ այնոցիկ մանաւանդ թէ լուրն զլսելիս մեր տաղտկացուցանէր՝ այսաւր ձեռամբ իմով շարագրեմ զայնոսիկ, միտս անմտութեան նոցա տալով, եւ զկարի վաղուց նոցա իրս եւ նոցա անհասանելիս աւասիկ յայտնեմ. միայն թէ եւ քեզ այսոքիկ ուրախութիւն եւ կամ շահ աւգտութեան: 14 Այլ ծանի՛ր զատելութիւն մեր առ այսպիսի բան, զի ոչ յառաջինսն մեր ասացեալ զիրս, եւ ոչ ի վերջին բանս արժանաւորեցաք շարել, այլ զատ եւ որիշ: 15 Եւ սկսայց այսպէս:

16 Ասացեալն ի նոցանէ Բիւրասպի Աժդահակ՝ առ Ներբովթաւ նախնի նոցա: 17 Քանզի ի բաժանել լեզուացն ընդ ամենայն երկիր, ոչ խառն ի խուռն եւ ոչ անառաջնորդ այս լինէր. այլ աստուածայնով իմն ակնարկութեամբ գլխաւորք եւ ցեղապետք որոշեալք զիրաբանչիւր սահմանս ժառանգեցին կարգաւ եւ զաւրութեամբ: 18 Եւ զայս Բիւրասպեայ հաւաստի անուն ճանաչեմ ես Կենտաւրոս Պիւռիդայ, ի քաղդէականի գտեալ մատենի: 19 Սա ոչ քաջութեամբ քան թէ հարստութեամբ եւ ճարտարութեամբ զցեղապետութիւն ազգին իւրոյ ունէր, հնազանդեալ Ներբովթայ. եւ հասարակաց զկենցաղս կամէր ցուցանել ամենեցուն, եւ ասէր՝ ոչ ինչ իւր առանձին

ումեք ունել պարտ է, այլ հասարակաց: 20 Եւ ամենայն ինչ նորա յայտնի էր բան եւ գործ. եւ ի ծածուկ ինչ ոչ խորհէր, այլ զամենայն յանդիման արտաքս բերէր լեզուաւ զծածուկս սրտին: 21 Եւ զել եւ զմուտ բարեկամացն որպէս ի տուրնջեան նոյնպէս եւ ի գիշերի սահմանէր: 22 Եւ այս է առաջին նորա ասացեալ անբարի բարերարութիւնն:

23 Այլ քանզի աստեղաբանութեամբ հզար եղեալ՝ յաւժարեցաւ ուսանել եւ զկատարեալ չարութիւնն. եւ այսոքիկ անկարելիք նմա. քանզի որպէս վերագոյնն ասացաք՝ սովորութիւն ունէր պատրանաց աղագաւ առ բագումն՝ ոչ ինչ ի ծածուկ գործել, եւ զայնպիսի վերջին եւ կատարեալ չարութիւն յայտնի ուսանել կարողութիւն ոչ էր: 24 Հնարի այսպիսում ուսման դառնութեան հնարս, և ցաւս ինչ յորովայնի ունել բաղբաղէր չարաչարս, որ ոչ այլով իւրիք, քան թէ բանիւ իմն եւ անուամբ սոսկալեաւ բժշկիցի, զոր վայրապար լսել ումեք ոչ է կարողութիւն: 25 Եւ այս սովորեալ, որ զչարութիւնն նիւթէր, ուսուցանէր նմա ի տան եւ ի հրապարակս. անկասկած զգլուխն ի վերայ ուսոցն Բիւրասպեայ դնելով եւ խաւսելով յականջսն՝ ուսուցանէր զանբարի արուեստն. զոր յառասպելին՝ մանուկ սատանայի, ասեն, սպասաւորելով լինէր կամակատար. եւ ապա վասն որոյ պարզել ի նմանէ խնդրեալ՝ համբուրէր զուսն:

26 Իսկ վիշապացն բուսումն, կամ կատարելապէս վիշապանայն Բիւրասպեայ, որ ասի, է այս: 27 Քանզի անբաւ մարդիկ սկսաւ զոհել դիւաց. մինչեւ տաղտկանալ ի նմանէ բազմութեանն եւ միաբանեալ ամենեցուն եւ հալածել, եւ փախչել նմա ի նախասացեալ լերինն կողմանս. եւ ի սաստիկ վարելոյն զնա՝ թաւթափեցաւ ամբոյն նորա ի նմանէ: 28 Յայս վստահացեալ վարողացն զնա՝ հանգեան աւուրս ինչ զտեղեալքն:

29 Իսկ Բիւրասպեայ ժողովեալ զցրուեալսն՝ յանկարծարէն հասանէ ի վերայ, վնաս սաստիկ առնելով. այլ յաղթէ բազմութիւնն, եւ փախստական լինի Բիւրասպի. եւ հասեալ սպանանեն զնա մերձ ի լեռնն, եւ ընկենուն ի վիհ մեծ ծծմբոյ:

ՑԱՆԿԸ ԵՐԿՐՈՐԴ ԳՐՈՑ

1 Ա. Միջակ պատմութիւն Հայոց:

2 Բ. Թագաւորել Արշակայ եւ որդւոցն, պատերազմ ընդ Մակեդոնացիս եւ սեր ընդ Հռովմայեցիս:

3 Գ. Թագաւորեցուցանել զՎաղարշակ Հայոց աշխարհիս:

4 Դ. Եթէ ո՛րպէս միաբանեալ Վաղարշակայ զքաջս Հայոց ի կարգս գաւրու՝ խաղայ ի վերայ Մակեդոնացւոցն մտերմաց:

5 Ե. Պատերազմ Մորփիդիկեայ եւ մկնդահար մահ:

6 Զ. Թէ ո՛րպէս կարգեաց Վաղարշակ զարեւմուտս եւ զհիւսիսի մերոյ աշխարհիս:

7 Է. Յաւրինուած թագաւորութեանն, եւ թէ ուստի՛ զնախարարութիւնս կարգեաց, ո՛րպէս եւ զիա՛րդ կենցաղավարել հրամայեաց:

8 Ը. Երկրորդ լինել թագաւորութեան ի գաւակէ Աշդահակայ Մարաց թագաւորի:

9 Թ. Յաղագս մերոյ Արշակայ Առաջնոյ եւ նորին գործոց:

10 Ժ. Եթէ ուստի՛ եգիտ զպատմութիւնն զկնի մատենիցն Մար Աբայ Կատինայ:

11 ԺԱ. Յաղագս մերոյ Արտաշիսի Առաջնոյ, եւ յափշտակելոյ զնախագահութիւնն:

12 ԺԲ. Իտաղայն Արտաշիսի յարեւմուտս, եւ ձերբակալ առնել զԿրիւստս, եւ աւարել ընձեռել Հայոց զպատկերս կռոցն:

13 ԺԳ. Վկայութիւնք տիեզերակալութեանն Արտաշիսի եւ կապելոյն զԿրիւստս՝ յայոց պատմագրաց:

- 14 ԺԳ. Յաղագս թագաւորելոյ Տիգրանայ Միջնոյ, եւ ընդդէմ կալոյ զաւրացն Յունաց, եւ զմեհեանսն շինելոյ, եւ արշաւանս առնելոյ ի Պաղեստինէ:
- 15 ԺԵ. Դիմումն ի մեզ Պոմպէի Հռոմայեցոց զաւրավարի եւ առնուլն զՄաժաք, եւ մահն Միհրդատայ:
- 16 ԺԶ. Յաղագս յարձակելոյ Տիգրանայ ի վերայ զաւրացն Հռոմայեցոց, եւ խոյս տալ Գաբիանոսի եւ արձակելոյ զմանուկն Միհրդատ:
- 17 ԺԷ. Պատերազմ Կրասոսի, եւ սատակումն նորին ի Տիգրանայ:
- 18 ԺԸ. Եթէ ո՛րպէս Կասսիոս ընդդիմակաց եղև Տիգրանայ, եւ սպստամբելն Միհրդատայ եւ շինելն զԿեսարիայ:
- 19 ԺԹ. Յաղագս միաբանութեանն Տիգրանայ եւ Արտաշէզի, եւ առաքել ասպատակ ի Պաղեստինէ. եւ գերութիւն Հիւրկանու քահանայապետի եւ այլ բազմութեան Հրէից:
- 20 Ի. Այլ պատերազմ Հայոց ընդ զաւրս Հռոմայեցոց, եւ պարտումն Սիդոնի եւ Բենդիդեայ:
- 21 ԻԱ. Եթէ զիս՛րդ Անտոնիոս իւրովի դիմեալ ի վերայ զաւրացն Հայոց՝ առնու զՇամշատ:
- 22 ԻԲ. Յաղագս թագաւորելոյն Արտաւազդայ, եւ պատերազմել ընդ Հռոմայեցիս:
- 23 ԻԳ. Ձերբակալ առնել զԱրտաւազդ Անտոնեայ:
- 24 ԻԴ. Յաղագս թագաւորելոյն Արշամայ, եւ զառաջին մասնաւոր հարկիլ Հայոց Հռոմայեցոց. եւ արձակումն Հիւրկանու, եւ վասն նորին վտանգ ազգին Բագրատունեաց:
- 25 ԻԵ. Գժտութիւն ընդ Հերովդի Արշամայ եւ ակամայ հնազանդութիւն:
- 26 ԻԶ. Թագաւորութիւն Արգարու, եւ մտանել բովանդակ Հայոց ընդ հարկաւ Հռոմայեցոց. եւ պատերազմ ընդ զաւրս Հերովդի, եւ սպանանել զեղբարորդի նորա զՅովսէփ:
- 27 ԻԷ. Շինուած Եղեսեայ քաղաքի, եւ յիշատակումն սակաւութեան ազգի մերոյ Լուսաւորչին:
- 28 ԻԸ. Յաղագս երթալոյն Արգարու յարեւելս եւ թագաւորեցունցանելոյ Պարսից զԱրտաշէս. եւ թէ զիս՛րդ կարգեաց զեղբարսն, յորոց մեր Լուսաւորիչն եւ նորին ազգակիցքն:
- 29 ԻԹ. Դարձ Արգարու յարեւելից, եւ տալ աւգնականութիւն Արեսայ ի մարտ ընդ Հերովդի չորրորդապետի:
- 30 Լ. Առաքումն իշխանացն Արգարու առ Մառինոս, յորում տեսին զՓրկիչն մեր Քրիստոս, ուստի եղև սկիզբն հաւատոցն Արգարու:
- 31 ԼԱ. Թուղթ Արգարու առ Փրկիչն:
- 32 ԼԲ. Պատասխանի թղթոյն Արգարու, զոր գրեաց Թովմաս առաքեալ հրամանաւ Փրկչին:
- 33 ԼԳ. Քարոզութիւն Եղեսիս առաքելոյն Թաղէոսի, եւ պատճեն թղթոցն հնգից:
- 34 ԼԴ. Յաղագս վկայութեան Առաքելոյն:
- 35 ԼԵ. Վասն Սանատրկոյ թագաւորութեանն, եւ սպանման ծննդոցն Արգարու, եւ վասն Հեղինեայ տիկնոջ:
- 36 ԼԶ. Յաղագս նորոզման Մծբին քաղաքի, եւ անուանակոչութեան Սանատրկոյ եւ մահուան նորին:
- 37 ԼԷ. Թագաւորել Երուանդայ, եւ կոտորել զորդիս Սանատրկոյ, եւ զերծանել Արտաշիսի փախստեամբ:
- 38 ԼԸ. Որ ինչ ջան Երուանդայ վասն ի բուռն արկանելոյ զմանուկն Արտաշէս, եւ ի բաց թողոյ զՄիշագետս:
- 39 ԼԹ. Յաղագս շինուածոյ Երուանդաշատ քաղաքի:
- 40 Խ. Եթէ ո՛րպէս շինեաց զԲագարան քաղաք կոնց:
- 41 ԽԱ. Վասն տնկելոյ զանտառն, որ կոչի Ծննդոց:
- 42 ԽԲ. Վասն ձեռակերտին որ կոչի Երուանդակերտ:

- 43 ԽԳ. Եթէ ո՛րպէս աւգնական արարեալ Սմբատայ գնախարարսն Պարսից՝ խնդրէր թագաւորեցուցանել զԱրտաշէս:
- 44 ԽԴ. Յաղագս լսելոյ Երուանդայ զգալն Արտաշիսի, եւ գումարելոյ զգաւրսն ի պատրաստութիւն պատերազմի:
- 45 ԽԵ. Թէ ո՛րպէս ընդ մուտն Արտաշիսի յիւր աշխարհն յաջողեցաւ գործն:
- 46 ԽԶ. Երուանդայ պատերազմ ընդ Արտաշիսի եւ փախուստ, եւ առումն քաղաքին եւ մահ նորին:
- 47 ԽԷ. Թագաւորել Արտաշիսի եւ առնել բարի իւրոց երախտաւորաց:
- 48 ԽԸ. Սպանումն Երուագայ, եւ շինել միւսոյ Բագարանի, եւ հարկիլ Արտաշիսի Հռոմայեցւոցն:
- 49 ԽԹ. Յաղագս շինուածոյ Արտաշատ քաղաքի:
- 50 Ծ. Յարձակումն Ալանաց ի մեզ եւ պարտումն, եւ խնամութիւն Արտաշիսի ընդ նոսա:
- 51 ԾԱ. Սպանումն Արգամայ եւ որդւոց նորա:
- 52 ԾԲ. Եթէ ո՛րպէս Սմբատ եւ զի՛նչ յԱլանս գործեաց. եւ բնակել Արտագու:
- 53 ԾԳ. Աւարումն Կասրից, եւ գրգռութիւն ընդ Սմբատայ զարմիցն Արտաշիսի եւ ընդ միմեանս:
- 54 ԾԴ. Պատերազմ ընդ զաւրս Դոմետիանոսի ի Բասեան:
- 55 ԾԵ. Յաղագս Տրայանոսի եւ նորին գործոց, եւ մահուանն Մաժանայ յեղբարցն:
- 56 ԾԶ. Թէ ո՛րպէս բազմամարդացոյց Արտաշէս զաշխարհս եւ սահմանս հաստատեաց:
- 57 ԾԷ. Յաղագս նախարարութեանն Ամատունեաց:
- 58 ԾԸ. Յաղագս Առաւելիինից տոհմին, թէ ուստի՛ սերեալ ազգ:
- 59 ԾԹ. Արուեստից գիտութիւն որ ինչ յաւուրս Արտաշիսի:
- 60 Կ. Յաղագս մահուանն Արտաշիսի:
- 61 ԿԱ. Արտաւազդայ թագաւորութիւն, եւ հալածել զեղբարս իւր եւ զքորս, եւ մահն հանդերձ այլաբանելով:
- 62 ԿԲ. Որ ինչ վասն Տիրանայ:
- 63 ԿԳ. Յաղագս Տրդատայ Բագրատունւոյ, եւ անուանց ազգի նորա առաջնոյ:
- 64 ԿԴ. Եթէ զիա՛րդ Տիգրան Վերջին, եւ զի՛նչ ի նմանէ գործք:
- 65 ԿԵ. Յաղագս թագաւորելոյ Վաղարշայ, եւ շինելոյ զաւանն Բասենոյ, եւ պատել պարսպաւ գՆոր քաղաքն, եւ պատերազմ ընդ Խազրաց, եւ մահ նորին:
- 66 ԿԶ. Եթէ ուստի՛ զայստսիկ պատմէ:
- 67 ԿԷ. Եթէ ո՛րպէս Ագաթանգեղոս պատմեաց համառատ:
- 68 ԿԸ. Զթագաւորական ազգացն, յորմէ ցեղք Պարթեւականք որոշեցան:
- 69 ԿԹ. Եթէ զիա՛րդ ցեղն Արտաշիսի Պարսից արքայի մինչեւ ցվախնան:
- 70 Հ. Եթէ զի՛նչ առասպելք Պահլաւկաց:
- 71 ՀԱ. Առաջին արշաւանք Խոսրովու յԱտրեստան, որով համարէր աւգնել Արտաւանայ:
- 72 ՀԲ. Խոսրովայ աւգնականութիւն գտեալ ի Փիլիպպոսէ՝ դիմէ ի վերայ Արտաշրի պատերազմաւ:
- 73 ՀԳ. Դարձեալ յարձակումն Խոսրովու ի վերայ Արտաշրի առանց Հռոմայեցւոց աւգնականութեան:
- 74 ՀԴ. Յաղագս զալստեանն Անակայ եւ լինելութեան սրբոյն Գրիգորի:
- 75 ՀԵ. Յաղագս Փերմելիանեայ եպիսկոպոսի Կեսարու Կապադովկացւոց եւ պատմութեանց նորին:
- 76 ՀԶ. Դիմումն ի մեզ Արտաշրի, եւ յաղթել կայսեր Տակիտոսի:
- 77 ՀԷ. Յաղագս խաղաղութեան Պարսից ընդ Յունաց, եւ շինելոյ Արտաշրի զՀայս յամս անիշխանութեանն:

- 78 ՀԸ. Սատակումն ազգին Մանդակունեաց յԱրտաշրէ:
- 79 ՀԹ. Յաղագս նահատակութեանն Տրդատայ յամս անիշխանութեանն Հայոց:
- 80 Ձ. Յայտարարութիւն սակաւութ անդեան եւ վարուց Գրիգորի եւ որդւոց նորա, ի թղթոյն Արտիթեայ եպիսկոպոսի, որ վասն հարցմանն Մարկոսի միայնաւորի ի Յագոռնանի:
- 81 ՁԱ. Եթէ ուստի՛ եւ զիա՛րդ ազգ Մամիկոնէից:
- 82 ՁԲ. Նահատակութիւնք Տրդատայ ի թագաւորութեանն յառաջ քան զհաւատալն:
- 83 ՁԳ. Յաղագս առնելոյ Տրդատայ կին զԱշխէն եւ Կոստանդնի զՄաքսիմիւնայ, եւ թէ ո՛րպէս հանդիպեցաւ հաւատոց:
- 84 ՁԴ. Սատակումն Սկունեաց ի Ճենագնոյն Մամգունայ:
- 85 ՁԵ. Նահատակութիւնք Տրդատայ ի պատերազմին որ յԱդուանս, յորում միջակտուր արար զԲապաց թագաւորն:
- 86 ՁԶ. Վասն Նունէի երանելոյ, եթէ ո՛րպէս եղեւ պատճառք փրկութեան Վրաց:
- 87 ՁԷ. Պարտումն Շապիոյ եւ ակամայ հնազանդութիւն ընդ ձեռամբ մեծին Կոստանդիանոսի, եւ Տրդատայ ունել զԵկրատան, եւ զպ ազգականացն, եւ թէ յայնժամ եղեւ գիւտ փրկական փայտին:
- 88 ՁԸ. Կապումն Լիկիանոսի, եւ փոխումն արքունեացն ի Հռովմէ, եւ շինել Կոստանդնուպոլսի:
- 89 ՁԹ. Յաղագս Արիոսի չարափառի եւ ժողովոյն որ եղեւ վասն նորա ի Նիկիայ, եւ սքանչելեացն որ երևեցաւ ի Գրիգորիոս:
- 90 Ղ. Դարձ Արիստակեայ ի Նիկիոյ, եւ հաւատալ ազգականացն, եւ որ ինչ ի Գառնի շինուածք:
- 91 ՂԱ. Յաղագս մահուան Գրիգորի եւ Արիստակեայ, եւ թէ է՛ր աղագաւ լեառն կոչի Մանեայ այրք:
- 92 ՂԲ. Յաղագս վախճանին Տրդատայ թագաւորին, ընդ որում եւ ողբերգական մեղադրութիւն:
- 93 Բովանդակեցան ցանկք Երկրորդ գրոց միջակ պատմութեանց:

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա

Բան միջակ պատմութեան մերոցն նախնեաց:

2 Գրեմ քեզ այժմ եւ որ ինչ առանձին մերոյ աշխարհիս գործք, երկրորդ առնելով զիրս, սկսեալ ի թագաւորութենէն Աղեքսանդրի, մինչեւ ցթագաւորութիւն սրբոյ եւ քաջի առնն մեծին Տրդատայ, կարգաւ, որ ինչ եղեալ աստ գործ քաջութեան եւ արութեան, իմաստից եւ կարգաց միոյ միոյ ուրուք ի նոցանէ, որք յարքայէն Պարսից յԱրշակայ եւ ի Վաղարշակայ եղբաւրէ նորա, զոր մերոյ ազգիս թագաւորեցոյց. եւ որ ինչ որք յետ նորա եղեն թագաւորք աշխարհիս մերոյ ի նորին սերմանէ, որդի ի հաւրէ առնով զտէրութիւնն՝ անուանեցան Արշակունիք յԱրշակայ. աւելորդքն յազգ եւ ի բազմութիւն աճեցեալք, եւ միակն ըստ կարգի հետեւանայ ի թագաւորութիւն: 3 Բայց գրեմ կարն ի կարնոյ՝ որ ինչ մեզ անկն է, եւ զաւելորդսն թողում: 4 Քանզի բաւական է յաղագս այլոց ազգաց որ ինչ ի բազմաց ասացեալ եղեւ:

5 Յետ տիրելոյն ամենայն տիեզերաց Աղեքսանդրի Մակեդոնացւոյ, որդւոյ Փիլիպպեայ եւ Ոլոմպիադայ, որ էր քսան եւ չորրորդ յԱքիդոյ, բազմաց տալով զտէրութիւնն կտակաւ, զի ամենեցուն իշխանութիւն՝ Մակեդոնացւոցն անուանեսցի՝ ինքն մեռանի: 6 Չկնի որոյ թագաւորեաց Բաբելովնի Սելեւկիոս, զյոլովից կորզելով զիշխանութիւն. ուստի եւ զՊարթեւս հնազանդեաց մեծաւ պատերազմաւ, եւ կոչեցաւ Նիկանովր այնորիկ աղագաւ: 7 Սորա տիրեալ ամս երեսուն եւ մի՝ թողու զթագաւորութիւնն որդւոյն իւրում Անտիոքայ, անուանեցելոյն Սաւտէր, ամս ինն եւ տասն: 8 Չսա

յաջորդէ Անտիոքոս, ասացեալն Թեոս, ամս տասն. եւ ի մետասաներորդին ապստամբեն Պարթեւք ի ծառայութենէ Մակեդոնացւոցն: 9 Ուստի եւ թագաւորեաց Արշակ Քաջ, որ էր ի գաւակէ Աբրահամու, ի Քետուրական ծննդոց, առ ի հաստատել բանին Տեառն առ Աբրահամ, թէ *թագաւորք ազգաց ի քէն կցեն*:

Բ

Թագաւորել Արշակայ եւ որդւոցն. պատերազմ ընդ Մակեդոնացիս եւ սէր ընդ Հռովմայեցիս:

2 Որպէս ասացաք՝ յետ վաթսուն ամի մահուանն Աղեքսանդրի՝ թագաւորէ ի վերայ Պարթեւաց Արշակ Քաջ ի քաղաքին, որ կոչի Բահղ Առաւուտին, յերկրին Քուշանաց: 3 Եւ տայ պատերազմունս սաստիկս յոյժ, թափելով յինքն զամենայն արեւելեայս: 4 Հալածէ եւ ի Բաբելովնէ զՄակեդոնացւոց իշխանութիւնն: 5 Լսէ եւ զգաւրանայն Հռովմայեցւոց ի վերայ ամենայն արեւմտից եւ ծովու, եւ թէ ի Սպանիացւոց թափեցին զբովսն, ուստի ոսկի եւ արծաթն հատանի. եւ զԳաղատացիս հարեալ ընդ հարկաւ արարին, եւ զթագաւորութիւնն Ասիացւոց: 6 Հրեշտակս առաքեալ խնդրէր զդաշնաւորութիւն, զի մի՛ աւզնեցեն Մակեդոնացւոց. ոչ տալով հարկս, այլ պատարագս միայն ամի ամի հարիւր քանքարոյ:

7 Այսպէս տիրեալ ամս երեսուն եւ մի, եւ յետ նորա Արտաշէս որդի նորա ամս քսան եւ վեց: 8 Չսա պայագատէ նորին որդի Արշակ, որ կաչեցաւ Մեծ. պատերազմի ընդ Դեմետրեայ եւ որդւոյն Դեմետրեայ Անտիգոնեայ. քանզի ի վերայ նորա եկն ի Բաբելովն մոկեդոնական գաւրու, եւ պատերազմեալ՝ ի գերութիւն ըմբռնեցաւ. գոր կալեալ Արշակայ՝ տարաւ ի Պարթեւս հանդերձ երկաթեղէն կապանաւք, ուստի եւ Սիրիայինդէսն կոչեցաւ: 9 Այլ իմացեալ եղբար նորին Սիրիացւոյ Անտիոքայ զգնայն Արշակայ՝ գայ ունի զԱտորիս: 10 Իսկ Արշակայ երկոտասան բիւրու անդրէն դարձեալ, եւ Անտիոքոս ի սաստիկ ձմերայնոյն հերքեալ՝ պատահի նմա պատերազմաւ յանձուկ տեղիս, եւ կորնչի հանդերձ զաւրաւքն. եւ Արշակ տիրէ երրորդ մասին աշխարհիս, որպէս յիրականացն պատմութեանց Հերոդոտեայ է ուսանել ի չորրորդէն, որ յաղագս բաժանելոյ զբոլոր երկիրս յերիս մասունս, եւ կոչել զոմն Եւրոպէ, եւ զոմն Լիբիէ, եւ զոմն Ասիայ, որում եւ տիրեաց Արշակ:

Գ

Թագաւորեցուցանել զՎաղարշակ աշխարհիս Հայոց:

2 Ի ժամանակին յայնմիկ թագաւորեցուցանէ զեղբայր իւր զՎաղարշակ աշխարհիս Հայոց, զհիւսիսի եւ զարեւմուտս տալով նմա սահմանս: 3 Սա, որպէս յառաջնում մերում մատենին գրեցաք, այր քաջ եւ խոհեմ՝ ընդարձակ տիրեաց ի վերայ սահմանաց իւրոց, եւ կարգս կենցաղականս, որչափ մարթէր, սահմանեաց աշխարհիս. եւ նախարարութիւնս եւ նոցին նախարարութեանցն նահապետութիւնս հաստատեաց զարս պիտանիս, որք ի գաւակաց նախնոյն մերոյ Հայկայ եւ յայլոց:

4 Քանզի յետ սանձահարելոյ զՄակեդոնացիս եւ դադարելոյ պատերազմացն՝ սկիզբն առնէ բարեգործութեանց Պարթեւն քաջ. նախ եւ առաջին փոխարէն բարեաց հատուցանելով առնն զաւրաւորի եւ իմաստնոյ, որ ի Հրէիցն՝ Շամբատայ Բագրատ. տալով նմա իշխանութիւնս ազգաւ թագադիր լինել Արշակունեաց. եւ որ ի նմանէ ծնեալ ազգ՝ լինել կոչմամբ յանուն նորա Բագրատունի, որ է այժմ մեծ նախարարութիւն ի մէջ աշխարհիս: 5 Քանզի այս Բագրատ նախաձեռն ընծայ ըստ կամաց մատոյց զինքն Վաղարշակայ յառաջ քան զպատերազմունսն Արշակայ ընդ Մակեդոնացիսն, եւ սա ի դրան արքունի: 6 Իսկ ի ծայրս հայերէն խաւսից կողմնակալ, իշխան բիւրուց եւ հազարաց, յարեւմուտից կուսէ:

7 Բայց դարձուք անդրէն ի վեր, պատմելով յաղագս պատերազմին Վաղարշակայ ընդ Պոնտացիս, եւ որ ի Փոքիւգիայ, եւ վասն յաղթութեանն:

Դ.

Եթե՛ ռ՛րպէս միաբանեալ Վաղարշակայ զբաջս Հայոց ի կարգս գաւրու՝ իստայ ի վերայ Մակեդոնացոցն մտերմաց:

2 Յետ պատերազմին Արշակայ ընդ Մակեդոնացիս եւ ունելոյ զԲաբելոն եւ զարեւելս եւ զարեւմուտս Ատրեստանի՝ միաբանէ եւ Վաղարշակ գաւր բազում յԱտրպատականէ եւ ի Հայոց, որ ի միջոցի աշխարհիս, արս անուանիս եւ քաջս, եւ զկոչեցեալն Բագարատ, եւ որք ընդ նովաւ քաջք, եւ ծովեզերեայսն մանկունս, որք ի Գեղամայ եւ ի Քանանացոց, եւ Շարայի ծնունդք եւ Գուշարայ, եւ առ թեր Սիսակեանսն, եւ զԿադմեանսն եւ զնոցա մերձաւորսն, որպէս թէ զկէս մասն աշխարհիս: 3 Հասանէ ի միջոց աշխարհիս, վերագոյն քան զակունս մաւրին մեծի, յալին Երասխայ, մաւտ յԱրմաւիր որ ասի բլուր. աւուրս շատս առնելով անդ, որպէս պարտ է ասել. զի ոչ զիտէին զկարգս ինչ:

4 Եւ աստի միաբանեալ զբոլոր կողմանս աշխարհիս՝ հասանէ առ սահմանաւքն Խաղտեաց: 5 Քանզի Ղազիկայ, Պոնտոս, Փռիւզիայ, Մաժաք եւ այլք, ոչ զիտելով զհամբաւ պատերազմին Արշակայ՝ առ Մակեդոնացոց պետութիւնն զմիաբանութիւն դաշտանցն հաստատուն պահէին: 6 Վասն որոյ ոմն Մորփիւղիկեայ միաբանեալ զասացեալ կողմանս զայսոսիկ, եւ գրգռի ի պատերազմ ընդ Վաղարշակայ: 7 Բայց պատահեն միմեանց առ բարձրաւանդակի միոջ բլրով քարագագաթնիւ, որ այժմ ասի Կողոնիայ. եւ մաւտեալք առ միմեանս ձիգ ասպարիսաւք միջոցացն՝ ամրանան կողմանքն երկոքին բովանդակ աւուրս:

Ե.

Պատերազմ Մորփիւղիկեայ եւ մկնդահար մահ:

2 Չկնի անցանելոյ բազում աւուրց ամրանալոյ կողմանցն երկոցունց, գրգռի պատերազմն, ի մերմէ կողմանէս դիմեալ. վասն որոյ յարդարէ կամաւ կամ ակամայ Մորփիւղիկեան զիւրոյ կողման ճակատն, հասանէ յանդուզն յարձակմամբ: 3 Քանզի այր սրտեայ էր եւ անդամովք երկար եւ ընդ իրեարս պատշաճ, զոյգ մարմնոյն եւ ոյժ սաստիկ ունելով, ամրացեալ պղնձով եւ երկաթով, եւ այլովք ընտիր վառելովք, ոչ սաստիկ ինչ թուով՝ տապաստ յերկիր արկանէր արս ընտիրս եւ քաջս ի մանկանցն Վաղարշակայ. եւ ջանայր անցանել հասանել յարքայն Հայոց ի մէջ խմբի մեծի եւ զինու ամրացելոյ: 4 Եւ մաւտ անցեալ՝ աջողեցաւ ձգել զտուինն. քանզի էր կորովի եւ երկայնաձիգ, հեռի զաշտէսն արձակեալ, որպէս ի թռիչս սրաթեւ հաւուրց: 5 Այլ ոչ ինչ կարի յամեցին ընդ մէջ անցանել արք քաջք եւ անուանիք ի զարմիցն Հայկայ եւ ասորեստանուոյն Մենեքերիմայ. եւ հարեալ աշտէիւք զքաջն՝ սատակէին եւ զգաւրսն առաջի արկեալ՝ ի փախուստ դարձուցանէին. բազում վտակս արեան հեղեալ զերկիրն ռոռզանէին իբրեւ հեղեղաւք անձրեւաց: 6 Եւ յայնմ հետէ դադարեալ իսաղաղէր երկիրն, նուաճեալ ընդ ձեռամբ Վաղարշակայ, եւ Մակեդոնացոցն դադարէր գոռն:

Զ.

Եթե՛ ռ՛րպէս կարգեաց Վաղարշակ զարեւմուտս եւ զհիւսիսի մերոյ աշխարհիս:

2 Եւ այսպէս կատարեալ՝ կարգէ զկողմանս Մաժաքայ եւ զՊոնտացիս եւ զԵզերացիս. դառնայ զհիւսիսեաւ առ ստորոտովն Պարիսարայ ընդ մէջ Տայոց, ի զիջին եւ ի մառախլուտ տեղիս մայրեաց եւ ի յաւաւէտս. զեղեցիկ իմն կարգելով զերկիրն, հաւասարելով զլեռնայինն եւ զջերմահոտն ի բարեխառն եւ ի զուգագեղեցիկ վայելչութիւն իւրոյ թագաւորութեանն. ամառնային ժամանակին հովանոցս պատրաստելով, յորժամ զհիւսիսեաւ երթիցէ: 3 Գոմս զերկուս տափարակսն անտառախիտս հանդերձ լերամբքն կազմելով, եւ որսոց տեղիս, եւ զջերմութիւնն Կողայ՝ ի մարմանդս այգեաց եւ բուրաստանաց: 4 Այլ խտրեմ աստ վասն սիրելի առնն յայտնի գրել զամենայն եւ մանրապատում. զի անցի միայն զտեղիսն նշանակելով հաւաստի, եւ զոճն ի բաց թողեալ, վասն զկապ սիրոյ զիրաշալոյն անխզելի պահելոյ:

5 Եւ աստ կոչեցեալ զվայրենի եկամուտ ազգն, որ ի դաշտին հիւսիսոյ եւ որ զստորոտով մեծի լերինն Կաւկասոյ, եւ որ ի հովիտս կամ ի ձորս երկայնաձիգս խորացեալս, ի լեռնէն որ զհարաւով՝

իջեալ մինչ ի դաշտաբերանն մեծ. պատուէր տալով զաւագակոյթին եւ զմարդադաւուրթին ի բաց քեցել յինքեանց, եւ հրամանաց եւ հարկաց արքունի հպատակ լինել. որպէս զի միւսանգամ տեսեալ զնոսա՝ առաջնորդս եւ իշխանս հանդերձ գեղեցիկ կարգաւք հաստատեսցէ: 6 Եւ արձակէ զնոսա հանդերձ արամբք իմաստնովք եւ վերակացուաւք յիւրմէ: 7 Եւ ինքն արձակեալ զարեւմտեայ բազմութիւնն՝ իջանէ ի տեղիս խոտաւէտս մերձ ի սահմանն Ծարայի. զոր հինքն Անփայտ եւ վերին Բասեան կոչէին. իսկ յետոյ վասն հատուածի Վզընդուր Բուլղարայ Վնդայ, բնակելոյ ի տեղիսն՝ յանուն նորա անուանեցաւ Վանանդ. եւ անուանք շինիցն յանուն եղբարց եւ զարմից նորա անուանեալ կոչին մինչեւ ցայժմ:

8 Իսկ ի ցրտանալ հիւսիսոյ եւ ի դառն հողմ փչելոյ, խաղայ իջանէ ի դաշտն մեծ. եւ անդ զափամբ մաւրին մեծի բանակի ի տեղուոջ, ուր գետն մեծ ի ծովակէն հիւսիսոյ սկիզբն առեալ՝ իջանէ եւ խառնի ի մաւրն մեծ: 9 Եւ անդ կարգեալ զգաւրս աշխարհիս, եւ թողեալ յինքենէ վերակացուս, եւ իւր առեալ զամենայն զխաւորսն՝ չուէ ի Մծբին:

Է

Յարինուած թագաւորութեանն, եւ թէ ուստի՝ զնախարարութիւնսն կարգեսց, որպէս եւ զհա՛րդ կենցաղաւարել հրամայեսց:

2 Այս դրուագ մեծ, եւ հաւաստի պատմութեամբ լի, եւ արժանի բանից ողորկագունից եւ յովկից: 3 Քանզի բազում ինչ աստ կարգաց եւ յաւրինուածոց տանց, ազգաց, քաղաքաց, շինից, դաստակերտաց, եւ համայն ասել՝ աւրէն թագաւորութեան, եւ որ ինչ շուրջ զթագաւորութեամբն - զաւրաց, զաւրապետաց, կողմանց կողմակալաց, եւ որ նման այսոցիկ:

4 Արդ՝ նախ եւ առաջին աւրինադրէ թագաւորն զինքն եւ գտուն իւր, սկիզբն առնելով ի գլխոյ իւրմէ եւ ի թագէ: 5 Եւ զկոչեցեալն Բագարատ, որ ի Հրէիցն, շնորհակալութիւն նմա վասն յառաջագոյն անձնատուր ձեռնտուութեանն առ թագաւորն եւ միամտութեանն եւ քաջութեանն, զյառաջասացեալ տանուտիրական պատիւն ազգին պարգեւելով. եւ իշխել նմա թագ ի գլուխ դնել թագաւորին, եւ կոչել թագադիր, այլ եւ ասպետ. եւ առանց ոսկւոյ եւ ականց, զկրտսեր մարգարիտն երեքտակեան վարսակալ ածել՝ յորժամ յարքունիս եւ ի տան թագաւորին շրջիցի:

6 Եւ զգեցուցանողս իւր զձեռեւ ի զաւակէ Քանանացուոց. եւ անուն կոչէ ազգին Գնթունիս, ոչ զիտեմ է՛ր աղագաւ: 7 Եւ թիկնապահս իւր, զինու հանդերձ, ի զաւակացն Խոռայ Հայկագնոյ, արս ընտիրս եւ քաջս, նիզակաւորս եւ սուսերաւորս. եւ գլուխ նահապետութեան նոցա զՄաղիսագ ոմն այր բարի եւ սրտեայ: 8 Բայց անուն ազգին զնախնականն պահէ: 9 Իսկ զԴատ ի զաւակէ Գառնկայ, որ ի Գեղամայ, ի վերայ որոց արքունականաց կարգէ: 10 Որոյ որդի եղեալ Վարժ՝ յանուն նորա անուանի ազգն. բաց այս զկնի, յաւուրս Արտաշիսի: 11 Եւ զԳաբաղ ոմն անուն ի վերայ կուտից, եւ զԱբել սպասարար եւ զահաւոր. եւ շէնս պարգեւէ նոցա, յորոց անուն կոչին. սապէս եւ նախարարութիւնքն՝ Աբեղեանք եւ Գաբեղեանք:

12 Եւ զԱրծրունիսդ զիտեմ՝ ոչ Արծրունիս, այլ արծուի ունիս, որք արծուիս առաջի նորա կրէին: 13 Թողում զառասպելացն բաջաղանս, որ ի Հաղամակերտին պատմին. մանկան նիրհելոյ անձրեւ եւ արեւ հակառակեալ, եւ հովանի թոչնոյ՝ պատանւոյն թալկացելոյ: 14 Գիտեմ եւ զԳնունիսդ զինի ունիս, որ զարժանի թագաւորին պատրաստէր զըմպելիսն. որ սքանչելի իմն դիպեալ եղել ըստ գործոյն եւ անունն. քանզի պատրաստէր զըմպելիսն արքայի յընտիր եւ ի համեղ զինեաց, ունէր եւ կոչումն անուանն Գին. ընդ որ կարի զուարճացեալ, ասեն, Վաղարշակ՝ կարգէ ի թիւ նախարարութեան ազգաց: 15 Եւ են այս երկու տունքս ի զաւակէ Սենեքերիմայ, Արծրունիք եւ Գնունիք:

16 Ասեմ եւ զՄպանդունիսդ ի վերայ զենարանաց, եւ զՀաւունիսդ՝ բազէակիրս եւ բազէակալս, յաղագս ի մայրիս բնակելոյ: 17 Եւ եթէ առ ցոփս ինչ ոչ ունիցիս՝ եւ զՁիւնականսդ՝ ամարանոցաց պահակս եւ ձիւնակիրս, եւ յառաջադիմութենէ ազատացեալս, որպէս ընտանիք թագաւորաց:

18 Եւ գունդս եւ պահապանս դրան արքունի կարգէ զչորս, զմի մի իւրաքանչիւր բիւրովք վառելովք ի նոյն ի հին ի զարմից թագաւորացն՝ որք ի մերոյ նախնւոյն ի Հայկայ, որք բուն ոստանն անուանեալ, որք ընդ ժամանակս ժամանակս ժառանգութիւն ի հարանցն ընկալեալ գիւղս եւ դաստակերտս: 19 Իսկ աստ ուրեմն Պարսից թագաւորութեանն, որպէս լսեմ, այս ոմանս յարուցեալ գունդս եւ ոստան անուանեալ. ոչ գիտեմ թէ վասն սպառելոյ՞ ազգին առաջնոյ, թէ վասն ընդդիմութեան իրիք արդեաւք շկապեալ եւ ի բաց ընկեցեալ զազգն՝ զայս ի տեղի նոցա յարուցին գունդս՝ անուամբ արքունի: 20 Այլ առաջինն հաստատ ի զարմից թագաւորացն առաջնոց. որպէս եւ այժմ ի Վրաց աշխարհին, որ Սէփէծուլն կոչի: 21 Նա եւ ներքինիս հրամայէ ի նոյն ազգէ խզել. եւ նահապետ նոցա զՀայր իշխան մասին յԱտրպատականէ մինչեւ ցՃուաշ եւ ցՆախնաւան, եւ նահապետութեան ազգին սա մեծարոյ: 22 Բայց թէ որպէս կամ ո՛ր սորա իրք անցին անյիշատակելի, եւ ոչ գիտեմ:

Ը

Երկրորդ թագաւորութեան լինել ի զաւակէ Աժդահակայ Մարաց թագաւորին:

2 Բայց յետ կարգելոյ զտուն թագաւորին՝ երկրորդ թագաւորութեանն լինել ի զաւակէ Աժդահակայ, Մարաց եղելոյ թագաւորի, որ այժմ Մուրացեանդ կոչեն: 3 Քանզի ոչ ասեն նահապետաց ազգին՝ Մուրացեան տէր, այլ Մարացւոցն տէր: 4 Եւ թողու ի վերայ նորա զամենայն շէնս, որք ի գերութենէն Մարաց: 5 Եւ յարելից կողմանէ, զեզերք հայկական խաւսիցս, կողմնակալս բիւրաւորս զերկուս ի ցեղից տանց նահապետութեանց, զՍիսակեանսդ եւ որ ի Կադմեայ տանէն, զորոց զանուանսն ի միում ի յառաջագունից ասացեալ ճառիցն կարգեցաք:

6 Յետ սորա մեծ եւ անուանի եւ բազմաբիւր զարելից հիւսիսոյ կողմանն կարգէ կողմնակալութիւն՝ զայր անուանի եւ յամենայն գործ մտաւորութեան եւ հանճարոյ առաջին, զԱռան, առ մեծ գետովն, որ հատանէ զդաշտն մեծ, որ անուանի Կուր: 7 Բայց զայս գիտեա՛, զի զցեղս զայս մեծ եւ անուանի մոռացումն եղել մեզ յառաջումն մատենին յիշատակել, զգունդն որ ի Սիսակայ, որ ժառանգեաց զդաշտն Աղուանից եւ զլեռնակողմն նորին դաշտի, ի գետոյն Երասխայ մինչեւ ցամուրն որ ասի Հնարակերտ. եւ աշխարհն յանուն քաղցրութեան բարուց նորա անուանեցաւ Աղուանք. զի աղու ձայնէին զնա: 8 Եւ ի սորա ծննդոց այս Առան անուանի եւ քաջ կարգեցաւ կողմնակալ բիւրաւոր ի Պարթեւէն Վաղարշակայ: 9 Ի սորա զաւակաց ասեն սերեալ զազգն Ուտեացւոց եւ Գարդմանացւոց եւ Ծաւղեացւոց եւ Գարգարացւոց իշխանութիւնսն:

10 Իսկ Գուշարայ, որ յորդւոցն Ծարայի, ժառանգեաց զլեռն Մթին, որ է Կանգարք, եւ զլէս մասինն Ջաւախաց, զԿողք, զԾոր, զԶոր, մինչեւ ցամուրն Հնարակերտ: 11 Բայց զտերութիւնն Աղոցայ, եւ զսեպիականութիւնն Տաշրաց կարգէ Վաղարշակ ի զաւակացն Գուշարայ Հայկագնոյ: 12 Իսկ ընդդէմ լերինն Կաւկասայ կողմնակալ հիւսիսոյ կարգէ զմեծ եւ զհզաւր ազգն, եւ նահապետութեանն անուն կարդայ բղեաշիս Գուգարացւոց, որ էր լեալ ի զաւակէ Միհրդատայ, Դարեհի նախարարի. զոր ամեալ Աղեքսանդրի՝ թողու իշխան ի վերայ գերութեանն ի Վերիացւոց ազգացն, զոր էաճ Նաբուգոդոնոսոր, որպէս Աբիւղենոս պատմէ այսպէս ասելով. Մեծագաւրն Նաբուգոդոնոսոր, որ ուժգնագոյն էր քան զՀերակլէս, ի Լիբիացւոց եւ ի Վերիացւոց աշխարհն զաւրաժողով լեալ հասանէր եւ վանեալ վկանդեալ ընդ ձեռամբ նուանէր. եւ զմասն մի ի նոցանէ յաջակողմն Պոնտոս ծովու տարեալ բնակեցուցանէր: 13 Եւ է Վերիայն յեզր երկրի յարեւմուտս: 14 Իսկ ի հովտին մեծի Բասենոյ կարգէ նահապետութիւն զՈրդունին անուանեալ, որ ի զաւակացն Հայկայ:

15 Իսկ զայր խոժոռագեղ եւ բարձր եւ կոպտարանձն եւ տափակաքիթ, խորակն եւ դժնահայեաց, ի զաւակէ Պասքամայ, ի Հայկայ թոռնէ, Տուրք անուն կոչեցեալ, որ վասն առաւել ժահադիմութեանն ձայնէին Անգեղեայ, վիթխարի հասակաւ եւ ուժով, հաստատէ կուսակալ արեւմտից. եւ յերեսացն անպիտանութենէ կոչէ զանուն ազգին Անգեղ տուն: 16 Բայց եթէ կամիս՝ ստեմ եւ ես յադագս նորա անյաջ եւ փցուն, որպէս եւ Պարսիկք վասն Ռոստոմայ Սագնկի հարիւր եւ քսան փոց ոյժ ասեն

ունել: 17 Քանզի կարի իմն անյարմար թուէին եւ նմա երգ բանից վասն ուժեղութեանն եւ սրտեայ լինելոյն. որք ոչ Սամսոնի եւ ոչ Հերակլեայ եւ ոչ Սագնկին յարմարին այս գրոյցք: 18 Քանզի երգէին նմա բուն հարկանել գործաքար վիմաց ձեռաւք, ուր ոչ գոյր գեգութիւն, եւ ճեղքել ըստ կամաց մեծ եւ փոքր. եւ քերել եղնգամբքն եւ կազմել որպէս տախտակ, եւ գրել նոյնպէս եղնգամբք իւրովք արծուիս եւ այլս այսպիսիս: 19 Եւ յեգեր ծովուն Պոնտոսի դիպեալ նաւաց թշնամեաց՝ դիմէ ի վերայ. եւ ի խաղալն նոցա ի խորն իբրեւ ասպարէզս ութ, եւ սա ոչ ժամանեալ նոցա՝ առնու, ասեն, վէմս բլրաձեւս, եւ ձգէ զկնի. եւ ի սաստիկ պատառմանէ ջուրցն ընկղմին նաւք ոչ սակաւք, եւ ամբարձումն պետացն, որ ի պատառմանէ ջուրցն, վարէ զմնացեալ նաւսն բազում մղոնս: 20 Ո՛հ, կարի է առասպելս, այլ եւ առասպելաց առասպել: 21 Բայց քեզ զի՞ է. քանզի էր արդարեւ սաստիկ հզար եւ այսպիսեաց գրուցաց արժանի:

22 Բայց զկնի դորա հաստատէ զմեծ նախարարութիւնն Ծոփաց ի Չորրորդն կոչեցեալ Հայս: 23 Այլ եւ զնախարարութիւնն Ապահունեաց եւ զՄանաւագեանն եւ զԲզնունականն ի նոյն գաւակացն Հայկայ. ի բնակչացն գտեալ զպերճագոյնսն՝ տեսարս կարգէ, յանուն շինից եւ գաւառաց կոչելով:

24 Այլ մոռացաք եւ զդժնեայ Սլաքն անուանեալ այր, զոր ոչ կարեմ հաւաստեալ ասել, ի Հայկայ՝ եթէ յառաջագունից քան զնա եղելոց յաշխարհիս, զոր հին գրոյցքն պատմեն լինել. բայց էր այր քաջ: 25 Չաա կարգէ սակաւ արամբք զլեառնն եւ որսալ զքաւշսն. որք անուանեցան Սկլունիք: 26 Այսպէս եւ ի նոյն իրս եւ զՄիանդակն անդառնալի. եւ ի սմանէ Մանդակունիք:

27 Բայց յորդոցն Վահագնի գտեալ արս, որք ինքնակամ խնդրեցին զմեհենից պաշտամունսն՝ պատուէ մեծապէս, ի ձեռն տալով նոցա զքրմութիւնն. եւ կարգէ ընդ առաջին նախարարութիւնսն, եւ անուն կոչէ Վահունիս: 28 Սապէս եւ զԱռաւենեանսն եւ Չարեհաւանեանսն գտեալ ի զարմից առաջնոց թագաւորացն՝ կարգէ ի նոյնանուանս աւանս:

29 Եւ զՇարաշան ի տանէ Մարասարայ հաստատէ բղեաշխ մեծ եւ կուսակալ յարեւմտից հարաւոյ, յեգերս սահմանացն Ատրեստանի, առ ափն Տիգրիս գետոյ, գաւառս պարգեւելով զԱրձն եւ որ շուրջ գնովաւ, եւ զլեառնն Տաւրոս, որ եւ Սիմ, եւ զԿղեսուրն ամենայն:

30 Իսկ զմոկացին ի նոյն գաւառէ գտեալ այր, որ ունէր ընդ իւրեալ սրիկայս բազումս՝ նախարարութիւն հաստատէ: 31 Նոյնպէս եւ զԿորդուացիս, եւ զԱնձեւացիս, եւ զԱկէացիս ի նոյն գաւառաց: 32 Իսկ զՌշտունիս եւ զԳողթնեցիս գտի պատմեալ ի Միսականէն արդարեւ հատուած. ոչ գիտեմ, թէ յանուն արա՞նցն զգաւառսն անուանեալ, եւ թէ յանուն գաւառացն զնախարարութիւնսն կոչեցեալ:

33 Իսկ յետ այսր ամենայնի մեհեան շինեալ յԱրմաւիր՝ անդրիս հաստատէ արեգական եւ լուսնի եւ իւրոց նախնեացն: 34 Եւ աղերսեալ որ ի Հրէիցն Շամբատայ Բագարատ, որ եւ թագադիր եւ ասպետ, հանդերձ հարկեցուցանող բանիւք, թողուլ զաւրէնս հրէութեանն, եւ պաշտել զկուռս. զոր ոչ առեալ յանձն՝ ըստ կամաց թողու զնա արքայն Վաղարշակ:

35 Հրաման տայ եւ զքաղաքն Շամիրամայ նորոգել, եւ յայլ բազում տեղիս շինել քաղաքս բազմաբնակս, եւ շէնս զխաւորս եւ մարդախիտս:

36 Եւ արեւնս իմն հաստատէ ի տան թագաւորութեան իւրոյ, եւ ժամս որոշէ ելից եւ մտից եւ խորհրդոց եւ խրախճանութեանց եւ զբաւսանաց: 37 Եւ կարգս զինուորութեանց, եւ նոցունց առաջինս եւ երկրորդս եւ երրորդս, եւ որ ի կարգին: 38 Եւ յիշեցուցանողս երկուս ի ձեռն գրոյ. այլ ոմն զբարի յիշողութիւնս առնելով, եւ այլ ոմն զվրէժխնդրութեանցն: 39 Եւ բարւոյ յիշեցուցանողին հրաման տայ՝ ի բարկութեանն արքայի եւ յանիրաւ հրամանս՝ յիշեցուցանել զիրաւն եւ զմարդասիրելն: 40 Իրաւարարս ի տանն արքունի, իրաւարարս եւ ի քաղաքս եւ յաւանս: 41 Հրաման տայ՝ եւ քաղաքացեաց մարդկան արգոյ եւ պատիւ լինել առաւել քան զգեղջկաց. եւ գեղջկաց պատուել զքաղաքացիս որպէս զիշխանս. եւ քաղաքացեաց մի՛ կարի առ գեղջկաւքն պերճանալ, այլ եղբայրաբար վարիլ, վասն բարեկարգութեան եւ աննախանձոտ կենաց, որ է շինութեան եւ խաղաղութեան կենաց պատճառք. եւ որ ինչ նման այսոցիկ:

42 Եւ քանզի բազում ուներ ուստերս՝ պատշաճ վարկաւ ոչ ամենեցուն առ իւր կալ ի Մծրին. վասն որոյ առաքէ զնոսա բնակել ի գաւառն Հաշտենից, եւ ի ձորն նորին սահմանակալ, որ է արտաքոյ Տարաւնոյ. ի նոսա թողով զշէնս ամենայն, հանդերձ յաւելուածով մտից առանձինն եւ շոնկաց կարգելոց յարքունուստ: 43 Եւ միայն գառաջին որդին իւր, որ կոչէր Արշակ, պահէ առ իւր ի համար թագաւորութեան, եւ զնորին ուստր, զոր անուանեաց Արտաշէս եւ յոյժ սիրեաց. քանզի էր արդարեւ տղայն կայտառ եւ հզաւր մարմնով. որպէս զի կարծիս հայեցողացն տալ՝ որ ի նմայն անելոց էին արութիւնք: 44 Եւ եղև այս յայնմ հետէ եւ առ յապայ աւրենք ի մէջ Արշակունեաց և միոյ որդւոյ բնակել ընդ արքայի՝ փոխանորդ լինել թագաւորութեանն, եւ այլոց ուստերաց եւ դստերաց գնալ ի կողմանս Հաշտենից՝ յազգին ժառանգութիւն:

45 Բայց Վաղարշակ յետ այսպիսեաց արութեանց եւ բարեկարգութեանց մեռանի ի Մծրին, թագաւորուեալ ամս քսան եւ երկուս:

Թ

Յաղագս մերոյ Արշակայ Առաջնոյ եւ նորին գործոց:

2 Արշակ որդի Վաղարշակայ թագաւորէ ի վերայ Հայոց ամս երեքտասան. նախանձաւոր եւ հետեւող հայրենեացն լեալ առաքինութեանց՝ բազում կարգս ուղղութեան գործեաց. պատերազմելով ընդ Պոնտացիս, եւ նշանակ եթող յեզեր ծովուն մեծի. զնիզակն իւր, ասեն, զբոլորատէզ, որ էր արեամբ գեռնոց միսեալ, ձգեալ ի հետեւակուց՝ խորագոյնս նստոյց յերկանաքար արձանին, զոր կանգնեաց ի ծովեզերն: 3 Չայս արձան բազում ժամանակս պատուեցին Պոնտացիք որպէս զառ ի յաստուածոցն գործ: 4 Իսկ ի գոռալն Արտաշիսի միւսանգամ ընդ Պոնտացիս՝ ընկեցեալ ասեն զարձանն ի ծով:

5 Ի սորա աւուրս աղմուկ մեծ լեալ ի գաւտիս մեծի լերինն Կաւկասու յաշխարհին Բուրդարաց, եւ բազումք ի նոցանէ հատուածեալք եկին յաշխարիս մեր, եւ բնակեցան ի ներքոյ Կողայ, յարգաւանդահող եւ ի հացաւէտ տեղիս մինչեւ ի ժամանակս բազումս:

6 Ի սմանէ նեղեալ որդիք Բագարատայ վասն զկուռս պաշտելոյ՝ երկուք ոմանք ի նոցանէ սրով կատարեցան արիաբար ի վերայ հայրենի աւրինացն. զորս ոչ պատկառեմ ասել հետեւող լինել Անանիանց եւ Եղիազարեանց: 7 Բայց այլքն յանձն առնուն այսչափ միայն, ի շաբաթու հեծանել յորս եւ ի պատերազմունս, եւ զմանկունս թողուլ անթլփատս, յորժամ լինիցին. քանզի անկիւնք էին: 8 Եւ հրամայեցաւ յԱրշակայ՝ մի՛ տալ նոցա կանայս յամենայն նախարարութեանց, եթէ ոչ ուխտ պայմանի դիցեն՝ թողուլ զթլփատութիւնն: 9 Չոր յանձն առնուն զերկուս զայս միայն, այլ ոչ եւ զերկրպագութիւն կոռց:

10 Աստանաւր սպառին քանք ծերունւոյն Մար Աբայ Կատինայ:

Ժ

Եթէ ուստի՛ եզիտ զպատմութիւնն զկնի մատենիցն Մար Աբայ Կատինայ:

2 Սկիզբն արասցուք պատմել քեզ ի հինգերորդ գրոցն Ափրիկանոսի ժամանակագրի, որում վկայէ Յովսէպոս եւ Հիւպոդիտայ եւ այլք բազումք ի Յունաց: 3 Քանզի նա բովանդակ փոխադրեաց որ ինչ ի քարտէսս դիւանին Եդեսիայ, որ է Ուռհայ, որ յաղագս թագաւորացն մերոց պատմէր. որ մատեանքն ի Մծրնայ էին փոխեալ անդր եւ ի Սինուպայ Պոնտոսէ ի մեհենական պատմութեանցն: 4 Մի՛ որ անհաւատասցի, քանզի եւ մեզէն իսկ ականատես եղաք այնմ դիւանի: 5 Եւ վկայ քեզ ի մաւտոյ երաշխաւորեսցէ Եկլէսիաստէ գիրք Եւսեբի Կեսարացւոյ, զոր ետ թարգմանել երանելի վարդապետն մեր Մաշտոց ի հայ լեզու: 6 Խնդիր արասցես ի Գեղարքունի, ի գաւառին Սիւնեաց, եւ զոցես յառաջին հազներգութեանն յերեքտասաներորդ թուին, զի վկայէ յԵդեսիայ դիւանին լինել ամենայն գործոց առաջնոց թագաւորացն մերոց մինչեւ ցԱբգար, եւ զկնի Աբգարու մինչեւ ցԵրուանդ: 7 Որ եւ այժմ կարծեմ գտանի պահեալ ի նոյն քաղաքի:

ԺԱ

Յաղագս մերոյ Արտաշիսի Առաջնոյ եւ յափշտակելոյ գնահատագիտութիւնն:

2 Արտաշէս թագաւորէ Հայոց փոխանակ Արշակայ հաւր իւրոյ ի քսան եւ ի չորրորդ ամի Արշականայ Պարսից արքայի. եւ յառաջադէմ եղեալ՝ ոչ գերկրորդականն ունի գահ, այլ գաւազութեանն թեկն ածէ. որում հաւանեալ, յանձն առնու Արշական տալ նմա գնահատագիտութիւնն: 3 Քանզի էր այր հպարտ եւ պատերազմասէր. որ եւ արքունիս իւր ի Պարսից աշխարհին շինեաց, եւ դրամ առանձին գիւր պատկերն հարկանէր. եւ գԱրշական ընդ իւրով ձեռամբ կացուցանէր թագաւոր Պարսից, որպէս գՏիգրան որդի իւր՝ Հայոց:

4 Բայց տայ գՏիգրան որդի իւր ցպատանի ոմն Վարաժ անուն, որդի Դատայ, որ ի գաւակէ Գառնկայ՝ որ ի Գեղամայ, քանզի էր պատանին նշաւակ ի նետաձգութիւն կորովութեան, ուսուցանել գՏիգրան: 5 Չնա իշխան արքունականացն արարեալ որսոց, եւ շէնս պարգեւեալ նմա գՀրագրան գետով՝ յանուն նորա կոչի ազգն Վարաժնունի: 6 Բայց զդուստր իւր գԱրտաշամայ տայ կին Միհրդատայ ումնն Վրաց բղէշխի մեծի, որ էր ի գաւակէ Միհրդատայ, Դարեհի նախարարի, զոր կացուցեալ էր Աղեքսանդրի ի վերայ գերութեանն Վերիացոց աշխարհին, որպէս յառաջն պատմեցաք. եւ հաւատայ նմա զկողմնակալութիւն հիւսիսային լերանցն եւ Պոնտոս ծովու:

ԺԲ

Խաղալն Արտաշիսի յարեւմուտս, եւ ձերբակալ առնել գԿրիւսոս, եւ աւարել ընձեռել Հայոց զպատկերս կոռց:

2 Յայնժամ հրաման տայ Արտաշէս՝ զաւր յարուցանել յարեւելից եւ ի հիւսիսոյ բազում յոյժ, մինչեւ ոչ զիտել նմա զհամարն, այլ յանցս եւ յիջեւանս քար ըստ մարդաթուի կարկառ՝ նշան բազմութեանն թողուլ: 3 Եւ խաղայ այնուհետեւ յարեւմուտս, եւ ձերբակալ առնել գԿրիւսոս թագաւոր Լիւդացոց:

4 Եւ գտեալ յԱսիայ պղնձաձոյլ ոսկեզաւծ պատկերս գԱրտեմիդեայ եւ գՀերակլեայ եւ գԱպողոնի՝ տայ բերել յաշխարհս մեր, զի կանգնեցեն յԱրմաւիր: 5 Չոր առեալ քրմապետացն, որ էին յազգէն Վահունեաց՝ գԱպողոնին եւ գԱրտեմիդայն կանգնեցին յԱրմաւիր. իսկ գՀերակլեայն գառնապատկերն, որ արարեալ էր ի Սկիւդեայ եւ ի Դիպինոսէ կրետացոյ, գՎահագն իւրեանց վարկանելով նախնի՝ կանգնեցին ի Տարաւն, յիւրեանց սեպիական գիւղն յԱշտիշատ, յետ մահուանն Արտաշիսի:

6 Բայց Արտաշիսի նուանեալ զցամաքս միջոցաց ծովուցն երկոցունց՝ լնու զՈվկիանոս բազմութեամբ նաւաց, ծառայեցուցանել կամելով զբոլոր արեւմուտս: 7 Քանզի մեծ յոյզք խռովութեանց եղեալ ի Հռովմ՝ ոչ որ ընդդիմանայ նմա հզարապէս: 8 Այլ ոչ զիտեմ ասել յորպիսի ազդմանէ, ահագին իմն աղմուկ լեալ շփոթից եւ բազմութեան զաւրացն զմիմեանս կոտորեալ. իսկ Արտաշէս փախուցեալ մեռանի, որպէս ասեն՝ յիւրոց զաւրացն, թագաւորեալ ամս քսան եւ հինգ:

9 Բայց եւ յԵլլադայ առեալ պատկերս գԴիոսի, գԱրտեմիդեայ, գԱթենայ, գՀեփեստոս, գԱփրոդիտեայ՝ տայ բերել ի Հայս. որք ոչ ժամանեալ միջամուխ լինել յաշխարհս՝ լսեն զբաւթ մահուանն Արտաշիսի. եւ փախուցեալ ընկենուն զպատկերսն յամրոցն յԱնի. եւ քուրմք զնոցին զհետ լինելով, դադարեն առ նոսա:

ԺԳ

Վկայութիւնք տիեզերակալութեանն Արտաշիսի եւ կապելոյն գԿրիւսոս, յայրոց պատմագրաց:

2 Չայս ասացեալ պատմագրացն Յունաց, ոչ միոյ կամ երկուց, այլ բազմաց. ընդ որ տարակուսեալ մեր՝ բազում խոյզ ինդրոյ արարաք: 3 Քանզի լուաք ի պատմութեանց ոմանց՝ Կիւրոսի սպանեալ գԿրիւսոս եւ բարձեալ զթագաւորութիւնն Լիւդացոց: 4 Եւ դարձեալ պատմի առարկութիւնն Կրիւսեայ եւ Նեքտանեբայ. եւ է Նեքտանեբոսս այս վերջին թագաւոր Եգիպտացոց, ի Մանեթոսէ պատմեալ, զոր ոմանք հայր Աղեքսանդրի ասացին: 5 Եւ գտանեմք զժամանակս

Կրիստոսի երկերիւր ամաւ յառաջ քան զՆերքտաներայն, իսկ զՆերքտաներայ ժամանակս աւելի եւս երկերիւր ամաւ յառաջ եղեալ քան զառաջնոյն Արտաշիսի թագաւորի Հայոց:

6 Բայց քանզի բազումք են, որ ասեն զԿրիստոս մերոյ Արտաշիսի կալեալ, եւ ոճով իմն պատմեն՝ եւ հաւանեալ են: 7 Քանզի ասէ Պոլիկրատես այսպէս. Վեհ ինձ Արտաշէս Պարթեւ քան զՄակեդոնացին Աղեքսանդր, զի կալով յիւրում աշխարհին՝ իշխեաց Թերայ եւ Բաբելոնի. եւ չեւ ընդ Ալիւս զետ անցեալ՝ զլիւդականն սատակեաց զգաւրս, եւ կալաւ զԿրիստոս. եւ յառաջ քան յԱսիայ հասանելն՝ յԱտտիկէ դղեկին քարոզեցաւ: 8 Աւա՛ղ բախտին. միայն թէ ի տերութեանն եւ ոչ ի փախստեան էր վախճանեալե:

9 Հանգոյն դմին ասէ Եւազարոս. Փոքր Աղեքսանդրի եւ Դարեհի պատերազմն առ Արտաշիսի բարդատեալ. քանզի նոցայն ոչ ի փոշւոյն մարուր երեւէր լոյս տուրնջեանն. այլ սա ծածկեաց նետաձգութեամբն եւ ստուերացոյց զարեգակն, ձեռագործ գիշեր զմիջաւրէիւ արարեալ: 10 Ոչ փախստեալ՝ համբաւաբեր Լիւդացւոցն թողեալ. այլ եւ զթագաւորն նոցին զԿրիստոս ի տապակի հրամայեաց կացուցանել: 11 Վասն սորա եւ ոչ ուղիք զգետն ստուարացուցին, արբմամբն ի ձմեռնային նուագութիւն իջուցանելով. վասն զի եւ զթուոցն եցոյց տկար լինել՝ բազմութեամբ զաւրացն, մինչ զի չափոյ պէտք եղեն առաւել քան զհամարոյ: 12 Նա ընդ այս ոչ հպարտացաւ, այլ արտասուեաց ասելով. Աւա՛ղ փառացս անցաւորիէ:

13 Գրէ եւ Սկամադրոս այսպէս. Խաբկանք լինէին հպարտացելոյն Լիւդացւոց Կրիստեայ՝ Պիլթիայ հարցուկն պատասխանելով. Կրիստոս անցեալ ընդ Ալիւս զետ՝ քակեսցէ զիշխանութիւնս: 14 Չոր նորա զաւտարաց կարծեցեալ՝ զինքն քակէ. քանզի կալեալ զնա Պարթեւին Արտաշիսի հրամայեաց հանել յերկաթեղէն տապակ: 15 Իսկ Կրիստոսի յիշեալ զբանսն Սողոմի Աթենացւոյ, ասէ յիւր լեզուն. Ո՛վ Սողոմ Սողոմ, զեղեցիկս բարբառեցար, ոչ երանել զբարեբախտութիւն մարդոյ մինչեւ ի վախճանէ: 16 Եւ լուեալ որք մերձն կային՝ պատմեցին Արտաշիսի, եթէ զնոր ոմն աստուած կարդայ Կրիստոս: 17 Եւ գթացեալ Արտաշիսի՝ հրամայեաց ածել. եւ հարցեալ եւ ուսեալ, թէ զի՛նչ է որ աղաղակեացն՝ հրամայեաց ներել զտանջանսն:

18 Գրէ եւ Փղեզոնիս. Ամենեցուն թագաւորաց հուժկու եղեալ Պարթեւն Արտաշէս, ոչ միայն զԼիւդացիս վանեալ եւ զԿրիստոս կապեալ, այլ յԵլէսպոնտոս եւ ի Թրակէ զտարերցն փոխեաց զբնութիւն. ծովագնաց ընդ երկիր բերեալ լինէր, եւ ընդ ծով հետեւակելով. Թերաղացւոցն սպառնալով, եւ համբաւն հիացուցանէր զՀելլենականն: 19 Կործանեաց զԼակեդեմոնացիս, փախոյց զՓոկէացիս. Դովկրացիք անձնատուրք եղեն, Բիւտացիք մասն են ի կազմածոյ նորա. առ հասարակ նմա Ելլադայ մատուցանէր զահն: 20 Յետ փոքու ժամանակի աղէտք անցին զամենեքումբք. ոչ այնքան թշուառացաւ Կիւրոս ընդ Մասքութոս պատերազմելով, ոչ այսպիսի կիրս կրեաց Դարեհ ի Սկիւթացւոցն փախուստն, եւ ոչ Կամբիսէս յԵթովպացիս. փոքր ի Քսերքսին յԵլլադայ զաւրու երթալն, թողով նոցա զգանձս եւ զխորանս, միայն կենդանի փախուցեալ մագապուր: 21 Այլ սա մեծամեծ յաղթանակաւք պանծացեալ՝ ի յիւրոց զաւրացն խողխողիէ:

22 Արդ՝ եւ հաւատարմութեան արժանի համարիմ զայստակ պատմութիւնս. եւ զայն Կրիստոս, որ առ Կիւրոսիւ եւ կամ Ներքտաներաւն պատմին, կամ սուտ լեալ եւ կամ միով անուամբ բազում թագաւորաց վարեալ, որպէս յոլովից է սովորութիւն:

ԺԴ

Յաղագս թագաւորութեանն Տիգրանայ Միջնոյ եւ ընդդէմ կալոյ զաւրացն Յունաց, եւ զմեհեանան շինելոյ, եւ արշաւանս առնելոյ ի Պարթևստին:

2 Յետ Արտաշիսի Առաջնոյ թագաւորէ Տիգրան որդի նորա ի քառասուն եւ յիններորդ ամի Արշականայ թագաւորի Պարսից: 3 Եւ ժողովեալ զգաւրս Հայոց՝ ընդդէմ երթայ զաւրացն Յունաց, որք յետ մահուանն Արտաշիսի հաւրն իւրոյ եւ ցրուելոյ զաւրացն՝ հետամուտ լեալ դիմեալ զային յաշխարհս մեր: 4 Որոց ընդդէմ պատահեալ Տիգրանայ՝ արգելեալ ի վերջ նահանջէ: 5 Եւ ի քեռայր

իւր Միհրդատ հաւատացեալ զՄաժար եւ զհոգս Մէջերկրայցն եւ զաւր բազում թողեալ առ նմա՝ դառնայ յաշխարհս մեր:

6 Առաջին գործ զմեհեանսն շինել կամեցաւ: 7 Իսկ քրմացն, որ եկեալ էին ի Յունաց, զմտաւ ածեալ, զի մի՛ ի խորագոյն Հայս վարիցին՝ պատճառեցան ըղձութիւնս, իբր թէ դիքն անդէն կամիցին զքնակին: 8 Որում հաւանեալ Տիգրան, կանգնեաց զՌդիմայիական պատկերն Դիոսի յամուրն յԱնի, եւ զԱթենայն ի Թիլ, եւ զԱրտեմիդայ զմիւս պատկերն յԵրիզայ, եւ զԵփեստունն ի Բագայառինջ: 9 Բայց զԱփրոդիտեայ զպատկերն, իբրեւ Հերակլեայ տարփաւորի, առ նորին պատկերին Հերակլեայ հրամայեաց կանգնել յաշտից տեղիսն: 10 Եւ ցատուցեալ ընդ Վահունիսն, եթէ ընդէ՛ր յիւրեանց սեպիականին իշխեցին կանգնել զպատկերն Հերակլի, զառաքեալն ի նորին հաւրէ՝ ընկենու զնոսս ի քրմութենէն, եւ զգիւղն յարքունիս առնու, յորում պատկերքն կանգնեցան:

11 Եւ այսպէս մեհեանս շինեալ, եւ առաջի մեհենիցն բազինս կանգնեալ, զոհս ամենայն նախարարացն հրամայէ մատուցանել հանդերձ երկրպագութեամբ. զոր չառեալ յանձն արանց ազգին Բագրատունեաց. յորոց զմիոյ ուրումն զլեզուն հատեալ, որում անուն էր Ասուդ, վասն պատկերացն անարգանացն՝ ոչ այլ իւրք խոշտանգէ. քանզի յանձն առին ուտել ի զոհիցն արքայի եւ զմիս խոզի, թէպէտ եւ ոչ ինքեանք զոհեցին երկրպագութեամբ: 12 Վասն որոյ առնու ի նոցանէ ի բաց զիշխանութիւն զաւրուն. բայց միայն զթագակապ ասպետութիւնն ոչ հանէ: 13 Ինքն իջանէ ի Միջագետս, եւ գտեալ անդ զԲարշամինայ զպատկերն, զոր ի փղոսկրէ եւ ի բիւրեղէ կազմեալ էր արծաթով՝ հրամայէ տանել կանգնել յաւանին Թորդան:

14 Եւ նոյն հետայն դիմէ յաշխարհն Պաղեստինացւոց՝ վրէժս պահանջել ի Պտղոմայիդ Կղէոպատրայ յաղագս Դիոնիսի որդւոյ նորա առ հայր իւր յանցանաց: 15 Առեալ զերի բազում եւ ի Հրէից՝ նստի շուրջ զՊտղոմայիդ քաղաքաւ: 16 Իսկ զշոյն Հրէից Աղեքսանդրիայ, որ եւ Մեսադինայ, որ էր լեալ կին Աղեքսանդրի, որդւոյ Յոհաննու, որդւոյ Շմաւոնի, եղբար Յուդայ Մակաբէի, որ զայնու ժամանակաւ ունէր զթագաւորութիւնն Հրէից, ինչս բազումս տալով՝ դարձոյց զնա անտի: 17 Քանզի էր լուեալ եւ համբաւ, թէ Վայկուն ոմն անուն յեղուգակ խռովէր զերկիրն Հայոց, զլեռն ամուր կալեալ, որ մինչեւ ցայժմ յանուն յեղուգակին կոչին Վայկունիք:

ԺԵ

Դիմումն ի մեզ Պոմպէի Հռոմայեցւոց զաւրավարի եւ առնույն զՄաժար, եւ մասն Միհրդատայ:

2 Յայնմ ժամանակի Պոմպէոս Հռոմայեցւոց զաւրավար զաւրաւք բազմաւք եկեալ հասեալ ի Միջերկրեայս՝ զՍկաւրոս սպարապետ իւր յԱսորիս առաքէ՝ տալ պատերազմ ընդ Տիգրանայ: 3 Որոյ եկեալ, եւ ոչ պատահեալ Տիգրանայ, քանզի էր դարձեալ յիւր աշխարհն վասն խուճապանաց յեղուգակին: 4 Անցեալ Սկաւրոսի ի Դամասկոս, եւ տեսեալ զքաղաքն առեալ ի Մետեդայ եւ ի Դուդայ՝ զնոսս հալածեալ անտի, ինքն ի Հրէաստան փութայր հասանել ի վերայ Արիստարքուդի, յաւզնականութիւն եղբար նորա երիցու, Հիւրկանու քահանայապետի, որդւոյ Աղեքսանդրի:

5 Իսկ Պոմպէի պատերազմեալ ընդ Միհրդատայ՝ տեսանէ սաստիկ ընդդիմակացութիւն եւ ահագին մարտս, եւ վտանգի յոյժ. սակայն բազմութեանն յաղթեալ՝ փախստական լինի Միհրդատ ի կողմանս Պոնտոսի: 6 Յորմէ իբրեւ զերծեալ Պոմպէոս, որում ակն ոչ ունէր, եւ առեալ զՄաժար, եւ կալեալ զորդի նորա զՄիհրդատ՝ նստուցանէ զաւր ի քաղաքին. ինքն ոչ հետամուտ լինի նմա, այլ ընդ Ասորիս ի Հրէաստան փութայր հասանել: 7 Եւ ի ձեռն հաւրն Պիղատոսի Պոնտացւոյ զՄիհրդատ սպանանէ թունաւոր դեղովք: 8 Վկայէ այսմ բանիս եւ Յովսէպոս ի ճառին, որ վասն ապրսամին պատմէ, այսպէս ասելով. Պոմպէի հուլ յԵրիքով հասանեն աստիք մահուանն Միհրդատայե:

ԺԶ

Յաղագս յարձակելոյն Տիգրանայ ի վերայ զաւրացն Հռոմայեցւոց, եւ խոյս տալ Գաբխանուսի, եւ արձակելոյ զմանուկն Միհրդատ:

2 Իսկ թագաւորն Հայոց Տիգրան զգերութիւնն Հրէից նստուցեալ յԱրմաւիր եւ յաւանին Վարդգէսի, որ ի վերայ Զաստղ գետոյ, եւ զյեղուզական բնաջինջ արարեալ ի լեռնէն, եւ գուզն Միհրդատայ կատարեալ՝ խաղայ զնայ յԱսորիս ի վերայ զաւրացն Հռոմայեցւոց, առ ի վրէժս պահանջել: 3 Ընդդէմ նորա գայ Գաբխանոս սպարապետ զաւրացն Հռոմայեցւոց, զոր թողեալ էր Պոմպէի ի դառնալն իւրում ի Հռոմ. եւ Գաբխանոս ոչ իշխեաց ի դիմի հարկանել Տիգրանայ, դառնայ յԵփրատայ յԵգիպտոս, զՊտղոմէոս ունելով պատճառս: 4 Եւ զաղտ ի հաշտութիւն խաւսեցեալ ընդ Տիգրանայ՝ տայ զքեռորդին նորա զպատանին Միհրդատ, զորդին Միհրդատայ, զոր կալեալ էր Պոմպէի ի Մաժաք, ասելով թէ զաղտ զնաց:

ԺԷ

Պատերազմ Կրասսուսի, եւ սատակումն նորին ի Տիգրանայ:

2 Չկասկած առեալ Հռոմայեցւոցն՝ զԳաբխանոս փոխեն եւ զԿրասսոս փոխանակ առաքեն. որոյ եկեալ եւ առեալ զամենայն զանձս գտեալս ի տաճարին Աստուծոյ յԵրուսաղէմ՝ խաղայ ի վերայ Տիգրանայ: 3 Եւ անցեալ ընդ Եփրատ՝ սատակի ամենայն զաւրաւքն հանդերձ ի պատերազմելն ընդ Տիգրանայ: 4 Չորոյ զգանձսն ժողովեալ Տիգրանայ դառնայ ի Հայս:

ԺԸ

Թէ ո՞րպէս Կասսիոս ընդդիմակաց եղև Տիգրանայ. եւ սպաստամբելն Միհրդատայ, եւ շինել զԿեսարիա:

2 Չչարեալ Հռոմայեցւոց՝ առաքեն զԿասսիոս անթիւ զաւրաւք: 3 Սա եկեալ եւ ընդդէմ կացեալ, չտայ թոյլ զաւրացն Հայոց անցանել ընդ Եփրատ եւ ասպատակել յԱսորիս:

4 Չայսու ժամանակաւ թերահաւատութիւն լեալ Տիգրանայ ի պատանին Միհրդատ, ոչ զիւրն կարծելով քեռորդի, չտայ նմա մասն ինչ իշխանութեան, այլ եւ ոչ զիւր աշխարհն Վրաց: 5 Եւ Միհրդատայ արհամարհութիւն կրեալ ի քեռուոյն իւրմէ Տիգրանայ՝ սպաստամբութեամբ անկանի առ Կեսար. իշխանութիւն գտեալ ի նմանէ զՊերգեայ քաղաքի, զաւրավիզն աւզնականութեան լինի Անդիպատրոսի հաւր Հերովդի, Կեսարու հրամանաւ: 6 Սա շինէ զՄաժաք ընդարձակագոյն եւ պայծառ շինուածովք, եւ անուանէ Կեսարիայ ի պատիւ Կեսարու: 7 Եւ յայնմ հետէ բարձեալ. լինի իշխանութիւնն Հայոց քաղաքէն յայնմանէ:

ԺԹ

Յաղագս միաբանութեանն Տիգրանայ եւ Արտաշիզի, եւ առաքել սասպտակ ի Պաղեստինէ. եւ զերկութիւն Հիւրկանու քահանայապետի եւ այլ բազմութեան Հրէից:

2 Յետ այսր ամենայնի ի հիւանդութեան եղեալ Տիգրան՝ աղերսէ ի սէր զԱրտաշէզ արքայ Պարսից, յաղագս հպարտութեան հաւրն՝ հանելով ի նոցանէ զնախագահութիւնն: 3 Իսկ սա իւրովք կամաւք զերկրորդականն ունելով ըստ իրաւանց՝ դարձուցանէ ի նա զնախագահութիւնն. եւ ի հաշտութիւն ածեալ զԱրտաշէզ՝ առնու ի նմանէ զաւր յաւզնականութիւն ինքեան: 4 Յայնմ ժամանակի առեալ Տիգրանայ զԲարգաւիրան նահապետ Ռըշտունեաց նախարարութեանն՝ սպարապետ կացուցանէ զաւրացն Հայոց եւ Պարսից եւ առաքէ ի վերայ զաւրացն Հռոմայեցւոց, հրաման տուեալ զբնակիչս աշխարհին Ասորւոց եւ Պաղեստինացւոց ի հաշտութիւն հաւանութեան խաւսել: 5 Եւմա ընդ առաջ լինի ոմն Պակարոս անուն, որոյ հայրն թագաւոր լեալ Ասորւոց, եւ ինքն խնամի Անտիգոնեայ Արիստարքուդեանց: 6 Եւ եկեալ առ Բարգաւիրան նահապետ Ռըշտունեաց եւ սպարապետ Հայոց եւ Պարսից՝ խոստանայ հինգ հարիւր կին գեղեցիկ եւ հազար քանքար ոսկւոյ, զի աւզնեսցէ նոցա՝ ընկենլով ի թագաւորութենէ Հրէից զՀիւրկանոս, եւ թագաւորեցուցանել զԱնտիգոնոս:

7 Իբրև ետես Հիւրկանոս Հրէից քահանայապետ եւ թագաւոր, եւ Փասայեղոս եղբայր Հերովդի, եթէ զգաւրս Հռոմայեցւոց փախստական արարեալ, զոմանս ի ծով, զոմանս ի քաղաքս, խաղաղութեամբ ընդ երկիրն անցանէր Բարգաւիրան՝ խաւսին եւ ինքեանք զխաղաղութիւն առ Բարգաւիրան: 8 Եւ նա զԳնէլ ոմն, որ էր տակառապետ արքային Հայոց, յազգէն Գնունեաց, առաքէ յԵրուսաղէմ հանդերձ հեծելազաւրու, իբր թէ ի պատճառս խաղաղութեան, բայց ի գաղտնիս՝ աւզնէլ Անտիգոնեայ: 9 Եւ Հիւրկանոս զտակառապետն ամենայն զաւրաւքն ոչ ընդունէր յԵրուսաղէմ, այլ միայն հինգ հարիւր հեծելով: 10 Եւ տակառապետին դառով խրատ տուեալ Հիւրկանու՝ զի առ Բարգաւիրան երթիցէ վասն աւերածոյ աշխարհին. եւ ինքն խոստանայր լինել բարեխաւս: 11 Եւ Հիւրկանու երդումն խնդրեալ ի Բարգաւիրանայ՝ երդնու նմա յարեգակն եւ ի լուսին եւ յամենայն պաշտամունս իւրեանց երկնայնիս եւ երկրայինս, եւ յարեւ Արտաշէզի եւ Տիգրանայ: 12 Ընդ որ վստահացեալ Հիւրկանոս՝ թողու զՀերովդէս ի վերայ Երուսաղէմի, եւ զՓասայեղոս զերէց եղբայր Հերովդի առեալ ընդ իւր՝ գայ առ Բարգաւիրան ի ծովեզրն, ի գեաւղն որ կոչի Եքսիպոն:

13 Եւ Բարգաւիրան խորամանկութեամբ պատուէր զնոսա. եւ ինքն յանկարծակի զնացեալ անտի՝ մնացելոց զաւրացն հրաման տայր՝ ի բուն առնուլ զնոսա եւ ի ձեռն Անտիգոնի մատնել: 14 Եւ Անտիգոնոս ի վերայ Հիւրկանու անկեալ՝ զականջս նորա ստամամբքն ի բաց կտրէր. զի թէ եւ այլ ժամանակ փոխեսցի՝ անհնար լիցի նմա զքահանայապետութիւնն ունել. քանզի աւրէնքն զողջանդաման հրամայեն կացուցանել քահանայս: 15 Եւ Փասայել եղբայր Հերովդի իւրովի զարկեալ զգլուխ իւր զբարի՝ առաքեցաւ բժիշկ յԱնտիգոնեայ, իբր թէ բժշկել զնա. ելից զվէրն նորա թունաւոր դեղովք եւ վախճանեցոյց:

16 Եւ Բարգաւիրանայ հրաման տուեալ Գնէլոյ տակառապետին արքայի Հայոց յԵրուսաղէմ զՀերովդէս որսալ. իսկ Գնէլ զՀերովդէս արտաքս քան զպարիսպն ելանել պատրէր. զոր չառեալ յանձն Հերովդի, այլ եւ ոչ եւս կալ ի քաղաքին իշխեսաց, երկուցեալ ի պատառմանէ Անտիգոնեանցն, ի գիշերի ի ծածուկ ընտանեաւքն հանդերձ առ Եդոմայեցիս փախչէր. ի Մասադան յամուրն թողեալ զընտանիսն՝ ինքն ի Հռոմ փութայր հասանել: 17 Բայց զաւրքն Հայոց ձեռնտուութեամբ Անտիգոնեանցն յԵրուսաղէմ մտանէին՝ ոչ ինչ ումեք վնասեալ, բայց միայն զՀիւրկանու զինչսն առնուին աւելի քան զերեքարիւր քանքար: 18 Եւ ընդ զաւառն ասպատակեալ՝ զհիւրկանեանսն առեալ աւերէին. զՄարիսացւոց քաղաքն զերի առեալ, թագաւոր կացուցանէին զԱնտիգոնոս: 19 Եւ կապեալ զՀիւրկանոս ածեն Տիգրանայ հանդերձ զերութեամբն. եւ Տիգրան հրաման տայ Բարգաւիրանայ նստուցանել զգերին Հրէից որ ի Մարիսացւոց՝ ի քաղաքն Ծամիրամայ: 20 Եւ Տիգրանայ ոչ աւելի բաւեալ քան զերեամ յետ այնորիկ՝ վախճանի, թագաւորեալ ամս երեսուն եւ երիս:

Ի

Այլ պատերազմ Հայոց ընդ զաւրս Հռոմայեցւոց, եւ պարտումն Սիդոնի եւ Բենիդիլեայ:

2 Հերովդէս անցեալ ի Հռովմ՝ առաջի Անտոնիոսի եւ Կեսարու եւ սինկլիտոսին զինքեան միամտութիւն առ Հռոմայեցիսն պատմէ, եւ թագաւոր Հրէաստանի յԱնտոնիոսէ եղեալ՝ առնու իւր զաւրավիզն աւզնականութեան զԲենիդիլիոս սպարապետ Հռոմայեցւոց զաւրաւք, ի պատերազմել ընդ զաւրս Հայոց եւ քակել զԱնտիգոնոս: 3 Որոյ հասեալ յԱտրիս, փախստական առնէ զգաւրս Հայոց, եւ զՍիդոն թողեալ ընդդիմակաց Հայոց մերձ ի յԵփրատ, եւ զՊակարոս սպանեալ՝ դառնայ յԵրուսաղէմ ի վերայ Անտիգոնի: 4 Իսկ Հայոց միւսանգամ աւզնականութիւն ի Պարսից գտեալ՝ դիմեալ ի վերայ Սիդոնի, փախստական զնա ի Բենիդիլիոս արկանեն, հեղմունս արեանց առնելով անբաւս:

ԻԱ

Եթե գիտ՝րդ Անտոնիոս իւրովի դիմեալ ի վերայ գաւրացն Հայոց, առնու գՇամշատ:

2 Չչարեալ Անտոնիոս՝ իւրովի հասանէ ամենայն գաւրաւք Հռոմայեցւոց. եւ հասեալ ի Շամշատ լսէ զմահն Տիգրանայ. եւ առեալ զքաղաքն, եւ թողեալ զՍովսիոս գաւրավիզն Հերովդի, մարտ դնել ընդ Երուսաղեմի ի վերայ Անտիգոնի՝ ինքն ի ձմերոց գնայ յԵգիպտոս: 3 Փութայր հասանել ըստ շամբշութեան առն կնամոյոյ, ցանկութեամբ վառեալ ի Կղէոպատրայ դշխոյն Եգիպտացւոց: 4 Այս Կղէոպատրայ դուստր էր Պտղոմէոս Դիոնիսի, թոռն Պտղոմայիդ Կղէոպատրեայ, եւ սիրելի յոյժ Հերովդի. վասն որոյ առաւել եւս յանձնէ Անտոնիոս զՀերովդէս Սովսիայ: 5 Որ եւ մարտուցեալ իսկ քաջապէս՝ առնու գԵրուսաղէմ. եւ սպանեալ զԱնտիգոնոս՝ թագաւորեցուցանէ զՀերովդէս ամենայն Հրէաստանի եւ Գալիլեայ:

ԻԲ

Յաղագս թագաւորելոյն Արտաւազդայ, եւ պատերազմել ընդ Հռոմայեցիս:

2 Հայոց թագաւորէ Արտաւազդ որդի Տիգրանայ: 3 Սա ժառանգեցուցանէ զեղբարս իւր եւ զքորս ի գաւառս Աղւոյ ովտի եւ Առբերանոյ, թողով ի նոսա զմասն արքունի որ ի շէնսն այնց գաւառաց, հանդերձ առանձինն մտից եւ ժոճկաց, ըստ արիւնակի ազգականացն որ ի կողմանս Հաշտենից. որպէս զի լինել նոցա պատուականագոյն եւ առաւել թագաւորագն քան զայնս Արշակունիս. միայն արիւնադրէ ոչ կեալ յԱյրարատ ի բնակութիւնս արքայի:

4 Բայց այլ ոչ ինչ գործ արութեան եւ քաջութեան եցոյց. այլ ուտելեաց եւ ըմպելեաց պարապեալ, մաւրից եւ եղեգնապուրակաց թափառեալ շրջէր եւ առապարաց, զիշավայրիս եւ զիոզս արածելով. զիմաստութենէ եւ զքաջութենէ եւ զբարի յիշատակաց անփոյթ արարեալ, ծառայ եւ ստրուկ որովայնի արդարեւ լինելով՝ զաղբիւս մեծացուցանէր: 5 Սա բասրելով յիւրոց գաւրացն վասն առաւել պղերգութեանն եւ սաստիկ որկրամոլութեանն, մանաւանդ զի եւ զՄիջագետս Անտոնիոսի հանեալ էր ի նմանէ, զայրացեալ՝ հրաման տայր գաւր յարուցանել զբիւրաւորս Ատրպատական նահանգին եւ զբնակիչս լերինն Կաւկասու հանդերձ Աղուանիւք եւ Վրաւք. խաղայ իջանէ ի Միջագետս, եւ հալածականս առնէ զգաւրս Հռոմայեցւոց:

ԻԳ

Չերբակայ առնել զԱրտաւազդ Անտոնեայ:

2 Մոնչեալ առիւծաբար զագանութեամբ Անտոնիոս, առաւել եւս թունեալ ի Կղէոպատրայ, քանզի քէն պահէր վասն յկանաց իւրոյ հանոյն, որ ի Տիգրանայ. եւ ոչ միայն Հայոց, այլ բազմաց այլոց թագաւորաց լինէր մահաբեր, զի նոցայոցն տիրեսցէ իշխանութեանց: 3 Սակս որոյ բազում թագաւորս սպանեալ Անտոնիոս՝ ի Կղէոպատրայ հաւատայ գնոցա իշխանութիւնս, բայց ի Տիւրոսէ եւ ի Սիդոնէ, եւ որ միանգամ ընդ Ազատ գետովն էին: 4 Եւ առեալ զբազմութիւն գաւրացն՝ դիմէ ի վերայ Արտաւազդայ. եւ անցեալ ընդ Միջագետս՝ կոտորէ անհնարին զգաւրս Հայոց, եւ ձերբակալ առնէ զարքայն նոցա: 5 Եւ դարձեալ յԵգիպտոս, պարգևէ Կղէոպատրայ զԱրտաւազդ որդի Տիգրանայ, հանդերձ բազում ընչիւք յանկածէ պատերազմին:

ԻԴ

Յաղագս թագաւորելոյն Արշամայ, եւ զառաջինն մասնաւոր հարկիլ Հայոց Հռոմայեցւոց. եւ արձակումն Հիւրկանու, եւ վասն նորին վտանգ ազգին Բագրատունեաց:

2 Ի քսաներորդի ամի, ի կատարումն աւուրց թագաւորութեանն Արշէգի, ժողովեալ գաւրքն Հայոց հրամանաւ նորին թագաւորեցուցին ի վերայ ինքեանց զԱրջամ, որ եւ Արշամ, որդի Արտաշիսի, եղբայր Տիգրանայ, հայր Աբգարու: 3 Չսա ոմանք յԱտրուոց կոչեցին Մանովայ, ըստ յոյովից սովորութեան՝ կրկին ունելով անուանս. որպէս Հերովդէս Ազրիպպաս, եւ որպէս Տիտոս Անտոնիոս եւ կամ Տիտոս Յուստոս: 4 Բայց քանզի ի նմին ամի վախճանեցաւ Արշէգ, թողով զթագաւորութիւնն Պարսից որդւոյ իւրում Արշաւրի, մանկան փոքրկան յոյժ եւ տղայոյ՝ ոչ ոք էր որ

աւգնէր Արշամայ՝ ընդդէմ կալ Հռոմայեցւոց. իսաւսի ընդ նոսա ի հաշտութիւն իսաղաղութան, տալով զհարկս ի Միջագետաց եւ ի կողմանց Կեսարու ի ձեռն Հերովդի: 5 Այս եղև սկիզբն Հայոց մասնաւոր մտանել ընդ հարկաւ Հռոմայեցւոց:

6 Չայսու ժամանակաւ եղև մեծ ցասումն Արշամայ ի վերայ Ենանոսի ասպետի ուրումն թագակապի. քանզի նա արձակեաց զՀիւրկանոս Հրէից քահանայապետ, զոր գերեալ էր Բարզափրանայ Ռըշտունոյ յաւուրս Տիգրանայ: 7 Իսկ Ենանոս պատճառի առ արքայի, ասելով եթէ փրկանս խոստացաւ հարիւր քանքար. ակն ունելով առնուլ ի նմանէ. եւ յանձն էառ տալ: 8 Վասն որոյ ժամադրութիւն ի վերայ նորա սահմանէ Արշամ: 9 Եւ նորա առաքեալ զմի յեղբարց իւրոց ի Հրէաստան, որում անուն էր Մենեքիայ, առ Հիւրկանոս, զի տայցէ ինչս յաղագս իւրոյ փրկութեանն: 10 Եւ երթեալ առաքեալն յԵնանոսէ՝ պատահէ սպանեալ զՀիւրկանոս Հերովդի, զի մի՛ ինչ դաւ լիցի թագաւորութեան նորա: 11 Արդ՝ իբրև եհաս ժամադրութիւնն, եւ չտայ զգանձս փրկանացն Հիւրկանոս Ենանոս՝ բարկանայ ի վերայ նորա Արշամ, եւ ընկեցալ ի պատուոյն՝ հրամայէ դնել ի բանտի:

12 Յայնմ ժամանակի քութիւն զմանէ մատուցանէ արքայի Չարայ նահապետ ազգին Գնթունեաց, ասելով. «Գիտեա՛, արքայ, զի ապստամբել ի քէն կամեցաւ Ենանոս, խորհուրդ ընդ իս բերելով, զի երդումն խնդրեսցուք ի Հերովդէէ թագաւորէ Հրէաստանի, իբր ընդունել զմեզ եւ տալ ժառանգութիւն ի բնակ երկրի մերում. քանզի նորակտուտ ծանակեցաք յաշխարհիս յայսմիկ: 13 Եւ իմ ոչ առնով յանձն՝ ասեմ ցնա. Ընդէ՛ր պատրիմք գրուցաւք վաղընչուց եւ պառաւեալ առասպելաւք, պաղեստինացիս զմեզ վարկանելով: 14 Եւ նորա անյուսացեալ յինէն՝ նմին իրի առաքեաց զքահանայապետն Հիւրկանոս, եւ առաւել եւս ի Հերովդէէ անյուսացաւ. այլ ոչ մեկնի ի դրժողութեան բարուցն՝ եթէ ոչ արքայդ աճապարեսցես նման: 15 Այսմ քութեան հաւատացեալ արքային Արշամայ՝ հրամայեաց տանջանս պէսպէս ի վերայ Ենանոսի կուտել. եւ վախճան գործոյն - կամ թողուլ ի սպառ զարեւն հրէութեան, եւ երկիր պագանել արեգական, եւ պաշտել զկուռս արքայի, ընդ որ վստահացեալ արքայի տացէ նմա զնոյն իշխանութիւն, կամ կախել զփայտէ եւ բնաջինջ լինել ազգի նորա: 16 Եւ սպանեալ զմի յազգականացն առաջի նորա, որում անուն էր Սարիայ, եւ առ ընթեր զորդիսն մատուցեալ ի տեղի սպանմանն, որոց անուանքն Սափատիայ եւ Ազարիայ՝ յերկիրդէ մահուան որդւոցն եւ ի թախանձելոյ կանանցն կատարէ զկամս արքայի հանդերձ ամենայն ազգատոհմին, եւ յառաջին պատիւն իւր հաստատի: 17 Սակայն ոչ ամենեւին վստահանայ ի նա արքայ. այլ առաքէ ի Հայս, հաւատալով նմա զաշխարհն, զի ի Միջագետաց միայն հեռացուցէ զնա:

ԻԵ

Գժտութիւն ընդ Հերովդի Արշամայ եւ սկիզբն հնազանդութիւն:

2 Յետ այսորիկ եղև խռովութիւն ի մէջ Հերովդի արքայի Հրէաստանի եւ մերոյ արքային Արշամայ: 3 Քանզի Հերովդէս, յետ բազում գործոց արութեանց, ձեռնամուխ լինի ի բարեգործութիւնս, շինուածս բազումս առնելով յովով քաղաքաց, սկսեալ ի Հռոմէ մինչև ԳԴամասկոս: 4 Խնդրեաց ի յԱրշամայ բազմութիւն արանց անարուեստից գործաւորաց, որովք զԱսորւոց զԱնտիոքայ զանանց եւ զանկոխ հրապարակսն ի խոհերացն եւ ի տղոց՝ լցցէ: 5 Չոր չառեալ յանձն Արշամայ՝ զարս ժողովէ ընդդիմանալ Հերովդի. եւ ի ձեռն հրեշտակաց յղէ առ կայսրն ի Հռոմ, զի մի՛ զնա ընդ իշխանութեամբ Հերովդի արասցէ: 6 Իսկ կայսրն ոչ միայն զԱրշամ չազատէ յիշխանութենէն Հերովդի, այլ եւ զամենայն Միջերկրեայս նմա հաւատայ:

7 Յայնմ ժամանակի Հերովդէս զաներ Աղեքսանդրի որդւոյ իւրոյ, որ էր ի հաւրէ Տիմոնէ եւ ի մարէ ի թագաւորութենէ Մարաց, ի գաւակէ Դարեհի Վշտասպեանց, ընդ իւրով ձեռամբ թագաւոր Միջերկրեայցն կացուցանէր, առեալ իւր ի սպասաւորութիւն զունդ ի Գաղատացւոց եւ ի Պոնտացւոց: 8 Տեսեալ զայն Արշամայ՝ երկրպագէ Հերովդի իբրև տեառն ամենայնիւ իսկ, տալով նմա զոր խնդրէրն գործաւորս. որովք լցեալ զհրապարակսն անտիոքացւոց քսան վտաւանաւ երկայնութեամբ, յատակեաց սպիտակ կնեայ սալայատակաւք, զի ուխաւորք յատակացն

դիրագոյնս կարգիցին, առ ոչ ինչ վնաս առնել քաղաքին: 9 Բայց Արշամայ վարեալ զթագաւորութիւնն ամս քսան, վախճանեցաւ:

ԻԶ

Թագաւորութիւն Աբգարու, եւ մտանել բոլորովինը Հայոց ընդ հարկաւ Հռոմայեցւոց. եւ պատերազմ ընդ զաւրս Հերովղի, եւ սպանանել զեղբարորդի նորա զՅովսէփ:

2 Թագաւորէ Աբգար որդի Արշամայ ի քսաներորդ ամի Արշարի արքայի Պարսից: 3 Այս Աբգարոս կոչէր աւագ այր, վասն առաւել հեզութեանն եւ իմաստութեանն. որում յետոյ եւ տիրն. զայս ոչ կարելով ուղղախաւսել Յունաց եւ Ասորոց՝ կոչեցին Աբգարոս: 4 Ի սորա երկրորդ ամի թագաւորութեանն հարկին Հռոմայեցւոց բոլորովինը ամենայն կողմանքն Հայոց: 5 Քանզի հրաման էլ յԱզոստոս կայսերէ, որպէս ասի ի Ղուկայ աւետարանին, աշխարհագիր առնել ընդ ամենայն տիեզերս. վասն որոյ եւ ի Հայս առաքեալ գործակալք Հռոմայեցւոց, բերելով զպատկերն Ազոստոսի կայսեր՝ կանգնեցին յամենայն մեհեանս: 6 Չայսու ժամանակաւ լինի ծնեալ Փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս որդի Աստուծոյ:

7 Չամին աւուրբք լինի խռովութիւն ի մէջ Աբգարու եւ Հերովղի: 8 Քանզի Հերովղի հրամայեալ զիր պատկերն հուպ ի կայսերական պատկերն կանգնել ի մեհեանս Հայոց. զոր չառեալ յանձն Աբգարու՝ պատճառս ի վերայ նորա յուզէ Հերովղէս: 9 Առաքէ զաւրս Թրակացւոց եւ Գերմանացւոց ասպատակաւ հինից յերկիրն Պարսից, հրաման տուեալ ընդ աշխարհն Աբգարու անցանել: 10 Իսկ Աբգարու ոչ հաւանեալ՝ ընդդիմանայ ասելով, եթէ ընդ անապատ է հրաման կայսեր անցանել զաւրացդ ի յերկիրն Պարսից: 11 Ընդ որ դառնացեալ Հերովղէս՝ անձամբ ինչ ոչ կարէր վճարել, պէսպէս ցաւոց զնա ըմբռնեալ, - վասն զի ի Քրիստոս համարձակեցաւ՝ որդանցի նմա եռացեալ - որպէս պատմէ Յովսէպոս. առաքէ զեղբարորդի իւր զՅովսէփ, որում տուեալ էր զդուստր իւր, որ էր յառաջ կին Փերուրի եղբար իւրոյ: 12 Եւ նորա առեալ զբազմութիւն զաւրացն՝ զայ հասանէ յաշխարհն Միջագետաց, պատահէ Աբգարու ի զաւրանիստ զաւառին Բուզնան. եւ մարտուցեալ մեռանի, եւ զաւրքն փախստական լինի: 13 Նոյն հետայն վախճանի եւ Հերովղէս, եւ Հրէից ազգապետ՝ զԱրքեղայոս նորին որդի Ազոստոս կացուցանէ:

ԻԷ

Շինուած Եդեսեայ քաղաքի, եւ յիշատակումն ասկաւորք ազգի մերոյ Լուսատրչին:

2 Չկնի ոչ բազում աւուրց վախճանի Ազոստոս, եւ փոխանակ նորա թագաւորէ Հռովմայեցւոց Տիրեր. եւ Գերմանիկոս կեսար եղեալ՝ ձաղէ զառաքեալսն ի Հռովմ զիշխանսն Արշարի եւ Աբգարու, յաղագս պատերազմին նոցա, յորում սպանին զեղբարորդին Հերովղի: 3 Ընդ որ խստացեալ Աբգարու, խորհի ասպտամբութիւն եւ պատրաստութիւն պատերազմի: 4 Յայնժամ շինէ քաղաք գտեղի պահպանութեան զնդին Հայոց, ուր յառաջագոյն զգուշանային Եփրատու ի Կասսիոսէ, որ կոչի Եդեսիայ. եւ փոխէ ի նա զարքունիս իւր որ ի Մծբին, եւ զամենայն կուռս իւր, զՆաբոգ եւ զԲէլ եւ զԲարթնիքաղ եւ զԹարաթայ, եւ զմատեանս մեհենից վարժարանին, եւ միանգամայն զդիւանս թագաւորացն:

5 Յետ այր մեռեալ Արշաւիր՝ թագաւորէ ի վերայ Պարսից Արտաշէս որդի նորա: 6 Արդ՝ թէպէտ եւ ոչ է կարգ պատմութեանս ի ժամանակի, եւ ոչ ըստ կարգի զոր ասելս ձեռնարկեցաք, այլ քանզի սերունդք Արշարի թագաւորին են որք Հայոց ազինս հաւատոց եղեն առիթ, եւ հարազատութիւն Արտաշիսի որդւոյ նորա՝ սկիզբն արասցուք յաղագս պատուականութեան մարդկանն, նախակարգեալ ի զիրսս առընթեր Արտաշիսի. զի իմասցին որք ընթեռնունն, եթէ համազգիք քաջին են: 7 Իսկ զկնի ասպա նշանակեցուք եւ զժամանակ զալստեան հարցն նոցա ի Հայս, որք են Կարենեանք եւ Սուրենեանք, յորմէ սուրբն Գրիգոր, եւ յորմէ Կամսարականք, յորժամ ի շարի կարգին հասանիցենք ի ժամանակս թագաւորին որ զնոսա ընկալաւ:

8 Բայց Աբգարու ոչ յաջողեցաւ խորհուրդն ապստամբութեան. զի խռովութիւն անկեալ ի մէջ ազգականաց իւրոց, թագաւորութեանն Պարսից՝ զաւր ժողովեալ անդր չուէր ի համոզել եւ ի դադարեցուցանել զնոսա:

ԻԸ

Յաղագս երթալոյն Աբգարու յարեւելս եւ թագաւորեցուցանելոյ Պարսից զԱրտաշէս. եւ թէ զհախոյ կարգեաց զեղբարս իւր, յորոց մեր Լուսաւորիչն եւ նորին ազգակիցքն:

2 Երթեալ Աբգարու յարեւելս՝ գտանէ թագաւորեալ Պարսից զԱրտաշէս որդի Արշաւրի, եւ ընդդիմացեալ նմա զեղբարս իւր. քանզի նա խորհէր ազգաւ ի վերայ նոցա թագաւորել, եւ նոքա ոչ առնուին յանձն: 3 Վասն որոյ պաշարեալ զնոսա Արտաշիսի եւ երկիւղ մահու եղեալ ի վերայ նոցա՝ բազում պատամունք եւ անմիաբանութիւնք ի մէջ զաւրացն եւ այլոց ազգականացն լինէին: 4 Քանզի էին Արշաւրի թագաւորի որդիք երեք եւ դուստր մի. առաջին՝ նոյն ինքն արքայն Արտաշէս, երկրորդն՝ Կարէն, երրորդն՝ Սուրէն, եւ քոյր նոցին՝ որ անուանեալ կոչի Կոշմ, կին զաւրավարին ամենայն Արեաց ի հաւրէն կարգեալ:

5 Իսկ Ագարու համոզեալ զնոսա խաղաղանալ, ի մէջ ամենեցուն հաստատէ զայս ինչ սահմանելով. թագաւորել Արտաշիսի հանդերձ ծննդովք իւրովք՝ որպէս եւ խորհեցան, եւ զեղբարսն անուանել Պահլաւս՝ յանուն քաղաքին իւրեանց եւ աշխարհին մեծի եւ քաջաբերոյ. որպէս զի լինել նոցա պատուականագոյն եւ առաջին քան զամենայն նախարարութիւնս Պարսից, որպէս արդարեւ զարմն թագաւորաց: 6 Եւ դաշինս եւ երդմունս ի միջի հաստատեալ, զի թէ լիցի սպառել զարմից Արտաշիսի ի պատանեաց՝ նոքա մատիցեն ի թագաւորութիւնն: 7 Եւ արտաքոյ ցեղի նորա թագաւորեցելոյ՝ ցեղս որոշել զնոսա երիս, կոչմամբ այսպիսեալ. Կարենի Պահլաւ, Սուրենի Պահլաւ, եւ զքոյրն՝ Ասպահապետի Պահլաւ, յամեն տանուտէրութենէ զանունն որոշեալ:

8 Եւ ասեն զսուրբն Գրիգոր ի Սուրենեանն Պահլաւէ, եւ զԿամսարականս ի Կարենեանն Պահլաւէ: 9 Այլ զայսր զալոյն զորպիսութիւն ի կարգին պատմեսցուք. միայն նշանակելով այժմ առ ընթեր Արտաշիսի, զի ծանիցես զազգս զայս մեծ, թէ հաւաստի արիւն Վաղարշակայ են, այս ինքն զարմ Արշակայ մեծի, եղբար Վաղարշակայ:

10 Եւ այսոցիկ այսպէս կարգելոց եւ զգիր ուխտին ընդ իւր առեալ Աբգարու՝ դառնայ ոչ առողջ մարմնով, այլ չարաչար ցաւովք ախտացեալ:

ԻԹ

Դարձ Աբգարու յարեւելից, եւ տալ աւզնականութիւն Արեւտայ ի մարտ ընդ Հերովդի չորրորդապետի:

2 Իբրեւ դարձաւ Աբգար յարեւելից՝ լուսաւ նա զՀռոմայեցւոց, թէ ի կասկածանս անկեալ են վասն նորա, որպէս թէ զկնի զաւրու գնաց յարեւելս: 3 Վասն որոյ գրեաց առ գործակալս Հռոմայեցւոց զպատնառս երթալոյն իւրոյ ի Պարսս, միանգամայն եւ զգիր ուխտին, որ ընդ Արտաշէս եւ ընդ եղբարս նորա՝ տայ տանել: 4 Եւ նոքա ոչ հաւատացին նմա. վասն զի եւ թշնամիք չարախաւսէին զնմանէ, Պիղատոս եւ Հերովդէս չորրորդապետ Լիւսանիա եւ Փիլիպպոս: 5 Իսկ Աբգարու եկեալ ի քաղաքն իւր յԵդեսիայ՝ միաբանեաց ընդ Արեւտայ արքայի Պատրիացւոց, սատարս տալով նմա ի ձեռն Խոսրանայ ուրումն Արծրունւոյ՝ մարտնչել ընդ Հերովդի: 6 Քանզի նախ զդուստրն Արեւտայ արքայի կին առեալ Հերովդի, եւ ապա անարգեալ ի բաց եթող, եւ զՀերովդիադայ մեկնեալ յառնէ իւրմէ եհան կենդանւոյն, յաղագս որոյ ստեպ յանդիմանեալ ի Յովհաննէ Մկրտչէ՝ այնր աղագաւ եսպան զՅովհաննէս Մկրտիչ: 7 Եւ եղև պատերազմ ընդ նա եւ ընդ Արեւտ վասն անարգանաց դստերն. յորում սաստկապէս հարեալ սատակեցան զաւրքն Հերովդի յաւզնականութենէ քաջացն Հայոց, որպէս յաստուածային իմն տեսչութենէ, վրէժս հատուցանել ընդ մահուանն Յովհաննու Մկրտչին:

L

Առաքումն իշխանացն Արգարու առ Մառինոս, յորում տեսին զՓրկիչն մեր Քրիստոս, ուստի եղև սկիզբն հաւատոցն Արգարու:

2 Ընդ այն ժամանակս եկաց ի գործ հազարապետութեան կայսեր ի վերայ Փրինկեցոց եւ Պաղեստինացոց, Ասորոց եւ Միջագետաց Մառինոս որդի Ստորգեայ. առ որ առաքեաց Արգար երկուս ի գլխաւորաց իւրոց, զՄար Իհար բղեաշիւն Աղձնեաց եւ զԾամշագրամ նահապետ Ապահունեաց տոհմին եւ զԱնան հաւատարիմ իւր՝ ի քաղաքն Բեթքուբին, զգացուցանել նմա զպատճառս երթալոյն իւրոյ յարեւելս, ցուցանելով եւ զգիր ուխտին՝ որ ընդ Արտաշէս եւ ընդ եղբարս իւր, եւ առնել զնա թիկունս աւգնականութեան: 3 Որոց եկեալ գտին զնա յԵլեթերոյպաւլիս: 4 Եւ նորա ընկալեալ զնոսս խնդութեամբ եւ մեծարանաւք՝ առնէ պատասխանի Արգարու. Մի՛ կասկածեր ի կայսերէ սակս այնր, միայն զի գհարկելն լիով փութասցիս:

5 Եւ նոցա դարձեալ անտի՝ ելին յԵրուսաղէմ տեսանել զՓրկիչն մեր Քրիստոս վասն լրոյ համբաւուց սքանչելագործութեանցն. որում եւ ականատես եղեալ՝ պատմեցին Արգարու: 6 Ընդ որ զարմացեալ Արգարու՝ հաւատաց ճշմարտապէս իբր արդարեւ յորդի Աստուծոյ, եւ ասէ. Այն զարութիւնք ոչ մարդոյ են, այլ Աստուծոյ. զի չիք որ ի մարդկանէ, որ կարէ զմեռեալս յարուցանել, բայց միայն Աստուածէ: 7 Եւ քանզի ապականեալ էր մարմինն իւր ի չարաչար ցաւոց, որ պատահեցին նմա ի Պարսից աշխարհին յառաջ քան զեաւթն ամ, եւ ի մարդկանէ ոչ եղև նմա հնար բժշկութեան՝ ետ տանել նմա թուղթ աղաչանաց, զալ եւ բժշկել զնա ի ցաւոցն, արինակ զայս:

LԱ

Թուղթ Արգարու առ Փրկիչն:

2 Արգար Արշամայ, իշխան աշխարհի, առ Յիսուս փրկիչ եւ բարերար, որ երեւեցար յԵրուսաղէմացոց աշխարհիդ, ողջոյն:

3 Լուեալ է իմ վասն քո եւ վասն բժշկութեանդ, որ լինի ի ձեռս քո առանց դեղոց եւ արմատոց. զի որպէս ասի՝ տաս դու կուրաց տեսանել եւ կաղաց գնալ, եւ զբորոտս սրբես եւ զայսս պիղծս հանես, եւ որ միանգամ չարչարեալ են յերկար հիւանդութեամբք՝ բժշկես. դու եւ զմեռեալս յարուցանես: 4 Եւ իբրեւ լուայ վասն քո զայս ամենայն՝ եղի ի մտի իմում մի յերկուց աստի. կա՛մ թէ դու Աստուած իցես, իջեալ յերկնից, եւ գործես զայդ. կամ թէ որդի իցես դու Աստուծոյ, եւ զայդ առնես: 5 Արդ վասն այնորիկ գրեցի եւ առ քեզ՝ աղաչել զքեզ, զի աշխատ լինիցիս եւ եկեսցես առ իս եւ բժշկեսցես զհիւանդութիւնս գոր ունիմ ես: 6 Նա եւ լուայ, զի Հրեայք տրտնջեն զքէն եւ կամին չարչարել զքեզ. բայց քաղաք մի փոքրիկ եւ գեղեցիկ է իմ, եւ բաւական է մեզ երկոցունցս:

7 Որոց տարեալ զթուղթն՝ պատահեցին նմա յԵրուսաղէմ: 8 Չայս վկայէ եւ անտարանական բանն, եթէ *Էին ոմանք ի հեթանոսաց եկեղոց առ նս. վասն ոչ համարձակին, որք լուանն, ասել զՅիսուս, այլ ասեն զՓիլիպպոս եւ զԱնդրէաս. եւ նոքա ասեն զՅիսուս:* 9 Իսկ ինքն Փրկիչն մեր յայնմ ժամանակի յորում կոչեացն զնա Արգար՝ ոչ առ յանձն. բայց թղթոյ արժանի արար զնա, որ ունի արինակ զայս:

LԲ

Պատասխանի թղթոյն Արգարու, զոր գրեաց Թովմաս առաքեալ հրամանաւ Փրկիչն:

2 Երանի իցէ այնմ, որ հաւատայ յիս՝ իբրեւ ոչ իցէ նորա տեսեալ զիս. զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. Չի որք տեսանենն զիս՝ ոչ հաւատացեն յիս, եւ որք ոչն տեսանենն՝ նոքա հաւատացեն եւ կեցցեն: 3 Իսկ վասն այնր զի գրեցեր դու առ իս, զալ ինձ առ քեզ՝ արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես: 4 Եւ իբրեւ կատարեցից զայս՝ ապա համբարձայց առ այն որ առաքեացն զիս. եւ յորժամ համբարձայց՝ առաքեցից զմի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաւս քո բժշկեսցէ, եւ կեանս քեզ եւ որոց ընդ քեզ են շնորհեսցէ:

5 Չայս թուղթ երեր Անան սուրհանդակ Արգարու, ընդ որում եւ զկենդանագրութիւն փրկչական պատկերին, որ կայ յԵղեսացոց քաղաքին մինչեւ ցայսար ժամանակի:

Քարոզույթին յԵդեսիայ առաքելոյն Թաղէսի, եւ պատնէն թղթոցն հնգից:

2 Բայց յետ համբառնալոյ Փրկչին մերոյ՝ Թովմաս առաքեալ, մի յերկոտասանիցն, առաքեաց զմի յեւթանասանից անտի զԹաղէսս ի քաղաքն Եդեսիայ՝ բժշկել զԱբգար եւ աւետարանել ըստ բանին Տեանն: 3 Որոյ եկեալ եմուտ ի տուն Տուբիայ իշխանի հրէի, զոր ասեն լինել յազգէն Բագրատունեաց. որոյ խուսեալ յԱրշամայ՝ ոչ ուրացաւ զհրէութիւնն ընդ այլ ազգականս իւր, այլ նովին աւրինաւք եկաց մինչեւ հաւատալ ի Քրիստոս: 4 Եւ ել համբաւ նորա ընդ ամենայն քաղաքն: 5 Լուեալ Աբգարու ասէ. Նա է վասն որոյ գրեացն Յիսուսեւ, եւ իսկոյն կոչեաց զնա: 6 Եւ եղև ի մտանելն Թաղէի՝ տեսիլ սքանչելի երեւեցաւ Աբգարու յերեսն Թաղէի. եւ յարուցեալ ի գահոյիցն անկաւ ի վերայ երեսաց իւրոց եւ երկիր եպագ նմա. եւ զարմացան ամենայն իշխանքն որ շուրջն կային, զի ոչ գիտացին զտեսիլն: 7 Եւ ասէ ցնա Աբգար, եթէ Ռոմոս իցես արդարեւ աշակերտ աւրինելոյն Յիսուսի, զոր ասաց առաքել ինձ այսր, եւ կարո՞ղ իցես բժշկել զցաւս իմե: 8 Պատասխանի ետ նմա Թաղէ. Եթէ հաւատասցես ի Քրիստոս Յիսուս յորդին Աստուծոյ՝ տացին խնդրուածք սրտի քոյն: 9 Ասէ ցնա Աբգար. Ես հաւատացի ի նա եւ ի հայր նորա. վասն որոյ կամեցայ առնուլ զգաւրս իմ եւ զալ կոտորել զՀրեայսն, որ խաչեցին զնա, եթէ ոչ էր իմ արգելեալ վասն թագաւորութեանն Հռոմայեցւոցե:

10 Եւ յայսմ բանէ սկիզբն արարեալ Թաղէի՝ աւետարանեաց նմա եւ քաղաքի նորա. եւ եղեալ ձեռն ի վերայ բժշկեաց զնա, եւ զԱբդիոս պատագրոս իշխան քաղաքին եւ պատուական յամենայն տանն արքայի, նա եւ զամենայն որ էին ի քաղաքին հիւանդք եւ ախտածէտք, բժշկեաց: 11 Եւ հաւատացին ամենեքեան. եւ մկրտեցաւ ինքն Աբգար եւ ամենայն քաղաքն. եւ զորոս տանարաց կողմն փակեցին. եւ որ ի վերայ բազմին եւ սեանն կային պատկերքն՝ ծածկեալ պատեցին եղեգամբ. եւ ոչ զոք ածէր բռնութեամբ ի հաւատս, բայց աւր ըստ արե յաւելեալ ի հաւատացեալսն բազմանային:

12 Իսկ առաքելոյն Թաղէի զխոյրարար ոմն մետաքսագործ մկրտեալ, եւ անուն կոչեցեալ Ադդէ, ձեռնադրեալ ի վերայ Եդեսիայ՝ փոխանակ իւր թողու առ արքայի: 13 Եւ իւր առեալ հրովարտակ յԱբգարե, զի ամենեքեան լուիցեն աւետարանին Քրիստոսի՝ զայ առ Սանատրուկ քեռորդի նորին, զոր կարգեալ էր ի վերայ աշխարհիս եւ գաւրացն: 14 Բայց Աբգար յաւժարեցաւ գրել թուղթ առ Տիբերիոս կայսեր, որ ունի աւրինակ զայս:

15 Թուղթ Աբգարու առ Տիբերիոս:

16 Աբգար արքայ Հայոց, տեառն իմում Տիբերի կայսեր Հռոմայեցւոց խնդալ:

17 Գիտելով իմ, եթէ ոչ ինչ ծածկի ի քումմէ թագաւորութենէդ, այլ իբրեւ զմտերիմ քո՝ աւելի եւս իմացուցանեմ ի ձեռն գրոյ: 18 Չի Հրեայք, որ բնակեալ են ի գաւառս Պաղեստինացւոց՝ ժողովեալ խաչեցին զՔրիստոս առանց իրիք յանցանաց, ի վերայ մեծամեծ երախտեացն, զոր արար առ նոսա, նշանս եւ սքանչելիս, մինչեւ զմեռեալս անգամ յարուցանել: 19 Եւ գիտեա՛, զի զաւրութիւնքս այս ոչ են սոսկ մարդոյ, այլ Աստուծոյ: 20 Չի եւ ի ժամանակին յորում խաչեցինն զնա՝ արեգակն խաւարեցաւ, եւ երկիր շարժեալ տատանեցաւ. եւ ինքն յետ երից աւուրց յարեաւ ի մեռելոց եւ երեւեցաւ բազմաց: 21 Եւ այժմ յամենայն տեղիս անուն նորա ի ձեռն աշակերտաց նորա սքանչելիս մեծամեծս կատարէ. որ եւ առ իս ինքեան եցոյց յայտնապէս: 22 Եւ արդ՝ այսուհետեւ տէրութիւնդ քո գիտէ, որ ինչ արժան է հրամայել ի վերայ ժողովրդեանն Հրէից, որք զայն գործեցին, եւ գրել ընդ ամենայն տիեզերս, զի երկրպագեցեն Քրիստոսի՝ իբրեւ ճշմարիտ Աստուծոյ: 23 Ողջ լեր:

24 Պատասխանի թղթոյն Աբգարու ի Տիբերեայ:

25 Տիբերիոս կայսր Հռոմայեցւոց, Աբգարու թագաւորի Հայոց խնդալ:

26 Չթուղթ մտերմութեանդ քոյ ընթերցան առաջի իմ, վասն որոյ շնորհակալութիւն ի մէնջ քեզ հասցէ: 27 Թէպէտ եւ ի բազմաց մեք լուեալ զայդ յառաջագոյն, եցոյց եւ Պիղատոս ստուգապէս վասն նշանաց նորա, եւ եթէ յետ յարութեանն ի մեռելոց հաւատարիմ եղև բազմաց, թէ Աստուած է: 28

Վասն որոյ եւ ես կամեցայ առնել զայդ, զոր եւ դուդ խորհեցար: 29 Այլ քանզի սովորութիւն է Հռոմայեցւոց՝ աստուած ի հրամանէ թագաւորի միայնոյ ոչ նստուցանել, մինչեւ ոչ փորձեալ քննեսցի նա ի սինկղիտոսէ, վասն որոյ եւ իմ յայտնեալ զբանս զայս սինկղիտոսին՝ արհամարհեաց սինկղիտոսն, զի ոչ քննեցաւ նա յառաջագոյն ի սմանէ: 30 Այլ մեր տուաք հրաման ամենայն ումեք, որում եւ հաճոյ թուեսցի Յիսուս՝ ընկալցին զնա ընդ աստուածս. եւ մահ այնոցիկ սպառնացեալ, որ չարախաւս կայցեն զքրիստոնէից: 31 Եւ վասն ժողովրդեանն Հրէից, որք յանդգնեցան խաչել զնա, զորմէ լսեմ, եթէ ոչ արժանի խաչի էր նա եւ մահու, այլ պատուի եւ երկրպագութեան, յորժամ առից պարապումն ի պատերազմէն Սպանիացւոց ապստամբողաց յինէն՝ քննեալ հատուցից նոցա զարժանն:

32 Դարձեալ գրէ թուող Աբգար առ Տիբերիոս:

33 Աբգար արքայ Հայոց, տեսն իմում Տիբերի կայսեր Հռոմայեցւոց խնդալ:

34 Չթուղթ գրեալ ըստ արժանի քոյոյ տէրութեանդ տեսի, եւ ընդ հրաման մտածութեանդ քոյ ուրախացայ. եւ եթէ ոչ ցասնուցուս ինձ՝ զորժ սինկղիտոսիդ յոյժ այպանելի է. քանզի առ դոսս՝ ի քննութենէ մարդկան տուեալ լինի աստուածութիւն: 35 Եւ արդ այսուհետեւ եթէ ոչ լինիցի Աստուած հաճոյ մարդոյն՝ Աստուած լինել նա ոչ կարէ. եւ իբրեւ յայսմանէ մարդոյն արժան է քաւել զԱստուածն: 36 Բայց քեզ տեսն իմում հաճոյ թուեսցի առաքել զայլ որ յԵրուսաղէմ փոխանակ Պիղատոսի. զի լուծցի նա անարգանաւք յիշխանութենէն յոր կարգեցեր զնա. վասն զի արար զկամս Հրէիցն, եւ խաչեաց զՔրիստոս ի տարապարտուց առանց քոյոյ հրամանի: 37 Ողջ լինել քեզ ըղձամ:

38 Չայս գրեալ Աբգարու՝ զհաւասար թղթոյն եղ ի դիւանի իւրում, որպէս եւ զայսն: 39 Գրեաց եւ առ Ներսէս մանուկ արքայ Ատրեստանի ի Բաբելոն:

40 Թուղթ Աբգարու առ Ներսէս:

41 Աբգար արքայ Հայոց, որդւոյ իմում Ներսէսի խնդալ:

42 Չգիր ողջունի քոյ տեսի, եւ զՊերոզ լուծի ի կապանաց, եւ զվնաս նորա թողի նմա. եւ եթէ կամ իցէ քեզ՝ կարգեսցես զնա ի վերակացութիւն Նինուէի, որպէս եւ կամիս: 43 Այլ վասն այնր զի գրեցեր առ իս, թէ տո՛ւր անել զայրդ բժիշկ, որ զնշանսդ առնէ եւ քարոզէ այլ Աստուած ի վեր քան զհուր եւ զջուր, զի տեսից եւ լուսայց դմա՝ նա ոչ էր բժիշկ ըստ արուեստից մարդկան, այլ աշակերտ որդւոյն Աստուծոյ, արարչի հրոյ եւ ջրոյ. եւ վիճակ հասեալ ի կողմանս Հայոց առաքեցաւ: 44 Բայց յընկերաց նորա գլխաւորաց, Սիմովն անուն, այդր ի կողմանս Պարսից առաքեալ է. խնդիր արարեալ՝ լուիցես նմա, յորժամ եւ հայրն քո Արտաշէս: 45 Եւ նա բժշկեսցէ զամենայն հիւանդութիւնս, եւ ճանապարհ կենաց ցուցցէ:

46 Եւ յաւել եւս գրել առ Արտաշէս արքայ Պարսից արինակ զայս:

47 Թուղթ Աբգարու առ Արտաշէս:

48 Աբգար արքայ Հայոց, Արտաշէսի եղբար իմում Պարսից արքայի խնդալ:

49 Գիտեմ զի արդ լուեալ է քո վասն Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյն Աստուծոյ, զոր խաչեցին Հրեայքն. որ յարեաւն ի մեռելոց, եւ առաքեաց զաշակերտսն իւր ընդ ամենայն տիեզերս՝ ուսուցանել ընդ հանուր: 50 Եւ մի յաշակերտաց նորա գլխաւորաց, Սիմովն անուն, է ի կողմանս քոյոյ տէրութեանդ: 51 Արդ՝ խնդիր արարեալ զտցես զնա, եւ նա բժշկեսցէ զամենայն ախտս հիւանդութեանց՝ որ ի ձեզ, եւ ճանապարհ կենաց ցուցցէ. հաւատասցես բանի նորա, դու եւ եղբարք քո եւ ամենեքեան, որ հնազանդին քեզ կամաւոր: 52 Չի ախորժելի է ինձ՝ զձեզ ըստ մարմնոյ ազգականս՝ լինել ինձ մտերիմ հարազատս եւ ըստ հոգւոյ:

53 Եւ մինչ դեռ պատասխանի այսց թղթոց ոչ էր ընկալեալ՝ վախճանի Աբգարիոս, թագաւորեալ ամս երեսուն եւ ուր:

ԼԴ

Յաղագս վկայության առաքելոցն մերոց:

2 Յետ մահուանն Աբգարու բաժանի թագաւորութիւնն Հայոց յերկուս. քանզի Անանուն որդի նորա կապեաց թագ՝ թագաւորել յԵդեսիայ, եւ քեռորդի նորա Սանատրուկ ի Հայս: 3 Գտանի որ ինչ առ սոցա ժամանակաւ՝ յառաջագոյն գրեալ յայոց, զգալուստ առաքելոյն Թադէի ի Հայս, եւ հաւատալ Սանատրկոյ. եւ թողոյ զհաւատսն յերկիւղէ նախարարացն Հայոց, եւ կատարումն առաքելոյն եւ որք ընդ նմա՝ ի գաւառին Շաւարշան, որ այժմ կոչի Արտագ, եւ պատառումն քարին եւ յիրեարս գալ եւ ընդունել զմարմինն Առաքելոյն, եւ առնուլ անտի աշակերտացն եւ թաղել ի դաշտին. եւ մարտիրոսանալ դստերն արքայի Սանդիստոյ հուպ ի ճանապարհն. եւ աստ ուրեմն յայտնել նշխարաց երկոցունց, եւ փոխել յառապարն: 4 Այս ամենայն, որպէս ասացաք, յայոց պատմեալ յառաջագոյն քան զմեզ՝ ոչ ինչ կարելորագոյն համարեցաք ոճով երկրորդել: 5 Դոյնպէս եւ որ ինչ վասն կատարմանն Ադդէի աշակերտի առաքելոյն յԵդեսիայ յորդոյն Աբգարու՝ գտանի յայոց պատմեալ յառաջագոյն քան զմեզ:

6 Որ իբրեւ թագաւորեաց յետ մահուան հաւրն՝ ոչ եղև ժառանգորդ հայրենի առաքինութեանն, այլ եբաց գտանարս կռոցն եւ կալաւ զպաշտաւն հեթանոսութեանն: 7 Եւ յղեաց առ Ադդէ, զի արասցէ նմա խոյր բեհեզեայ անգուածով ոսկոյ, որպէս յառաջագոյն առնէր հաւրն նորա: 8 Եւ պատասխանի ընկալաւ, թէ .ոչ արասցեն ձեռք իմ խոյր գազաթան անարժանի, որ ոչ երկրպագէ Քրիստոսի Աստուծոյ կենդանւոյ: 9 Եւ իսկոյն հրամայեաց միում ի զինակրացն՝ կտրել զոտս նորա սրով: 10 Որոյ երթեալ, եւ տեսեալ զնա, զի նստէր յաթոռ վարդապետութեանն՝ էւծ սուսերաւ եւ ի բաց կտրեաց զսրունս նորա. եւ նոյն ժամայն աւանդեաց զհոգին: 11 Չայս ծայրաքաղ արարեալ համառաւտ յիշատակեցաք, որպէս գառ ի յայոց պատմեալ նախկին:

12 Բայց վիճակեցաւ Հայոց եւ Բարթողիմէոս առաքեալ, որ եւ կատարեցաւ առ մեզ յԱրեբանոս քաղաքի: 13 Իսկ զՍիմովնէ, որ Պարսիցն վիճակեցաւ, ոչ զհաւատսին կարեմ պատմել, եթէ զի՛նչ գործեաց եւ կամ ո՛ւր կատարեցաւ: 14 Քանզի պատմի յոմանց՝ Սիմովնի ումեմն առաքելոյ կատարիլ ի Վերիոսփորայ. եւ թէ նա՛ իցէ ճշմարտիւ, եւ թէ է՛ր աղագաւ գալուստ նորա անդր՝ ոչ զիտեմ. այլ միայն նշանակեցի, զի զիտասցես թէ ոչ ինչ մնայ յիմմէ ջանից պատմել քեզ զամենայն, որ ինչ անկ է:

ԼԵ

Վասն Սանատրկոյ թագաւորութեանն, եւ սպանման ծննդոցն Աբգարու, եւ վասն Հեղինեայ տիկնոջ:

2 Սանատրուկ թագաւորեալ՝ զաւրս ժողովէ ի ձեռն քաջացն Բագրատունեաց եւ Արծրունեաց դայեկաց իւրոց, իջանել տալ պատերազմ ընդ որդիսն Աբգարու, զի բոլորումս տիրեցէ թագաւորութեան: 3 Եւ մինչ դեռ նա յայսմ էր՝ աստուածային իմն ականարկութեամբ խնդրեցաւ վրէժ մահուանն Ադդէի յորդոյն Աբգարու: 4 Քանզի սիւն կճեայ կանգնել տայր յԵդեսիայ ի վերնաստունս ապարանից իւրոց, եւ ինքն ի ներքոյ կալով հրամայէր զորպէսն առնել. որ զերծեալ յունողացն՝ անկաւ ի վերայ նորա եւ խորտակեաց զոտսն եւ սատակեաց:

5 Եւ իսկոյն պատգամ բնակչաց քաղաքին եկն առ Սանատրուկ, խնդրելով պայման ուխտի, զի մի՛ վրդովեցէ զնոսա ի քրիստոնէութեան հաւատոց, եւ նոքա տացեն զքաղաքն ի ձեռս եւ զգանձս թագաւորին: 6 Չոր արարեալ՝ յետոյ ստեաց. նա եւ զամենայն զաւակ տանն Աբգարու մաշեաց սրով, բայց յաղջկանց, զորս եհան ի քաղաքէն բնակել ի կողմանս Հաշտենից: 7 Սապէս եւ զգլուխ կանանցն Աբգարու, որում անուն էր Հեղինէ, առաքեաց յիւրային քաղաքն բնակել ի Խառան, թողով նմա գտիկնութիւնն ամենայն Միջագետաց, փոխանակ բարեացն զոր գտեալ էր ի ձեռն նորա յԱբգարէ:

8 Այս Հեղինէ զարդարեալ հաւատովք, որպէս եւ զայր իւր զԱբգար, ոչ հանդուրժեաց բնակել ի մէջ կռապաշտիցն. այլ չոգաւ յԵրուսաղէմ յաւուրս Կղաւդեայ, ի սովին՝ զոր մարգարեացաւն Ազարոս. եւ տուեալ զամենայն զանձս իւր յԵգիպտոս՝ զնաց ցորեան բազում յոյժ եւ բաշխեաց ամենայն կարաւտելոց. որում եւ վկայէ Յովսէպոս. որոյ եւ շիրիմ նշանաւոր կայ առաջի դրանն յԵրուսաղէմ մինչեւ ցայսար ժամանակի:

ԼԶ

Յաղագս նորոգման Մծբին քաղաքի, եւ անուանակոչութեան Սանատրկոյ եւ մահուան նորին:

2 Այլ որ ինչ գործք եղեալ Սանատրկոյ՝ ոչ ինչ յիշատակաց արժանի համարեցաք բայց ի շինուածոյ Մծբին քաղաքի: 3 Չի ի շարժմանէ խախտեալ՝ քակեաց եւ վերստին շինեաց պայծառագոյն, եւ պարսպեաց կրկին պարսպով եւ պատուարաւ. եւ զինքն անդրի ի միջին հաստատեաց, դրամ մի ի ձեռն ունելով. որ նշանակէ այսպիսի ինչ, եթէ ի շինել քաղաքիս ամենայն զանձքս ծախեցան, եւ այս միայն մնաց:

4 Բայց թէ ընդէ՛ր Սանատրուկ կոչեցաւ՝ ասելի է: 5 Քանզի յաւուրս ձմերայնոյ ճանապարհորդեալ ի Հայս քոյր Աբգարու Աւգէ՛ պատահէ բքոյ ի լերինս Կորդուաց. ցրուեաց զամենեսեան մրրիկն, մինչ ոչ գիտել ընկեր զընկեր՝ ընդ որ վարեցաւ: 6 Իսկ դայեկին նորա Սանոտայ, քեռ Բիւրատայ Բագրատունոյ, կնոջ Խոսրենայ Արծրունոյ, առեալ զմանուկն, քանզի տղայ էր, եղ ի մէջ ստեանց իւրոց, մնալով ի ներքոյ ձեանն զերիս տիւս եւ զերիս գիշերս: 7 Չորմէ առասպելաբանեն, եթէ կենդանի իմն նորահրաշ սպիտակ յաստուածոցն առաքեալ՝ պահէր զմանուկն: 8 Բայց որչափ մեք եղաք վերահասու՝ այսպէս է. շուն սպիտակ ընդ խնդրակսն լեալ, պատահեաց մանկանն եւ դայեկին: 9 Արդ՝ կոչեցաւ Սանատրուկ, ի դայեկէն զանուանակոչութիւնն առեալ, որպէս թէ տուրք Սանոտայ:

10 Սա թագաւորեալ յերկոտասաներորդի ամի Արտաշիսի արքայի Պարսից, կեցեալ ամս երեսուն՝ մեռաւ յորսի, նետի ուրուք դիպեալ փորոտեացն. իբր թէ վրէժս հատուցեալ ընդ չարչարանաց սրբոյ դատերն: 11 Ղերութնայ որդի Ափշադարայ դարի գրեաց զամենայն գործս, որ ինչ յաւուրս Աբգարու եւ Սանատրկոյ, եւ եղ ի դիւանին յԵդեսիայ:

ԼԷ

Թագաւորել Երուանդայ եւ կոտորել զորդիսն Սանատրկոյ, եւ զերծանել Արտաշիսի փախստեամբ:

2 Յետ մահուանն Սանատրկոյ արքայի շփոթի իմն թագաւորութիւնն: 3 Քանզի Երուանդ ոմն, որդի կնոջ Արշակունոյ, թագաւորէ յութերորդ ամի Դարեհի վերջնոյ: 4 Եւ ունին զրոյցք յաղագս նորա այսպէս: 5 Կին ոմն յազգէ Արշակունեաց, անձամբ հարստի եւ խոշորագեղ, վարար, գոր ոչ որ դիմագրաւեաց առնուլ կնութեան, ծնանի երկուս մանկունս յանկարգ խառնակութենէ, որպէս Պասիփայէ զՄինոտովրոս: 6 Եւ ի զարգանալ մանկանցն՝ կոչեն անուանս Երուանդ եւ Երուագ: 7 Եւ ի չափ հասեալ Երուանդայ՝ լինի սրտեայ եւ անդամովք յաղթ: 8 Սա ի բազում իրս վերակացու առաջնորդութեամբ առաքեալ ի Սանատրկոյ, գտանի երեւելի, մինչեւ ամենայն նախարարացն Հայոց առաջին լինել. եւ խոնարհութեամբ եւ առատաձեռնութեամբ զամենայն որ յանգուցեալ յինքն յարեցոյց: 9 Եւ ի մեռանելն Սանատրկոյ՝ միաբանեալ թագաւորեցուցին զնա, առանց արանց յազգէն Բագրատունեաց լինել թագադիր:

10 Բայց ի թագաւորելն իւրում Երուանդ, կասկած ունելով յորդուցն Սանատրկոյ՝ կոտորէ զամենեսեան: 11 Թուի թէ վրէժս հատուցաւ սպանման որդուցն Աբգարու: 12 Բայց մի ոմն տղայ, Արտաշէս անուն, զոր առեալ ստընտուի նորա՝ փախեաւ ի կողմանս Հերայ, ի հովուավանս Մաղխազանի, յուր առնելով դայեկի նորա Սմբատայ, որդւոյ Բիւրատայ Բագրատունոյ, ի Սպեր գաւառի, ի շէնն Սմբատաւանի: 13 Արդ՝ իբրեւ լսէ Սմբատ որդի Բիւրատայ զբաւթն Սանատրկոյ եւ զգոյժ կոտորման որդւոց նորա՝ առեալ զերկուս դստերս իւր, զՍմբատանոյջ եւ զՍմբատուրիի՝ նստուցանէ ի Բայբերդի, արս քաջս թողով ի վերայ ամրոցին. եւ ինքն հանդերձ միով կնաւ իւրով եւ սակաւ արամբք գայ անցանէ ի խնդիր մանկանն Արտաշիսի: 14 Որում իրազգած եղեալ արքային Երուանդայ՝ հետայոյցս առաքէ. վասն որոյ բովանդակ ժամանակս ընդ երեսս լերանց եւ դաշտաց այլակերպեալ շրջելով հետի հանդերձ մանկամբն՝ սնուցանէ ի հովուավանս եւ յանդէորդս, մինչեւ պարսպ գտեալ ժամ՝ անցանէ առ Դարեհ արքայ Պարսից: 15 Եւ քանզի այր քաջ էր Սմբատ եւ ծանալթ յառաջագոյն՝ պատուի մեծապէս ընդ զաւրագլուխսն Պարսից, սապէս եւ մանուկն ընդ որդիս թագաւորին, տեղի բնակութեան առեալ զԲատ եւ զՈգոմն կոչեցեալ զաւառս:

ԼԸ

Ար ինչ ջան Երուանդայ վասն ի բուն ածելոյ գնանուկն Արտաշէս, եւ ի բաց թողոյ զՄիջագետս:

2 Բայց Երուանդայ զմտաւ ածեալ, թէ ո'րպիսի չար նորա թագաւորութեանն սնանի ի Մարս' խէթ ի սրտի լեալ՝ ոչ հեշտալի էր նմա քուն: 3 Հանապագ ի յարթութեան յայն հոգալով, նաեւ ի քուն անուրջս ահագինս նմին իրի տեսանէր: 4 Վասն որոյ ի ձեռն հրեշտակաց եւ պատարագաց խնդրէր հաշտեցուցանել զարքայն Պարսից՝ տալ ի ձեռս զԱրտաշէս, ասելով թէ .Արիւն իմ եւ հարազատութիւն, ընդէ՛ր սնուցանես զՄարը Արտաշէս հակառակ ինձ եւ իմոյ թագաւորութեանս, լսելով բանից Սմբատայ յեղուգակի, որ ասէ, թէ որդի է Արտաշէս Սանատրկոյ. եւ գորդի հովուաց եւ զանդէորդաց ջանայ առնել Արշակունի, եւ արիւն քո եւ հարազատութիւն համբաւելով զնմանէ: 5 Նա չէ որդի Սանատրկոյ, այլ ընդ խաբս գտեալ Սմբատայ զմար ոմն տղայ՝ բաջադի: 6 Նոյնպէս եւ առ Սմբատ յէր բագում անգամ, թէ .Ընդէ՛ր այդքան սնոտի աշխատութիւն կրես. խաբեալ ի ստնտուէդ՝ սնուցանես գորդի Մարիդ հակառակ ինձ: 7 Եւ լսէ ոչ սիրելի բանս պատասխանեաց: 8 Յայնժամ առաքէ Երուանդ եւ սատակէ զքաջսն ի Բայբերդի. գերեալ զդստերս Սմբատայ՝ պահէ յամրոցին յԱնի ոչ վատթարապէս:

9 Բայց թիկունս առնելով Երուանդայ զՀռոմայեցիս՝ ոչ ինչ վտանգի ի թագաւորութեանն Վեսպիանու եւ Տիտոսի, թողով ի նոսա զՄիջագետս: 10 Եւ յայնմ հետէ բարձաւ իշխանութիւնն Հայոց ի Միջագետաց. եւ հարկս եւս առաւելագոյնս տայր ի Հայոց Երուանդ: 11 Իսկ գործակալացն Հռոմայեցւոց մեծապէս հանդերձեալ զքաղաքն Եղեսիայ՝ ի նմա հաստատեն զտունս զանձուց հարկացն ժողովելոց ի Հայոց, ի Միջագետաց եւ յԱսորեստանեայց: 12 Եւ ժողովն ի նմա զամենայն դիւանս, եւ կարգեն դպրոցս երկուս, մի՝ զբունն իւրեանց զԱսորիւն, եւ միւս եւս զՅոյնն. եւ զդիւանն հարկաց եւ զմեհենականն, որ կայր ի Սինոպ Պոնտացւոց՝ անդր փոխեն:

ԼԹ

Յաղագս շինուածոյ Երուանդաշատ քաղաքի:

2 Յաւուրս սորա փոխին արքունիքն յԱրմաւիրն անուանեալ բլրոյ. քանզի էր հեռացեալ գետն Երասխ, եւ ի յերկարել ձմերայնոյն, եւ ի դառնահոտ փչմանէ հիւսիսոյ պաղացեալ ձուլեալ վտակն՝ ոչ ուստեք արքունցումն բաւական թագաւորականին գտանէր տեղոյ: 3 Ընդ որ նեղեալ Երուանդայ, նա եւ ամրագունի եւս տեղոյ ելեալ ի խնդիր՝ փոխէ զարքունիսն յարեւմուտս կոյս, ի քարակտուր մի բլուր, գորով պատ առեալ Երասխայ՝ ընդդէմ Ախուրեանն հոսի գետ: 4 Պարսպէ զբլուրն, եւ ի ներքսագոյն քան զպարիսպն ընդ բագում տեղիս կտրեալ զքարինսն մինչեւ ի յատակս բլրոյն հաւասար գետոյն, մինչեւ դիմել ջուրց գետոյն ի փորուածն, յըմպելեաց պատրաստութիւն: 5 Չմիջնաբերդն ամրացուցանէր բարձր պարսպաւք, եւ դրունս պղնձիս կանգնէր ի միջոցի պարսպին, եւ ելանելիս երկաթիս ի ներքուստ ի վեր մինչեւ ցոլունն. եւ ի նմա որոգայթս իմն ծածուկս ընդ մէջ աստիճանացն, որպէս զի ըմբռնեսցի՝ եթէ ոք գաղտ ելանելով դաւել կամիցի զարքայն: 6 Եւ էր, ասեն, երկդիմի. որպէս զի մինն լիցի սպասաւորաց արքունի եւ ամենայն ելեւմտից ճանապարհ տուրնջենային, իսկ միւսն զիշերային եւ մարդադաւաց:

Խ

Թէ ո'րպէս շինեաց զԲագարան քաղաք կոռոց:

2 Բայց Երուանդայ շինեալ զքաղաքն իւր եւ փոխեալ անդր զամենայն ինչ յԱրմաւրայ, ուրոյն ի կոռոցն, գոր ոչ աւգուտ իւր համարեալ յիւրն փոխել ի քաղաքն, զի մի՛ ի գալ եւ ի գոհել անդ աշխարհի՛ ոչ զգուշութեամբ պահեսցի քաղաքն. այլ հեռագոյն ի նմանէ իբր քառասուն ասպարիսաւ զհիւսիսով՝ նման իւրոյ քաղաքին շինեաց քաղաք փոքր ի վերայ գետոյն Ախուրեանայ, եւ անուանեաց Բագարան, այս ինքն թէ ի նմա զբագնաց յարինեալ է զկազմութիւն. եւ փոխեաց անդր զամենայն զկուռսն որ յԱրմաւիր: 3 Եւ մեհեանս շինեալ՝ զեղբայր իւր զԵրուսազ քրմապետ կացուցանէր:

ԽԱ

Վասն տնկելոյ զանտառն, որ կոչի Ծննդոց:

2 Տնկէ եւ մայրի մեծ ի հիւսիսոյ կողմանէ գետոյն, եւ որմովք ամրացուցանէ, արգելով ի ներքս այծեմունս երագունս, եւ գեղանց եւ գեղջերուաց ազգ, եւ ցիռս եւ վարագս. որք ի բազմութիւն անեցեալ լցին զանտառն, որովք ուրախանայր թագաւորն յաւուրս որսոց: 3 Եւ անուանէ զանտառն՝ Ծննդոց:

ԽԲ

Վասն ձեռակերտին, որ կոչի Երուանդակերտ:

2 Քաղցր է ինձ ասել եւ յաղագս գեղեցիկ դաստակերտին Երուանդակերտի, զոր յարինեաց նոյն ինքն Երուանդ գեղեցիկ եւ չքնաղ յարինուածովք: 3 Քանզի զմիջոց հովտին մեծի լնու մարդկութեամբ եւ պայծառ շինուածովք, յուսաւոր որպէս ական բիր: 4 Իսկ շուրջ զմարդկութեամբն՝ ծաղկոցաց եւ հոտարանաց կազմութիւն, որպէս շուրջ զբբովն զայլ բոլորակութիւն ական: 5 Իսկ զբազմութիւն այգեստանոյ՝ իբր զարտեսանաց խիտ եւ գեղեցիկ ծիր. որոյ հիւսիսային կողմանն դիր կարակնաձեւ՝ արդարեւ գեղաւոր կուսից յաւնից դարաւանդաց համեմատ: 6 Իսկ ի հարաւոյ հարթութիւն դաշտաց՝ ծնաւտից պարզութեան գեղեցկութիւն: 7 Իսկ գետն բերանացեալ դարաւանդաւք ավանցն՝ զերկթերթիսն նշանակէ շրթունս: 8 Եւ այսպիսի գեղեցկութեան դիր՝ անքթթելի իմն գոգցես ի բարձրաւանդակ թագաւորանիստն զհայեցուածսն ունի. եւ արդարեւ բերրի եւ թագաւորական դաստակերտն:

9 Չայս ամենայն զգործեցեալսն Երուանդայ պարգեւէ մեծն Տրդատ մարդկան ազգին Կամսարականաց, որպէս մտերմաց եւ արեան կցորդաց ազգին Արշակունեաց. զոր յիւրում տեղուջն պատմեսցուք:

10 Բայց ասեն զԵրուանդայ՝ ըստ հմայից դժնեայ գոլ ական հայեցուածով. վասն որոյ ընդ այգանալ աչալոջացն սովորութիւն ունել սպասաւորացն արքունի՝ վէմս որձաքարեայս ունել ընդդէմ Երուանդայ, եւ ի հայեցուածոցն դժնութենէ ասեն պայթել որձաքար վիմացն: 11 Բայց այս կա՛մ եղիցի սուտ եւ առասպել, եւ կամ դիւականս ինչ առ իւր ունել զաւրութիւնս, զի այսպէս հայեցուածոցն անուամբ վնասեցէ զորս կամի:

ԽԳ

Թէ ո՞րպէս Սմբատայ ազնականս իւր արարեալ զնախարարսն Պարսից՝ խնդրէ թագաւորեցուցանել զԱրտաշէս:

2 Բայց ի զարգանալ մանկանն Արտաշիսի, եւ ի բազում արութիւնս քաջութեան ցուցանել դայեկին Սմբատայ՝ հաճեալ ընդ նա նախարարքն Արեաց, մաղթեն զթագաւորն տալ նմա պարգեւս զինչ եւ խնդրեցէ: 3 Եւ յանձն առեալ թագաւորին՝ ասէ ցնախարարսն. ,Տեսէ՞ք թէ զի՛նչ կամիցի այրն քաջե: 4 Եւ նոքա ասեն. ,Անմահ բարերարութիւնդ քո. ոչ այլ ինչ կամի Սմբատ, քան թէ զարին քո եւ զհարազատութիւն, զԱրտաշէս որդի Սանատրկոյ, զմերժեալն ի թագաւորութենէ իւրմէ, հաստատել յիւրում թագաւորութեանն: 5 Եւ յանձն առեալ արքային արքայից՝ տայ ի ձեռս Սմբատայ մասն ինչ ի զաւրացն Ատրեստանի եւ զզաւրս Ատրպատականի, զի տարեալ զԱրտաշէս հաստատեցեն ի զահն հայրենի:

ԽԴ

Յաղագս լսելոյ Երուանդայ զգալն Արտաշիսի, եւ զումարել զաւրս ի պատրաստութիւն պատերազմի:

2 Լուր հասանէ առ Երուանդ յՈւտեացուց զաւառին, եթէ զումարեաց արքայն Պարսից զաւրս բազումս ի ձեռն Սմբատայ, զի ի վերայ քո խաղացեալ անցէ զմանուկն Արտաշէս ի թագաւորութիւն իւր: 3 Չայս լուեալ Երուանդայ՝ եթող անդրէն զբազումս ի նախարարացն կողմնապահս, եւ ինքն զնաց ի քաղաքն իւր փութանակի, կուտել առ ինքն զզաւրս Հայոց, զՎրաց եւ զկողմանցն Կեսարու,

այլ եւ զՄիջագետացն՝ աղերսիւք եւ տրովք: 4 Եւ էին աւուրք գարնայնոյ. վասն որոյ երագ ժողովեցան զաւրքն ամենայն. նա եւ Արգամ, տանուտէր ազգին Մուրացեան, որ ի ծննդոցն Աժդահակայ, ամբոխ հետեւեալաւ: 5 Քանզի էր Երուանդայ դարձուցեալ ի նա զգահն երկրորդական, զոր հանեալ էր ի նոցանէ Տիգրանայ եւ տուեալ իւրում քեռառնն Միհրդատայ. իսկ յետ մահուանն Միհրդատայ՝ ոչ լինէր ումեք տուեալ, մինչեւ Երուանդայ դարձուցանել զնա առ Արգամ: 6 Եւ ոչ միայն նմա, այլ եւ ամենայն նախարարացն տայր պարգեւս եւ պատիւս, եւ զաւրացն ամենեցուն պարգեւէր առատապէս:

ԽԵ

Եթէ ո՛րպէս ընդ մուտն Արտաշիսի յիւր աշխարհն յաջողեցաւ գործն:

2 Իսկ Սմբատ հանդերձ մանկամբն Արտաշիսիւ անապարէր հասանել ի սահմանս Ուտեացոց: 3 Ընդ առաջ նորա ելին զաւրք այնր կողմանն, նա եւ նախարարքն զորս եթող Երուանդ: 4 Չայն իբրեւ լուան այլ նախարարքն Հայոց՝ լուծանէին լքանէին եւ զատչել յԵրուանդայ խորհէին. նա եւ զայն եւս տեսանէին, եթէ զաւրքն Հռոմայեցոց ոչ հասին նմա ի թիկունս: 5 Իսկ Երուանդ առաւել եւս յորդագոյն տայր զպարգեւսն, եւ բաշխէր միոյ միոյ ումեք ի նոցանէ զգանձսն. եւ որչափ շատ տայր՝ շատ եւս ատելի լինէր: 6 Քանզի գիտէին ամենեքեան, եթէ ոչ առ առատութեան տայ, այլ առ երկիւղի վատնէ: 7 Եւ ոչ այնչափ սիրելի զայնոսիկ առնէր, որոց շատն տայր, քան թէ թշնամի զայնս՝ որոց ոչն տայր պերճագոյնս:

ԽԶ

Երուանդայ պատերազմ ընդ Արտաշիսի եւ փախուստ, եւ ստումն քաղաքի նորին եւ մահ:

2 Բայց Սմբատ հանդերձ մանկամբն Արտաշիսիւ ելանէ առ ափն ծովուն Գեղամայ, զթիկամբքն Արագածն կոչեցեալ լերին. անապարէին հասանել ի բանակն Երուանդայ: 3 Առ ոչինչ համարեալ զբազմութիւն զաւրաց նորա՝ միայն ականածէին ի Մուրացեանէն Արգամայ, զի այր քաջ էր եւ բազմաց տէր տիգաւորաց: 4 Եւ ճամբարն Երուանդայ էր բացագոյն ի քաղաքէ նորին աւելի քան երեք հարիւր ասպարիսաւ ի հիւսիսոյ, ի վերայ գետոյն Ախուրեան: 5 Չայս իբրեւ լսէր Երուանդ՝ հանէր ընդ առաջ զբազմութիւն զաւրացն, եւ ճակատէր ոչ հեռի յիւրմէ բանակէն: 6 Իսկ Արտաշիսի առաքեալ պատգամ առ Արգամ նահապետ Մուրացեան հանդերձ բազում երդմամբք՝ թողուլ ի վերայ նորա զոր ինչ գտեալ էր յԵրուանդայ, եւ կրկին այլ յաւելուլ, միայն զի զԵրուանդ թողեալ ի բաց գնասցէ:

7 Եւ իբրեւ հանդէպ ճակատուն Երուանդայ ելին նշանք Արտաշիսի՝ Արգամայ առեալ զբազմութիւն հետեւեալացն՝ ի կողմն ելանէր: 8 Եւ Սմբատ հրամայէր զփողսն պղնձիս հնչեցուցանել. եւ յառաջեալ զճակատն իւր՝ իբրեւ զարծուի յերամս կաքաւուց խոյանայր: 9 Իսկ նախարարքն Հայոց, որ յաջ եւ յահեակ թեւսն էին, ի նա խառնեալ միանային: 10 Եւ զաւրքն Վրաց, հանդերձ արքային իւրեանց Փարսմանաւ, թեպէտ եւ յանդուզն յարձակմամբ յառաջեալ բախէին՝ արագապէս դառնային ի միւս կողմն փախուցեալ: 11 Եւ անդ էր տեսանել կոտորած անհնարին զգնդին Երուանդայ եւ զզաւրաց Միջագետաց: 12 Եւ ի խառնակել այսպիսի ճակատուց՝ պատահեն Արտաշիսի արք քաջք Տաւրացիք, որոց զոգիս ի բաց եղեալ, Երուանդայ պայմանեալ՝ սպանանել զԱրտաշէս: 13 Որոց դիպեալ ի հետի ընդ մէջ անցանէ Գիսակ որդի ստնտուին Արտաշիսի, եւ սատակեալ զնոսա, ուր եւ կէս դիմաց նորա ի վայր բերեալ սուսերաւ, զյաղթութիւն ստացեալ՝ մեռանի ի վերայ այսպիսեաց: 14 Եւ մնացեալ զաւրքն ի փախուստ դառնային:

15 Իսկ Երուանդ ձիովն իւրով բովանդակ ասպարէզս անցեալ՝ ելանէ ի խանս կարգեալս ի բանակէն իւրմէ ի քաղաքն իւր, հեծեալ ի նոր ձիս հանգոյց ի հանգուցէ փախչել: 16 Եւ քաջին Սմբատայ զհետ մտեալ՝ սաստկագոյնս վարէր զնա ի գիշերի մինչեւ ցղուն քաղաքին: 17 Եւ Մարաց զաւրացն անցեալ ի կողմն երուանդական գնդին, նսեմաւ ի վերայ դիականցն բանակէին: 18 Իսկ Արտաշիսի հասեալ ի Երուանդայ շրջապատեալ առագաստն, ի կաշեայ եւ ի կտաւեայ պարսպին, էջ, եւ ի խորանի նորա բնակեցաւ զայն գիշեր: 19 Եւ այգուն եղելոյ՝ տիրաբար արարեալ,

զսպանեալսն թաղել հրամայեաց. եւ անուանեաց զհովիտն, ուր ի վերայ դիականցն բանակեցան՝ Մարաց մարգ, եւ գտեղի ճակատուն՝ Երուանդավան, որ կոչի մինչեւ ցայսաւր ժամանակի. այս ինքն եթէ յայսմ տեղոջ վանեաց զԵրուանդ: 20 Եւ ինքն չուեաց ի քաղաքն Երուանդայ. յառաջ քան զմիջաւրեայ հասեալ ի դաստակերտն Երուանդայ, եւ միաբան գոչմամբ հրամայեաց աղաղակել զաւրացն՝ Մար ամատե, որ թարգմանի Մարս եկն, յիշեցուցանելով զթշնամանսն, զոր յղէր Երուանդ առ թագաւորն Պարսից եւ առ Սմբատ, Մար զնա կոչելով: 21 Յայս ի սոյն ձայն անուանեցաւ դաստակերտն Մարմէտ, իբր ի կամաց Արտաշիսի՝ բառնալ զանուն Երուանդայ ի տեղոջէն. այս պատճառ է անուանակոչութեան դաստակերտին:

22 Բայց Սմբատայ գիշերայն զհետ Երուանդայ եկեալ սակաւ վաշտկանաւ՝ զդուռն քաղաքին պահել մինչեւ ի գալն Արտաշիսի եւ զաւրացն ամենեցուն: 23 Եւ ի մարտնչել քաջացն ընդ ամրոցին՝ անձնատուրք եղեն մարդիկ ամրոցին, եւ բացին զդուռն քաղաքին: 24 Իսկ մի ոմն ի զինուորացն մտեալ ետար վաղերբ զգուխն Երուանդայ, եւ ցրուեաց զուղիւղն ի յատակս տանն. եւ այսպիսի ջախմամբ վախճանեցաւ, կալեալ զթագաւորութիւնն ամս քսան: 25 Բայց Արտաշիսի յիշեալ, թէ խառնուած Արշակունւոյ է Երուանդ՝ հրամայէ զդի նորա թաղել մահարձանաւք:

ԽԷ

Թագաւորել Արտաշիսի եւ առնել բարիս իւրոց երախտատուրացն:

2 Յետ մահուանն Երուանդայ մտեալ Սմբատայ զարքունականսն յուզէր զգանձան. եւ գտեալ զթագն Սանատրկոյ արքայի՝ դնէ ի գուխն Արտաշիսի եւ թագաւորեցուցանէ ի վերայ ամենայն երկրիս Հայոց ի քսան եւ իններորդի ամի Դարեհի Պարսից արքայի: 3 Իսկ Արտաշիսի առեալ զթագաւորութիւնն՝ տայ պարգեւս զաւրացն Մարաց եւ Պարսից, եւ արձակեաց յաշխարհն իւրեանց: 4 Տայ եւ առնն քաջի եւ պատուականի Արգամայ զխոստացեալ զահն երկրորդական, եւ պսակ յակնթակապ, եւ զինդ յերկոսին ականջսն, եւ կարմիր զգեստ միոյ ոտինն. տարգալ ունել ոսկի եւ պատառաքաղ, եւ ոսկեղինաւք ըմպել նուագաւք: 5 Եւ ոչ ինչ ընդհատ յայց պատուոց տայ դայեկին իւրում Սմբատայ, բայց միայն յերկուց գնդացն եւ ի կարմիր կաւշկէ. եւ աւելի քան զհայրենական զիւր թագակապ ասպետութիւնն եւ զիշխանութիւնն արեւմտեայ զաւրուն՝ հաւատայ ի նա զամենայն զաւրս Հայոց, եւ զբոլոր աշխարհիս զգործակալս եւ զհամաւրէն տունն արքունի: 6 Եւ զՆերսէս զորդի որդւոյն իւրոյ ստընտուին Գիսակայ, ազգ զնա սերելով՝ անուն կոչէ զնահատակութեանց հաւրն և Դիմաքսեան. քանզի, որպէս ասացաքն՝ զկէս դիմացն սուսերաւ ի վայր բերին ի վերայ Արտաշիսի:

7 Պատմի սորա ի նոյն աւուրս սերեալ ազգ եւ զորդիսն Տուրայ, պատանիս հինգ հանդերձ տասամբ, յանուն հաւրն իւրեանց Տրունիս. ոչ վասն արութեան ինչ զործոց, այլ միայն վասն քութեան հաւր նոցա, զոր առնէր ի տանէն արքայի առ Սմբատ, քանզի ընտանի էր Երուանդայ, սակս նորին եւ սպանաւ ի նմանէ:

ԽԸ

Սպանումն Երուազայ, եւ շինել միւսոյ Բագարանի, եւ հարկիլ Արտաշիսի Հռոմայեցոց:

2 Չկնի այսորիկ հրաման տայ Սմբատայ՝ երթալ յամուրն Բագարան, որ հուպ ի քաղաքն Երուանդայ ի վերայ Ախուրեան գետոյ, զի սպանցէ զԵրուազ զեղբայր Երուանդայ: 3 Չոր կալեալ Սմբատայ՝ երկան զուլանէ հրամայէ կապել, եւ ընկենուլ ի պտոյտ մի գետոյն: 4 Եւ ի տեղի նորա ի վերայ բագնացն կացուցանէ զընտանի Արտաշիսի, աշակերտ մոգի ուրումն երագահանի, որ յայն սակս եւ Մոզպաշտէ անուն կարդային: 5 Եւ սպա աւար առեալ զգանձսն Երուազայ, եւ ծառայս անձինս հինգ հարիւր, նա եւ զընտիր զանձուցն մեհենից՝ բերէ Արտաշիսի: 6 Եւ Արտաշէս պարգեւէ Սմբատայ զծառայսն Երուազայ. բայց զգանձսն հրամայէ տանել Դարեհի արքայի Պարսից, հանդերձ յաւելմամբ յիւրոց զանձուց, ի շնորհակալութեան պատիւ իբրեւ հաւր եւ աւգնականի:

7 Յայնժամ Սմբատայ զժառայսն Երուազայ, զոր գերեացն ի Բագարանէ, տարեալ բնակեցուցանէ ի թիկանց Մասեաց, ի նոյն անուն Բագարան կոչելով զձեռակերտն: 8 Ինքն անցանէ ի Պարսս, ընծայատար Դարեհի, ոչ ինչ փոյթ առնելով զՀռոմայեցւոց տէրութենէն: 9 Իսկ ի գնալն Սմբատայ ի Պարսս հասանեն հարկահանք կայսեր եւ սպայ ծանր ի սահմանս Հայոց, զորս մաղթեալ Արտաշիսի եւ կրկին տուեալ զհարկան՝ հաշտեցուցանէ: 10 Եւ զայս մեզ ստուգապէս պատմէ Ռդիւմայ քուրմ Հանւոյ, զրոգ մեհենական պատմութեանց, եւ զայլ բազում գործս՝ զոր ասել կայ մեզ առաջի, որում եւ Պարսից մատենանքն վկայեն եւ Հայոց երգք վիպասանաց:

ԽԹ

Յաղագս շինուածոյ Արտաշատ քաղաքի:

2 Արտաշիսի վերջնոյ գործք՝ բազում ինչ յայտնի են քեզ ի վիպասանացն, որ պատմին ի Գողթան - շինել զքաղաքն, եւ խնամութիւն ընդ Ալանս, եւ ծնունդք զարմիցն, եւ իբր տրփանք Սաթինկան ընդ Վիշապագունսն՝ առասպելաբար, այս ինքն ընդ զարմս Աժդահակայ, որ ունին զամենայն զառ ստորոտովն Մասեաց. մարտ ընդ նոսա եւ քայքայումն յիշանութենէն, եւ սպանումն նոցա եւ հրկիզութիւն շինուածոցն, եւ նախանձ որդւոցն Արտաշիսի եւ գրգռութիւն ընդ միմեանս ի ձեռն կանանցն: 3 Այս ամենայն, որպէս ասացաք, յայտնի են քեզ յերգս վիպասանացն. բայց յիշատակեսցուք եւ մեր կարճառատիւք, եւ զայլաբանութիւնն ճշմարտեսցուք:

4 Երթեալ Արտաշիսի ի տեղին, ուր խառնին Երասխ եւ Մեծամար, եւ հաճեալ ընդ բլուրն՝ շինէ քաղաք յիւր անուն անուանեալ Արտաշատ: 5 Ձեռնտու լինի նմա եւ Երասխ փայտիւք մայրեաց. վասն որոյ անաշխատ եւ երագ շինեալ՝ կանգնէ ի նմա մեհեան, եւ փոխէ ի նա ի Բագարանէ զպատկերն Արտեմիդեայ եւ զամենայն կուռս հայրենիս. բայց զԱպողոնի պատկերն արտաքոյ քաղաքին կանգնէ հուպ ի ճանապարհն: 6 Եւ յարուցանէ ի քաղաքէն Երուանդայ զգերութիւն Հրէիցն, որ փոխեալ էին անդր յԱրմաւրայ, եւ նստուցանէ գնոսա յԱրտաշատ: 7 Նա եւ զամենայն վայելչութիւն քաղաքին Երուանդայ, զոր տարեալ էր յԱրմաւրայ եւ զոր անդէն արարեալ նորա՝ փոխէ յԱրտաշատ. եւ առաւել եւս յինքնն յաւրինէ իբրեւ զքաղաք արքայանիստ:

Ծ

Յարձակումն Ալանաց ի մեզ եւ պարտումն, եւ խնամութիւն Արտաշիսի ընդ նոսա:

2 Չայտու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականաւքն ամենայնիւ, յինքեանս արկանելով եւ զկէս Վրաց աշխարհին՝ մեծաւ ամբոխիւ տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: 3 Ժողովէ եւ Արտաշէս զիւրոց զաւրացն բազմութիւն, եւ լինի պատերազմ ի մէջ երկոցունց ազգացն քաջաց եւ աղեղնաւորաց: 4 Սակաւ ինչ տեղի տայ ազգն Ալանաց, եւ գնացեալ անցանէ ընդ գետն մեծ Կուր, եւ բանակի առ եզերք գետոյն ի հիւսիսոյ. եւ հասեալ Արտաշէս բանակի ի հարաւոյ, եւ գետն ընդ մէջ նոցա:

5 Բայց քանզի զորդի Ալանաց արքային ձերբակալ արարեալ զաւրացն Հայոց ածեն առ Արտաշէս՝ զխաղաղութիւն խնդրէր արքայն Ալանաց, տալ Արտաշիսի զի՛նչ եւ խնդրեսցէ. եւ երդմունս եւ դաշինս ասէր հաստատել մշտնջենաւորս, որպէս զի մի՛ եւս մանկունք Ալանաց ասպատակաւ հինից ելցեն յաշխարհս Հայոց: 6 Եւ ի չառնուլ յանձն Արտաշիսի առ ի տալ զպատանին՝ զայ քոյր պատանւոյն յափն գետոյն ի դարաւանդ մի մեծ, եւ ի ձեռն թարգմանաց ձայնէ ի բանակն Արտաշիսի. քեզ ասեմ, այր քաջ Արտաշէս, որ յաղթեցեր քաջ ազգին Ալանաց. ե՛կ հաւանեա՛ց բանից աչագեղոյ դստերս Ալանաց՝ տալ զպատանիդ. զի վասն միոյ քինու ոչ է արէն դիւցազանց՝ զայլոց դիւցազանց զարմից բառնալ զկենդանութիւն, կամ ծառայեցուցանելով ի ստրկաց կարգի պահել, եւ թշնամութիւն յախտենական ի մէջ երկոցունց ազգաց քաջաց հաստատելէ: 7 Եւ լուեալ Արտաշիսի զայսպիսի իմաստութեան բանս՝ գնաց յեզր գետոյն. եւ տեսեալ զկոյսն գեղեցիկ, եւ լուեալ ի նմանէ բանս իմաստութեան՝ ցանկացաւ կուսին: 8 Եւ կոչեցեալ զդայեակն իւր զՍմբատ՝ յայտնէ նմա զկամս սրտի իւրոյ, առնուլ զաւրիորդն Ալանաց ի կնութիւն իւր,

եւ դաշինս եւ ուխտս հաստատել ընդ ազգի քաջացն, եւ զպատանին արձակել ի խաղաղութիւն: 9 Եւ հաճոյ թուեցեալ Սմբատայ, յիւ առ արքայն Ալանաց՝ տալ զտիկին արիորդն Ալանաց զՍաթինիկ ի կնութիւն Արտաշիսի: 10 Եւ ասէ արքայն Ալանաց. «Եւ ուստի՞ տացէ քաջն Արտաշէս հազարս ի հազարաց եւ բիւրս ի բիւրուց ընդ քաջազգւոյ կոյս արիորդիս Ալանացե:

11 Չայս տեղի առասպելաբանելով վիպասանքն յերգելն իւրեանց ասեն. «Ե՛ծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեաւն զեղեցիկ, եւ հանեալ զոսկէաւղ շիկափոկ պարանն, եւ անցեալ որպէս զարծուի սրաթել ընդ գետն, եւ ձգեալ զոսկէաւղ շիկափոկ պարանն՝ ընկէց ի մէջք արիորդին Ալանաց, եւ շատ ցաւեցոյց զմէջք փափուկ արիորդին, արագ հասուցանելով ի բանակն իւրե: 12 Որ եւ ճշմարտութեամբ ունի այսպէս: 13 Քանզի պատուեալ է առ Ալանս մորթ կարմիր՝ լայքա շատ եւ ոսկի բազում տուեալ ի վարձանս՝ առնու զտիկին արիորդն Սաթինիկ: 14 Այս է ոսկէաւղ շիկափոկ պարանն: 15 Դոյնպէս եւ զհարսանեացն առասպելեալ երգեն, այսպէս ասելով. «Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայութեանն Արտաշիսի, տեղայր մարգարիտ ի հարսնութեան Սաթինկանն: 16 Քանզի սովորութիւն իսկ էր թագաւորացն մերոց, փեսայութեամբ ի դուռն տանարին հասանել՝ դահեկանս ճապաղել իբրեւ զհիւպատեանն Հռոմայեցոց. սապէս եւ թագուհեացն յառագաստին՝ մարգարիտ: 17 Այս է ճշմարտութիւն բանիցս:

18 Սա առաջին եղեալ ի կանանցն Արտաշիսի՝ ծնանի նմա զԱրտաւազդ եւ զայս բազումս, զորս ոչ կարելոր համարեցաք այժմ անուամբ թուել. բայց զկնիսն յորժամ ի գործ ինչ հասանիցեմք:

ԾԱ

Սպանունն Արգամայ եւ որդւոց նորս:

2 Ի չափ հասեալ Արտաւազդայ որդւոյ Արտաշիսի՝ եղեւ այր քաջ, անձնահաճ եւ հպարտ. եւ նախանձ բերելով ընդ ծերունւոյն Արգամայ՝ հրապուրեաց զհայր իւր ցասնուլ Արգամայ, որպէս թէ թագաւորել ի վերայ ամենայնի խորհիցի: 3 Այսպէս ընկեցեալ զնա ի պատուոյն՝ ինքն առնու զերկրորդութիւնն: 4 Յետ այսորիկ երթալով Արտաշիսի ի ճաշ Արգամայ, կասկած իմն անկեալ, իբր թէ դաւել զարքայն խորհիցին՝ յարուցանեն որդիքն արքային ապշոպ, եւ անդէն իսկ ի հացին քարշեն զայիսն Արգամայ: 5 Եւ խռովութեամբ մեծաւ եկեալ յԱրտաշատ Արտաշէս արքայ՝ դարձեալ արձակեաց զորդի իւր զՄաժան մեծաւ զնդաւ, եւ զբազումս յազգէն Մուրացեան սպանանել հրամայեաց, եւ զապարանսն Արգամայ այրել. եւ զհարճ նորին, որ կարի չքնաղ էր գեղով եւ մնացեալ զնացիւք ոտից, զոր կոչէին Մանդու, ածել ի հարճութիւն Արտաշիսի: 6 Չոր դարձեալ նուանեալ յետ երկուց ամաց, ի բաց տալ հրամայէ զինչսն բայց ի հարճէն:

7 Իսկ Արտաւազդայ ոչ շատացեալ առնուլ ի բաց ի նոցանէ զերկրորդութեանն պատիւ՝ յաւելու եւս հանել եւ զՆախնաւան, եւ ըստ հիւսիսոյ Երասիայ զամենայն գիւղս, յորում եւ ապարանս եւ բերդս ի նոցանէ շինէ իւր ի ժառանգութիւն: 8 Այսմ ոչ կարացեալ համբերել որդւոցն Արգամայ՝ ընդդիմանան նմա պատերազմաւ. բայց յաղթեալ արքայորդւոյն՝ սատակէ զամենայն ծնունդս Արգամայ հանդերձ հարբն, եւ որք միանգամ երեւելիք էին յազգէ Մուրացեան. եւ գրաւէ յինքն զշէնս եւ զամենայն իշխանութիւնս նոցա: 9 Եւ ոչ որ ապրեաց ի նոցանէն, բայց միայն աննշանք ոմանք եւ կրտսերք փախուցեալ առ Արտաշէս ապրեցան ի դրան արքունի: 10 Այս Արգամ է, որ յառասպելին Արգաւանն անուանի, եւ այս պատճառ պատերազմին ընդ Արտաւազդայ:

ԾԲ

Եթէ ո՞րպիսի էր Սմբատ, եւ զի՞նչ յԱլանս գործեաց. եւ բնակել Արտազու:

2 Միբելի է ինձ ասել եւ վասն առնն քաջին Սմբատայ. քանզի արդարեւ ըստ առասպելին ոչ ինչ կարի հեռի ի ճշմարտութենէն. որ ունէր հասակ անդամոց համեմատ քաջութեանն, եւ առաքինութեան ոգւոցն որսորդ, եւ զեղեցկութեան ավեաւք վայելչացեալ. սակաւ ինչ արեան նիշ ունելով յաչսն՝ որպէս դրակոնտիկոն ի վերայ ոսկւոյ եւ ի մէջ մարգարտոյ ծագէր. եւ ի վերայ շոյտ անձին եւ մարմնոյ՝ զգոյշ յամենայնի, եւ տուչութիւն յաջողուածոց ունէր ի մարտս առաւել քան

զամենայն որ: 3 Չի յետ այնչափ արութեանց՝ աւգնական եղբարն Սաթինկան յաշխարհն Ալանաց հանդերձ զաւրու երթայ հրամանաւ Արտաշիսի: 4 Քանզի մեռաւ հայր Սաթինկան, եւ այլ ոմն բռնացեալ թագաւորեաց աշխարհին Ալանաց, եւ հալածէր զեղբայրն Սաթինկան. գոր վանեալ հերքէ Սմբատ, եւ տիրացուցանէ ի վերայ ազգին զեղբայրն Սաթինկան, եւ զերկիր հակառակորդացն աւերէ. զամենայն միահամուռ ածէ գերի սաստիկ յԱրտաշատ: 5 Եւ հրամայեալ Արտաշիսի բնակեցուցանել զնոսա ի հարաւոյ յարեւելից կուսէ Մասեաց, որ կոչէր Շաւարշական զաւառ, ի վերայ պահելով զբնիկ անունն Արտագ. քանզի եւ աշխարհն ուստի գերեցանն՝ Արտագ կոչի մինչեւ ցայսաւր ժամանակի:

ԾԳ

Աւերումն Կասբից, եւ գրգռութիւն ընդ Սմբատայ զարմիցն Արտաշիսի եւ ընդ միմեանս:

2 Յետ մեռանելոյ վերջնոյ Արշակայ թագաւորի Պարսից, թագաւորեցուցանէ մերս Արտաշէս զհամանուն իւր զԱրտաշէս որդի նորին ի վերայ Պարսից աշխարհին: 3 Եւ ոչ կամեցան հնազանդել նմա բնակիչք լերինն, որ անուանեալ կոչի յիւրեանց լեզուն Պատիժահար զաւառ, որ է Գեղմանց լեռան, եւ ծովեզերեայք, եւ այսր եւս քան զնոսա. նա եւ Կասբից երկիրն յայն սակս ապստամբեն ի մերոյ արքայէն: 4 Վասն որոյ առաքէ ի վերայ նոցա Արտաշէս զՍմբատ ամենայն զաւրաւքն Հայոց, ինքն արքայ յուղարկ երթալով աւուրս եաւթն: 5 Իսկ Սմբատայ երթեալ հնազանդէ զամենեսեան. բայց զերկիրն Կասբից աւերեալ՝ առաւել քան զԱրտագեան գերի ածէ ի Հայս. ընդ որս եւ զՉարդմանոս անուն թագաւոր նոցին: 6 Վասն որոյ արժանի ըստ վաստակոցն պարգեւէ նմա Արտաշէս զմասն արքունի, որ ի շէնս Գողթան, եւ զՈւղտու ակունսն, եւ առ այսոքիւք՝ եւ զաւարն ամենայն նմա թողու: 7 Ընդ որ նախանձեալ Արտաւազդ՝ կամեցաւ սպանանել զՍմբատ. եւ յայտնեալ խորհրդոյն, բազում խռովութիւն վասն այնր լինէր հաւրն: 8 Իսկ Սմբատայ տեղի տուեալ զնաց զկողմամբք Ասորեստանի, իւրովք կամաւք թողլով զիշխանութիւն զաւրացն Հայոց, ընդ որ խանդայրն Արտաւազդ: 9 Հրամանաւ Արտաշիսի բնակէ ի Տմորիս, որ այժմ կոչի Կորդիք, ի յԱլկի նստուցեալ զբազմութիւն գերոյն. քանզի էր ի ծերութեան կին արարեալ յասորեստանեայց հուպ յայն կողմանս, գոր յոյժ սիրեաց, վասն այնորիկ եւ զնորին կողմամբք բնակեցաւ:

10 Իսկ Արտաւազդ յետ զնալոյն Սմբատայ առնու ի հաւրէն՝ որում ցանկայրն, զիշխանութիւն զաւրացն ամենեցուն: 11 Եւ նախանձ բերելով ընդ նմա եղբարցն ի գրգենէ կանանց յիւրեանց. վասն որոյ կարգէ Արտաշէս զՎրոյր՝ հազարապետ, զայր իմաստուն եւ բանաստեղծ, եւ հաւատայ ի նա զամենայն գործս տանն արքունի. եւ զՄաժան կարգէ քրմապետ ի յԱնի դիցն Արամազդայ: 12 Բաժանէ Արտաշէս եւ զիշխանութիւն զաւրուն ընդ չորս. զարեւելեան զաւրն թողու ի վերայ Արտաւազդայ, եւ զարեւմտեանն տայ Տիրանայ, զհարաւայինն ի Սմբատ հաւատայ եւ զհիւսիսայինն ի Չարեհ: 13 Եւ Չարեհ էր սէզ եւ յորս երէոց նահատակ, իսկ առ պատերազմունս վատ եւ տաղտուկ. գորոյ զփորձ առեալ Քարձամայ ուրումն արքայի Վրաց՝ ապստամբեցուցանէ զերկիրն, եւ կալեալ զՉարեհ, ի բանտի դնէ ի Կաւկաս: 14 Ընդ որում պատերազմեալ Արտաւազդայ եւ Տիրանայ հանդերձ Սմբատաւ՝ դարձուցանեն զեղբայրն ի մեծէ կարակմէ:

ԾԴ

Պատերազմ ընդ զաւրս Դոմետիանոսի ի Բասեան:

2 Աղմուկ շփոթից իմն լեալ յարեւմուտս, ընդ որ վստահացեալ Արտաշէս՝ նշկահեալ ընդդիմանայ Հռոմայեցւոցն տէրութեանն, ոչ տալով հարկս: 3 Իսկ Դոմետիանոսի կայսեր ցասուցեալ՝ զաւրս ի վերայ Արտաշիսի առաքէ. որոց հասեալ ի կողմանս Կեսարու, զՏիրան եւ զզաւրսն արեւմտեան առաջի արկեալ՝ ածեն տազնապաւ մինչեւ ի քաջ ընդարձակ հովիտն Բասենայ. յորում ընդդէմ դիպեալ Արտաւազդ արեւելեայ եւ հիւսիսային զաւրաւքն, հանդերձ ամենայն որդուկքն արքայի, եւ պատերազմեալ՝ սաստկապէս վտանգին: 4 Յորոյ ի վերջս պատերազմին հասեալ Սմբատ հարաւային զաւրաւքն՝ ընդ մէջ անցեալ ապրեցուցանէ զորդիսն արքայի, յաղթութիւն եւ զրաւ

պատերազմին արարեալ: 5 Չի թելլտ եւ ծերագոյն էր՝ երիտասարդապէս յարդարեաց եւ մղեաց զճակատն, եւ հետամուտ եղեալ հալածեաց զգաւրսն Հռոմայեցւոց մինչեւ ի սահմանս Կեսարու:

6 Չայս կամելով երգել յառասպելսն՝ Դոմետ զոմն ասեն եկեալ, որ է ինքն կայսրն Դոմետիանոս. ոչ ինքն այսր, այլ զհրաման նորա եւ զգաւրս այլաբանելով յանուն նորա կոչեն:

7 Բայց ըստ բախտի եղեալ Արտաշիսի՝ մեռանի ի նմին ժամանակի Դոմետիանոս ի Հռոմ, եւ զկնի նորա Ներուաս ոչ աւելի թագաւորեալ քան զմի ամ: 8 Ընդ որ առաւել հպարտացեալ զաւրացն Հայոց եւ Պարսից՝ ասպատակ եւս ի Յոյնս արարին: 9 Ընդ սոսա հայելով Եգիպտացւոց եւ կողմանցն Պաղեստինացւոց՝ արգելուն եւ նոքա զհարկիւն Հռոմայեցւոց:

ԾԵ

Յաղագս Տրայիանոսի եւ նորին գործոց, եւ մահուանն Մաժանայ յեղբարցն:

2 Չայսու ժամանակաւ թագաւորեալ ինի Հռոմայեցւոց Տրայիանոս, եւ խաղաղացուցեալ զամենայն արեւմուտս, դիմէ ի վերայ Եգիպտացւոց եւ Պաղեստինացւոց. եւ նուաճեալ զնոսա ընդ իւրով ձեռամբ, խաղայ յարեւելս ի վերայ Պարսից: 3 Աստ աճապարեալ Արտաշէս մեծապէս ընծայիւք իջանէ ընդ առաջ նորա, զմեղանս յանձն առեալ, հանդերձ հարկաւք անցելոց ամացն ինի առաջի նորա. եւ թողութիւն ի նմանէ գտեալ, դառնայ յաշխարհս Հայոց: 4 Եւ Տրայիանոսի անցեալ ի Պարսս, եւ զամենայն զկամս իւր կատարեալ՝ դառնայ ընդ Ատրիս:

5 Ընդ առաջ նորա իջեալ Մաժան՝ մատնութիւն զեղբարցն առնէր. Գիտեա՛, ասէ, արքայ. եթէ զԱրտաւագդ եւ զՏիրան վտարանդիս ոչ արասցես, եւ զգաւրսն Հայոց Չարեհի ոչ հաւատասցես, հարկքն անաշխատ առ քեզ ոչ եկեացեն: 6 Չայս արար Մաժան՝ քէն պահելով վասն Սմբատայ, զի եւ զնա նորա էր սնուցեալ. ընդ նմին եւ զՏիրան խորհեցաւ հանել, զի ինքն լիցի քրմապետ միանգամայն եւ սպարապետ արեւմտից: 7 Չորմէ ոչ ինչ փոյթ արարեալ Տրայիանու, արձակէ ունայն: 8 Իսկ Արտաւագդայ եւ Տիրանայ իմացեալ զխորհուրդն նորա՝ դարան գործեալ յորս սպանին զՄաժան, զոր տարեալ թաղեցին ի Բագնացն աւանի իբրեւ զքրմապետ: 9 Իսկ Արտաշէս յայնմ հետէ անսայթաք հարկեաց Տրայիանու, եւ յետ նորա Ադրիանոսի կայսեր զամենայն աւուրս իւր:

ԾԶ

Թէ ո՞րպէս բազմամարդացոյց Արտաշէս զաշխարհս, եւ սահմանս հաստատեաց:

2 Յետ ամենայն առաքինութեանց եւ գործոց ուղղութեանց Արտաշիսի, հրամայէ զսահմանս զիւղից եւ ագարակաց որոշել. քանզի բազմամարդացոյց զաշխարհս Հայոց, եկամուտս բազումս ածելով ազգս, եւ բնակեցուցանելով ի լերինս եւ ի հովիտս եւ ի դաշտս: 3 Եւ նշանս սահմանացն հաստատեաց այսպէս. հրաման տալով քարինս կոփել չորեքկուսիս, եւ պնակաձեւ փոսել զմէջսն, ծածկելով յերկրի. եւ չորեքկուսիս ի վերայ յարուցանել ամբարտակս, սակաւ ինչ բարձրագոյն յերկրէ: 4 Ընդ որ նախանձեալ Արտաշրի որդւոյ Սասանայ՝ զնոյն նման հրամայէ առնել եւ ի Պարսից աշխարհին եւ յիւր անունն անուանել, զի մի՛ եւս յիշեսցի անունն Արտաշիսի:

5 Բայց ասի, ի ժամանակս Արտաշիսի ոչ գտանել երկիր անգործ յաշխարհիս Հայոց, ո՛չ լեռնային եւ ոչ դաշտային, յաղագս շինութեան երկրիս:

ԾԷ

Յաղագս նախարարութեանն Ամատունեաց:

2 Յաւուրս սորա ասեն եկեալ զազգն Ամատունեաց ի կողմանցն արեւելից Արեաց աշխարհին: 3 Բայց են սոքա բնութեամբ հրեայ, ի Մանուեայ ումեմնէ. որոյ որդի էր մեծահասակ եւ ուժեղ, Մամտն անուն կոչեցեալ, որպէս սովորութիւն է Հրէից՝ ըստ յուսոյ զնախնեացն կոչել զանուանս: 4 Բայց է ճշմարիտ, որպէս եւ այժմ իսկ է տեսանել ի զարմս Ամատունեաց, քանզի անձեայք եւ բարեձեւք ըստ պատշաճի վայել են ամենայն իրաւք եւ ուժեղք: 5 Տարեայք են նոքա ի յԱրշակայ առաջին ի Պարթեւեաց թագաւորեցելոյն. եւ յառաջադիմութեամբ անդէն յԱրեաց աշխարհին ի պատիւ հասեալք

ի կողմանս Ահմատանի: 6 Բայց թէ յի՛նչ պատճառաց գալուստ նոցա այսր՝ ոչ գիտեմ. այլ պատուին յԱրտաշիս գեղիւք եւ դաստակերտաւք, եւ անուանին Ամատունիք, որպէս թէ Եկք: 7 Եւ կէսք ի Պարսից՝ Մանուէանս գնոսա կոչեն յանուն նախնւոյն:

ԾԸ

Վասն Առաւելիւնաց տոհմին, թէ ուտի՛ սերնայ ազգ:

2 Ի սորա աւուրս եւ Առաւելեանքդ, յազգէ Ալանաց, մերձաւորք Սաթինկան, զհետ նորա եկեալք՝ կարգեցան յազգ եւ ի նախարարութիւն աշխարհիս Հայոց, որպէս հարազատք թագուհւոյն մեծի. եւ ի ժամանակս Խոսրովու հաւրն Տրդատայ ինամեցեալ ընդ ումեմն քաջի Բասդացն եկեալ հատուածի:

ԾԹ

Որ ինչ արուեստից գիտութիւն յաւուրս Արտաշիսի:

2 Քանզի բազում ինչ գործք յաւուրս Արտաշիսի գործեցան, վասն այնորիկ ի բազում ճառս կոտորեցաք, զի մի՛ երկայնութիւն բանից տաղտկութիւն ընթերցողացն լինիցի. որոյ է վերջին ճառս այսպիսի ինչ, յիշատակել եւ գայլսն եւս որ ինչ ի ժամանակս Արտաշիսի: 3 Չի թէպէտ եւ այլն ամենայն, զոր յիշատակեցաք յառաջագոյն ճառիցն, կարգք եւ սովորութիւնք գեղեցիկք հաստատեցան ի Վաղարշակայ եւ յայլոց առաջնոց թագաւորացն՝ այլ ի մեծամեծ արուեստից եւ ի գիտութեանց ունայնացեալք էին, որպէս հինից եւ ասպատակաց պարապեալք, եւ այսպիսի գիտութեանց կամ անփոյթ արարեալք, եւ կամ ոչ հասեալք. զշաբաթուց ասեմ եւ զամսոց եւ զտարեաց բոլորմանց: 4 Քանզի ոչ այսպիսի ինչ ճանաչիւր առ նոսա, այլոց ազգաց վարելով. եւ ոչ ի ծովակս աշխարհիս նաւագնացութիւնք, եւ ոչ ի վերայ գետոց ճանապարհորդութիւնք, եւ ոչ գործիք ձկանց որսոց. այլ եւ ոչ յամենայն տեղիս երկրագործութիւնք, բայց դոյզն ուրեք. այլ ըստ արինակի հիւսիսականաց կողմանց շաղղակերութեամբ եւ այլովք այսպիսեալք կեցեալք: 5 Եւ այս ամենայն յաւրինի յաւուրս Արտաշիսի:

Կ

Յաղագս մահուանն Արտաշիսի:

2 Գեղեցիկ իմն պատմէ եւ Արիստոն Փեղղացի յաղագս մահուանն Արտաշիսի: 3 Քանզի ի ժամանակին որպէս ապստամբեցին Հրեայք յԱդրիանոսէ Հռոմայեցւոց թագաւորէ, եւ ետուն պատերազմ ընդ Բուփոսի եպարքոսի, առաջնորդութեամբ առն ուրումն աւագակի, որում անուն էր Բարքորայ, այս ինքն աստեղ որդի, որ էր գործովք չարագործ եւ սպանող, բայց անուամբ իւրով մեծաբանեալ պարծէր, որպէս թէ յերկնից ծագեաց նոցա փրկիչ, իբր նեղելոց եւ գերեաց: 4 Եւ այնքան սաստկացոյց զմարտն, մինչեւ ի նա հայելով ի բաց կացին ի հարկելոյ Հռոմայեցւոց Ատրիք եւ Միջագետք եւ Պարսք ամենայն. քանզի էր եւ լուեալ, եթէ եմուտ յԱդրիանոս ախտ ուրկութեան: 5 Բայց մերն Արտաշէս ոչ երկմտեաց ի նմանէ:

6 Եւ եղև ընդ նոյն ժամանակս հասանել Ադրիանոսի ի Պաղեստինէ եւ սատակել զապստամբսն պաշարմամբ ի քաղաքի մի փոքր, հուպ յԵրուսաղէմ. վասն որոյ եւ ամենայն ազգին Հրէից հրամայեաց մերժել ի հայրենի աշխարհէն, որ եւ ոչ ի բազում հեռաստանէ հայեցին յԵրուսաղէմ: 7 Եւ ինքն շինէր գերուսաղէմ, զաւերեալն ի Վեսպասիանոսէ եւ ի Տիտոսէ եւ յիւրմէ. եւ անուանեաց Հեղիայ յիւր անուն, որպէս եւ կոչէրն իսկ Ադրիանոս՝ արեգակն: 8 Բնակեցոյց ի նմա հեթանոսս եւ քրիստոնէայս, որոց եպիսկոպոս էր Մարկոս ոմն: 9 Ընդ այն ժամանակս առաքեաց զաւր ծանր զկողմամբք Ատրեստանի. եւ մերոյն Արտաշիսի հրամայեաց երթալ ի Պարսս հանդերձ իւրովք զիւզոստատաւք. զորոյ զհետ քարտուղարութեամբ լեալ այս այր, որ գայս պատմութիւն ետ մեզ, հանդիպի Արտաշիսի ի Մարս, ի Սոհունդ անուանեալ տեղոց:

10 Եղեւ հիւանդանալ նմա ի Մարանդի, ի Բակուրակերտ աւանի. եւ զԱբեղոյ զոմն նահապետ Աբեղենից տոհմին, զայր շոյտ եւ շղոմարար եւ սուտակասպաս, ի նորին խնդրոյ արձակէ յԵկեղեաց յԵրիզայ, ի մեհեանն Արտեմիդեայ, խնդրել ի կոռցն բժշկութիւն եւ զբազում կեանս: 11 Որոյ ոչ ժամանեալ դառնալ՝ հասանէ վախճանն Արտաշիսի: 12 Եւ գրէ, եթէ ո՛րչափ ամբոխութիւնք մեռան ի մահուանն Արտաշիսի, սիրելի կանայք եւ հարճք եւ մտերիմ ծառայք. եւ ո՛րչափ շուք բազմադիմիս արարին առ ի պատիւ դիոյն, քաղաքականաց կարգաւք եւ ոչ որպէս զբարբարոսս: 13 Դազադքն էին, ասէ, ոսկեղէնք, գահոյքն եւ անկողինքն բեհեզեայ. եւ պատմունանն որ զմարմնովն՝ ոսկեթել. թագ կապեալ ի գլուխն, եւ զէնն ոսկւով առաջի եղեալ. եւ զգահոյիւքն շուրջ՝ որդիքն եւ բազմութիւն ազգականացն, եւ առ այսոքիւք պաշտանէիցն զինուորութիւնք, եւ նահապետքն եւ նախարարութեանցն գունդք եւ միանգամայն զաւրականացն վաշտք, ամենեքին կազմեալ զինու հանդերձ, իբր թէ ի պատերազմ ճակատիցին. եւ առաջի պղնձիս հարկանելով փողս, եւ զկնի կուսանք ձայնարկուք սեւազգեստք եւ աշխարող կանայք, եւ զհետ՝ բազմութիւն ռամկին: 14 Եւ այսպէս տարեալ թաղեցին: 15 Եւ շուրջ զգերեզմանաւն լինէին կամաւոր մահունք, որպէս վերագոյնն ասացաք: 16 Եւ սորա այսպէս սիրելի եղեալ աշխարհիս մերոյ, թագաւորեալ ամս քառասուն եւ մի:

ԿԼ

Արտաւագոյ թագաւորութիւն, եւ հալածել զեղբարս իւր եւ զքորս, եւ մահ հանդերձ այլաբանելով:

2 Յետ Արտաշիսի թագաւորէ Արտաւագոյ որդի նորա, եւ հալածէ յԱյրարատոյ զամենայն եղբարս իւր ի գաւառս Ադիովտայ եւ Առբերանոյ, զի մի՛ բնակեցցեն յԱյրարատ ի կալուածս արքայի. բայց միայն զՏիրան պահէ փոխանորդ իւր, զի որդի ոչ գոյր նորա: 3 Որ յետ սակաւ ինչ աւուրց թագաւորելոյն իւրոյ, անցեալ զկամրջաւն Արտաշատ քաղաքի, որսալ կիննս եւ իշավայրիս զակամբք Գինայ, եւ աղմկեալ ի ցնորից իմն խելագարանաց, ընդ վայր յածելով երիվարաւն՝ անկանի ի խոր իմն մեծ, եւ խորասոյգ լեալ անհետի:

4 Չամանէ երգիչքն Գողթան առասպելաբաննն այսպէս. եթէ ի մահուանն Արտաշիսի բազում կոտորածք լինէին ըստ աւրինի հեթանոսաց. դժուարի, ասեն, Արտաւագոյ՝ ասելով ցհայրն. . Մինչ դու գնացեր, եւ զերկիրս ամենայն ընդ քեզ տարար, ես աւերակացս ո՛ւմ թագաւորեմն: 5 Վասն որոյ անիծեալ զնա Արտաշիսի՝ ասաց այսպէս. . Եթէ դու յորս հեծցիս յԱզատն ի վեր ի Մասիս, զքեզ կայցին քաջք, տարցին յԱզատն ի վեր ի Մասիս. անդ կայցես, եւ զոյս մի՛ տեսցես:

6 Չրուցեն զամանէ եւ պառաւունք, եթէ արգելեալ կայ յայրի միում, կապեալ երկաթի շղթայիւք. եւ երկու շունք հանապազ կրծելով զշղթայսն՝ ջանայ ելանել եւ առնել վախճանն աշխարհի. այլ ի ձայնէ կռանահարութեան դարբնաց զաւրանան, ասեն, կապանքն: 7 Վասն որոյ եւ առ մերով իսկ ժամանակաւ բազումք ի դարբնաց, զհետ երթալով առասպելին՝ յաւուր միաշարքաւոյ երիցս կամ չորիցս բախեն զսալն, զի զաւրասցին, ասեն, շղթայքն Արտաւագոյ: 8 Բայց է ճշմարտութեամբ այսպէս, որպէս ասացաքս վերագոյն:

9 Այլ ոմանք ասեն եւ ի ծնանելն զսա դիպեալ պատահարաց իմն. զոր համարեցան կախարդել զսա կանանց զարմիցն Աժդահակայ. վասն որոյ զնոսա բազում չարչարեաց Արտաշէս: 10 Եւ զայս նոյն երգիչքն յառասպելին ասեն այսպէս. եթէ ,Վիշապագունք գողացան զմանուկն Արտաւագոյ, եւ դէս փոխանակ եղինն: 11 Բայց ինձ արդարացեալ թուի լուրն այն, թէ ի ծննդենէն եւ եթ մոլորութեամբ լեալ, մինչ նովիմք եւ վախճանեցաւ: 12 Եւ առնու զթագաւորութիւնն Տիրան եղբայր նորին:

ԿԲ

Որ ինչ վասն Տիրանայ:

2 Թագաւորէ Հայոց Տիրան որդի Արտաշիսի յերրորդ ամի Պերոզի առաջնոյ Պարսից արքայի: 3 Սորա ոչ ինչ պատմին գործք մեծամեծք, այլ միայն թէ մտերմութեամբ ծառայեաց Հռոմայեցւոց. եկեաց իսաղաղութեամբ, որսոց եւ զբաւսանաց պարապեալ, որպէս ասեն: 4 Եւ ձիոց երկուց լեալ՝ թերթեւ առաւել քան զՊիգասոս, երագոյթեամբ անբաւ. զորս ոչ երկրակոխս, այլ աւղագնացս

համարէին. յոր խնդրեալ հեծանել Դատաքէի ուրումն իշխանի Բզնունեաց՝ պարծէր ընչեղագոյն գոյ քան զարքայ:

5 Եւ եկեալ առ նա կանխագոյն իւրոյ ազգին Արշակունեաց, որ էին ի կողմանս Հաշտենից՝ ասեն. .Ընդարձակեա՛ մեզ զժառանգութիւնս, զի նեղ է. քանզի բազմացաք յոյժե: 6 Եւ նա հրամայէ ոմանց ի նոցանէ երթալ ի գաւառն Աղիովտի եւ Առբերանոյ: 7 Իսկ սոցա առաւել եւս բողոք կալեալ առ արքայի, թէ առաւելագոյն նեղ է մեզ՝ ոչ ինչ ունկնդիր լինի Տիրան. այլ հաստատեալ վճիռ՝ ոչ այլ ժառանգութիւն տալ նոցա, բայց զոր ունէինն՝ հաւասար տրոհել յինքեանս: 8 Չոր բաժանեալ ըստ մարդաթուի՝ գտաւ պակաս ժառանգութիւն բնակողացն Հաշտենից. վասն որոյ բազումք ի նոցանէ եկին ի գաւառն Աղիովտի եւ Առբերանոյ:

9 Յաւուրս սորա ասեն լեալ զպատանի ոմն յազգէն Անձաւացեաց, սէզ յամենայն, Երախնաւու անուն կոչեցեալ. որ առնէ կին զվերջին կանանցն Արտաւազդայ, զոր ի Յունաց էր ածեալ: 10 Եւ քանզի զաւակ ոչ գոյր Արտաւազդայ՝ արքայ թողու յԵրախնաւու զամենայն տունն Արտաւազդայ: 11 Չի ասէին գնա այր ընտիր լինել եւ համեստ յամենայնի, այլ եւ ի ցանկութիւնս մարմնոյ իբրեւ զաւրինաւոր որ: 12 Չոր սիրեալ արքայի՝ տայ նմա զգահն երկրորդական, զոր ունէրն Արտաւազդ. եւ զհոգս արեւելեան զաւրուն ի նա հաւատացեալ՝ առ նմա թողու զԴրուասայ ոմն պարսիկ զմտերիմ իւր, որ խնամեցեալ էր ընդ նախարարս Վասպուրականի, որում տուեալ էր զաւանն Տատեանս հանդերձ ազարակաւքն, եւ զայգին մեծ, յոր մտանէր առուն գետ, հանեալ ի ծովէն Գայլատուայ: 13 Եւ ինքն գնաց զկողմամբք Եկեղեաց, ի յաւանին Չըրմէս հաստատելով զարքունիսն: 14 Ի հանդարտութեան վարեաց զթագաւորութիւնն ամս քսան եւ մի. եւ մեռաւ ի ճանապարհի ձեան հիւսոյ կալեալ:

ԿԳ

Յաղագս Տրդատայ Բագրատունոյ եւ անուանց ազգի նորս առաջնոց:

2 Տրդատ ոմն յազգէն Բագրատունեաց, որդի Սմբատուհեայ դստեր քաջին Սմբատայ, այր սրտեալ եւ ուժեղ, կարճ հասակաւ եւ գծուծ տեսեամբ, զոր իւր փեսայացոյց արքայ Տիրան ի դուստր իւր յԵրանեակ: 3 Որոյ ատեցեալ զայր իւր զՏրդատ, պչրանաւք եւ պոստելով կեայր զաւրիանապագ, աւաղելով զինքն, իբր թէ չքնադազեղ ընդ վատակերպւոյ եւ քաջատոհմիկ ընդ վատթարագգոյ բնակէ: 4 Ընդ որ զայրացեալ Տրդատայ՝ յաւուր միում գանէ գնա սաստկապէս. եւ կտրեալ զդեղձան հերսն եւ զվարսիցն փետտեալ զխոպոպիս՝ հրամայէ քարշել, արտաքս ընկենուլ ի սենեկէն: 5 Եւ ինքն գնաց ապստամբեալ ի կողմանս ամրութեանն Մարաց. եւ հասեալ ի Սիւնեաց աշխարհն՝ ժամանէ նմա համբաւ մահուանն Տիրանայ, զոր լուեալ՝ դադարէ անդ:

6 Եւ եղև յաւուր միում կոչել գնա յընթրիս Բակրոյ նահապետին Սիւնեաց. եւ յուրախանալն զինուով տեսեալ Տրդատայ զկին մի, զի յոյժ գեղեցիկ էր եւ երգէր ձեռամբ, որում անուն էր Նազինիկ՝ տրփացաւ եւ ասէ ցԲակուր. .Տո՛ւր ինձ զվարձակս զայսե. եւ նա ասէ. .Ոչ տամ, զի հարճ իմ էե: 7 Իսկ Տրդատայ բուռն հարեալ ի կինն՝ յինքն քարշեալ ի բազմականն, շամբշեալ վաւաշէր ըստ աւրինակի երիտասարդի անարգել տարփաւորի: 8 Ընդ որ խանդացեալ Բակրոյ՝ յարեաւ հանել գնա ի նմանէ: 9 Բայց յոտն կացեալ Տրդատայ, ծաղկակալ սկտեղբն իբրեւ զինու վարեցաւ, նա եւ զբարձակիցսն ի բազմականացն ի բաց պուղեաց: 10 Եւ անդ էր տեսանել նոր զոմն Ողիսեւս՝ զՊենելոպայ գտեղեխս սատակելով, եւ կամ զՂապիթեայցն եւ զՅուշկապարկացն կռիւս ի վերայ Պերիթեայ հարսանեացն: 11 Եւ այնպէս յիւր վանսն եկեալ, իսկոյն ի ձի ելեալ՝ հանդերձ հարճիւն ի Սպեր գնաց: 12 Չայս աւելորդ եղև պատմել մեզ զնահատակութիւն առնն ցանկասիրի:

13 Բայց զիտեա՛, զի ի թողուլ ազգին Բագրատունեաց զաւրէնս հարցն՝ նախ խժական ժառանգեցին յորջորջումն - Բիւրատ եւ Սմբատ եւ այլ այսպիսի կոչմունս, զրկեալ ի նախնական անուանցն, որպէս կոչէին յառաջ քան զուրանալն - Բազադիա, Տուքիա, Սենեքիա, Ասուդ, Մափատիա, Վազարիա, Ենանոս: 14 Եւ ինձ թուի, թէ որ այժմոյ կոչին Բագրատունիք Բազարատ՝ Բազադիա է դա, եւ Ասուդ՝ Աշոտ. դոյնպէս եւ Վազարիա՝ Վարագ, որպէս Շամբատ՝ Սմբատ:

ԿԴ

Եթե զիս իդ Տիգրան վերջին, եւ զի նչ ի նմանէ գործք:

2 Փոխանորդէ զՏիրան եղբայր իւր Տիգրան վերջին, թագաւորեալ Հայոց ի քսաներորդի եւ ի չորրորդի ամի Պերոզի Պարսից արքայի. եւ երկայնակեաց եղեալ ամս քառասուն եւ երկու՝ մեռանի, ոչ ինչ գործ արութեան արժանի յիշատակի ցուցեալ, այլ ի յաղջկանէ միոջէ յունէ ի կալանս ըմբռնեալ, ի ժամանակին յորում վախճանեցաւն Տիտոս երկրորդ թագաւոր Հռոմայեցւոց, որ անուանեցաւն Անտոնինոս Աւգոստոս: 3 Եւ Պերոզ արքայ Պարսից ի Հռոմայեցւոց իշխանութիւնն արշաւեաց, ուստի եւ Պերոզ անուանեցաւ, որ է յաղթող. քանզի յառաջ անուանէր Վաղեգեսոս ի յունաց լեզուն. բայց թէ Պարսք զի՛նչ կոչեն գնա, ոչ գիտեմ:

4 Արդ՝ յասպատակելն Պերոզի ընդ Ասորիս ի կողմանս Պաղեստինացւոց, վասն նորա եւ հրամանաւ նորին՝ եւ մերն Տիգրան ի Միջերկրեայս ասպատակեալ եւ ի կալանս ըմբռնեալ յաղջկանէ միոջէ իշխելոյ կողմանցն այնոցիկ, մինչ դեռ Ղուկիանոս կեսար յԱթենս գմեհեանն շինէր. որոյ եւ անցեալ զաւրաւք բազմաւք ի Միջերկրեայսն յետ մեռանելոյն Պերոզի նուաճեաց զՀայս, եւ արձակեաց զՏիգրան: 5 Ետ զՌոմիի զկոյս, գմերձաւոր իւր, նմա կնութեան, գոր եկեալ ի Հայս ի բաց թողու, եւ զլեալ ի նմանէ պատանիս չորս՝ ազգ սերէ յանուն մաւրն իւրեանց Ռոփեայ՝ Ռոփեսան. եւ զառաջին մանկանցն՝ գլուխ նահապետ կացուցանէ, եւ կարգէ ընդ այլ նախարարութիւնս, զի մի՛ անուանեցին Արշակունիք:

6 Եւ այլ որ ինչ կրտսերագոյն ազգք, եթէ աստ եւ եթէ զկողմամբք Կորճէից, հաստատէ այս Տիգրան. որք միանգամ անագգիք էին ի վաշտս եւ անձամբ երեւելիք, եւ վասն նորա փրկութեան պատերազմեալ ընդ Յոյնս, որք ի Կորճէից եւ որք ի մերմէ կողմանէս, զյառաջագունից ասեմ, մաւտաւորաց Վճենից, ի զարմից Հայկազանց, ոմանք եւ յեկաց: 7 Չոր ոչ անուամբ պատմեսցուք. է ինչ՝ որ վասն յայտնի լինելոյ մեզ, եւ է ինչ՝ որ վասն աշխատութեան, ի վաստակելն խոյս տալով. երրորդ, զի եւ անհաստատութիւնն բազմաց՝ կարծիս ի ներքս ամէ ընդ բնաւն անցանել: 8 Եւ այտրիկ աղագաւ ոչ ինչ վասն այնց ազգաց, որք ի վերջնոյն Տիգրանայ կարգեցան, ճառեսցուք, թէ եւ բազում անգամ վասն այսր ի մէնջ աղերսիցես. այլ միայն գորս հաւաստին գիտեմք զկնիսն: 9 Չի որչափ էր հնար՝ փախեալք յաւելորդ եւ ի պաճուճեալ բանից, եւ որ ինչ յանհաւաստին հայէր բանն եւ մտածութիւնն. միայն զհետ երթալով ըստ կարողութեան՝ որ ինչ այլուստ եւ կամ ի մէնջ՝ զարդարոյն եւ զճնմարտի: 10 Չնոյն եւ աստանաւոր պատրաստելով՝ արգելում զընթացս բանիցս յոչ պատշաճէն եւ որ զանհաւաստութեանն ի ներքս ամէլ ակնարկէ կարծիս: 11 Եւ զքեզ, որպէս բազում անգամ, եւ այժմ աղաչեմ, մի՛ յաւելորդսն հարկաւորել զմեզ, եւ սակաւ եւ կամ յոլով բանիւք՝ զմե՛ծ եւ զհաւաստի բովանդակ աշխատութիւնս մեր ընդ վայր եւ աւելորդ ցուցանել գործ. զի նմանագոյնս որպէս ինձ՝ եւ քեզ գործէ վտանգս:

ԿԵ

Յաղագս թագաւորելոյն Վաղարշայ, եւ շինելոյ զաւանն Բասենոյ, եւ պատել պարսպաւ զԵոր քաղաք, եւ պատերազմ ընդ Խազրաց եւ մահ նորին:

2 Յետ մահուանն Տիգրանայ թագաւորէ Վաղարշ որդի նորին յերեսներորդի եւ երկրորդի ամի հոմանուանն իւրոյ Վաղարշայ Պարսից արքայի: 3 Սա շինէ աւան մե՛ծ զտեղի ծննդեան իւրոյ ի վերայ ճանապարհին. ուր ի գնալ մաւր իւրոյ ի ձմերոց յԱյրարատ, յանկարծակի պատահեալ երկանց ի գնացսն՝ ծնաւ ի վերայ ճանապարհին, ի գաւառին Բասենոյ, ի տեղւոջն, ուր խառնին Մուրց եւ Երասխ. գոր շինեաց յիւր անուն եւ կոչեաց Վաղարշաւան: 4 Սա պատեաց պարսպաւ եւ զհզաւր աւանն Վարդգէսի, որ ի վերայ Քասախ գետոյ. գորմէ յառասպելսն ասեն. Հատուած գնացեալ Վարդգէս մանուկն ի Տուհաց գաւառէն, զՔասաղ գետով, եկեալ նստաւ զԾրէշ բլրով, զԱրտիմէդ քաղաքաւ, զՔասաղ գետով, կռել կոփել զդուռնն Երուանդայ արքայի: 5 Այս Երուանդ՝ առաջինն է, սակաւակեացն, որ ի Հայկազանց, գորոյ զքոյրն կին առեալ Վարդգէսի՝ շինեաց զաւանս զայս. յորում եւ Տիգրան միջին յԱրշակունեաց նստոյց զհասարակ առաջնոյ գերութեանն Հրէից. որ եղեւ

քաղաքագիւղ վաճառարք: 6 Այժմ այս Վաղարշ պատեաց պարսպաւ եւ հզաւր պատուարաւ, եւ անուանեաց Վաղարշապատ, որ եւ Նոր քաղաք:

7 Սա թագաւորեալ ամս քսան, մեռաւ: 8 Թէ լոկ եւ այլքն կեցին, բայց ասեմ գաա եւ յետ մահուանն կեալ, յաղագս բարի անուանն քան զթուլագոյնս ի թագաւորացն: 9 Վասն զի ի սորա աւուրս միաբանեալ ամբոխութիւն հիւսիսականաց, զԽագրաց ասեմ եւ զԲապաց, արտաքս քան զդուռն Ճորայ երանեն, առաջնորդ եւ թագաւոր ունելով ինքեանց զՎնասեալ ոմն Սուրհապ. որք անցեալ վտարին այսր զԿուր գետով: 10 Որոց պատահեալ Վաղարշ ամբոխիւ մեծաւ եւ արամբք մարտկաւք՝ ցիր դիաթաւալ կացուցանէ զամբոխն ընդ երեսս դաշտին, եւ ձիգ զհետ եղեալ՝ անցանէ ընդ կապանն Ճորայ: 11 Ուր միւսանգամ միաբանեալ թշնամեացն՝ յարինեցին ճակատ. զորս թէպէտ եւ վանեալ քաջացն Հայոց՝ փախստականս առնէին, սակայն Վաղարշ մեռանի ի ձեռաց կորովեաց աղեղնաւորաց:

12 Եւ առնու զթագաւորութիւնն Խոսրով որդի նորին յերրորդ ամի Արտաւանայ Պարսից արքայի: 13 Եւ նոյն հետայն միաբանեալ զգաւրս Հայոց, անցանէ ընդ լեռանն մեծ, վրէժս պահանջելով զմահուան հաւրն. եւ վանեալ սրով եւ զեղարդեամբ զհզաւր ազգսն զայնոսիկ, մի ի հարիւրոց յամենեցունց պիտանեացն առնու պատանդս. եւ զիւրոյ տէրութեանն նշանակ՝ արձան հաստատէ հելլենացի գրով, որպէս զի յայտ լիցի ընդ հնագանդութեամբ լինել Հռոմայեցւոց:

ԿԶ

Եթէ ուստի՝ զայսոսիկ պատմէ:

2 Չրուցէ մեզ զայս Բարդաճան, որ յԵդեսիայ: 3 Քանզի նա յաւուրս Անտոնինոսի վերջնոյ երեւեցաւ պատմագրող. որ յառաջ աշակերտեալ էր աղանդին Վաղենտիանոսի, զոր յետոյ անարգեալ յանդիմանեաց. ոչ գալով ի ճշմարտութիւն, այլ միայն ի նմանէ զատուցեալ՝ ա՛յլ հերձուած յարդարեաց յինքենէ: 4 Սակայն զպատմութիւնս ոչ ստեաց, զի էր այր կորովի բանիւք. որ եւ առ Անտոնինոս համարձակեցաւ գրել թուղթ, եւ բազում ասացուածս արար ընդդէմ աղանդոյն Մարկիոնացւոց եւ բաշխից եւ կոոց պաշտաման, որ ի մերում աշխարհիս:

5 Վասն զի եկն նա այսր, որպէս զի աշակերտել զոք կարացել ի խուժ հեթանոսացս. եւ իբրեւ ոչ ընկալեալ եղեւ՝ եմուտ նա յամուրն յԱնի, եւ ընթերցեալ զմեհենական պատմութիւնն, յորում եւ զգործս թագաւորացն, յաւելլով իւր եւ որ ինչ առ իւրեան, եւ փոխեաց զամենայն ի լեզու ասորի. որ եւ ապա անտի յեղաւ ի յոյն բան: 6 Յորում պատմէ ի մեհենիցն պաշտամանց՝ վերջին Տիգրանայ արքայի Հայոց պատուեալ զգերեզման եղբարն իւրոյ Մաժանայ քրմապետի ի Բագնացն աւանի, որ ի Բագրեւանդ գաւառի, բագին ի վերայ գերեզմանին շինեալ, զի ի զոհիցն ամենայն անցաւորք վայելեացեն, եւ ընդունիցին հիւրք երեկաւթիւք: 7 Յորում եւ զկնի Վաղարշ տաւն աշխարհախումբ կարգեաց ի սկզբան ամին նորոյ, ի մուտն Նաւասարդի: 8 Յայսմ պատմութենէ առեալ մեր երկրորդեցաք քեզ ի թագաւորութենէն Արտաւագոյ մինչեւ յարձանն Խոսրովու:

ԿԷ

Եթէ ո՛րպէս Ագայթանգեղոս պատմեաց համառաւտ:

2 Որպէս ասացաք՝ ի Վաղարշայ առնու զթագաւորութիւնն Խոսրով որդի նորին, հայր սրբոյ մեծին Տրդատայ: 3 Յաղագս սորա եւ համատոհմիցն կարճ ի կարճոյ իմն անցանելով աջող քարտուղարն Տրդատայ Ագայթանգեղոս, փոքր ի շատէ պատմէ զմահն Արտաւանայ Պարսից թագաւորին, եւ զբառնալ տէրութեանն Պարթեւաց յԱրտաշէրէ որդոյ Սասանայ, եւ զնուանելն Պարսից ընդ ձեռամբ նորա, եւ զքինախնդիր լինել Խոսրովայ հաւր Տրդատայ, եւ ասպատակաւ հինից աւերել զաշխարհն Պարսից եւ Ասորեստանայց: 4 Յետ որոյ ասէ, թէ յղեաց Խոսրով յիւր բնիկ աշխարհն, ի կողմանս Քուշանաց, զի իւր տոհմայինքն ի թիկունս հասցեն, եւ Արտաշէրի ընդդէմ կացցեն: 5 Այլ նոքա, ասէ, զյինէին ունկնդիր, զի հաւանեալք եւ միամտեալք էին ընդ տէրութիւնն Արտաշէրի քան ընդ տէրութիւն ազգատոհմին իւրեանց եւ եղբայրութեանն, եւ եթէ, Խոսրով առանց

նոցա վրէժս պահանջէ. եւ զնովիմբ ամեայ ասէ, թէ ամս տասն ստէպ ստէպ զայս արիմակ ասար առեայ զամենայն երկիրն յապականութիւն դարձուցանէր: 6 Ասէ ապա եւ զգալն Անակայ նենգութեամբ, հրապուրեայ ի խոստմունս Արտաշիի, որ ասացն, եթէ .գրուն պատուական զձեր սեպհական Պահլաւն, զայն անդրէն ի ձեզ դարձուցից, եւ զքեզ թագաւ փառաւորեցիցե: 7 Վասն որոյ յանձն առեայ Անակայ՝ սպանանէ զԽոսրով:

8 Արդ՝ թէպէտ եւ Ազաթանգեղոս այսպէս համառաւտ էանց ընդ այս, բայց եւ հաւանեայ եմ ձիզ եւ յերկար առնել զպատմութիւն ժամանակիս այսորիկ, ճառելով ի սկզբանէն, եւ ճշմարիտ ասացուածովք հոծ եւ խիտ:

ԿԸ

Չթագաւորական ազգացն, յորմէ ցեղք պարթեւականք որոշեցան:

2 ՅԱդամայ քսաներորդ առաջներորդ նահապետ մեզ զԱբրահամ աստուածայինքն ցուցանեն պատմութիւնք, եւ ի նմանէ եղեայ ազգդ Պարթեւաց: 3 Քանզի ասէ, յետ մեռանելոյն Սառայի՝ առեայ Աբրահամու կին զՔետուրայ. յորմէ ծնան Եմբան եւ եղբարք նորա, զորս Աբրահամ ի կենդանութեանն իւրում մեկնեաց յԻսահակայ, արձակելով յերկիրն արեւելից: 4 Յորոց սերեայ ազգ Պարթեւաց. եւ ի նոցանէ Արշակ քաջ, որ ապստամբեայ ի Մակեդոնացւոց՝ թագաւորեաց յերկրին Քուշանաց ամս երեսուն եւ մի. եւ յետ նորա որդի նորին Արտաշէս ամս քսան եւ վեց. ապա Արշակ նորին որդի, որ կոչեցաւն մեծ, որ զԱնտիոքոսն եսպան եւ զՎաղարշակ զեղբայր իւր թագաւոր կացոյց Հայոց, երկրորդ իւր առնելով: 5 Եւ ինքն չուեայ ի Բահլ՝ հաստատեաց զթագաւորութիւն իւր ամս յիսուն եւ յերիս. վասն որոյ զարմք նորա Պահլաւք անուանեցան, որպէս եւ եղբարն Վաղարշակայ ի նախնւոյն անուն՝ Արշակունիք: 6 Եւ են թագաւորք պահլաւիկք այսորիկ: 7 Յետ Արշակայ մեծի առնու զթագաւորութիւն նորա Արշական, յերեքտասաներորդի ամի Վաղարշակայ թագաւորին Հայոց՝ ամս երեսուն. ապա Արշանակ՝ ամս երեսուն եւ մի, յետ որոյ Արշէզ ամս քսան. ապա Արշալիր՝ ամս քառասուն եւ վեց: 8 Սորա լինին որդիք երեք եւ դուստր մի, որպէս յառաջագոյն ասացի. որոց անուանքն՝ անդրանկանն Արտաշէս կոչէր, երկրորդին՝ Կարէն, երրորդին՝ Սուրէն, եւ դուստրն անուանեայ Կոշմ:

9 Արդ՝ յետ հաւրն վախճանելոյ, կամ եղև Արտաշիսի ազգաւ ի վերայ եղբարցն թագաւորել. զոր յանձն առեայ եղբարցն, ոչ առաւել ողորական բանիւք եւ պատրողաւք, քան թէ աստիւ նուանեայ նորա: 10 Եւ Արգարու պայման ուխտի եւ դաշինս ի միջի հաստատեայ - թագաւորել Արտաշիսի ծննդովք իւրովք. իսկ եթէ հատցին զարմք նորա՝ եղբարցն մատչել ի թագաւորութիւն ըստ կարգի աւագութեան: 11 Եւ Արտաշիսի զայս ի նոցանէ գտեայ՝ զաւառս պարգելէ, ազգ զնոսա սերելով յանուն իւրաքանչիւր. եւ ի վերոյ քան զամենայն նախարարութիւնս կարգէ, զնախնականն ի վերայ պահելով զանուն ազգին, զի կոչեցցին այսպէս. Կարենի Պահլաւ, Սուրենի Պահլաւ, եւ քոյրն՝ Ասպահապետի Պահլաւ, քանզի ի վերայ զաւրաց էր այր նորա: 12 Եւ այսու կարգաւորութեամբս ձգեցան բագում ամս, մինչեւ վերացաւ ի նոցանէ տէրութիւնն:

13 Բայց մի՛ աստանաւր բամբասեսցես զմեզ իբրեւ զաւելագործ որ, որպէս թէ զմի անգամ պատմեալսն դարձեայ ասացաք. այլ գիտեա՛, զի ախորժելով վասն ազգականաց մերոյ Լուսաւորչին քաջահմուտ կամեցեայ լինել ընթերցողացն՝ կրկնագրեցաք երկրորդելով:

ԿԹ

Թէ զիս իդ ցեղն Արտաշիսի Պարսից արքայի մինչեւ ցվախնան:

2 Արդ՝ անցցուք այսուհետեւ ընդ թիւ թագաւորաց ցեղին Արտաշիսի՝ մինչեւ ցբառնայ ի նոցանէ տէրութեանն: 3 Յետ Արշալիրի, որպէս ասացաք, թագաւորէ Արտաշէս ամս երեսուն եւ չորս. Դարեն ամս երեսուն. Արշակ ամս ինն եւ տասն. Արտաշէս ամս քսան. Պերոզ ամս երեսուն եւ չորս. Վաղարշ ամս յիսուն. Արտաւան ամս երեսուն եւ մի: 4 Չսա սպանեայ Ստահրացւոյն Արտաշիի, որդւոյ Սասանայ, բառնալով զթագաւորութիւնն Պարթեւաց, հանելով ի նոցանէ զաշխարհն

ժառանգութեան: 5 Բազում են ժամանակիս այսորիկ պատմողք ի Պարսից եւ յԱսորոց, այլ եւ ի Յունաց: 6 Քանզի ի սկզբանէ թագաւորութեանն Պարթեւաց մինչեւ ցդադարումն՝ ընդ Հռոմայեցոց կալան գործ, երբեմն հնազանդութեամբ եւ երբեմն պատերազմաւ, զոր պատմէ Պաղեսիատոս եւ Պորփիր եւ Փիլեմոն, եւ այլք բազումք: 7 Բայց մեք ասացուք ի մատենէն, զոր երեր Խոռոհբուտ, զԲարսումայի:

Հ

Եթէ զի նչ առասպելք Պահլաւկաց:

2 Այս Խոռոհբուտ դայիր եղեալ Շապիոյ թագաւորին Պարսից, եւ ի ձեռս Յունաց անկեալ, յորժամ Յուլիանոս, որ եւ Պառաբատոսն, զարու հանդերձ ի Տիգրոն չոգաւ, եւ ի մեռանելն նորա անդ, ընդ Յորիանու ի Յոյնս ընդ արքունական սպասաւորսն եկն. եւ մերոյ հաւատոյս դաւանեալ՝ անուանեցաւ Եղիազար. եւ յոյն լեզու ուսեալ՝ պատմագրեաց զգործս Շապիոյ եւ Յուլիանու: 3 Ընդ նմին թարգմանեաց եւ զառաջնոցն պատմութիւնս, մատեան մի, որ գերեկից իւր լեալ Բարսումայի ուրումն անուամբ, զոր Պարսք Ռաստտոհուն կոչեն. յորմէ մեր ուսեալ՝ երկրորդեմք այժմ ի գիրս յայսմիկ, թողով զառասպելաց նոցա բարբաջմունս: 4 Քանզի անտեղի է մեզ այժմ երկրորդել զառասպելսն յաղագս երագոյն Փափագոյ, եւ արտադատութեան հրոյն մանուածոյ՝ որ ի Սասանայ, եւ պատումն զհաւտիւն, եւ լուսնակն, եւ ախտարմողացն յառաջասացումն՝ որ են քաղեայք, եւ որ ինչ զկնի այսորիկ. եւ պոռնկական խորհուրդն Արտաշրի հանդերձ սպանութեամբք, եւ անմիտ հանճարաբանութիւն մոզին դստեր վասն նոխագին, եւ որ ինչ այլն ամենայն: 5 Նա եւ այժին դիեցումն մանկանն ընդ հովանեաւ արծույն, եւ գուշակումն ագռաւուն, եւ գերապանծին պահպանութիւն առիւծուն հանդերձ արբանեկութեամբ գայլուն. եւ միայնամարտութեանն առաքինութիւն, եւ որ ինչ այլաբանութեանն բերէ կարգ: 6 Այլ մեք ասացուք միայն զստոյզն, որ ինչ ճշմարտութեանն վայել է պատմութիւն:

ՀԱ

Առաջին արշաւանք Խոսրովայ յԱսորեստան, յորում համարէր աւզնել Արտաւանայ:

2 Քանզի յետ սպանանելոյն զԱրտաւան եւ թագաւորելոյն Արտաշրի որդւոյ Սասանայ, երկու ցեղք Պահլաւին, որ Ասպահապետի եւ Սուրենի Պահլաւն անուանին, նախանձ պահելով ընդ թագաւորեալ ցեղին իւրեանց հարազատութեան ազգին, որ է Արտաշէսին՝ կամաւ յանձն առին թագաւորել Արտաշրի որդւոյ Սասանայ: 3 Այլ մտերմութիւն պահելով առ եղբայրութիւն ազգականութեանն տան Կարենի Պահլաւին՝ ընդդիմացան պատերազմաւ Արտաշրի որդւոյ Սասանայ: 4 Բայց յառաջագոյն իբրեւ լուաւ զաղմուկ շփոթին թագաւորն Հայոց Խոսրով, դիմեաց յաւզնականութիւն Արտաւանայ, եթէ հնար լիցի անապարել ապրեցուցանել միայն զԱրտաւան. եւ միջամուխ եղեալ յԱսորեստան՝ լսէ զբարթ մահուանն Արտաւանայ, եւ զմիաբանութիւն ամենայն զարաց Պարսից եւ նախարարաց, նա եւ զիւրոյ ազգին Պարթեւաց եւ Պահլաւկաց, բայց ի ցեղէն Կարենեան. առ որ հրեշտակս առաքեալ, դառնայ յաշխարհս մեծաւ տրտմութեամբ եւ զկծանաւք: 5 Եւ նոյն հետայն փոյթ ընդ փոյթ ազդ առնէ Փիլիպպոսի կայսեր Հռովմայեցոց, աւզնականութիւն ի նմանէ խնդրելով:

ՀԲ

Խոսրովայ աւզնականութիւն գտեալ ի Փիլիպպոսէ, դիմէ ի վերայ Արտաշրի պատերազմաւ:

2 Աղմուկ խռովութեան լեալ ի թագաւորութեանն Փիլիպպոսի՝ ոչ կարաց ի Հռոմայեցոց գնդացն պարապեցուցանել, առ ի զարավիզն լինել Խոսրովայ: 3 Այլ աւզնէ նմա ի ձեռն գրոյ, հրամայելով սատարել նմա յամենայն կողմանց: 4 Որոց ընկալեալ զայսպիսի հրաման՝ հասանեն նմա յաւզնականութիւն յԵգիպտոսէ եւ յանապատէն մինչեւ ի ծովեզերսն Պոնտոսի: 5 Որոյն գտեալ զայսչափ բազմութիւն, խաղայ ի վերայ Արտաշրի. եւ ճակատ տուեալ՝ ի փախուստ դարձուցանէ, թափելով ի նմանէ զԱսորեստան եւ զայլ արքայանիստ աշխարհս:

6 Դարձեալ յղէ ի ձեռն հրեշտակաց առ իւր տոհմայինսն Պարթեւ եւ Պահլաւիկ ազգս, եւ առ ամենայն զաւրս աշխարհին Քուշանաց, զի առ նա եկեալ վրէժս յԱրտաշրի պահանջեացեն, եւ զարժանաւորն ի նոցանէ թագաւորեսցուցէ, զի մի՛ տէրութիւնն հեռացի յինքեանց: 7 Իսկ նոցա ոչ առեալ յանձն, յառաջասացեալ ցեղիցն, որ Ասպահապետ եւ Սուրենեան անուանին՝ դառնայ Խոսրով յաշխարհս մեր. ոչ այնչափ ուրախացեալ ընդ յաղթութիւնն, որչափ ընդ վերջակացութիւն ազգականացն դժգմեալ: 8 Յայնժամ հասանեն առ նա ոմանք ի հրեշտակաց իւրոց, որք ի պատուականագոյն ազգն երթեալ էին, ի խորագոյն աշխարհն, ի նոյն ինքն ի ներքս ի Բահլ. բերին նմա համբաւ, եթէ ազգական քո Վեհասճան, հանդերձ ցեղիւն իւրով Կարենեան Պահլաւին, ոչ հնազանդեաց Արտաշրի, այլ ի կոչ քո դիմեալ զայ առ քեզե:

ՀՊ

Դարձեալ յարձակումն Խոսրովայ ի վերայ Արտաշրի, առանց Հռոմայեցոց աւզնականութեան:

2 Թէպէտ եւ յոյժ զուարճացաւ Խոսրով ընդ լուր գալստեան ազգականացն, սակայն ոչ յամեաց ուրախութիւնն, ընդ հուպ հասանելով բաւթն, եթէ ինքնին Արտաշիր հանդերձ միաբանութեամբ զաւրացն հետահաս եղեալ՝ կոտորեաց զամենայն ցեղ Կարենեան Պահլաւին, ջնջելով զամենայն արու, յերիտասարդաց մինչեւ ցատընդիայս, բայց ի միոյ տղայոյ, զոր առեալ մտերիմ տան նորա, Բուրզ անուն, փախեաւ յաշխարհն Քուշանաց, առ հզաւրս ոմանս նորա հասուցանելով ազգայինս. զոր բազում ջանիւք խնդրեալ Արտաշրի զմանուկն ի ձեռն առնուլ՝ ոչ կարաց յազգականացն կուսակցելոց. մինչեւ յոչ կամաց երդնուլ՝ անկասկած լինել մանկանն. վասն որոյ բիւր առասպելս յաւդեցին Պարսք զմմանէ, - անբանից սպասաւորել մանկանն: 3 Սա է Պերոզամատն, նախնի մեծի ազգին Կամսարականաց, զոր յիւրում տեղուոջն պատմեսցուք:

4 Այլ մեր այժմ որ ինչ զկնի կոտորածի ազգին Կարենեան Պահլաւին, զորոյ զվրէժն ոչ թուլագոյնս ինչ խնդրեաց թագաւորն Հայոց Խոսրով: 5 Թէպէտ վախճանեալ Փիլիպպոսի եւ շփոթեալ թագաւորութիւնն Հռոմայեցոց, մարդ ի մարդոյ առնելով զտէրութիւնն սակաւ ժամանակեայ, Դեկիոս եւ Գալլոս եւ Վաղերիանոս կայսերք, որք ոչ աւզնեցին նմա, սակայն Խոսրով զաւրաւք իւրովք եւ այլովք սիրելեաւք յարեցելովք յինքն եւ հիւսիսային ազգաւք Արտաշրի յաղթեաց, հալածական առնելով մինչեւ յաշխարհն Հնդկաց:

ՀԴ

Յաղագս զպատեանն Անակայ եւ լինելութեան սրբոյն Գրիգորի:

2 Արդ՝ փախուցեալ ի Խոսրովայ Արտաշիր մինչ ի յաշխարհն Հնդկաց եւ նեղեալ յոյժ՝ բազում խոստմունս նախարարացն առնէր, թէ որ բուժեսցէ զնա յայնմանէ, եթէ՛ հնարիւք դեղոց եւ եթէ՛ գաղտնի խողխողմամբ սրոյ. պէս պէս պարգեւս տալ խոստանայր. Մանաւանդ Պարթեւագանգ, ասէ, դիւրահնար գոգցես ի ձեռն կեղծաւոր սիրոյ զդաւելն. ազգականութեան անուամբ պատրել՝ ի դոսս վստահանայե: 3 Խոստանայր զբուն տունն դարձուցանել ի նոսս, որ Պահլաւն կոչէր, զարքայանիստ քաղաքն Բահլ, եւ զամենայն աշխարհն Քուշանաց: 4 Նա եւ թագաւորութեան ձեւ եւ շուք խոստանայր, եւ զհասարակ Արեաց, ընդ իւրով ձեռամբ երկրորդ իւր լինել: 5 Յոր հրապուրեալ Անակ, որ էր ի ցեղէն Սուրենեան Պահլաւէ՛ յանձն առնու սպանանել զԽոսրով: 6 Եւ հատուածի պատճառաւ փախստական լինի յԱրտաշրէ. եւ զհետ մտանելով զաւրացն Պարսից առ պատճառէ, որպէս թէ փախստական վարելով զնա ընդ Ատրեստան՝ հանեն առ եզերք սահմանացն Ատրպատականի ընդ մէջ Կորդուաց: 7 Չոր լուեալ մեծին Խոսրովայ յուտեացոց զաւառին, իբր զԿարենեանցն կարծեցեալ եկաւորութիւն՝ զունդ առաքէ յաւզնականութիւն Անակայ: 8 Որոց պատահեալ Անակայ՝ աճեն զնա հրամանաւ թագաւորին ի զաւառն, որ անուանեալ կոչի Արտագ, ի տեղի դաշտավայրս, ուր յայտնեցան նշխարք սրբոյ եւ մեծի առաքելոյն մերոյ Թադէի:

9 Եւ աստ ասեմ զրոյց զսքանչելի ծերոյն որ ասէր, եթէ .ի նախնեաց ունիմ սովորութիւն, որդի ի հաւրէ առնելով զյիշատակ զրուցացս այսոցիկե, որպէս Ոլիմպիոդորայն յաղագս Տարաւնոյ եւ Սիմն

կոչեցեալ լերինն: 10 Արդ՝ ի բնակելն Անակայ ի դաշտին Արտագու՝ պատահէ նմա տեղի աւթարանին մաւտ առ դիրս սրբոյ Առաքելոյն, որպէս թէ ի ներքսագոյն սրսկապանի խորանին. եւ անդ ասեն զյղութիւն մաւր սրբոյ եւ մեծի մերոյ Լուսաւորչին: 11 Վասն որոյ եւ գնորին Առաքելոյ շնորհսն ընկալեալ որ առ հանգստարանաւ նորին զլինելութիւն էառ՝ գնորին ելից զհոգեւոր մշակութեանն պակասութիւն:

12 Եւ յետ անցանելոյ երկուց ամաց զախտեանն Անակայ ի Հայս՝ յերրորդումն սպանանէ զԽոսրով, որ թագաւորեաց ամս քառասուն եւ ութ: 13 Եւ մեռանի ինքն եւ իւրքն ամենայն, պահելով խնամոցն Աստուծոյ զսա միայն, որ ակնարկութեամբն Աստուծոյ եւ շնորհաւք Առաքելոյն ստեղծանել կամ լուսաւորել ասեմք յարգանդի մաւրն, զառաքելութեան իւրոյ զշնորհս ի ձեռն տալով նմա: 14 Իսկ զմնացեալսն ի զրուցացս ուսուցանէ քեզ Ազաթանգեղոս:

ՀԵ

Յաղագս Փերմելիանեայ եպիսկոպոսի Կեսարու Կապադովկացոց եւ պատմութեանն նորին:

2 Փերմելիանոս եպիսկոպոս Կեսարու Կապադովկացոց էր այր սքանչելի յուսումնասիրութեան, որ եւ ի տղայութեան իւրում առ Որոզինէս երթեալ վարժեցաւ: 3 Սա բազում խաւսս արար, յորոց մի է պատմութիւն հալածանաց եկեղեցւոյ, որ յառաջ յաւուրս Մաքսիմիանոսի եւ Դեկոսի յարեաւ եւ որ հուսկ յետոյ յամս Դիոկղետիանոսի, շարայարեալ ի նա եւ զգործս թագաւորացն: 4 Յորում ասէ՝ վեշտասաներորդ եպիսկոպոս կացեալ Աղեքսանդրացոց Պետրոս, վկայեալ յիններորդ ամի հալածանացն: 5 Գրէ զբազումս վկայեալս եւ ի Խոսրովայ, ի մերում աշխարհիս, համայն եւ յետ նորա աւտարք յաւտարաց: 6 Բայց զի ոչ ճշմարտութեամբ եւ ոճով պատմէ, եւ ոչ զանուանսն նշանակէ կամ զտեղիս կատարմանցն՝ ոչ ինչ կարեւորագոյն համարեցաք երկրորդել: 7 Նոյնպէս եւ զԱնտոնինէ որդւոյ Մելերեայ ասէ՝ պատերազմեալ ընդ Վաղարշայ Պարսից արքայի ի Միջագետս, եւ մեռանել ի մէջ Եդեսիայ եւ Իսառանու, եւ մերոյն Խոսրովու ոչ յոր հակամիտեալ:

8 Իսկ որ ինչ զկնի մահուանն Խոսրովայ մինչեւ ցթագաւորութիւնն Տրդատայ ի ժամանակս անիշխանութեանն պատմէ՝ ստոյգ համարելով երկրորդեմք քեզ համառաւտ բանիւք: 9 Բայց եւ որ ինչ ի թագաւորութեանն Տրդատայ եւ յետ նորա, ոչ հեղգութեամբ եւ անզգուշաբար վրիպեալ, եւ ոչ կամաւոր սխալանաւք ի սմա յարմարեալ բան, այլ որ ինչ ի յիշատակաց դիւանագիր մատենիցն Յունաց: 10 Իսկ ըստ նմանեացն ապա եւ որ ինչ ի համբաւուց արանց իմաստնոց եւ հնախաւս սիրաբանից ստուգապէս տեղեկացեալ, արդարաբար քեզ զրուցեցաք:

ՀԶ

Դիմումն ի մեզ Արտաշրի, եւ յաղթել կայսեր Տակիտոսի:

2 Նոյն այր ասէ, եթէ յետ տուերահարն լինելոյ Խոսրովու, միաբանեալ նախարարք Հայոց՝ ածեն իւրեանց յաւզնականութիւն զգաւրս Յունաց որ ի Փռիւզիայ՝ Պարսից ընդդիմանալ եւ պահել զաշխարհս: 3 Եւ իսկոյն ազդեցին Վաղերիանոսի կայսեր: 4 Բայց վասն զի Գուրք անցեալ ընդ Դանուք գետ զբազում գաւառս գերի վարեցին, եւ զԿիւկղադայ կղզիս աւար առին՝ վասն որոյ ոչ ժամանէ մերոյ աշխարհիս թելարկել Վաղերիանոս. նա եւ ոչ յերկարէ զկեանսն, առնով ի նմանէ զթագաւորութիւնն Կղաւդիոս, եւ յետ նորա Աւրեղիանոս, հուպ ընդ հուպ փոխանորդելով զմիմեանս. այլ եւ ամսականաւք թագաւորեալ Կիւնտոս եւ Տակիտոս եւ Փղոռիանոս եղբարք: 5 Վասն որոյ համարձակաբար արշաւեալ ի մեզ Արտաշրի, եւ զգաւրս Յունաց փախստական արարեալ, գերելով զյոյով մասն աշխարհիս՝ յաւեր դարձուցանէ: 6 Յորմէ գաղթեալ նախարարքն Հայոց, հանդերձ ազգան Արշակունեաց ի Յոյնս ապաւինէին. յորոց մի էր եւ Արտաւազ Մանդակունի, որոյ առեալ զՏրդատ որդի Խոսրովու՝ ի դուռն կայսեր հասուցանէր: 7 Վասն որոյ հարկաւորեալ Տակիտոս՝ ընդդէմ Արտաշրի գայ զկողմամբք Պոնտոսի, եւ զեղբայր իւր զՓղոռիանոս այլով զնդաւ ընդ Կիւիկիայ արձակէ: 8 Իսկ Արտաշիր հասեալ ի Տակիտոս՝ ի փախուստ

դարձուցանե, որ եւ սպանաւ ի յիւրոցն ի Ճանիւս Պոնտացւոց, որ են Խաղտիք. նոյնպէս եւ եղբայր նորա Փղոռիանոս յետ ութսուն եւ ութ ասուր ի Տարսուն:

ՀԷ

Յաղագս խաղաղութեան Պարսից եւ Յունաց, եւ շինելոյ Արտաշրի զՀայս յամս անիշխանութեանն:

2 Բայց Յունաց թագաւորեաց Պոռոս, եւ խաղաղութիւն արարեալ ընդ Արտաշրի՝ բաժանե՛ գաշխարհս, սահմանադրութեամբ փոսս գործելով: 3 Եւ Արտաշրի նուաճեալ գազգ նախարարացն՝ զգաղթեալսն անդրէն դարձուցանե, եւ զամրականսն ի վայր իջուցանե, բայց ի նախարարե ումեմնե, որոյ անուն Օտայ կոչէր, ի տոհմէն Ամատունեաց, որ փեսայ էր ազգին Սղկունեաց եւ սնուցող Խոսրովիդիստոյ, դստեր Խոսրովայ, որջացեալ յամուրն Անի՝ իբր ի կաղաղի հանդարտութեան դաւդեալ:

4 Իսկ Արտաշրի գեղեցկապէս յարդարեալ գաշխարհս Հայոց՝ ի կարգ առաջին հաստատել: 5 Եւ եւ զԱրշակունիսն, զմեկուսացեալսն ի թագէն եւ յԱյրարատն բնակելոյ, կարգէ ի նոյն տեղիս մտիւք եւ ժոճկաք, որպէս եւ էին: 6 Եւ զմեհենիցն պաշտամունս առաւել եւս յորդորէ. այլ եւ զհուրն որմզդական, որ ի վերայ բազնին որ ի Բագաւան, անշէջ հրամայէ լուցանել: 7 Բայց զանդրիսն, զոր արար Վաղարշակ պատկեր իւրոց նախնեացն հանդերձ արեգակամբ եւ լուսնիւ յԱրմաւիր, եւ փոխեցան յԱրմաւրայ ի Բագարան եւ դարձեալ յԱրտաշատ՝ զայնոսիկ փշրէ Արտաշիր: 8 Եւ զերկիրս գրով ընդ հարկաւ իւրով արկանե, եւ ամենեւիմբ զիւր անունն հաստատէ:

9 Եւ զսահմանս հաստատեալս յԱրտաշիսէ, զքարինս յերկրի կացուցանելով, նորոգեաց, եւ յիւր անունն փոխելով Արտաշիրական անուանեաց: 10 Եւ կալաւ գաշխարհս մեր որպէս զմի յաշխարհացն իւրոց, պարսիկ գործակալաք, ամս քսան եւ վեց. եւ յետ նորա որդի նորին, որ անուանեցաւն Շապուհ, որ յսի Արքայամանուկ ցթագաւորելն, Տրդատայ, ամ մի:

ՀԸ

Կոտորումն ազգին Մանդակունեաց յԱրտաշրէ:

2 Բայց Արտաշրի լուեալ էր, թէ ոմն ի նախարարացն Հայոց առեալ զմի յորդուցն Խոսրովայ, փախուցեալ ապրեցոյց, ի դուռն կայսեր հասուցանելով: 3 Եւ քննեալ թէ ո՛վ որ նա իցէ՝ եղև վերահասու, թէ նա է Արտաւազդ յազգէն Մանդակունեաց. հրամայեաց զամենայն ազգն ջնջել սատակմամբ: 4 Քանզի ի գաղթելն Հայոց յԱրտաշրէ՝ գաղթին եւ նոքա ընդ ցեղս այոց նախարարացն. եւ ի նուաճելն Արտաշրի զայլսն՝ դառնան եւ նոքա, եւ սատակին սրով ամենեքին: 5 Բայց զկոյս մի գեղեցկադիմակ, ի քերցն Արտաւազդայ, զողացեալ Տաճատայ ուրումն, որ էր յազգէն Աշոցան, ի գաւակէ Գուշարայ հայկազնոյ, փախուցեալ ի Կեսարացւոց քաղաքն ապրեցուցանել, ամուսնաւորեալ ընդ ինքեան վասն ջքնաղագեղ կերպարանին:

ՀԹ

Յաղագս նահատակութեանն Տրդատայ յամս անիշխանութեանն Հայոց:

2 Պատմէ զնահատակութեանցն Տրդատայ, նախ ի մանկութեանն յերիվար կամակար աշտանակեալ, եւ կորովի ձիավարեալ, եւ զէնս շարժեալ յաջողակաբար, եւ այլ պատերազմականս ուսանել ախորժակս. ապա ըստ Պեղոպոնէսացւոց մեհենական հրամանին Հիփիտեայ ի մրցանակս ազոնին առաւելեալ քան զԿղիտոստրադոս հռոդացի, որ զվզէ եւեթ կալեալ յաղթեր. դարձեալ եւ քան զԿերասոս արգիացի, զի նա զկնդակ եզին թափեաց. իսկ սա զերկուց ցլուց վայրենեաց միով ձեռամբ կալեալ զեղջերէն, թափեաց հանդերձ ընդվզեալ ջախջախմամբ: 3 Եւ ի ձիւնթացս մեծի կրկիսին կառավարել կամեցեալ՝ ի հմտութենէ հակառակորդին ոստուցեալ յերկիր անկաւ, եւ բուռն հարեալ արգել զկառսն. ընդ որ ամենեքին զարմացան: 4 Եւ ի պատերազմելն Պրոքոսայ ընդ Գուլթս, եղև սով սաստիկ. եւ յոչ գտանելոյ շտեմարանաց՝ յարեան զաւրքն ի վերայ եւ սպանին զնա. նոյնպէս եւ ի

վերայ ամենայն իշխանացն դիմեցին: 5 Իսկ Տրդատ միայն ընդդէմ կացեալ՝ չեթող զոք մտանել յապարանսն Լիկիանոսի, առ որում ինքն Տրդատ էր:

6 Բայց Կարոս հանդերձ որդւովքն Կարինեաւ եւ Նոմերիանոսի թագաւորեաց. եւ զաւրաժողով եղեալ, ետ ճակատ ընդ Պարսից արքային, եւ յաղթեալ՝ դարձաւ ի Հռոմ: 7 Վասն որոյ բազում ազգս ի սատարութիւն կալեալ Արտաշրի, թիկունս արարեալ զանապատն Տանկաստանի՝ դարձեալ ետ ճակատ ընդ զաւրս Հռոմայեցւոց կրկին, աստի եւ անտի Եփրատու, յորմէ սպանաւ Կարոս ի Յռինովն: 8 Նոյնպէս եւ Կարինոս, որ ի վերայ Կոռնակայ չոգաւ յանապատ, ընդ որում եւ Տրդատ. եւ սատակեցաւ նա եւ զաւրն, եւ մնացեալքն ի փախուստ դարձան: 9 Յորում եւ Տրդատայ վիրաւորեալ երիվարն՝ ոչ աճապարեաց ընդ փախստեայսն, այլ առեալ զզէն իւր եւ զկազմած ձիոյն՝ ի լուր ընդ լայնատարած եւ խորայատակն անցանէր ընդ Եփրատ ի բուն զաւրսն իւրեանց, ուր Լիկիանոսն էր: 10 Ընդ նոյն աւուրս լինի սպանեալ եւ Նոմերիանոս ի Թրակէ, եւ փոխանորդէ զթագաւորութիւնն Դիոկղետիանոս: 11 Իսկ որ ինչ ի նորա ժամանակի Տրդատայ գործք՝ ուսուցանէ քեզ Ազաթանգեղոս:

2

Յայտարարութիւն սակաւոք սննդեան եւ վարուց Գրիգորի եւ որդւոցն, եւ թղթոյն Արտիլթեայ եպիսկոպոսի, որ վասն հարցմանն Մարկոսի միայնակեցի ի Յագոռնանի:

2 Այր ոմն ի Պարսից, ոչ ի փոքունց եւ յաննշանից, որում անուն էր Բուրդար, գնացեալ անտի եւ եկեալ ի կողմանս Գամրաց՝ պանդխտեցաւ ի Կեսարիայ: 3 Եւ առեալ կին ի հաւատացելոց, որում անուն Սոփի կոչէր, զքոյր ուրումն մեծատան, որ Եւթաղիոս յորջորջէր, դարձաւ անդրէն գնալ յերկիրն Պարսից հանդերձ կնաւ իւրով. զորոյ զհետ մտեալ Եւթաղեայ՝ համոզեալ արգելոյր: 4 Որոյ հանդիպեալ ծննդեան մերոյ Լուսաւորչին՝ ըստ պատահման մտանէ ստընտու մանկանն. եւ ի հասանել աղետին՝ առեալ Եւթաղեայ զքոյր իւր եւ զայր նորա հանդերձ մանկամբն ի Կապադովկացւոց աշխարհն դառնայր: 5 Այլ զայս ամենայն գործէ յառաջատեսութիւնն Աստուծոյ, որպէս կամք են իմոյս ասել բանի, յաղագս որ ի մեզ փրկութեան ճանապարհ: 6 Ապա թէ ոչ, որո՞ւմ յուսոյ ակն ունելով զմանուկն պահլաւիկ ի Հռոմայեցւոց իշխանութեանն սնուցանէին, եւ Զրիստոսի ընծայէին հաւատոց:

7 Բայց յարբունս հասակի հասեալ մանկանն՝ փեսայացուցանէ հաւատացեալ ոմն այր, որում անուն էր Դաւիթ, ի դուստր իւր Մարիամ. որ յետ երից ամաց երկուց որդւոց լինելոյ, ի կամաց երկոցունց մեկնեալ ի միմեանց զատչին: 8 Մարիամ հանդերձ մանկամբն կրտսերաւ ի վանս կանանց երթեալ կրաւնաւորէր. որոյ յարբունս հասեալ մանկանն, զհետ ընթանայ միայնաւորի ուրումն, որում անուն էր Նիկոմաքոս: 9 Իսկ անդրանիկն առ դայեկաց մնացեալ, որ ապա աշխարհավարեալ ամուսնացաւ: 10 Բայց հայր նոցին Գրիգոր անցեալ գնաց առ Տրդատ՝ զհայրենեացն հատուցանել պարտիս, կամ որպէս պարտ է ասել ճշմարտութեամբ՝ զառաքելութեանն վիճակ մերոյ աշխարհիս եւ զքահանայապետութեանն հանդերձ մարտիրոսութեամբն վարժելով:

11 Բայց արդարեւ հաւր սքանչելոյ որդիք զարմանալիք առաւել քան զառաւել. զի ո՛չ նա ինդրեաց գորդիսն՝ յորժամ դարձաւ ընդ Տրդատայ, եւ ոչ նոքա չոգան առ նա. եւ այն գրեալ թէ վասն երկիւղի հալածանացն. բայց եւ ոչ ի քահանայանալն եւ ի փառաւորել հաւրն երեւեալ պերճացան նոքա: 12 Վասն որոյ եւ ոչ նա յամեաց ի Կեսարիայ, այլ փութապէս դարձեալ՝ ի Սեբաստացւոց քաղաքին անսայր հաւաքել զնիւթ վարդապետութեանն: 13 Այլ թէ եւ բազում աւուրս արարեալ ի Կեսարիայ՝ ոչ ինչ, զորոց զմտաւն ածէր՝ առնելոց էին, անսպառին եւ անանցականին միայն սկելով. որք ոչ զպատիւն յինքեանս ձգէին, այլ պատիւն զհետ նոցա ընթացաւ, որպէս ուսուցանէ քեզ Ազաթանգեղոս:

ՉԱ

Եթե ուստի՛ եւ զիս իդ ազգ Մամիկոնէից:

2 Վախճանեալ Արտաշրի որդոյ Մասանայ՝ թողու զթագաւորութիւնն Պարսից որդոյ իւրում Շապիոյ: 3 Ի սորա աւուրս ասեն եկեալ ի Հայս նախնի ազգին Մամիկոնէից յարեւելից հիւսիսականէն, ի քաջատոհմիկ եւ ի գլխաւոր աշխարհէ եւ ամենայն հիւսիսականաց ազգաց առաջին ասեմ իսկ զՃենացն. որ ունին զրոյցս այսպիսիս:

4 Յամս կատարման կենացն Արտաշրի, Արբոկ ոմն Ճեն-բակուր, որպէս ասի ի նոցա լեզուն պատիւ թագաւորութեան. սորա երկու դայեկորդիք, Բդդոխ եւ Մամզոն անուն կոչեցեալ, մեծ նախարարք: 5 Եւ չարախաւսեալ Բդդոխայն զՄամզոնայն՝ հրամայեաց թագաւորն Ճենաց Արբոկ սպանանել զՄամզոնն: 6 Չոր իմացեալ Մամզոնայն՝ ոչ գայ ի կոչն արքայի, այլ փախուցեալ աղիսիւ իւրով անկանի առ Արտաշի թագաւորն Պարսից: 7 Եւ Արբոկ հրեշտակս առաքէ խնդրել զնա. եւ ի չսելն Արտաշրի՝ պատերազմ ի վերայ նորա յարինէ թագաւորն Ճենաց: 8 Եւ իսկոյն մեռեալ Արտաշրի՝ թագաւորէ Շապուհ:

9 Արդ՝ թեպէտ եւ ոչ տայ Շապուհ զՄամզոնն ի ձեռս տեառն իւրոյ, այլ եւ ոչ յԱրեաց երկրին թողու. բայց ամենայն աղիսիւն իւրով առաքէ զնա իբրեւ զվտարանդի առ գործակալս իւր որ ի Հայս:

10 Եւ յդէ առ թագաւորն Ճենաց՝ ասելով, թէ .Մի՛ թուեսցի քեզ դժուար, զի ի ձեռս քո ոչ կարացի տալ զՄամզոնն. վասն զի երդուեալ էր նմա հաւրն իմոյ ի յոյսն արեգական. այլ վասն անխռով զքեզ առնելոյ՝ հալածեցի զնա յաշխարհէս իմմէ յեզր երկրի եւ ի մուտս արեւու, որ հաւասար է նմա մահու. եւ արդ մի՛ լիցի պատերազմ ընդ իս եւ ընդ քեզե: 11 Եւ զի քան զամենայն բնակեալս ի վերայ երեսաց երկրի խաղաղասէր ասեն գոլ զազգն Ճենաց՝ յանձն առնու առնել զհաշտութիւն. ուստի յայտ իսկ է, եթէ են արդարեւ խաղաղասէր եւ կենսասէր ազգն Ճենաց:

12 Սքանչելի է եւ աշխարհն առատութեամբ ամենայն պտոցոց, եւ գեղեցիկ բուսովք զարդարեալ, քրքմաւետ եւ սիրամարգաշատ եւ բազմամետաքս, անբաւութիւն յամուրաց եւ հրեշից, եւ որ էշայծեմունսդ անուանեն. ուր հասարակաց կերակուր ասեն գառ մեզ պատուական եւ սակաւուց ճաշակելիս՝ զփաստան եւ զպոր, եւ այլք այսպիսիք: 13 Այլ զականց եւ զմարգարտաց ոչ ասեն զիտել զհամար մեծամեծացն. իսկ պատուականքս առ մեզ զգեստուց եւ սակաւուց ազանելիք՝ հասարակաց նոցա է զգեստ: 14 Եւ այս յաղագս աշխարհին Ճենաց:

15 Իսկ Մամզոնայ յոչ կամաց եկեալ յաշխարհս մեր՝ հանդիպեցաւ զայստեանն Տրդատայ. եւ ոչ դարձաւ ընդ զաւրս Պարսից, այլ ամենայն աղիսիւն իւրով ընդ առաջ գնաց նմա մեծաւ պատարագաւ. եւ Տրդատ ընկալաւ զնա, բայց ընդ իւր ի պատերազմ ոչ էառ յերկիրն Պարսից. այլ ետ տեղի աղիսի նորա եւ ժոհիկ ի կերակուր, փոփոխելով տեղի ի տեղուոջէ ցրովանդակ ամս:

ՉԲ

Նահատակութիւնք Տրդատայ ի թագաւորութեանն յառաջ քան զհաւատալն:

2 Քանզի ոչ է պատմութիւն ճշմարիտ առանց ժամանակագրութեան, վասն որոյ եւ մանրախուզիւ քննեալ՝ գտաք զթագաւորելն Տրդատայ յերրորդ ամի Դիոկղետիանոսի, եւ զայ այսր հանդերձ մեծաւ զաւրու: 3 Որոյ հասեալ ի Կեսարիայ՝ յովք ի նախարարացն ընդ առաջ լինէին: 4 Եւ եկեալ յաշխարհս՝ գտանէ զՕտայ սնուցեալ զքոյր իւր զԽոսրովիդուխտ, եւ պահեալ զգանձսն ամրոցաւն հանդերձ յոյժ երկայնմտութեամբ. քանզի էր արդարեւ համբերող, ժուժկալ եւ առաւել իմաստուն. զի թեպէտ եւ ոչ ծանեաւ զճշմարտութիւնն յաղագս Աստուծոյ, սակայն զստութիւն կռոցն գիտաց: 5 Նոյնպէս էր եւ սան նորա Խոսրովիդուխտ, կուսան համեստ որպէս զարինաւոր ոք, եւ ոչ ամենեւին ունել անդուռն բերան, նման այլոց կանանց:

6 Իսկ Տրդատ ի հազարապետութիւն Հայոց զՕտայն կացուցանէ եւ շնորհակալութեամբ պատուէ զնա, եւ առաւել եւս զիւր դայեկորդին, զՄանդակունին Արտաւազդ, վասն լինելոյ նմա պատճառ փրկութեան եւ հայրենականացն հասելոց փառաց. յաղագս որոյ ի ձեռս տայ նմա զսպարապետութիւն զաւրացն Հայոց: 7 Նորին աղագաւ եւ զՏանատ քեռայր նորին իշխան ի վերայ

գաւառին Աշոցաց կարգէ: 8 Սա էր որ յապայսն զգացոյց աներոյն իւրոյ Արտաւագոյ, եւ նա արքայի, նախ՝ զԳրիգոր Անական լինել որդի, եւ ապա զկնի՝ վասն որդւոցն Գրիգորի, որպէս հմուտ եղեալ, ի Կեսարացւոց քաղաքին բնակելով:

9 Իսկ քաջին Տրդատայ երագապէս եւ բազում ճակատս տուեալ, նախ ի Հայս եւ ապա ի Պարսս՝ իւրով անձամբ առնէր զյաղթութիւնն: 10 Որ ի միում նուագի, առաւել քան զԵդիանանն զայն ի հնումն, կանգնեաց զնիզակն յոգնական համաթիւ վիրաւորաց: 11 Դարձեալ յերկրորդումն՝ կորովեացն Պարսից զփորձ առեալ զաստկութեան սկային եւ կուռ վառուածոցն, բազում վիրաւք պատեալ զձին՝ սատակեցին նետաձգութեամբք. որոյ զարկուցեալ յերկիր ընկենոյր զարքայն: 12 Իսկ նորա յարուցեալ եւ հետի յարձակեալ, փոխանակ իւր զբազումս ընկենոյր ի թշնամեացն, եւ զմիոյ ուրումն զձին կալեալ, արհաբար աշտանակէր: 13 Դարձեալ յերկրորդին միւսանգամ կամաւոր լեալ հետի՝ տուերաւ զերամակս փղացն պուղէր: 14 Եւ այսպիսի նահատակութեամբք յամեալ ի Պարսս եւ յԱսորեստան՝ անդր եւս քան զՏիգրոն յարձակի:

29

Յաղագս առնելոյ կին Տրդատայ զԱշխէն, եւ Կոստանդնի զՄաքսիմինայ, եւ թէ ո՞րպէս հանդիպեցաւ հաստոց:

2 Եկեալ Տրդատայ յաշխարհս՝ առաքէ զՍմբատ ասպետ, զհայր Բագարատայ՝ ածել զկոյսն Աշխէն, զդուստրն Աշխադարայ, իւր ի կնութիւն. որ ինչ նուագ էր կոյսն արքային հասակի: 3 Եւ հրամայէ զրել զնա արշակունի եւ զգեցուցանել ծիրանիս եւ թագ կապել, զի հարսնասցի արքայի: 4 Յորմէ եղև որդի Խոսրով, ոչ համեմատ հասակի ծնողաց իւրոց:

5 Ընդ նոյն ատուրս լինին հարսանիք եւ Մաքսիմինայ դստերն Դիոկղետիանոսի ի Նիկոմիդայ, փեսայանալով նմա Կոստանդիանոսի կեսարի որդւոյ Կոստայ թագաւորին Հռոմայ, որ ոչ էր ի դստերէն Մաքսիմիանոսի, այլ Հեղենայ պոռնկէ ծնեալ: 6 Այս Կոստանդիանոս բարեկամացեալ ի հարսանիսն ընդ Տրդատայ մեր թագաւորի: 7 Եւ յետ ոչ բազում ամաց մեռեալ Կոստանդ՝ փոխանորդ նմա առաքէ Դիոկղետիանոս զնորին որդի եւ զիւր որդիացեալն Կոստանդիանոս:

8 Սա յառաջ քան զթագաւորելն, մինչ դեռ կեսար էր, պարտեալ ի մարտն, եւ տրտմութեամբ մեծաւ ննջեալ՝ երեւութացաւ նմա ի քուն խաչ աստեղեալ յերկնից, պարունակեալ զրով, ասէ. Այսու յաղթեաք. զոր արարեալ սիւզնոյն եւ յառաջաբերեալ՝ յաղթեաց պատերազմացն: 9 Բայց յետոյ հրապուրեալ ի կնոջէն իւրմէ Մաքսիմինայ, ի դստերէն Դիոկղետիանոսի, յարոյց հալածանս եկեղեցւոյ. եւ զբազումս վկայեալ՝ ինքն եղեփանդական բորոտութեամբ ըստ բոլոր ընկալեալ մարմնոյն ապականեցաւ վասն յանդգնութեանն: 10 Չոր ոչ կարացին բուժել արիողական կախարդքն եւ մարսիկեան բժիշկքն. յաղագս որոյ յղեաց առ Տրդատ՝ առաքել նմա դիւթս ի Պարսից եւ ի Հնդկաց. սակայն եւ այնք ոչ հասին նմա յաւգուտ: 11 Չոր եւ քուրմք ոմանք ի դիւաց իրատուէ հրամայեցին բազմութիւն տղայոց զենուլ յաւագանս եւ ջերմ արեամբ լուանալ եւ ողջանալ: 12 Որոյ լուեալ զլային մանկանցն, հանդերձ մարցն կականմամբք, զթացեալ մարդասիրեաց, զնոցայն լաւ վարկուցեալ քան զիւրն փրկութիւն: 13 Յաղագս որոյ զփոխարէնն յԱստուծոյ ընդունի, յանրջական տեսութիւն յԱռաքելոցն առեալ հրաման՝ սրբիլ լուացմամբ կենսատու աւագանին ի ձեռն Սեդրեստրոսի եպիսկոպոսի Հռոմայ, որ ի նմանէ հալածանացն թագուցեալ էր ի Սերապտիոն լերին. յորմէ եւ աշակերտեալ հաւատաց. զբռնաւորսն ամենայն բառնալով Աստուծոյ յերեսաց նորա, որպէս համառատ ուսուցանէ քեզ Ազաթանգեղոս:

27

Սատակումն Սիկունեաց ի Ճենագնոյն Մամզոնայ:

2 Ընդ հանգչելն Շապիոյ արքայի Պարսից ի պատերազմացն, եւ ի գնալն Տրդատայ ի Հռոմ առ սուրբն Կոստանդիանոս, պարապ առեալ խորհրդոց Շապիոյ՝ նիւթէ չարիս ի վերայ մերոյ աշխարհիս. թովեալ զհիւսիսայինսն ամենայն, ելանել ի Հայս՝ ժամ դնէ եւ իւր գալ Արեաւք ի միւս

կողմանէն: 3 Ի նորին բանս հրապուրեալ Սղոյ նահապետ ազգին Սլկունեաց, զինքեանն սպանանէ զվեալս, զծերացեալն Օտայ, որ էր ի տոհմէն Ամատունեաց եւ սնուցող Խոսրովիդիստոյ քեռ թագաւորին: 4 Եւ այն ինչ ընդ հուլ եկեալ մեծին Տրդատայ յարեւմտից եւ լուեալ զայս ամենայն, եւ զհտացեալ, թէ ոչ ի ժամադրութիւնն եկն Շապուհ՝ խաղայ ի վերայ հիւսիսականացն: 5 Իսկ նահապետ ազգին Սլկունեաց ամրանայր յամրոցին, որ անուանեալ կոչի Ռդական, ապաւէն առնելով իւրեանց զքնակիչս Սիմն կոչեցեալ լերինն. եւ ընդդիմացեալ թագաւորին՝ աղմկէր զերկիրն, եւ մերձ առ լերամբն ոչ թողացուցանէր այլում պարապել գործոյ: 6 Ասէ ցամենայն նախարարութիւնս տանս Հայոց պարապել գործոյ: 7 Ասէ ցամենայն նախարարութիւնս տանս Հայոց արքայ. .Որ որ անցէ առ իս զնահապետն ազգին Սլկունեաց՝ տաց նմա յաւիտենական իշխանութեամբ զգեաւդս եւ զդաստակերտս, եւ զամենայն իշխանութիւն ազգին Սլկունեաց: 8 Չոր յանձն առնոյր ճենագնեայն Մամգոն:

9 Եւ ի խաղայ թագաւորին զկողմամբք Աղուանից ի վերայ հիւսիսականացն՝ զնաց Մամգոն ամենայն աղիւին իւրով զկողմամբք Տարաւնոյ, որպէս թէ ապստամբեալ ի թագաւորէն. եւ ի չու անկեալ, առաքէ զաղտագնաց հետեւակս, զգացուցանելով նահապետի ազգին Սլկունեաց զգնալն թագաւորին զկողմամբք Աղուանից. .Վտանգ մեծ է, ասէ, թագաւորին Տրդատայ, վասն որոյ զնաց զկողմամբք Աղուանից պատերազմել ընդ ամենայն լեռնոտնեայսն. վասն որոյ մեր է ժամանակ ի ճահ խորհել եւ գործել որ ինչ կամք են. զի խորհեալ եմ դաշնաւոր լինել ընդ քեզ՝ վասն արհամարհանաց իմոց որ ի թագաւորէն: 10 Ընդ որ յոյժ ուրախացեալ նահապետ ազգին Սլկունեաց՝ ընդունի զնա երդմամբ ուխտից. բայց յամուրն ոչ թողու, մինչեւ տեսանել, թէ ո՞րպէս պահիցէ զմտերմութիւն երդմանցն եւ դաշնաւորութեանց: 11 Իսկ ասացեալն Մամգոն ամենայնիւ ջանացեալ զմտերմութիւն ցուցանել առ ապստամբն՝ հաւատարմացաւ նմա որպէս արդարեւ միամիտ գործակից. մինչեւ հրամայեաց նմա համարձակ մտանել յամուրն եւ ելանել:

12 Եւ յետ բազում վստահութեանն, ի միում աւուրց հաւանեցուցանէ զնահապետ ազգին Սլկունեաց ելանել արտաքս յամրոցէն եւ որսալ երէս. եւ ի միջամուխ լինել որսոցն՝ դիպեցուցանէ աղեղամբն ընդ մէջ թիկանցն, եւ կործան յերկիր զարկուցանէ զապստամբն: 13 Եւ ընթացեալ իւրովք արամբքն ի դուռն ամրոցին՝ ունի զբերդն, կապելով զամենայն արս որ ի ներքս: 14 Նա եւ զազգն Սլկունեաց խորհեցաւ բառնալ, եւ կոտորեաց զամենեսեան. երկուք ոմանք փախստական անկան յաշխարհն Շովաց: 15 Իսկ Մամգոն վաղվաղակի զգացուցանէ թագաւորին. ընդ որ ուրախացեալ Տրդատայ, զրէ հրովարտակ՝ իշխել նմա ամենայնի գոր խոստացաւն, եւ կարգէ զնա նախարար ի տեղի ապստամբին, անուանելով յանուն իւր Մամգոնեան: 16 Բայց մնացելոցն Սլկունեաց հրամայէ չվնասել:

ՉԵ

Նահատակութիւնք Տրդատայ ի պատերազմին յԱղուանս, յորում միջակտոր արար զթագաւորն Բապաց:

2 Իսկ թագաւորն Տրդատայ ամենայն Հայաստանաւք իջեալ ի դաշտն Գարգարացոց՝ պատահէ հիւսիսականացն ճակատու պատերազմի. եւ ի խառնել երկոցունց կողմանցն՝ յերկուս ճեղքէ զամբոխ թշնամեացն, սկայաբար շահատակելով: 3 Ոչ կարեն ասել զերագութիւն ձեռինն, ո՞րպէս անբաւք ի նմանէ յերկիր անկեալ թաւալագոր խաղային, աւրինակ իմն ի գեղեցիկ ցանցորդէ լի ձկամբք յերկիր թաւթափեալ ցանցոյն, կայտռէին յերես երկրին: 4 Չոր տեսեալ թագաւորին Բապաց՝ մաւտ հասանէ յարքայն. եւ հանեալ յասպազինէն զներդեայ քեմիտապատ պարանն, եւ կորովութեամբ ձգեալ յետուստ կողմանէ՝ ճահ դիպեցուցանէ յուս ձախակողմանն եւ յանութ աջակողմանն. զի էր վերացուցեալ զձեռնն ածել ումեք սուսերաւ. եւ ինքն վառեալ վերտ պահպանակաւք, ուր ոչ զծէին նետք: 5 Եւ քանզի ոչ կարաց շարժել ձեռամբ զհսկայն՝ զլանջաւք առ երիվարին. եւ ոչ այնչափ ինչ շութափեաց մտրակել զերիվարն, քան թէ սհեակ ձեռամբն ի ներդեայն

անապարտալ սկային, եւ սաստկութեամբ ուժոյն զիրեաւ ցանցեալ՝ ի ճահ դիպեցուցանէր զերկսայրին, եւ ընդ մէջ կտրէր գայրն եւ գոյգ ընդ պարանոցին զգլուխ երիվարին:

6 Իսկ զաւրացն ամենայնի տեսեալ զթագաւորն իւրեանց եւ զգաւրաւորն միջակտուր յայնպիսի ահաւոր բազկէ լեալ՝ ի փախուստ դառնային. գորոց զհետ մտեալ Տրդատ, վարէ մինչեւ յաշխարհն Հոնաց: 7 Եւ թէպէտ ոչ փոքր հարուած եհաս զաւրացն իւրոց, եւ բազմաց անկումն մեծամեծաց, յորում մեռաւ եւ սպարապետն ամենայն Հայոց Արտաւազդ Մանդակունի, սակայն Տրդատ անտի ըստ հայրենի աւրինին պատանդս առեալ դառնայ: 8 Որով պատճառաւ միաբանեալ զամենայն հիւսիսի, հանեալ զաւր բազում, զումարտակ արարեալ՝ խաղայ յաշխարհն Պարսից, ի վերայ Շապիոյ որդոյ Արտաշրի, չորս յիւրոցն առնելով զաւրավարս, զՄիհրան առաջնորդ Վրաց, վստահացեալ վասն ի Քրիստոս հաւատոցն, եւ զԲագարատ ասպետ եւ զՄանանիիր նահապետ Ռշտունեաց եւ զՎահան նահապետ Ամատունեաց: 9 Բայց յաղագս հաւատոցն Միհրանայ եւ աշխարհին Վրաց ասել կայ մեզ առաջի:

22

Յաղագս Նունէի երանելոյ, եթէ ո՞րպէս եղև պատճառք փրկութեան Վրաց:

2 Կին ոմն, անուն Նունէ, յընկերաց սրբոց Հռիփսիմեանց ի ցրուելոցն, փախստեամբ հասեալ յաշխարհն Վրաց ի Մծիսիթայ, ի նոցա քաղաքն նախագահ, յոյժ ճգնութեամբ ստացեալ շնորհս բժշկութեան, որով եւ զբազում ախտաժեստս բժշկեալ, եւ զլիտվին զկին Միհրանայ առաջնորդին Վրաց: 3 Վասն որոյ հարցեալ զնա Միհրանայ, եթէ որո՞վ զաւրութեամբ առնես զայս սքանչելիս՝ ուսաւ զքարոզութիւն Աւետարանին Քրիստոսի. եւ ախորժելով լուեալ՝ պատմեաց իւրոց նախարարացն հանդերձ գովեստիւ: 4 Եւ իսկոյն եհաս առ նա լուր սքանչելեացն, որ եղև ի Հայս ի թագաւորն եւ ի նախարարսն, եւ զընկերացն երանելոյն Նունեայ. ընդ որ հիացեալ՝ զրուցեաց երանելոյն Նունեայ, յորմէ եւ ստուգագոյնս եւս տեղեկացաւ զամենայն ոճով:

5 Եւ եղև ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ ելանել Միհրանայ յորս. մոլորեցաւ ի դժուարս լերանց, խաւարեալ աւդով, այլ ոչ տեսանելեալք, ըստ այնմ՝ եթէ կոչէ զմէզ բարբառով, եւ դարձեալ՝ թէ գտիւ ի գիշեր մթացուցանէ: 6 Այսպիսեալ Միհրան ըմբռնեալ խաւարաւ, որ եղև նմա առիթ մշտնջենաւոր լուսոյն. քանզի զարհուրեալ, յիշեաց զոր լուաւն վասն Տրդատայ, եթէ ի ճանապարհ ելեալ, կամելով յորս գնալ՝ հասին նմա հարուածք ի Տեառնէ. զոր համարեցաւ, թէ եւ նմա այնպիսի ինչ դիպելոց է: 7 Եւ երկիւղիւ մեծաւ պաշարեալ, խնդրեաց աղաթիւք՝ լուսաւորիլ աւդոյն եւ դառնալ խաղաղութեամբ, եւ պաշտել զԱստուածն Նունէի խոստանայր. որում հանդիպեալ՝ կատարեաց զասացեալսն:

8 Իսկ երանելոյն Նունէի խնդրեալ արս հաւատարիմս՝ յղեաց առ սուրբն Գրիգոր, եթէ զի՛նչ հրամայեսցէ նմա գործել այնուհետեւ. քանզի յաւժարութեամբ ընկալան Վիրք զքարոզութիւն Աւետարանին: 9 Եւ հրաման ընդունի՝ կործանել զկուռսն, որպէս ինքն արար, եւ կանգնել զպատուական նշան խաչին մինչեւ ցաւր տալոյ Տեառն հովիւ յառաջնորդութիւն նոցա: 10 Եւ իսկոյն կործանեաց զամպրոպային պատկերն Արամազդայ, որ կայր մեկուսի ի քաղաքէն, գետոյն հզարի ընդ մէջ անցանելով. զոր սովոր էին երկրպագել այգուն այգուն ի տանեաց իւրաքանչիւր, զի հանդէպ նոցա երեւէր. իսկ եթէ ոք գոհել կամէր՝ անցեալ ընդ գետն առաջի մեհենիցն զոհէր:

11 Բայց ի վերայ նորա յարեան նախարարք քաղաքին, եթէ ո՞ւմ արդեալք փոխանակ կոցն երկրպագեմք. ուսան՝ եթէ նշանի խաչին Քրիստոսի. զոր արարեալ կանգնեցին ի վերայ վայելուչ բլրոյն յարեւելից կուսէ քաղաքին, մեկուսի բաժանեալ եւ նա փոքրագոյն գետով: 12 Եւ երկրպագեցին ամենայն բազմութիւնն ընդ առաւաւտն նոյնպէս ի տանեաց իւրաքանչիւր: 13 Բայց յորժամ ելեալ ի բլուրն տեսին փայտ կոփեալ, ոչ ճարտարաց ինչ գործ՝ յոլովք քան զսակաւս արհամարհեցին, իբր թէ այնպիսեալ յի իցէ ամենայն անտառն նոցա, եւ թողեալ ի բաց գնացին: 14 Իսկ բարերարին Աստուծոյ նայեցեալ ի գայթակղութիւն նոցա՝ առաքեաց յերկնից սիւն ամպոյ, եւ լցաւ լեռանն բուրմամբ անուշութեան. եւ ձայն բազմութեան սաղմոսերգուաց լսելի եղև քաղցր յոյժ, եւ ծագեաց լոյս

տպաւորութեամբ խաչի, ըստ ձեւոյ եւ չափոյ փայտեղինին, եւ կալով ի վերայ նորա հանդերձ երկոտասան աստեղաւք. յոր ամենեցուն հաւատացեալ՝ երկրպագեցին նմա: 15 Եւ յայնմ հետէ զաւրութիւնք բժշկութեան կատարէին ի նմանէ:

16 Իսկ երանելին Նունէ ել գնաց անտի աշակերտել եւ գայլ եւս զաւառսն Վրաց յանապակ լեզունէն, շրջելով անպաճունաբար եւ առանց աւելորդաց, աւտարացեալ յաշխարհէ եւ որ ի սմա. կամ թէ ճշմարտագոյն ասել՝ ի խաչ ելեալ, ի կրթութիւն մահու զկեանսն առնելով, բանիւ վկայ Բանին Աստուծոյ, եւ յաւժարութեամբն իւրով որպէս արեամբ պասկեալ: 17 Չոր համարձակիմ ասել, առաքելուի եղեալ քարոզեաց ի Կղարջաց սկսեալ առ դրամբք Ալանաց եւ Կասբից մինչեւ ի սահմանս Մասքթաց, որպէս ուսուցանէ քեզ Ազգաթանգեղոս: 18 Բայց մեք դարձցուք անդրէն ի պատմութիւն Տրդատայ յարձակմանն ի Պարսս:

ՁԷ

Պարտումն Շապիոյ եւ սկսանայ հնազանդութիւն ընդ ձեռամբ մեծին Կոստանդիանոսի. եւ Տրդատայ ունել զԵկբատան, եւ գալ ազգականացն. եւ թէ յայնժամ եղել գիւտ փրկական փայտին:

2 Բայց Տրդատայ թեպէտ եւ գյաղթութիւն ստացեալ էր, այլ ի հարկանելոյ զաւրուն եւ ի բազում անկելոց նախարարացն՝ զանգիտեաց ինքեամբ յատուկ մարտնչել ընդ Շապիոյ, մինչեւ եհաս բազմութիւն զաւրուն Հռոմայեցւոց, որք ընդ Ասորեստան յարձակեցան. եւ ի փախուստ զՇապուհ դարձուցին, յաւարի զամենայն երկիրն առեալ: 3 Քանզի եւ Տրդատ միահամուռ իւրովքն, եւ որք ընդ իւրովքն էին զաւրքն, ընդ հիւսիսային կողմանս իշխանութեանն Պարսից դիմեաց տարեկան չուաւորութեամբ:

4 Յայնժամ գայ առ նա ազգականն իւր եւ հարազատ Կամսար, առաջին որդի Պերոզամատայ: 5 Այս Պերոզամատ է այն տղայն, որ ի կոտորելն Արտաշրի զցեղն Կարենեան Պահլաւին, փախուցեալ Բուրգայ ապրեցուցանէր: 6 Որոյ հասեալ յերիտասարդութիւն՝ ի պատիւ հաւրն եւ ի վերայ զաւրուն կարգի յԱրտաշրէ, առ ի պատերազմել ընդ խուժադուժ ազգսն ընդ այնոսիկ, նենգութեամբ խորհեալ արկանել գնա ի ձեռս բարբարոսաց: 7 Որոյ եղեալ այր քաջ՝ սքանչելապէս մղեաց զպատերազմունս. եւ ի պարտել զՎզրրկն որ անուանէր Իսաքան, նուաճեալ՝ տայ զդուստր իւր նմա կնութեան. նա եւ այլ կանայս առեալ, զմերձաւորս Արտաշրի, եւ բազում որդիք եղեալ, զաւրացեալ բռնութեամբ ունի զկողմանսն զայնոսիկ. թեպէտ եւ էր ի համար Արտաշրի՝ այլ ոչ տեսանէ գնա: 8 Եւ ի մեռանելն Արտաշրի ոչ հնազանդի որդւոյ նորա Շապիոյ. եւ ի մարտնչելն ի բազում պատերազմունս յաղթէ, եւ ի մտերմացն Շապիոյ դեղակուր եղեալ մեռանի:

9 Առ նովիմք ժամանակաւ այլ ոմն կացեալ Վզրրկ Իսաքան, որ թշնամութեամբ ընդ Կամսարայ որդւոյ նորա վարէր: 10 Իսկ Կամսարայ դժուարին վարկուցեալ ի մէջ երկուց հզար թագաւորաց բնակել թշնամութեամբ, մանաւանդ զի եւ եղբարքն ոչ միաբանեցան ընդ նմա՝ խաղացեալ ամենայն ընտանեալք իւրովք եւ աղիսիւ գայ առ Տրդատ մեր թագաւոր, եղբարց նորա առ Շապուհ երթալով: 11 Այս Կամսար ահագին քաջութեամբ նահատակեալ առ հարքն ի պատերազմունս, ի շահատակելն իւրում հարկանի յումեմնէ սակերք զգլուխն. եւ վերացուցեալ մասն ինչ յոսկերէ սկաւառակին, բժշկեալ ի դեղոց, պակաս գոլով բոլորութիւն զազգաթանն՝ անուանեցաւ Կամսար այնր աղագաւ:

12 Բայց Տրդատայ իւր հաստատեալ զեալթնպարսպեանն Եկբատան, երկրորդ եւ վերակացուս յինքնէն թողեալ՝ դառնայ ի Հայս, ընդ իւր ածելով զԿամսար ամենայնիւքն: 13 Քանզի Շապուհ աղաչեաց գյաղթողն Կոստանդիանոս՝ խնդրել զհաշտութիւն եւ հաստատել զխաղաղութիւն մշտնջենաւոր. զոր արարեալ սրբոյն Կոստանդիանոսի, յետ այնորիկ, առաքեաց զՀեղինէ զմայր իւր յԵրուսաղէմ ի խնդիր պատուական խաչին. զոր եւ եզիտ իսկ զփրկական փայտն հանդերձ հինգ բելեռաւքն, ի ձեռն Յուդայի հրէի, որ ապա եկաց եպիսկոպոս յԵրուսաղէմ:

ՁԸ

Կասպումն Լիկիանոսի, եւ փոխումն արքունեացն ի Հռոմէ, եւ շինել Կոստանդնուպոլսի:

2 Ի բառնալն Աստուծոյ զբռնաւորսն ամենայն յերեսաց Կոստանդիանոսի՝ մեծարեաց նա զԼիկիանոս մեծութիւն յոյժ, եւ ետ նմա ի կնութեան զքոյր իւր ոչ համամայր, ծիրանեաւք եւ պսակաւ կայսերական զարդարեաց զնա, եւ յերկրորդականս հասուցեալ պատիւս՝ արքայ ամենայն արեւելից կացոյց: 3 Բայց զոր աստուածային բանն առ Երբայեցիսն անհնարին համարեալ, չարութեանն փոփոխումն՝ նոյն եւ աստանաւր պատահի. ընձու անկարելի է զխայտուցսն փոխել, եւ Եթովպացւոյ զթխութիւն, նոյնպէս մարդոյ ամպարշտի՝ զբարսն: 4 Քանզի սա նախ առ ի հաւատսն գտանի դրժող, եւ երկրորդ առ բարեգործն իւր ապստամբ: 5 Յարոյց հալածանս եկեղեցւոյ, եւ նենգութիւն զաղտնի ընդդէմ Կոստանդիանոսի. նա եւ չարիս բազմազանս հասոյց ամենեցուն, որ ընդ իւրով իշխանութեամբն էին, ցանկասէրս այս եւ զարշելի պելոր, ներկածոյ ունելով զհերս. որ եւ զկին իւր ի մեծ նեղութիւն արգել, սակս տարփութեան երանելւոյն Գլափիւռայ, վասն որոյ սպան գտուրբն Բասիլիոս Ամասիոյ Պոնտացւոց եպիսկոպոս:

6 Եւ իբրեւ յայտնեցաւ դաւն, եւ գիտաց եթէ նմա լուռ ոչ լինի Կոստանդիանոս՝ ժողովեաց զաւրս ընդդիմանալ պատերազմաւ: 7 Եւ ցրտացեալ ի սիրոյն Տրդատայ մեր թագաւորի, ակնածէր որպէս արդարեւ ի թշնամւոյ. քանզի զիտէր եթէ ատելի է արդարոյ ամենայն ամբարիշտ: 8 Իսկ իբրեւ եկն յաղթողն Կոստանդիանոս՝ մատնեաց Աստուած ի ձեռս նորա զԼիկիանոս. յոր խնայեալ որպէս ի ծերունի եւ ի քեռայր՝ ետ տանել ի Գաղղիոս հանդերձ երկաթի կապանաւք, դնել ի մետաղս, զի աղալթեացէ առ Աստուած, որում մեղաւն, թերեւս երկայնամիտ լիցի առ նա: 9 Եւ ինքն հանդերձ որդուովքն մի թագաւորութիւն զՀռոմայեցւոցն ցուցեալ՝ զքսանեմեակն ի Նիկոմիդացւոց քաղաքին կատարեաց: 10 Չի ի չորրորդ ամէ հալածանացն սկսեալ թագաւորել մինչեւ ցերեքտասաներորդ ամն խաղաղութեան, զոր եւ այսաւր տաւնէ աշխարհ:

11 Եւ ոչ պարտ վարկուցեալ ի Հռոմ դառնալ, այլ ի Բիւզանդիոն անցեալ՝ հաստատէ զարքունիսն, յանրջական իմն նախատեսութեանց հրամայեալ. զերասայծառս իմն առնելով շինուածս, հնգապատիկ յաւելեալ մեծացուցանէ: 12 Քանզի ոչ ուրուք մեծի թագաւորի կայր ի նմա ձեռնարկութիւնք այնպիսիք, բայց ի սակաւուց ինչ իրաց, որպէս տիեզերակալին Աղեքսանդրի Մակեդոնացւոյ, յորժամ անտի ընդդէմ Դարեհի սպառազինեցաւ, եւ սակս այնորիկ շինեաց ի յիշատակ իւր զասացեալն Ստրատիգին. քանզի ի նմա զպատերազմականսն յարիւնեաց զկազմութիւն: 13 Չոր յետոյ Մելերիոս արքայ Հռոմայեցւոց նորոգեաց. եւ ինքն շինեաց զբաղանիսն ի տեղուջ սեանն, որ ունէր ստորագիր խորհրդական անուն Արեգակն, ըստ Թրակացւոց բառի Չելքսիպոն, որոյ կոչմամբ յորջորջեցան եւ բաղանիքն: 14 Սա շինեաց եւ զտեսարանն եւ զգազանամարտկացն եւ զխաղալկացն, եւ զձիւրնթացսն ոչ կատարմամբ: 15 Այլ Կոստանդիանոսի ամենապատիկ յարդարեալ՝ անուանեաց նոր Հռոմ. այլ աշխարհ կոչեաց զնա Կոստանդիանու քաղաք: 16 Ասեն եւ զայս, եթէ զաղտնի եհան ի Հռոմայ զասացեալն Պաղաղիոն քերածոյ, եւ եղ զնա ի Փորոնին ներքոյ սեանն, որ առ ի յիւրմէ կանգնեալ: 17 Բայց այս մեզ անհաւատալի է, այլոց՝ որպէս կամք իցեն:

ՁԹ

Յաղագս Արիոսի չարափսառի, եւ ժողովոյն որ եղել վասն նորս ի Նիկիա, եւ սքանչելեացն որ երեւեցաւ ի Գրիգորիոս:

2 Ընդ այն ժամանակս երեւեցաւ Արիոս աղեքսանդրացի, որ ուսոյց չարաչար ամբարշտել, ոչ գոյ զՈրդի հաւասար Հաւր, եւ ոչ ի բնութենէ եւ յեութենէ Հաւր. եւ ոչ ծնեալ ի Հաւրէ յառաջ քան զյաւիտեանս, այլ աւտար զոմն եւ արարած եւ կրտսեր, եւ յետ ժամանակի գոյացեալ. որ ըստ արժանեաց իւրոց ամբարիշտս այս Արիոս ի զարշելիսն ընկալաւ զաստակումնն: 3 Վասն որոյ ել հրաման յինքնակալէն Կոստանդիանոսէ՝ ժողով լինել բազմութեան եպիսկոպոսաց ի Նիկիա Բիւթանացւոց: 4 Եւ ժողովեցան Բիտոն եւ Բիկենդ երիցունք ի Հռոմ քաղաքէ, ձեռնարկութեամբ

սրբոյն Սեդրեստրոսի, Աղեքսանդրոս Աղեքսանդրի, Եւստայթիոս Անտիոքայ, Մակարիոս Երուսաղէմի, Աղեքսանդրոս Կոստանդնուպալսի եպիսկոպոսք:

5 Յայնժամ գայ հասանէ հրովարտակ ինքնակալին Կոստանդիանոսի առ մեր արքայն Տրդատ, զի գտուրբն Գրիգոր առեալ ընդ իւր ի ժողովն երթիցէ. զոր ոչ առ յանձն Տրդատ: 6 Քանզի լուեալ էր զինամենայն Շապիոյ ընդ Հնդկաց թագաւորին եւ ընդ արեւելեանն Իսաքանայ, եւ զգաւրավարէն Ներսէսի, որ եւ թագաւորեաց ամս ինն, եւ Որմզդի, որ ապա եւ նա թագաւորեաց ամս երիս նահատակութեամբք: 7 Եւ ի կասկածի եղեալ, զի մի՛ արդեաւք պայմանին ստիցէ ըստ սովորութեան հեթանոսութեանն՝ վասն այնորիկ ոչ եթող առանց իւր գաշխարհս: 8 Բայց եւ ոչ սուրբն Գրիգոր հաւանեցաւ երթալ, զի մի՛ գառաւել պատիւ վասն խոստովանողական անուանն ի ժողովոյն ընկալցի. որպէս զի այնպէս փափագանաւք եւ մեծաւ փութով կոչէին: 9 Այլ նոքա առաքեն փոխանորդ իւրեանց զԱրիստակէս, հանդերձ ճշմարիտ խոստովանութեամբ, երկոցունց գրով: 10 Որոյ երթեալ հասանէ մեծին Ղեւոնդի. եւ հանդիպի յայնմ ժամու, զի մկրտէր զԳրիգոր զհայր Գրիգորի աստուածաբանի. որ իբրեւ էլ ի ջրոյն՝ լոյս շուրջ փայլատակեաց գնովաւ, զոր ոչ որ ի բազմութենէն ետես, այլ միայն Ղեւոնդիոս, որ մկրտէրն, եւ մերն Արիստակէս, եւ Ելթաղ Եղեսիայ, եւ Յակոբ Մծբնայ, եւ Յոհան Պարսից եպիսկոպոսք, որք նոյն շաւղաւք ուղեւորէին ի ժողովն:

Ղ

Դարձ Արիստակէայ ի Նիկիոյ, եւ հաւատալ ազգականացն, եւ որ ինչ ի Գառնի շինուածք: 2

Երթեալ Արիստակէս ընդ մեծին Ղեւոնդի, հասանէ ի քաղաքն Նիկիացւոց, ուր եղեն ժողովեալ հարք երեք հարիւր եւ ութւետասն ի քակտումն արիանոսաց. զորս նգովեալ մերժեցին ի հաղորդութենէ եկեղեցւոյ. սոյնպէս եւ ինքնակալն արտասահմանեաց ի մետաղս: 3 Ապա դարձեալ Արիստակէս արժանահաւատ բանիւ, եւ քսան կանոնեալ գլխովք ժողովոյն՝ գայ հանդիպի հաւրն եւ արքային ի Վաղարշապատ քաղաքի: 4 Ընդ որ ուրախացեալ սրբոյն Գրիգորի, սուղ ինչ գլուխս ինքենէ ի կանոնս ժողովոյն յաւելու, վասն առաւել զգուշութեան իւրոյ վիճակին:

5 Յայնմ ժամու եւ ազգային նոցա Կամսար մկրտի իւրայովքն հանդերձ ի ձեռն մեծին Գրիգորի. արքայի ընդունելով ի ջրոյն՝ տայ նմա ժառանգութիւն զմեծ դաստակերտն Արտաշիսի, որ այժմ ասի Դրասխանակերտ, եւ զգաւառն Շիրակ, որպէս ազգականի իւրում եւ մտերիմ հարազատի: 6 Այլ նա ոչ աւելի բաւեալ քան զեաւթն աւուրս յետ մկրտութեանն, վախճանի: 7 Բայց թագաւորին Տրդատայ մխիթարեալ զգլուխ որդւոցն Կամսարայ զԱրշաւիր՝ զինքն փոխանակ ծնողին սահմանելով, ազգ գնա սերէ յանուն հաւրն, եւ կարգէ ի թիւ նախարարութեանց: 8 Յաւելու եւ այլ պարգեւս - զքաղաքն Երուանդայ եւ գնորին գաւառն մինչեւ ցկատար ձորոյն մեծի. միայն զի ի մտաց նորա հեռացուցէ զյիշատակ բնիկ աշխարհին որ Պահլաւն կոչի, որպէս զի անվրդով զհաւատսն պահիցէ: 9 Իսկ Արշաւիր առաւել սիրեալ զգաւառն՝ յիւր անուն կոչէ Արշարունիս. քանզի յառաջ Երասխաձոր կոչէր: 10 Ահա ասացաք եւ զպատճառս զպստեան երկուց ցեղիցն, Պարթեւաց եւ Պահլաւկաց:

11 Չայսու ժամանակաւ կատարէ Տրդատ զշինուած ամրոցին Գառնւոյ, զոր որձաքար եւ կոփածոյ վիմաւք, երկաթագամ եւ կապարով մածուցեալ. յորում շինեալ եւ տուն հովանոց, մահարձանաւք, սքանչելի դրաւշուածովք, բարձր քանդակաւ, ի համար քեռ իւրոյ Խոսրովիդիստոյ, եւ գրեալ ի նմա զյիշատակ իւր հելլենացի գրով:

12 Բայց սրբոյն Գրիգորի դարձեալ ի նոյն լերինս՝ ոչ ումեք յետ այնր յաւելոյր երեւել մինչեւ ցվախճան:

ՂԱ

Յաղագս մահուանն Գրիգորի եւ Արիստակէայ, եւ թէ էր աղագաւ կոչի լեառնն՝ Մանեայ այրք:

2 Յեաւթն եւ ի տասներորդի ամի թագաւորութեանն Տրդատայ գտաք նստեալ յայթոռ սրբոյ առաքելոյն Թաղէոսի զհայրն մեր Գրիգորիոս եւ ըստ Աւետարանի ծնող: 3 Յետ լուսաւորելոյ զամենայն Հայս լուսով աստուածգիտութեան, եւ ջնջելոյ զիսաւար կռապաշտութեանն, եւ լնոյ

զամենայն կողմանս եպիսկոպոսաւք եւ վարդապետաւք՝ սիրեաց զլերինս եւ զամայութիւն եւ զհանդարտութեամբ մտաց յինքեան կեալ, որպէս զի խաւսեցի ընդ Աստուծոյ անգբադապէս. փոխանորդ իւր թողով զորդի իւր զԱրիստակէս, ինքն կալով ի գաւառին Դարանադեաց, ի լերինն Մանեայ այրս:

4 Այլ ասասցուք, թէ է՛ր աղագաւ կոչի Մանեայ այրք: 5 Քանզի էր կին ոմն անուն Մանի, յընկերաց սրբոց Հռիփսիմեանց, որպէս զՆունէ Վրաց վարդապետուհի. որ ոչ շութափեաց հետեւել նոցա ի գալն առ մեզ, գիտելով զամենայն տեղիս՝ Աստուծոյ, բնակեցաւ ի լերինս յայտոսիկ, յայրս ինչ քարանց. վասն որոյ կոչեցաւ անուն լերինն Մանեայ այրք. յոր այրի յետոյ բնակեցաւ եւ սուրբն Գրիգոր:

6 Այլ թէպէտ եւ բնակեցաւ անդ, սակայն ընդ ժամանակս ժամանակս յայտնեալ շրջէր ընդ աշխարհս, հաստատէր ի հաւատս զաշակերտեալսն: 7 Բայց իբրեւ եկն նորին որդին Արիստակէս ի ժողովոյն Նիկիայ՝ յայնմ հետէ ոչ եւս երեւեցաւ յայտնել ումեք սուրբն Գրիգորիոս: 8 Վասն որոյ յիսկզբան քահանայանալոյ նորա, յեաւթն եւ ի տասներորդ ամէ թագաւորութեանն Տրդատայ մինչեւ ցքառասուն եւ վեցերորդ ամն նորին, յորմէ հետէ ոչ եւս յաւել ումեք երեւել՝ համարեալ թուին ամբ երեսուն:

9 Եւ յետ նորա Արիստակէս ամն եաւթն, ի քառասուն եւ յեաւթներորդ ամէն Տրդատայ մինչեւ ցլիսուն եւ երրորդ ամն նորին, յորում եղև կատարումն Արիստակէայ: 10 Չի արդարեւ էր սուսեր հոգեւոր ըստ ասացելումն, վասն որոյ թշնամի ամենայն անիրաւաց եւ զագրագործաց թուէր նա: 11 Յաղագս որոյ եւ Արքեղայոս, որ էր կարգեալ ի վերակացութիւն Չորրորդն կոչեցեալ Հայոց, կշտամբեալ ի նմանէ՝ սպասեաց դիպող աւուր. եւ պատահեալ նմա ի ճանապարհի ի Ծոփաց գաւառին՝ սպան գնա սրով, եւ ինքն գնաց փախստական ի Տաւրոս Կիլիկեցոց: 12 Իսկ զմարմին երանելոյն բարձեալ աշակերտաց նորին՝ բերին յԵկեղեցաց գաւառն, հանգուցանել ի Թիլն, յիւրում աւանին: 13 Եւ յաջորդեաց զայթոռն երեց եղբայր նորին Վրթանէս, ի յիսուն եւ ի չորրորդ ամէն Տրդատայ եւ անդր:

14 Բայց սրբոյն Գրիգորի ի Մանեայ այրն կեցեալ աներեւութաբար ամն բազումս՝ փոխի մահուամբ ի կարգս հրեշտակաց: 15 Եւ հովուաց գտեալ գնա վախճանեալ՝ ի նմին տեղուոջ թաղեցին, ոչ գիտելով թէ ո՛վ ոք նա իցէ: 16 Վայելէր իսկ նոցա, որք Փրկչին մերոյ ծննդեանն եղեն խորհրդածուք, լինել եւ աշակերտին յուղարկմանն սպասաւորք: 17 Եւ ծածկեալ ամն բազումս աստուածային իմն գոգցես տեսչութեամբ, իբրեւ զՄովսէսն զայն ի հնումն, զի մի՛ ի պաշտան ի դեռահաւատ բարբարոսացս առցի ազգաց: 18 Իսկ յորժամ սերտեալ հիմնեցան հաւատք կողմանցս այսոցիկ՝ զկնի յետ բազում ժամանակաց յայտնեցաւ ճգնաւորի ումեմն Գառնիկ անուն կոչեցելոյ, եւ բերել եղաւ ի գեաւղն Թորդան նշխարք սրբոյն Գրիգորի:

19 Սա, որպէս ամենեցուն յայտնի է, աշխարհաւ Պարթեւ, գաւառաւ Պահլաւ, յազգէ թագաւորեցելոյ զատուցեալ Արշակունի, ի ցեղէ Սուրենական, ի հաւրէ Անակ կոչեցելոյ, յարեւելից կողմանց աշխարհիս մերոյ՝ արեւելք ճշմարիտ ծագեալ մեզ եւ իմանալի արեգակն եւ հոգեւոր ճառագայթ, ի խորին չարութենէ կռապաշտութեան էլք, երանութեան եւ շինութեան հոգեւորի առիթ, աստուածային արդարեւ արմաւենի տնկեալ ի տան Տեառն եւ ի գաւիթս Աստուծոյ մերոյ ծաղկեալ: 20 Եւ այսպիսեաւք եւ այսքանեաւք ժողովորդվք բազմացեալ, ի ծերութիւն պարարտութեան հոգեւորի զմեզ ժողովեաց ի փառս եւ ի գովեստ Աստուծոյ:

ՂԲ

Յաղագս վախճանի Տրդատայ թագաւորի, ընդ որում եւ ողբերգական մեղադրութիւն:

2 Չսրբոյ եւ զմեծէ եւ զերկրորդ նահատակէ եւ զմերոյ լուսաւորութեան հոգեւոր վերակացուէ ճառելով, զի Քրիստոսէ հանուրց եղելոցս ճշմարիտ թագաւորէ՝ հրաշափառագունիս պարտ էր անցանել բանիւ, որպէս զգործակցէ եւ զհաւասար ճգնողէ մերոյ նախաշաւղի եւ լուսաւորութեանց նահապետի. որպէս թուեցաւ հաճոյ Հոգւոյն սրբոյ՝ երիցացուցանել զիմ լուսաւորիչն վկայութեանն միայնոյ վիճակաւ, ի վերայ բերեմ՝ թէ եւ առաքելութեանն. իսկ որ ինչ զկնի այսորիկ, զուզաբան եւ

հաւասարագործ: 3 Այլ գառաւելութիւն ասեմ աստ զթագաւորին. քանզի խորհելն յաղագս Աստուծոյ եւ ճգնագեցիկն լինել՝ զոյգ երկոցունց. իսկ նուաճել հաւանողական կամ բռնաւորական բանիւ՝ առաւել էր թագաւորին շնորհ. քանզի ըստ հաւատոցն ոչ ինչ կասեցուցանելի զգործսն: 4 Այսորիկ աղագաւ կոչեմ եւ զսա նախաշաւիղ ճանապարհ եւ յուսաւորութեան մերոյ հայր երկրորդ: 5 Բայց զի պատմութեանց, եւ ոչ գովեստից է ժամանակս, մանաւանդ զի եւ հագներգութիւնս ըստ իւրաքանչիւր պատմագրաց արտասանութեանց եւ ոչ յատուկ ի մէնջ շարագրեցաւ, անցցուք ի կարգ բանից որ ինչ յաղագս սորա:

6 Սա յետ հաւատոցն որ ի Քրիստոս, ամենայն առաքինութեամբք բացափայլեալ՝ եւս քան զեւս յաճախել որ ինչ յաղագս Քրիստոսի գործ եւ բան. սաստելով եւ հաւանեցուցանելով զմեծամեծ նախարարսն, միանգամայն եւ զամենայն բազմութիւն ռամկին, լինել արդարեւ Քրիստոսի. որպէս զի վկայեսցեն հաւատոցն՝ ամենեցուն եւ գործքն: 7 Այլ զխստասրտութիւն կամիմ ասել, թէ եւ զամբարհաւաճութիւն ազգիս մերոյ յիսկգբանցն եւ այսր. որպէս անհամբոյր բարոյ եւ ճշմարտութեան անհարագատ, կամ թէ բնութիւն ունելով զբարձրայաւնութիւն եւ զկամակորութիւն՝ ընդդիմանան կամաց թագաւորին յաղագս կրաւնից քրիստոսականաց, զհետ երթալով կամաց կանանց եւ հարճից: 8 Որում ոչ կարացեալ ներել թագաւորին, ընկեցեալ գերկրաւոր պսակս՝ զհետ ընթանայր երկնաւորին, արագ հասանելով ի տեղի սուրբ ճգնաւորին Քրիստոսի, ծակամուտ լեռնակեցիկ եղեալ:

9 Աստանաւր ամաչեմ ասել զճշմարտութիւնն, մանաւանդ թէ զանաւրեւնութիւն եւ զամբարշտութիւն ազգիս մերոյ, եւ զմեծի ողբոց եւ արտասուաց արժանի զոցա գործս: 10 Քանզի զհետ առաքեալ, կոչեն զնա՝ լինել ըստ կամաց նորա, եւ ունել զթագաւորութիւնն: 11 Իսկ ի շիւանել սրբոյն՝ տան նմա արբումն, որպէս անդ ուրեմն ի հնումն Աթենացիքն Սոկրատայ զմոլեխինդն. եւ կամ թէ զմերն իսկ ասել, կատաղեալ Եբրայեցիքն ըմպելի լեղեաւ խառնեալ Աստուծոյ մերոյ: 12 Եւ զայս արարեալ շիջուցին յինքեանց զբազմափայլ ճառագայթն աստուածպաշտութեան:

13 Վասն այսորիկ ես ի վերայ իմոց ողբալով ասեմ, որպէս Պաւղոս յաղագս իւրոցն եւ թշնամեաց խաչին Քրիստոսի. բայց ասեմ ոչ զիմ բանս, այլ զՀոգւոյն սրբոյ: 14 Ազգ թիւր եւ դառնացող, ազգ, որ ոչ ուղղեաց զսիրտ իւր, եւ ոչ հաւատարմացաւ Աստուծոյ ոգի նորա: 15 Արք Արամեանք, մինչեւ յե՞րք էք ծանրասիրտք, ընդէ՞ր սիրէք զնանրութիւն եւ զանաստուածութիւն: 16 Ո՛չ ծանեայք, զի սքանչելացոյց Տէր զսուրբն իւր. եւ ոչ Տէր լուիցէ յաղաղակել ձերում առ նա: 17 Չի բարակացեալ մեղայք, եւ յանկողինս ձեր ոչ զոչացարուք. քանզի զենէք զենումն անաւրեւնութեան, եւ զյուսացեալն ի Տէր արհամարհեցէք: 18 Վասն այսորիկ եկեսցէ ձեզ որոգայթ՝ զոր ոչ ծանեայք. եւ որսն զոր որսայցէք՝ ըմբռնեսցէ զձեզ, եւ նովին որոգայթիւն անկջիք: 19 Այլ նորա անձն ցնծասցէ Տերամբ եւ ուրախասցի ի փրկութեան իւրում, եւ ամենայնիւ ինքեամբ ասասցէ. Տէր, ո՛վ նման է քեզ:

20 Եւ զի այսորիկ ճշմարիտ այսպէս՝ միախարեսցուք մերովք վտանգիւքս եւ մեք. զի եթէ ընդ փայտ դալար զայս արարին, ասէ Քրիստոս, իսկ ընդ չորն զի՞նչ լինիցիե: 21 Արդ՝ եթէ ընդ սուրբս Աստուծոյ, եւ որք ի թագաւորութենէ յաղագս Աստուծոյ զինքեանս նուաստացուցին, այս է, զի՞նչ մեր բանս առ Աստուծոյ յաղագս ի ձեւնջ վտանգիցս, որոց վտանգք եւ աղքատութիւն սեպիական է: 22 Այլ սակայն ասացից: 23 Ո՛վ որ ի ձեւնջ թոշակս յաղագս մեր, ո՛վ որ վարդապետացն մաղթանս, ո՛վ որ բան յաւժարեցուցանող կամ յորդորական, ո՛վ որ յերթալս մերում բեռնաբարձս, ո՛վ որ ի գալն մերում հանգիստ, ո՛վ որ տուն կամ աւթանոց մեզ պատրաստեաց: 24 Թողից զայլն, զի եւ ոչ զլեզուս չարս եւ զոգիտութիւն, հանդերձ սնոտի փառամոլութեամբ եւ կատաղի լեզուանութեամբ, սանձախարեցէք. այլ նիւթ նոցա անմտութեանն զձեր ուսումնատեսացո տալով բարս, բորբոքեցէք առաւել քան զհնոցն Բաբելովնի:

25 Վասն որոյ իւրաքանչիւր որ առ անձին է քում եւ պաշտանեայ, որպէս ասէ Գիր, որ է ըստ այժմուցս ի դէպ. ուր բազում խաւսողք աստուածայնոցն, եւ զաւրութեան մտացն ոչ հասուք. եւ խաւսողք՝ ոչ ըստ հաճոյից Հոգւոյն, այլ ըստ աւտարին: 26 Վասն որոյ հիացումն իմն են ճառքս եւ սարսափելի՝ որոց միտս ունին. քանզի խաւսի որ խաւսին՝ զԱստուծոյ եւ զաստուածայինսն, եւ

խորհուրդը խաւսողին յաւտարն հային: 27 Չի ոչ վասն որոյ խաւսին՝ կրէ զաշխատութիւն, եւ ոչ մեղմով եւ հեզիկ, որպէս ուսան, թէ .մի՛ որ լուիցէ արտաքոյ զբարբառ նորան, այլ յաղագս փառաց մարդկայնոց, եւ ճայթեցուցանելով հնչեցուցանեն ի լսելիս մարդկան: 28 Ուր շատխաւսութեանն հոսանք իբրեւ յաղբերէ դիմեն, որպէս ասաց ոմն ի հնոցն, եւ զկծեցուցանեն զամենայն զինարբուս եւ զիրապարակս: 29 Ո՛վ որ զոտսա ոչ ողբացէ՝ որ միտս ունիցի. եւ եթէ ոչ որ զչարիցի՝ ասեմ, թէ եւ որք յորդորենն զոտսա այսպիսիս լինել: 30 Արգելում ասել զԶրիստոսին և տալ վրէժս յարենէն Աբելի արդարոյ մինչեւ ցարիւնն Չաքարիայ, որ կայ ի մէջ տաճարին եւ սեղանոյն:

31 Այլ աստանաւր դադարեացէ բանս, որպէս աշխատութիւն կրեալ՝ յականջս լինել խաւսեցեալ մեռելոց: 32 Այլ պատմութիւնս յաղագս սրբոյն Տրդատայ ճշմարիտ է. քանզի արբուցեալ նմա դեղ մահու՝ զրկեցան ի լուսոյ շնորհաց ճառագայթից նորա, որ թագաւորեաց ամս յիսուն եւ վեց:

32 Բովանդակեցան Գիրք Երկրորդ, յառաջադիմութեան Հայոց մեծաց

ՅԱՆԿ ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՏԱԾԻ

1 Ա. Աւարտումն պատմութեան Հայոց Մեծաց:

2 Բ. Որ ինչ յետ վախճանին Տրդատայ ընդ մեծն Վրթանէս եւ ընդ երիս նախարարութիւնսն անցք:

3 Գ. Կատարումն սրբոյն Գրիգորիսի ի բարբարոսաց:

4 Դ. Որոշումն Բակուր բղեշխին ի միաբանութենէ Հայոց, եւ խորհուրդ նախարարացն թագաւորեցուցանել զԽոսրով:

5 Ե. Պատճեն թղթոյն Հայոց:

6 Զ. Գալուստն Անտիոքայ եւ գործք նորա:

7 Է. Յանցանք Մանանհրի առ մեծն Յակոբ, եւ մահն:

8 Ը. Յաղագս թագաւորելոյ Փոքր Խոսրովու եւ փոխելոյ զարքունիսն եւ տնկելոյ զանտառն:

9 Թ. Որ ինչ յաւուրս սորա ի հիւսիսականացն ազգաց արշաւանք ի մեզ, ուր եւ նահատակութիւնք Վահանայ Ամատունոյ:

10 Ժ. Վախճանն Խոսրովու, եւ պատերազմ Հայոց ընդ Պարսս:

11 ԺԱ. Յաղագս թագաւորելոյն Տիրանայ, եւ փոխելոյ յաշխարհէս մեծին Վրթանայ, եւ փոխանորդելոյ զաթոռն սրբոյ Յուսկանն:

12 ԺԲ. Պատերազմ Շապիոյ ընդ Կոստանդեայ:

13 ԺԳ. Եթէ զիա՛րդ Տիրան իջեալ ընդ առաջ Յուլիանոսի պատանդս տայ:

14 ԺԴ. Վկայութիւն սրբոյ Յուսկանն եւ Դանիելի:

15 ԺԵ. Եթէ զիա՛րդ Չաւրայի առեալ զգաւրսն Հայոց դառնայ ի Յուլիանոսէ, եւ սատակի ազգաւ:

16 ԺԶ. Յաղագս մահուան որդւոցն Յուսկանն, եւ յաջորդելոյ զաթոռն Փառնէրսեի:

17 ԺԷ. Եթէ զիա՛րդ ի Շապիոյ խաբեցաւ Տիրան, երթալով ի կոչ նորա, եւ կուրացաւ ի նմանէ:

18 ԺԸ. Յաղագս թագաւորեցուցանելոյ Շապիոյ զԱրշակ, եւ արշաւանաց ի Յոյնս:

19 ԺԹ. Եթէ ո՛րպէս արհամարհեաց Արշակ զթագաւորն Յունաց:

20 Ի. Յաղագս սրբոյն Ներսեսի եւ բարեկարգութեանն որ ի նմանէ:

21 ԻԱ. Սպանումն Տրդատայ, եղբաւրն Արշակայ, եւ երթալ սրբոյն Ներսիսի ի Բիւզանդիոն եւ դարձուցանել զպատանդսն:

22 ԻԲ. Եթէ ո՛րպէս եղև խռովութիւն Արշակայ ընդ Գնելայ, եւ մահն Տիրանայ:

- 23 ԻԳ. Դարձեալ խանդալ Արշակայ ընդ Գնելայ եւ սպանանել գնա:
- 24 ԻԴ. Եթէ ո'րպէս ժպրիեցաւ Արշակ առնուլ զկին Գնելայ, յորմէ եղեւ Պապ:
- 25 ԻԵ. Սպանումն Տիրիթայ:
- 26 ԻԶ. Պարտումն Շապիոյ ի Տիգրանակերտի:
- 27 ԻԷ. Եթէ ո'րպէս Արշակաւան շինեցաւ եւ կոտորեցաւ, եւ առաւ Անի:
- 28 ԻԸ. Առումն Տիգրանակերտի եւ բնաբարձ քանդումն:
- 29 ԻԹ. Յաղագս պատերազմին Արշակայ ընդ նախարարս իւր, եւ վտարանդի երթալոյն Պապայ ի Բիւզանդիոն:
- 30 Լ. Յաղագս արտասահման լինելոյ մեծին Ներսիսի, եւ անկանել պահել ի կղզին անբնակ. եւ թէ ո'րպէս կերակրեալ լինէին ի վերին խնամոցն:
- 31 ԼԱ. Կոտորել Արշակայ գնախարարսն. եւ վասն վարուց Խաղայ եպիսկոպոսի:
- 32 ԼԲ. Եթէ ո'րպէս Արշակ քարշել գերանելին Խաղ եւ քարկոծել գնա կամէր, սակս յանդիմանութեան իւրոց յանցանաց:
- 33 ԼԳ. Յաղագս թագաւորելոյն Թէոդոսի Մեծի, եւ ժողովոյն որ եղեւ վասն հոգեմարտացն:
- 34 ԼԴ. Ակամայ երթ Արշակայ առ Շապուհ, եւ անդարձ լինել:
- 35 ԼԵ. Յաղագս չարեացն որ անցին ընդ Հայս ի Շապիոյ, եւ մահ Արշակայ:
- 36 ԼԶ. Անցք ընդ մեզ չարեացն՝ որ ի Մեհրուժանայ, եւ թագաւորել Հայոց Պապայ:
- 37 ԼԷ. Յաղագս մեծի պատերազմին որ եղեւ ի Ջիրաւ, եւ սատակման ամբարշտին Մեհրուժանայ:
- 38 ԼԸ. Եթէ ո'րպէս Պապայ դեղ մահու արբուցեալ սրբոյն Ներսիսի՝ ելոյժ ի կենցաղոյս:
- 39 ԼԹ. Յաղագս աթոռակալութեանն Սահակայ, եւ սպանմանն Պապայ ի Թէոդոսէ:
- 40 Խ. Յաղագս թագաւորելոյն Վարազդատայ, եւ կապանաց նորին:
- 41 ԽԱ. Թագաւորութիւն Արշակայ եւ Վաղարշակայ:
- 42 ԽԲ. Յաղագս բաժանելոյ Հայոց ընդ երկուս ի ձեռն երկուց թագաւորացն Արշակունեաց, ի ծառայութիւն երկուց ազգաց, Պարսից եւ Յունաց:
- 43 ԽԳ. Յաղագս փոփոխման նախարարացն Հայոց յիւրաքանչիւր ժառանգութեանց ի պաշտան իւրաքանչիւր թագաւորացն:
- 44 ԽԴ. Եթէ ո'րպէս մեծարեաց Խոսրով զՍահակ ասպետ. եւ նահատակութիւնք նորին ի յեղուգակս ազգին Վանանդացւոց:
- 45 ԽԵ. Յաղագս գալոյն առ Խոսրով Սուրենայ, Վահանայ եւ Աշխաղարայ հանդերձ գանձիւք Արշակայ:
- 46 ԽԶ. Պատերազմաւ Արշակ պարտեալ ի Խոսրովայ՝ վախճանի հիւանդութեամբ:
- 47 ԽԷ. Յաղագս երանելոյն Մերոպայ:
- 48 ԽԸ. Դարձ առ Խոսրով նախարարացն, որք էին առ Արշակայ:
- 49 ԽԹ. Միապետել Հայոց Խոսրովայ, եւ ունել զայթոռ եպիսկոպոսապետութեան մեծին Սահակայ:
- 50 Ծ. Կապումն Խոսրովայ, եւ փոխանորդել զայթոռն Վռամշապիոյ եղբաւր նորին:
- 51 ԾԱ. Երթ մեծին Սահակայ ի Տիսրոն, եւ դարձ մեծարանաւք եւ պարգեւաւք:
- 52 ԾԲ. Յաղագս Դանիելեան նշանագրացն:
- 53 ԾԳ. Յաղագս Մերոպեան նշանագրացն ի վերնոյն տուելոց շնորհաց:
- 54 ԾԴ. Յաղագս դպրութեան Հայոց, Վրաց եւ Աղուանից:
- 55 ԾԵ. Կրկին թագաւորելն Հայոց Խոսրովայ, եւ յետ նորա Շապիոյ պարսկի:
- 56 ԾԶ. Որ ինչ զկին գնալոյն ի Հայոց Շապիոյ, եւ անիշխանութեանն յետ նորա:
- 57 ԾԷ. Առաքումն Մերոպայ ի Բիւզանդիոն, եւ պատճեն թղթոցն հնգից:

58 ԾԸ. Վասն զարեւմտեայս մեր վարդապետելոյ, եւ խաղաղանայոյ բոլորումն, եւ թագաւորելոյն Արտաշրի:

59 ԾԹ. Ծինուած Կարնոյ քաղաքին, որ կոչի Թեոդուպալիս:

60 Կ. Կրկին աւետարանիչ լինել Մեսրոպայ, եւ երթ թարգմանչացն ի Բիւզանդիոն:

61 ԿԱ. Յաղագս ժողովոյն Եփեսոսի, որ վասն ամբարշտին Նեստորի եղել:

62 ԿԲ. Ի վարդապետսն, յինքն եւ ի ճանապարհորդութիւն ուսմանն, աւրինակաւ երկնային զարդու:

63 ԿԳ. Յաղագս չար միաբանութեանն Հայոց ի խորհուրդ կորստեան անձանց:

64 ԿԴ. Յաղագս բառնալոյ թագաւորութեանն Հայոց ինքեանց կամաւ, եւ անարգելոյ աթոռոյ եպիսկոպոսապետութեանն:

65 ԿԵ. Արձակումն ի Պարսից մեծին Սահակայ հանդերձ Ծմուելաւ աթոռակալաւ:

66 ԿԶ. Գործք Ծմուելի անարժան հոմիշխասնին մեծին Սահակայ:

67 ԿԷ. Փոխումն յաշխարհէս մեծին Սահակայ եւ Մեսրոպայ երանելոյ:

68 ԿԸ. Ողբք վասն բառնալոյ թագաւորութեանն Հայոց յազգէն Արշակունեաց, եւ եպիսկոպոսապետութեանն յազգէ սրբոյն Գրիգորի:

69 Աւարտեցան ցանկք Երրորդ Գրոց, յանկ ելանելոյ պատմութեան Հայոց:

ՀԱՏԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

Ա

Աւարտաբանութիւն մերոց հայրենեաց:

Ո՛չ հնախաւսութիւնք եղեալ մերոյ աշխարհիս, եւ ոչ ընդ ամենայն յունականսն անցանել ատակեալ սակս կարճութեան ժամանակին. նա եւ ոչ մատենագրութիւնք Դիողորի հուպ առ մեզ են, զի ի նմա պահելով զակն՝ անմոռաց անցանէաք ընդ բնաւն, զի մի՛ ինչ ի մէնջ մնասցէ ի զխաւորացն եւ ի պիտանեացն, եւ արժանի յիշատակի մերոց շարագրութեանց: 2 Այլ որչափ ջան եւ յիշողութիւնք բաւեցին՝ պատմեցաք ստուգապէս ի մեծէն Աղեքսանդրէ մինչեւ ի վախճան սրբոյն Տրդատայ, յոյժ կանուխ եւ հեռի ժամանակաւք: 3 Վասն որոյ մի՛ զմեզ այսպանեալ պարսաւեսցես. զի ահա որ ինչ առ մերով ժամանակաւս եղեալ կամ դոյզն ինչ հեռի՝ գրուցեցից քեզ անսխալ, Երրորդ առնելով Գիրս, որ ինչ յետ սրբոյն Տրդատայ մինչեւ ի սպառել Արշակունեաց ազգին ի թագաւորութենէ, եւ զաւակի սրբոյն Գրիգորի ի քահանայապետութենէ. հասարակաց խաւսիք անցանելով ընդ պատմութիւնս, որպէս զի մի՛ ոք երեւեսցի ի պերճաբանութիւնս գրաւեալ առ փափագն, այլ ճշմարտութեան բանից մերոց կարաւտեալ՝ ստեպ ստեպ եւ անյազ առնիցեն զընթերցումն պատմութեանց մերոց հայրենեաց:

Բ

Որ ինչ յետ վախճանին Տրդատայ ընդ մեծն Վրթանէս եւ ընդ երիս նախարարութիւնսն անցք:

2 Ի ժամանակի վախճանին Տրդատայ հանդիպեցաւ մեծն Վրթանէս ի վկայարանի սրբոյն Յովհաննու, որ ի հաւրէ նորին շինեալ էր ի Տարաւն: 3 Ուր նենզ գործեալ լերինն այնորիկ բնակչաց, ի սաղրելոյ նախարարացն՝ կամեցան սպանանել. որք անըմբռնելի ձեռամբ կապեալք, որպէս առ Եղիսէիւն այնուիկ ի հնումն, կամ նորին ինքեան Զրիստոսի Աստուծոյ մերոյ զարկուցեալ Հրեայքն,

անվտիտ անցեալ գնայր յԵկեղեաց գաւառ, ի Թիլն աւան, ուր էր հանգստարան եղբար նորին Արիստակեայ. սգացեալ ի վերայ աշխարհիս Հայոց, որք յանիշխանութեան մնացեալք՝ յարեան ազգ յազգի վերայ նախարարութիւնք կոտորել զմիմեանս. ուստի եւ երեք տոհմքն, որ Բզնունականն եւ Մանաւազեանն եւ Որդունին անուանելին, սպառեալ բարձան ի միմեանց:

Գ

Կատարումն սրբոյն Գրիգորիսի ի բարբարոսաց:

2 Մեծաւ պնդութեամբ առնէր վրէժխնդրութիւն հաւատոց եւ վարուց երանելին Տրդատ, առաւել այնոցիկ, որ բացեալ կողմանքն էին յիրում իշխանութեանն: 3 Վասն որոյ եկեալ գործակալք կողմանցն արեւելից հիւսիսոյ, վերակացուք հեռաւոր քաղաքին, որ կոչի Փայտակարան՝ ասեն ցարքայ. .Եթէ կամիցիս ուղղութեամբ վարել կողմանցն այնոցիկ ըստ այսմ հաւատոյ՝ առաքեալ՝ նոցա եպիսկոպոս ի գաւակէ սրբոյն Գրիգորի, զի յոյժ փափագելով ինդրեն. եւ գիտեմք հաւաստի, թէ ի հոչակեալ անուանէն Գրիգորի՝ ակնածեսցեն եւ ի նորին գաւակէ, առնել զամենայն ըստ հրամանիէ: 4 Այսմ հաւանեալ երանելին Տրդատ՝ տայ նոցա եպիսկոպոս զմանուկն Գրիգորիս, զերեց որդին Վրթանիսի: 5 Թէպէտ եւ յանլիութիւն աւուրցն հայելով՝ պարականոն զիրն վարկանէր, այլ տեսեալ զհոգւոյն մեծանձնութիւն, եւ զմտաւ ածեալ զՍողոմոն երկոտասանամեայ թագաւորեալ Իսրայելի՝ առաքէ բազում համարձակութեամբ, հանդերձ Սանատրկաւ ոմամբ յիւրմէ ազգէն Արշակունեաց:

6 Որոյ երթեալ՝ լինէր արիւնակ բարի, հայրենականաւքն վարելով առաքինութեամբք. այլ կուսութեամբ գեր ի վերոյ քան զհարսն, եւ պատժականաւ զոյգ ընդ թագաւորին: 7 Իսկ ի հասանել համբաւոյ վախճանին Տրդատայ, ի դաւելոյ նորին Սանատրկոյ եւ այլոց ոմանց հանապազասուտ արանց Աղուանից՝ սպանին զերանելին, ընթաղրեալ ձիովք, բարբարոսքն ի Վատնեան դաշտին, մերձ ի Կասբիականն կոչեցեալ ծով: 8 Չոր բարձեալ սարկաւազաց նորին, բերելով ի փոքր Սիւնիս, թաղեցին յԱմարաս աւանի: 9 Իսկ Սանատրկոյ թագ կապեալ ինքեան՝ ունի զքաղաքն Փայտակարան. զաւրութեամբ աւտար ազգաց խորհէր տիրել բոլորումս Հայոց:

Դ

Որոշումն Բակուր բղեշխին ի միաբանութենէ Հայոց, եւ խորհուրդ նախարարացն թագաւորեցուցանել զԽոսրով:

2 Որպէս յաստուածայինսն գտանեմք ասացեալ պատմութիւնս, Երրայական ազգին, յետ դատաւորացն, ի ժամանակի անիշխանութեանն եւ անխաղաղութեան, ոչ լինել թագաւոր, եւ առն ըստ հաճոյից իւրոց գնալ՝ սապէս եւ ի մերումս էր տեսանել աշխարհի: 3 Քանզի ի վախճանել երանելոյն Տրդատայ՝ մեծ իշխանն Բակուր, որ բղեշխին Աղձնեաց կոչէր, տեսեալ զՍանատրուկ թագաւորեալ ի Փայտակարան՝ զնոյն խորհեցաւ եւ ինքն. թէպէտ եւ ոչ թագաւորել, զի ոչ էր Արշակունի, այլ տիրազորիս կամեցաւ լինել. ճեղքեալ ի միաբանութենէ Հայոց՝ ձեռս ետ յՈրմիզդ արքայ Պարսից: 4 Ուստի ուշ ի կուրծս անկեալ եւ ի միտս եկեալ նախարարացն Հայոց՝ ժողովեցան առ մեծն Վրթանէս, եւ առաքեցին երկուս ի պատուական իշխանացն, զՄար իշխանն Ծովիաց, եւ զԴատ իշխանն Հաշտենից, երթալ ի նախագահ քաղաքն, առ կայսրն Կոստանդոս, որդի Կոստանդիանոսի, հանդերձ պատարագաւք եւ թղթով, որ ունէր արիւնակ զայս:

Ե

Պատնէն թղթոյն Հայոց:

.Եպիսկոպոսապետ Վրթանէս եւ որք ընդ նովաւ եպիսկոպոսունք եւ ամենայն նախարարք Հայոց մեծաց. տեսառն մերոյ Կոստանդեայ կայսեր ինքնակալի խնդալ:

2 .Յուշ լիցի քեզ պայման ուխտի հաւրն քո Կոստանդիանոսի, որ առ մերում թագաւորին Տրդատայ. եւ մի՛ տացես զաշխարհս քո Պարսից անաստուածից, այլ աւզնեսցես մեզ զաւրաւք՝ թագաւորեցուցանել զորդի Տրդատայ զԽոսրով: 3 Քանզի Աստուած զձեզ ոչ միայն Եւրոպայ, այլ եւ

ամենայն Միջերկրեայց տիրեցոյց. եւ ահ զաւրութեան ձերոյ եհաս մինչեւ ի ծագս երկրի: 4 Եւ մեք խնդրենք առաւել քան զառաւել տիրել ձեզ: 5 Ողջ լերուքե:

6 Այսմ լսող եղեալ Կոստանդեայ՝ առաքեաց զԱնտիոքոս յարդարիչ իւրոյ պալատանն զաւրու ծանու, եւ ծիրանիս հանդերձ պսակաւ, եւ թուղթ՝ որ ունէր արինակ գայս:

7 Թուղթ Կոստանդեայ:

8 Աւգոստոս ինքնակալ կայսր Կոստանդոս. մեծիդ Վրթանիսի եւ ամենայն աշխարհականաց քոց խնդալ:

9 Առաքեցի ձեզ զաւր յաւգնականութիւն, եւ հրաման թագաւորեցուցանել ձեզ զԽոսրով որդի արքայի ձերոյ Տրդատայ. որպէս զի ի բարեկարգութիւն հաստատեալ, մեզ ծառայեսցիք միամտութեամբ: 10 Ողջ լերուքե:

Զ

Գալուստ Անտիոքայ եւ գործք նորին:

2 Եկեալ Անտիոքոս թագաւորեցոյց զԽոսրով, եւ զչորեսին սպարապետսն մատոյց ի նոյն իշխանութիւն զաւրու, զորս կացուցեալ էր Տրդատայ յիւրում կենդանութեանն՝ յետ մեռանելոյ դայեկին իւրոյ Արտաւազդայ Մանդակունւոյ, որ միագլուխ սպարապետ էր եւ ամենայն Հայոց զաւրավար: 3 Առաջին՝ Բագարատ ասպետ, զաւրավար արեւմտեան գնդին. երկրորդ՝ Միհրան առաջնորդ Վրաց եւ բղեաշի Գուգարացոց, սպարապետ հիւսիսային զաւրուն. երրորդ՝ Վահան նահապետ Ամատունեաց, զաւրավար արեւելեան գնդին. չորրորդ՝ Մանանհիր նահապետ Ռըշտունեաց, սպարապետ հարաւային զաւրուն: 4 Եւ բաժանեալ ետ նոցա զիւրաքանչիւր զաւրս: 5 Եւ առաքեաց զՄանանհիր հարաւային զաւրաւք եւ զԿիլիկեցի զաւրս ընդ նմա զկողմամբք Ասորեստանի եւ Միջագետաց. եւ զՎահան նահապետ Ամատունեաց արեւելեան գնդաւն եւ զԳաղատացի զաւրս ընդ նմա առաքեաց զկողմամբք Ասորպատականի, ունել պահ յարքայէն Պարսից:

6 Եւ իւր թողեալ զթագաւորն Խոսրով, քանզի փոքր էր յանձնէ եւ անաւսր ոսկերաւք եւ ոչ գոլով ի նմանութիւն պատերազմողական հասակի, և եւ առեալ ընդ իւր զՄիհրան եւ զԲագարատ զաւրաւք իւրեանց, եւ միահամուռ ամենայն յունականաւքն խաղայ ի վերայ Մանատրկոյ: 7 Իսկ նորա պարսկական զաւրաւք լցեալ զքաղաքն Փայտակարան՝ ինքն առ արքայն Շապուհ փութացեալ անկանի, հանդերձ Ադուանից նախարարաւք: 8 Չոր տեսեալ Անտիոքայ, եթէ ոչ ի հնազանդութիւն խաղաղութեան նուաճեցան՝ հրաման տայ առիւ զիշխանութիւն պառակտելոցն նուազեցուցանել. եւ իւր ժողովեալ զհարկն՝ առ կայսր գնայ:

Է

Յանցանք Մանանհիրի առ մեծն Յակոբ, եւ մահ:

2 Երթեալ Մանանհիր Հայոց հարաւային գնդաւն եւ Կիլիկեցոց զաւրաւք զկողմամբք Ասորեստանի, ճակատ տուեալ ընդ Բակուր բղեշխի՝ սատակէ գնա, եւ զգաւրս նորա եւ զպարսիկս աւգնականս նմա հալածականս առնէ. եւ զորդին Բակրոյ զՀեշայ ձերբակալ արարեալ՝ հանդերձ երկաթի կապանաւք առաքէ Խոսրովու. եւ զգաւառս իշխանութեան նորա սրով դատի յանխնայ, ոչ միայն զմարտիկս. այլ եւ զռամիկ շինականս. եւ բազում գերիս առեալ ի կողմանցն Մծբնայ, ընդ որս եւ սարկաւազունս ութ զմեծի եպիսկոպոսին Յակովբայ: 3 Չորոց զհետ եկեալ Յակովբայ՝ համոզէ զՄանանհիր արձակել զգերութիւն ռամկին, իբրեւ զոչ ինչ մեղուցելոց. որում ոչ հաւանեալ Մանանհիր՝ պատճառէ զարքայ:

4 Եւ Յակոբու դէմ եղեալ առ արքայ, առաւել եւս զչարի Մանանհիր, եւ ի սաղրելոյ զաւառականացն՝ զութեսին սարկաւազունս նորա, որք ի կալանսն էին, հրամայէ ի ծով ընկնելու: 5 Չոր լուեալ մեծին Յակոբու՝ դառնայ ի տեղի իւր լի բարկութեամբ, որպէս Մովսէսն յերեսաց

Փարաւոնի: 6 Եւ ելեալ ի լեառն ինչ, յորմէ երեւէր գաւառն ամենայն, անէժ զՄանանհիր եւ զգաւառ նորին: 7 Եւ ոչ ինչ յամեցին դատաստանքն Աստուծոյ հասանել ի վերայ. եւ նման Հերովդի պէս պէս ցաւովք սատակի Մանանհիր. եւ պողաբերութիւն ջրաւորաց գաւառին դարձաւ յաղտաղտուկ, եղեալ ի վերայ նոցա երկինք պղնձի ըստ Գրոց, եւ ծովն հակառակեալ յինքն ընդունէր զսահմանս անդաստանացն: 8 Չոր լուեալ մեծին Վրթանայ եւ արքային Խոսրովայ՝ ցասուցեալ հրամայեն արձակել զգերեալսն, եւ առ նոյն այր մաղթել ապաշխարութեամբ, զի դարձցի սրտմտութիւն Տեառն. զոր յետ ելից Յակովբայ յաշխարհէս՝ ժառանգ որդի Մանանհիրի գեղեցիկ ապաշխարութեամբ, ուժգին արտասուաւք եւ հառաչմամբ, նորին բարեխաւսութեամբ գտեալ զբժշկութիւն գաւառին:

Ը

Յաղագս թագաւորելոյ Փոքր Խոսրովու եւ փոխելոյ զարքունիսն եւ տնկելոյ զանտառն:

2 Յերրորդ ամի Որմզդի Պարսից արքայի եւ յուրերորդ ամի ինքնակալութեանն Կոստանդեայ, յաւգնականութենէ նորին թագաւորեաց Խոսրով. ոչ ինչ արութիւն քաջութեան ցուցեալ որպէս զհայրն, այլ եւ ոչ վասն հատուածելոց կողմանցն հակառակեցաւ ինչ, յետ միոյ նուագին, զոր ի յունականացն կրեցին զաւրացն. այլ ի կամս թողեալ զարքայն Պարսից՝ խաղաղութիւն առնէ ընդ նմա. բաւական վարկուցեալ մնացելոց սահմանացն տիրել, ամենեւին ոչ ունելով փարել ազնուական մտածութիւնս: 3 Չի թէպէտ էր մարմնովն փոքր, այլ ոչ որքան Մակեդոնացին Աղեքսանդր, որ միայն երից կանգնոց ունէր զչափ հասակի, եւ ոչ զհոգւոյն խափանէր աշխոյժս: 4 Իսկ սորա զքաջութենէ եւ զբարի յիշատակաց անփոյթ արարեալ՝ զբաւսանաց եւ հաւորսութեանց եւ այլոց որսոց պարապեալ. նորին աղագաւ եւ անտառ առ Ազատ գետովն տնկէ, որ յանուն նորա կոչի մինչեւ ցայսար ժամանակի:

5 Նա եւ զարքունիսն փոխէ վերոյ անտառին յոստ մի, ապարանս հովանաւորս շինեալ, որ ըստ պարսկական լեզուին Դուին կոչի, որ թարգմանի բլուր: 6 Քանզի ի ժամանակին յայնմիկ Արեւ ուղեկցեալ արեգական, եւ աւղք ջերմայինք պղտորեալք ժանդահոտութեամբ փչէին. յորմէ ոչ կարացեալ ժուժել որք յԱրտաշատն բնակեալ էին՝ կամաւ յանձն առին զփոփոխումնն:

Թ

Որ ինչ յաւորս սորա ի հիւսիսականաց ազգաց արշաւանք ի մեզ, ուր եւ նահատակութիւնք Վահանայ Ամատունոյ:

2 Յաւորս սորա միաբանեալ բնակիչք հիւսիսոյ Կաւկասու, զիտացեալ զթուլսարտութիւն նորա եւ զյուլութիւն, եւ առաւել ի հրապուրելոյ մաղթանաց Սանատրկոյ՝ ի գաղտնի հրամանէ Շապհոյ Պարսից արքայի, արշաւեալ ի միջոց աշխարհիս մերոյ հասանէին մեծաւ ամբոխիւ, որպէս թէ երկու բիւրովք: 3 Որոց պատահեալ պատերազմաւ արեւելեայ եւ արեւմտեայ զարրուն Հայոց՝ հանդերձ զաւրապետաւքն Բագարատաւ ասպետիւ եւ Վահանաւ նահապետիւ Ամատունեաց. քանզի հարաւային մեր գունդք առ արքային Խոսրովայ էին յաշխարհին Ծոփաց, եւ զՄիհրան սպանեալ, եւ զհիւսիսային մեր գունդն հարեալ, ի թիկունս ընկեցեալ թշնամեացն, եւ հասեալ ի դրունս Վաղարշապատու պաշարէին: 4 Որոց յանկարծակի ի վերայ անկեալ արեւելեայ եւ արեւմտեայ մեր զարրուն, եւ անտի մերժեալ զՕշական առապարան, ոչ ետուն ժամանել ճապաղել ի նետաձգութիւն ըստ աւրինի իւրեանց սովորութեանն, երագեալ սաստկապէս զհետ ունելով քաջաձիոցն ի դժուարս քարանց եւ ի վիմուտ տեղիս:

5 Մինչեւ յոչ կամաց գումարեալ թշնամեացն ի ճակատ. եւ զաւրագլուխ նիզակաւորացն լեալ անարի ոմն սկայ վառեալ, եւ թաղեալ կանեայ բոյորով ամենեւիմբ պարածածկեցեալ, շահատակեր ի մէջ զաւրացն: 6 Յոր ակնակառոյց լեալ քաջացն Հայոց եւ յարձակեալ՝ ոչ ինչ կարէին վնասել. քանզի հարեալ նիզակաւ՝ ճախր առնոյր կանեայն: 7 Յայնժամ քաջին Վահանայ Ամատունոյ հայեցեալ յնկեղեցին կաթուղիկէ, ասէ. 'Օգնեա՛ ինձ, Աստուած, որ գԴաւթեան պարսաքարն դիպեցուցեր ճակատու խորխտացելոյն Գողիաթու. ուղղեա՛ եւ զնիզակս իմ ական հզարիս այսորիկէ: 8 Եւ ոչ

վրիպեցաւ ի խնդրոյն. ընդ գաւակ ձիոյն հարեալ՝ յերկիր կործանեաց զահագին զվիրագն: 9 Այսպիսի դիպուած ի փախուստ յորդորեաց զթշնամիսն, եւ ի յաղթութիւն զՀայոց գունդն զաւրացոյց: 10 Եւ աստի դարձեալ յաշխարհն Ծովաց Բագարատ՝ վկայ հաստատուն առանց նախանձու լինի առ արքայի վասն Վահանայ քաջութեանցն եւ առաքինի դիպուածոյն: 11 Վասն որոյ պարգեւէ նմա արքայ գտեղի ճակատուն՝ զՕշական, ուր ինքնական դիմագրաւ նահատակն եղև: 12 Եւ փոխանակ Միհրանայ կարգէ զԳարջոյլ Մաղխազ նահապետ Խոռխոռունեաց ի վերայ զաւրուն:

Ժ

Վախճան Խոսրովու, եւ պատերազմ Հայոց ընդ Պարսս:

2 Յետ այսորիկ գիտացեալ Խոսրովայ, թէ ձեռն Շապիոյ Պարսից արքայի ընդ թշնամիսն է՝ լուծանէ զխաղաղութիւնն որ ընդ նմա, եւ զմասնաւոր հարկսն արգելու ի նմանէ, տալով եւ զայն կայսեր. եւ ածելով զգաւրս Յունաց՝ ընդդիմանայ արքային Պարսից: 3 Բայց ոչ յերկարեալ զկեանս իւր՝ վախճանի, թագաւորեալ ամս ինն. եւ բարձեալ գնա՝ թաղեցին յԱնի առ հարս իւր: 4 Եւ ժողովեալ մեծին Վրթանիսի զամենայն նախարարս Հայոց, հանդերձ զաւրաւք եւ զաւրապետաւք, յանձն առնէ զաշխարհս Արշաւրի Կամսարականի, որպէս զխաւորի եւ յոյժ պատուականի յետ արքայի: 5 Եւ իւր առեալ զՏիրան որդի Խոսրովու՝ գնայ առ կայսր, զի թագաւոր Հայոց ի տեղի հաւր իւրոյ կացուցէ:

6 Իսկ արքայն Պարսից Շապուհ իբրեւ լուաւ զմահն Խոսրովու, եւ եթէ որդի նորա Տիրան առ կայսր գնաց՝ զուժարէ զաւրս բազումս ի ձեռն Ներսէսի եղբար իւրոյ, որպէս թէ թագաւորեցուցանէ զնա Հայոց խորհեցեալ, եւ առաքէ յաշխարհս մեր, իբրեւ անառաջնորդ զսա վարկուցեալ: 7 Որոց պատահեալ քաջին Արշաւրի Կամսարականի հանդերձ ամենայն Հայաստանեայցս զաւրու, ճակատ տուեալ ի Մոռուն անուանեալ դաշտի: 8 Եւ թեպէտ եւ բազումք ի մեծամեծ նախարարացն անկան ի պատերազմին, սակայն յաղթեալ Հայոց գնդին՝ փախստական առնեն զգաւրս Պարսից, եւ պահեն զաշխարհս մինչեւ զգալն Տիրանայ:

ԺԱ

Յաղագս թագաւորելոյն Տիրանայ, եւ փոխելոյ յաշխարհէս մեծին Վրթանայ, եւ փոխանորդելոյ զայթոռն սրբոյ Յուսկանն:

2 Յեաւթն եւ ի տասներորդի ամի ինքնակալութեան իւրում Աւգոստոս Կոստանդոս, որդի Կոստանդիանոսի, թագաւորեցուցանէ զՏիրան որդի Խոսրովու, եւ առաքէ ի Հայս հանդերձ մեծաւն Վրթանաւ: 3 Որոյն եկեալ, ունի զաշխարհս մեր խաղաղութեամբ, հաշտութիւն ընդ Պարսս առնելով եւ ոչ պատերազմունս. հարկելով Յունաց, այլ եւ մասնաւոր ինչ Պարսից՝ կայր ի հանդարտութեան իբրեւ զհայր իւր, ոչ ինչ արութիւն քաջութեան եւ սորա ցուցեալ. նա եւ ոչ հայրենի առաքինութեանն հետեւեալ, այլ թուլացեալ յամենայն բարեպաշտութենէ զաղտնի, ոչ իշխելով համարձակ պատուել զախտն ի մեծէն Վրթանիսէ:

4 Իսկ յետ լնոյ հնգետասան ամաց եպիսկոպոսութեան մեծին Վրթանայ՝ փոխի յաշխարհէս յերրորդ ամի Տիրանայ: 5 Եւ ի հրամանն նորին տարեալ հանգուցանեն ի գեաւդն Թորդան, իբրեւ մարգարեական ակամբ հայեցեալ՝ որ զկնի բազում ժամանակաց եւ հաւրն ի նոյն տեղուոց հանգուցան նշխարք: 6 Եւ յաջորդէ զայթոռն Յուսկի որդի նորին ի չորրորդ ամին Տիրանայ, յոյժ հետեւող եղեալ հարցն առաքինութեան:

ԺԲ

Պատերազմ Շապիոյ ընդ Կոստանդեայ:

2 Բայց Շապուհ Որմզդեան առ Տիրան մեր արքայ առաւել սէր հաստատեաց, մինչեւ զաւրավիզն աւգնականութեան եղեալ՝ թափէ զնա յարձակմանէ հիւսիսականացն ազգաց, որք միաբանեալ ելին արտաքս քան զկապանն Ճորայ եւ բանակեցան ի սահմանս Ադուանից ամս չորս: 3 Եւ զայլ յոյով թագաւորս նուանեալ Շապիոյ, եւ զազգս բարբարոսաց բազումս ի սատարութիւն կալեալ՝

յարձակեցաւ ի Միջերկրեայս եւ ի Պաղեստինէ: 4 Իսկ Կոստանդեայ արարեալ կեսար զՅուլիանոս՝ սպառազինեցաւ ընդդէմ Պարսից. եւ տուեալ ճակատ, երկոքին կողմանքն պարտեցան. քանզի բազումք անկան յերկաքանչիւրոցն. եւ ոչ մի ի միւսոյ թիկունս դարձոյց. մինչեւ ի հաւանութիւն եկեալ՝ արարին խաղաղութիւն ամս սակաւս: 5 Եւ ի Պարսից դարձեալ Կոստանդեայ՝ յերկար հիւանդացեալ վախճանեցաւ ի Մոմփսիւեստի քաղաքին Կիւլիկեցւոց, թագաւորեալ ամս քսան եւ երիս: 6 Ի սորա աւուրս երեւեցաւ խաչն լուսեղէն առ երանելեան Կիւրդիւ:

ԺԳ

Եթէ զհա իդ Տիրան իջեալ ընդ առաջ Յուլիանոսի պատանդս տայ:

2 Չայտու ժամանակաւ թագաւորեաց Յունաց ամբարիշտն Յուլիանոս. ուրացաւ նա զԱստուած եւ պաշտեաց զկուռս, եւ յարոյց հալածանս եւ խռովութիւն ի վերայ եկեղեցւոյ. եւ բազմադիմի ջանայր շիջուցանել զհաւատ քրիստոնէութեան, բայց ոչ բռնութեամբ հաւանեցուցանէր, այլ խորամանկեալ հնարէր, զի Քրիստոսի պաշտաւնն խափանեսցի եւ դեւք երկրպագեսցին: 3 Եւ յորժամ գնա ընդդէմ Պարսից իրաւունքն զինեցին, եւ անցեալ ընդ Կիւլիկիայ հասանէր ի Միջագետս. եւ զաւրացն Պարսից կողմնապահաց հատեալ գշուանս նաւակամրջին Եփրատու, զգուշանային անցիցն: 4 Իսկ Տիրան մեր թագաւոր իջեալ ընդ առաջ Յուլիանոսի, դիմէ ի վերայ Պարսից զաւրացն, եւ հալածականս առնէ. եւ հարեալ սպասաւորութիւն՝ անցուցանէ զամբարիշտն Յուլիանոս հանդերձ բազմութեամբ այրելծիոյն, եւ մեծարի ի նմանէ յոյժ:

5 Եւ խնդիրս առնէ, զի մի՛ տարցի գնա ընդ իւր ի Պարսս, իբր անկար գոյով ձիավարել, եւ յանձն առեալ Յուլիանոս՝ խնդրէ զաւրս եւ պատանդս: 6 Եւ Տիրանայ խնայեալ յԱրշակ որդի իւր երկրորդ՝ տայ ցնա գորդի իւր զՏրդատ զերրորդ, հանդերձ կնաւ եւ որդւովք, եւ զթոռն իւր զՏիրիթ, գորդի մեռելուն Արտաշիսի, որդւոյ իւրոյ անդրանկան: 7 Չորս առեալ Յուլիանոս՝ նոյն հետայն առաքէ ի Բիւզանդիոն. եւ զՏիրան արձակէ յիւր աշխարհն. եւ տայ զիւր պատկերն նկարեալ ի տախտակս, յորում եւ ի դիւսաց զոմանս ընդ նմա. եւ հրամայէ յեկեղեցւոջ կանգնել յարեւելից կուսէ. ասելով, թէ որք միանգամ ընդ Հռոմայեցւոց տէրութեամբն հարկին՝ դոյնալէս առնեն: 8 Չոր յանձին կալեալ Տիրանայ՝ առեալ բերէ, ոչ ածելով զմտաւ, թէ խաբէութեամբ՝ դիւսաց երկրպագին պատկերք:

ԺԴ

Վկայութիւն սրբոյ Յուսկանն եւ Դանիելի:

2 Արդ՝ հասեալ Տիրանայ ի զաւառն Ծոփաց՝ յիւրում արքայական եկեղեցւոջն կամեցաւ կանգնել զպատկերն: 3 Չոր յափշտակեալ սրբոյ Յուսկանն՝ եհան ի ձեռաց արքայի. եւ ընկեցեալ յերկիր, կոխեալ մանրեաց, զգացուցանելով արքայի զիրին խորամանկութիւն: 4 Որում ոչ ինչ ունկնդիր եղև Տիրան, քանզի երկեաւ ի Յուլիանոսէ, զմտաւ ածելով՝ մեռանել ինքեան իբրև զկոխող թագաւորական պատկերի. եւ յաւելեալ բորբոքումն չարութեանն, զոր ունէր ընդ սրբոյ Յուսկանն, յաղագս հանապազորդ յանդիմանութեան իւրոց յանցանաց՝ հրամայեաց ջալոտիւք հարկանել յերկար, մինչ ի գանելն աւանդեաց զհոգին:

5 Եւ յետ կատարման նորա թշնամանեալ անիծիւք Տիրան ի ծերունւոյ քահանայէն Դանիելէ, որ աշակերտ էր սրբոյն Գրիգորի եւ հիւպերետ, հրամայեաց զնա խեղդամահ առնել: 6 Չոր բարձեալ աշակերտացն՝ թաղեցին ի միայնարանի նորին, որ կոչի Հացեաց դրախտ: 7 Իսկ զմարմին սրբոյ Յուսկանն բարձեալ տարան առ հայր իւր ի գիւղն Թորդան. որ եկաց յեպիսկոպոսութեանն ամս վեց:

ԺԵ

Եթէ զհա իդ Չարայի առեալ զգաւրս Հայոց դառնայ ի Յուլիանոսէ, եւ սատակի ազգաւ:

2 Լուր սպանման սրբոյ Յուսկանն եւ քրթմնջիւն ամենայն նախարարացն եհաս առ նահապետն Ռըշտունեաց Չաւրայ, որ փոխանակ Մանանդիի սպարապետ էր Հայոց հարաւային գնդին, եւ Տիրանայ հրամանաւ զհետ Յուլիանոսի զաւրաւք: 3 Որոյ լուեալ զայսպիսի համբաւ, ասէ ցաւրս իւր.

.Մի՛ վարեցուք հրամանաւ այնորիկ, որ գայթազողութիւն արկանէ յերկրպագութիւնն Քրիստոսի, եւ սպանանէ զտուրքս նորա. եւ մի՛ ճանապարհակցեցուք այսմ ամբարիշտ թագաւորիէ: 4 Եւ զգաւրսն համակամս իւր արարեալ՝ դառնայ, եւ եկեալ ամբանայ ի Տմորիս, մինչեւ տեսցէ, թէ զի՛նչ արասցեն այլ նախարարքն: 5 Բայց սուրիանդակքն Յուլիանու յառաջ ժամանեն քան զգալն նորա, բերելով Տիրանայ թուղթ, որ ունէր աւրինակ գայս:

6 Թուղթ Յուլիանոսի առ Տիրան:

7. Ինքնակալ Յուլիանոս, ծնունդ Ինաքայ, Արամագոյ որդի, եւ ճակատագրեալ յանմահութիւն. Տիրանայ մերում գործակալի ինդայ:

8. Չգաւրս, գոր արծակեցեր ընդ մեզ, առեալ զաւրագլխի նոցին՝ ի բաց դարձաւ. եւ մեք բաւական էաք յանթիւ գնդացս մերոց զհետ առաքել՝ ունել զնոսս. այլ թոյլ տուաք վասն երկուց պատճառաց. առաջին՝ զի մի՛ սսիցեն զմէնջ Պարսիկք, եթէ բռնութեամբ եւ ոչ կամաւ անէ զգաւրսն. երկրորդ՝ փորձել զքո միամտութիւնդ: 9 Արդ՝ եթէ ոչ ի քումմէ կամաց արար նա գայն՝ սատակեցես զնա ազգաւիմբ, առ ի չտողուլ նմա մնացորդ. ապա եթէ ոչ՝ երդուեալ ի Ռասս, որ զթագաւորութիւնս շնորհեաց մեզ, եւ յԱթենասս, որ զյաղթութիւնն, զի ի դառնալն մերում անպարտելի զաւրութեամբս վանեցուք զքեզ եւ զաշխարհդէ:

10 Տեսեալ գայս Տիրանայ եւ յոյժ զարհուրեալ՝ առաքէ զմարդպետն կոչեցեալ Հայր, եւ հանդերձ երդմամբ կոչէ առ ինքն զՉաւրայ: 11 Իսկ զաւրաց նորա տեսեալ, թէ լռեալ կան նախարարքն ամենայն՝ ըստ սովորական անժուժութեան մերոյ ազգիս ցրուեցան ի տունս իւրաքանչիւր: 12 Եւ միայնացեալ Չաւրայ, գայ առ արքայ յոչ կամաց. եւ արքայի զՉաւրայ ի բունն առեալ՝ ունի եւ զամուրն նոցին զԱղթամար, եւ բառնայ զամենեսին սատակմամբ: 13 Բայց զմանուկ մի, որդի Մեհենդակայ եղբար նորա, փախուցեալ դայեկացն ապրեցուցին: 14 Իսկ արքայ փոխանակ նորա կարգէ զՍաղամուրթ տէր Անծտայ:

ԺԶ

Յաղագս մահուան որդւոցն Յուսկան, եւ յաջորդելոյ զայթոռն Փառնէրսեհի:

2 Բայց ի Տիրանայ ինդրեն նախարարքն Հայոց այր արժանի՝ կացուցանել յեպիսկոպոսութիւն փոխանակ Յուսկան: 3 Քանզի որդւոցն նորին ոչ գովելի վարս ստացեալ՝ անարժանք եղեն այնմ առաքելականին այթոռոյ. այլ եւ մահ եւս հասեալ նոցա յաւուրսն յայնս, յոյժ ահագին եւ սարսափման լսողաց արժանաւոր, ի միում տեղուջ շանթաւար եղեալ երկոցունցն, որոց Պապ եւ Աթանագենէս կոչէին անուանքն. ոչ թողով զաւակ հասակեայ պատշաճ այնմ, բայց մանուկ մի որդի Աթանագենի, որում Ներսէս անուն ճանաչէր, որ ի Կեսարիայ էր ի հրահանգս, եւ գայնու ժամանակաւ գնացեալ ի Բիւզանդիոն՝ առնուլ կին զդուստր Ասպիոնայ ուրումն իշխանի մեծի: 4 Եւ վասն ոչ կալոյ այր յազգէ Գրիգորի, ընտրեցին զՓառնէրսեհ ոմն յԱշտիշատից Տարաւնոյ, եւ կացուցին քահանայապետ ի տասներորդ ամի Տիրանայ. որ կալաւ զայթոռն ամս չորս:

ԺԷ

Եթէ զիս իդ ի Շապիոյ իսաբեցաւ Տիրան, երթալով ի կոչ նորա, եւ կուրացաւ ի նմանէ:

2 Յետ այսր ամենայնի ամբարիշտն Յուլիանոս ըստ արժանի խորհրդոցն վէր ընկալեալ ի փորոտիսն՝ սատակի ի Պարսս: 3 Եւ զաւրացն դարձեալ, թագաւոր ունելով զՅորիանոս, որ ի ճանապարհի վախճանեալ՝ ոչ ժամանեաց ի Բիւզանդիոն: 4 Իսկ արքային Պարսից Շապիոյ զհետ նոցա կրթեալ, եւ իսարկանաւք կոչէ զՏիրան առ ինքն, գրելով թուղթ այսպէս:

5 Թուղթ Շապիոյ առ Տիրան:

6. Մագդեզանց քաջ եւ բարձակից արեգական Շապուհ արքայից արքայ. ի բարւոջ մերում յիշեալ եղբայր սիրելի Տիրան Հայոց արքայ. ողջոյն շատ:

7. Ճշմարտիս ի վերայ հասաք, եթէ զսէրն մեր հաստատուն պահեցեր, ոչ գալով ընդ կայսեր յաշխարհս Պարսից. այլ եւ զգունդն զոր էառ ի քէն՝ զհետ յղեալ կոչեցեր ի բաց: 8 Եւ զառաջինն զոր արարեր, զհտեմք, զի մի՛ ընդ աշխարհ քո անցանիցէ՝ արարեր, զոր ինքն իսկ առնելոց էր. ուստի եւ մեր պահապանք գնդին վատասրտեալ ի բաց եկին, զքեզ պատճառելով. վասն որոյ մեր ցասուցեալ՝ սալարի նոցա ցլու արքուցաք արիւն: 9 Եւ քում թագաւորութեանդ ոչ ինչ վնասեցուք, երդուեալ ի Միհր մեծ աստուած. միայն փութա՛ տեսանել զմեզ, զի խորհել ինչ մարթասցուք վասն հասարակաց աւգտիտ:

10 Չայս տեսեալ Տիրանայ՝ խելագարեալ գնաց առ նա. քանզի արժանն տանէր զնա ի տեղի հատուցմանն: 11 Չոր տեսեալ Շապիոյ՝ կշտամբեաց զնա բանիւք յանդիման զաւրաց իւրոց, եւ զաչս նորա կուրացոյց՝ որպէս զՄեղեկիային այնու ի հնումն. թէ եւ արդեաւք վրէժս ընդ սրբոյ առնն այնորիկ պահանջեցաւ, որով լուսաւորէր աշխարհս, ըստ Աւետարանին ձայնի՝ գոլով լոյս աշխարհի, յորմէ խաւարեցոյց Տիրան զՀայս: 12 Խաւարեցաւ եւ ինքն, կալեալ զթագաւորութիւնն ամս մետասան:

ԺԸ

Յաղագս թագաւորեցուցանելոյ Շապիոյ զԱրշակ, եւ արշաւանաց ի Յոյնս:

2 Բայց Շապուհ թագաւորեցոյց փոխանակ Տիրանայ զորդի նորա զԱրշակ, ակն ածելով ի զաւրացն Հայոց, զի մի՛ խափան ինչ առաջի արկելոց իւրոց գործոցն լինիցին. այսպիսի իմն պատեհ համարեալ, բարերարութիւն առնելով՝ իւր հաստատել զաշխարհս. նուաճեաց եւ զագգս նախարարացն, պատանդս առնելով յամենեցունց: 3 Եւ փոխանակ Վահանայ Ամատունոյ սպարապետ կացուցեալ Հայոց արեւելեայ զաւրուն՝ զհաւատարիմ իւր զՎաղինակ Սիւնի, եւ նմա յանձն արարեալ զՀայս՝ ինքն զհետ յունական զաւրուն կրթէր, եւ հասեալ ի Բիւթանիա, եւ նստէր ամիսս յողվս: 4 Եւ ոչ ինչ կարացեալ առնել՝ սիւն առ ծովուն կանգնէ, եւ առիւծ ի վերայ դնէ, մատեան ընդ ոտիւքն ունելով, որ նշանակէ այսպիսի ինչ. քանզի առիւծ հզար է ի զազանս, նոյնպէս եւ պարսկականն ի թագաւորս. եւ մատեան ժողովիչ է իմաստութեան, որպէս Հռոմայեցւոց տէրութիւնն:

ԺԹ

Թէ ո՞րպէս արհամարհեաց Արշակ զթագաւորն Յունաց:

2 Ընդ այնոսիկ սպա ժամանակս յարեաւ խռովութիւն արքային Պարսից Շապիոյ ի հիւսիսականաց ազգաց: 3 Եւ Յունաց թագաւորեալ Վաղենտիանոս, եւ գումարտակ ի Միջերկրեայս առաքեալ՝ հալածականս առնէ զզաւրս Պարսից: 4 Ապա առաքէ առ Արշակ մեր թագաւոր թուղթ:

5 Թուղթ Վաղենտիանոսի առ Արշակ:

6 Ինքնակալ Վաղենտիանոս Աւգոստոս, հանդերձ աթոռակցաւ մերով եւ թագակցաւ Վաղեսիւ կայսերաւ. Արշակայ Հայոց արքայի ինդայ:

7 Պարտ էր քեզ յիշել զչարիսն, որ անցին ընդ ձեզ յանաստուածիցն Պարսից, եւ զերախտիսն՝ որ ի մէնջ ի վաղնջուց մինչեւ ցքեզ, եւ հեռանալ ի նոցանէ եւ մաւտել ի մեզ: 8 Որպէս զի խառնեալ ընդ զաւրս մեր՝ մարտիցես ընդ նոսա, եւ հանդերձ զոհացողական թղթովք մերոց զաւրավարացդ առաքեսցես զհարկս աշխարհիդ. եւ առեալ զեղբայրս քո, եւ որ ընդ սմա վտարանդիքս՝ ի բաց ածցեն: 9 Ողջ լեր ամենայն հնազանդութեամբ Հռոմայեցւոց տէրութեանս:

10 Իսկ Արշակ եւ ոչ պատասխանի առնէ թղթոյն, այլ նշկահեալ արհամարհեաց զնոսա. նա եւ ոչ զհետ Շապիոյ միտեցաւ ամենայն սրտիւ. այլ անձնահաճ եղեալ, պարծելով հանապազ ի զինարքուս եւ յերգս վարձակաց. քաջ եւ արի երեւեալ քան զԱքիլլեւս, իսկ արդեամբք Թերսիտեայ նմանեալ կաղի եւ սրագլխոյ. վտարանջեալ յիւրոց նախագլխացն, մինչեւ զամբարտաւանութեանն ընկալաւ վարձս:

Ի

Յաղագս սրբոյն Ներսիսի եւ բարեկարգութեանն որ ի նմանէ:

2 Յերրորդ ամի թագաւորութեանն Արշակայ եկաց եպիսկոպոսապետ Հայոց մեծն Ներսէս, որդի Աթանազիներայ, որդւոյ Յուսկան, որդւոյ Վրթանայ, որդւոյ սրբոյն Գրիգորի: 3 Եւ ի Բիւզանդիոյ դարձեալ ի Կեսարիայ, եւ եկեալ ի Հայս՝ զամենայն կարգս ուղղութեան հարցն իւրոց նորոգեաց, այլ եւ առաւել եւս. քանզի զբարեկարգութիւնն զոր ետես ի Յունաց աշխարհին, մանաւանդ ի թագաւորեալ քաղաքին, ի սմա նկարագրէ: 4 Ժողով արարեալ եպիսկոպոսաց եւ համարէն աշխարհականաւք, կանոնական սահմանադրութեամբ հաստատեաց զողորմածութիւն, խլելով եւ զանգթութեանն արմատ, որ բնարար սովորութեամբ էր յերկրիս մերում: 5 Զանգի բորոտք հալածեալ լինէին, իբր պիղծ համարեալ յարինաց. եւ զուրուկս փախստեայս առնէին, զի մի՛ ի նոցանէ յայս փոխեսցի ախտն. որոց դադարք՝ անապատք եւ ամայիք, եւ ծածկոյթ՝ վէմք եւ մացառք, ոչ յումեքէ գտանելով մխիթարութիւն թշուառութեանցն: 6 Առ այսոքիւք եւ հաշմբ անդամովք ոչ խնամեալ լինէին, եւ հիւրք անձանաւթք ոչ ընդունէին, եւ աւտարք ոչ ժողովէին:

7 Իսկ նորա հրամայեալ՝ ըստ զաւառաց զաւառաց շինել աղքատանցս ի խորշս եւ ի գերծ տեղիս. զի փոխանակ հիւանդանոցացն Յունաց լինիցին ի մխիթարութիւն մարմնոց վշտացելոց: 8 Եւ բաժանեաց ի նոսա զաւանս եւ զագարակս, պտղաբերել յարդեանց անդաստանաց եւ ի կթից արաւտականաց եւ ի գեղմանց. զի պաշտեսցեն զնոսա հարկաւ, բացէ ի բաց, եւ նոքա մի՛ էյցեն ըստ բնակութիւնս իւրեանց: 9 Եւ յանձն արար Խաղայ ումեմն, որ էր ի Մարգաց Կարնոյ սարկաւազ իւր: 10 Սահմանէ եւ յամենայն գիւղս վանս շինել, զի լինիցին աւտարանոցք, եւ տեղի սննդեան որբոց եւ ծերոց, եւ անունողաց տաժումն: 11 Ծինէ եւ յանապատ եւ յանմարդ տեղիս եղբայրանոցս եւ մենաստանս եւ յատկանձնակաց խրճիթս. եւ հայր եւ տեսուչ նոցա կարգէ զԾաղիտայ եւ զԵպիփան եւ զԵփրեմ, եւ զԳինդ որ յազգէն Սկլունեաց, եւ զայսս ոմանս:

12 Եւ գերկուսս զայսոսիկ յազգաց նախարարացն բառնայ. մի՛ զմերձաւորաց խնամութիւն, զոր վասն ազահելոյ սեպիական ազատութեանն առնէին. եւ միւս՝ որ ի վերայ մեռելոց գործէին ոճիրս ըստ հեթանոսական սովորութեանն: 13 Եւ էր այնուհետեւ տեսանել զաշխարհս մեր ոչ որպէս զբարբարոսս այլանդակեալս, այլ իբրեւ զքաղաքացիս համեստացեալս:

ԻԱ

Սպանումն Տրդատայ, եղբարն Արշակայ, եւ երջալ սրբոյն Ներսիսի ի Բիւզանդիոն, եւ դարձուցանել զպատանդսն:

2 Սաստիկ եւ յոյժ ահաւոր էր ի վերայ անիրաւաց Վաղենտիանոս. ուստի եւ զբազում իշխանս վասն յափշտակութեան սատակեաց, եւ զՌոդանոս ոմն ներքինապետ այրեաց կենդանոյն. քանզի երիցս հրամայեաց, եւ ոչ դարձոյց զյափշտակութիւն ընչից կնոջ միոյ այրւոյ: 3 Եւ ի նմին աւուր հասեալ այնց հրեշտակաց զորս ի Հայսն առաքեաց՝ ցասուցին զնա առաւել զրուցով խրոխտալոյն Արշակայ: 4 Եւ վասն զի ի ժամուն յայնմիկ առ ձեռն ունէր զբարկութիւն՝ հրամայեաց զՏրդատ եղբայր նորա, զհայր մանկանն Գնելոյ, սպանանել, եւ Թէոդոսի զաւրու ծանու ի վերայ Հայոց դիմել: 5 Որոյ հասեալ ի սահմանս Հայոց զարհուրի Արշակ եւ առաքէ ընդ առաջ նորա զմեծն Ներսէս. եւ ի հաշտութիւն մաղթեալ՝ տայ լիով զխափանեալ հարկսն, եւ պայծառ պատարագաւք ընդ նմին իսկ արձակէ զմեծն Ներսէս: 6 Որոյ երթեալ եւ ի հանդարտութիւն զթագաւորն շրջեալ՝ մեծարի ի նոցանէ յոյժ. նա եւ զպատանդսն խնդրեալ առնու եւ դառնայ: 7 Եւ կոյս մի անուն Ողոմպիաղայ, յազգէ կայսեր, կին ամէ Արշակայ: 8 Բայց կայսերն բարերարութիւն արարեալ մանկանն Գնելոյ, յաղագս զուր ի նոցանէ մահուանն Տրդատայ հաւր նորա, տայ նմա զպատիւ հիւպատոսութեան, եւ զանձս յոյովս: 9 Ընդ որ խանդացեալ Տիրիթ՝ խորիէր նմա չարիս հանապագ, սպասելով ի դիպող աւուր:

ԻԲ

Եթէ ո'րպէս եղև խոսովութիւն Արշակայ ընդ Գնելոյ, եւ մահ Տիրանայ:

2 Իսկ Գնէլ եկեալ յաւանն Կուաշ, որ յոտին Արագածն կոչեցեալ լերինն, առ կուրացեալ հաւն իւր Տիրան, զի ցայնժամ կենդանի էր: 3 Եւ Տիրանայ ողբացեալ դառնապէս զՏրդատ գորդի իւր, զհայրն Գնելոյ, իբր զինքն ունելով պատճառ սպանման նորա. վասն որոյ տայ Գնելոյ զամենայն ինչս իւր, եւ զկալուածս գիւղից եւ դաստակերտաց. եւ ի նմին աւանի Կուաշ հրամայէ բնակել: 4 Ապա առնու Գնէլ իւր կին զՓառնանձեմ ոմն յագգէն Սիւնեաց. եւ թագաւորապէս արարեալ հարսանիս, տայ առատապէս պարգէւս ամենեցուն նախարարացն: 5 Որոց հաճեալ ընդ նա եւ սիրեալ՝ ետուն առ նա զգաւակս իւրեանց. զորս առեալ, մեծապէս հանդերձեաց զինու եւ զարդու. եւ յաւելին եւս սիրել զնա:

6 Աստանաւր եգիտ Տիրիթ պատճառս քսութեան. եւ մատուցեալ առ արքայն հանդերձ բարեկամաւ իւրով Վարդանաւ զինակրաւ արքայի, որ ի Մամիկոնեան տոհմէն էր, ասեն. .Ո՛չ զիտես, զի խորհեալ է Գնելոյ սպանանել զքեզ, զի ինքն փոխանակ քո թագաւորեսցէ: 7 Ահա տե՛ս, արքայ, զնշան իրին, զի բնակեցաւ Գնէլ յԱյրարատ, ի կալուածս ձեր թագաւորաց, եւ սիրտ ամենայն նախարարացն եղև ընդ նմա: 8 Քանզի կայսերքն նիւթելով զայդ՝ ետուն նմա զպատիւ հիւպատոսութեանդ, եւ զանձս սաստիկս, որով՝ պատրեաց զնախարարսն: 9 Երդնոյր Վարդան յարեն արքայի եւ ասէր. .Իմովք ականջաւք լուայ ի Գնելոյ, զի ասէր, թէ ոչ թողում հաւրեղբաւր իմում զվրժ մահուան հաւր իմոյ, որ վասն դորա եղև եւ:

10 Այսմ հաւատացեալ Արշակ՝ յղէ զնոյն իսկ զՎարդան առ Գնէլ, թէ .Ընդէ՛ր բնակեցար յԱյրարատ եւ լուծեր զկարգ հայրենեաց: 11 (Քանզի սովորութիւն էր՝ արքայի միայն բնակել յԱյրարատ եւ միոյ որդւոյ նորա, զոր փոխանորդ թագաւորի պահէին, եւ այլոց Արշակունեաց բնակել ի գաւառս Հաշտենից եւ Ադիովտի եւ Առքերանոյ, հանդերձ ռոճկաւք եւ մտիւք յարքունուստ): 12 Եւ արդ՝ ընտրելի է քեզ, կա՛մ ընդունել զմահ, կամ զնալ յԱյրարատայ, եւ արձակել ի քէն զուստերս նախարարացդ: 13 Չայս լուեալ Գնելոյ՝ արար զհրամանս արքայի եւ զնաց յԱդիովտ եւ յԱռքերանի: 14 Բայց Տիրան հաւն նորա պատգամս խիստս յղեաց առ որդի իւր Արշակ. վասն որոյ հեղձամահ եղև յիւրոց սենեկապետաց ի հրամանէ արքայի ի գաղտնիս, եւ ի նմին աւանի Կուաշ թաղեցաւ, ոչ արժանի եղեալ հարցն զերեզմանաց. թէ արդեաւք զփոխարէնսն Դանիելի առնն Աստուծոյ հատոյց, որով չափով չափեաց՝ չափեալ եղև ըստ Գրոց:

ԻԳ

Դարձեալ խանդալ Արշակայ ընդ Գնելոյ եւ սպանանել զնա:

2 Ապա ելանէ արքայ զթիկամբք Մասեաց առնել որսս յիւրում սիրեցեալ գաւառին ի Կոգայովտի. եւ եղեալ որս սաստիկ՝ ուրախացեալ Արշակ ի զինիս պարծէր, ոչ այլոյ ուրուք ի թագաւորաց նախ քան զնա մեռանել այնչափ բազմութիւն երէոց ի միում ժամու: 3 Աստանաւր դարձեալ նորոգէն զնենգութիւնն Տիրիթ եւ Վարդան, ասելով, Գնելոյ բազում երէս քան զայն ունել ընդ նոյն աւուրս յիւրում լերինն, որ Շահապիվանն անուանի, որ ի մայրենի հաւոյ իւրոյ Գնելոյ Գնունոյ հասեալ էր զնա: 4 Վասն որոյ առաքէ առ նա հրովարտակ այսպիսի:

5 Թուղթ Արշակայ առ Գնէլ:

6 Արշակ արքայ Հայոց մեծաց, Գնելոյ իմում որդւոյ խնդալ:

7 Տեսցե՛ս տեղիս քաջերէս ի լերինդ Շաղկաց զպարկացիր ջրով, եւ պատրաստեսցես. զի եկեալ մեր՝ ըստ արժանեաց թագաւորականաց հանդիպեսցուք որսոցն:

8 Եւ երագ զհետ հրովարտակին երթեալ Արշակ՝ խորհէր, եթէ ոչ ըստ հրամանին զոցէ արարեալ Գնելոյ, պատճառս ի վերայ եղեալ, իբր թէ չարակնեաց զուրախանալն արքայի՝ կապեսցէ զնա: 9 Այլ իբրև ետես, զոր չէր երբէք տեսեալ զայնպիսի պատրաստութիւն որսոց եւ բազմութիւն երէոց, խոցեալ խորհրդովք նախանձու եւ կասկածանաց՝ հրամայեաց նոյն Վարդանայ ի նմին որսին սպանանել զԳնէլ, որպէս թէ ընդ խաբս ինչ վրիպակաւ, երէոյ կամելով ձգել՝ նմա պատահեաց նետն:

10 Որոյ առեալ զայսպիսի հրաման՝ վաղվադակի կատարէ, ոչ այնչափ յաղագս հրամանի թագաւորին, քան թէ վասն կամացն Տիրիթայ իւրոյ սիրելոյն: 11 Իսկ Արշակայ հանդերձ նախարարաւքն իջուցեալ ի դաշտն Աղիովտի գոյն Գնելոյ թաղեաց յարքունական քաղաքին Չարիշատի. ի ջքմեղս եղեալ՝ կոծ մեծ առնէ:

ԻԴ

Եթէ ո՛րպէս ժպրհեցաւ Արշակ առնուլ զկին Գնելոյ, յորմէ եղեւ Պասպ:

2 Թէպէտ եւ Արշակ կարծեաց զանխուլ գործել զչարիսն՝ այն որ ոչն ծածկի յամենատես ականէն Աստուծոյ, յայտնի եւ աշխարհի, առ ի մեղուցելոց պակուցումն, որպէս զմահն Տիրանայ եւ Գնելոյ: 3 Քանզի զհտացեալ ամենայն ուրուք՝ իմացաւ զայս եւ մեծն Ներսէս, եւ անէծ զԱրշակ եւ զամիթ սպանմանն. եւ զնացեալ նստաւ ի սուգ զաւուրս բագումս, որպէս Սամուէլ վասն Սաւուղայ: 4 Իսկ Արշակ ոչ զղջացեալ սպաշաւեաց, այլ անամաթեալ, ազահելով ի զանձս սպանելոյն եւ ի ժառանգութիւն՝ յաւել առնուլ զկին նորին զՓառանձեմ. յորմէ եղեւ պատանի մի, որ անուանեցաւ Պասպ:

5 Այս Փառանձեմ գործեաց զանուր եւ զանկարելի չարիս, եւ զսարսափման յողաց արժանաւոր: 6 Անարժանիւ ոմամբ սուտանուն քահանայիւ ի կենաց դեղն զմահացուն խառնեալ՝ ետ Ողիմիաղայ առաջին կնոջն Արշակայ, եւ ելոյժ ի կենաց սակս տիկնութեանն մախանաց: 7 Նոյնպէս եւ զՎաղինակ տայ Արշակայ սպանանել, եւ փոխանակ կարգել զիւր հայրն զԱնտիոք:

ԻԵ

Սպանումն Տիրիթայ:

2 Իբրեւ եղեւ խաղաղութիւն Շապիոյ ի հիւսիսականաց ազգաց, եւ պարապ առեալ ի պատերազմացն՝ յայտնեաց զցասումն զոր ունէր առ Արշակ, վասն ոչ նմա, այլ կայսեր հարկելոյ զայնքան ամս: 3 Սակս որոյ առաքէ առ նա Արշակ զՏիրիթ եւ զնորին սիրեցեալն Վարդան արժանի պատարագաւք՝ ինդրել զհաշտութիւն: 4 Բայց վասն զի քինախնդիր անցելոցն մարտից կամեցաւ լինել Շապուհ՝ ինքն ելանէ պատերազմել ընդ Յոյնս, որոյ աղագաւ խնդրէ զԱրշակ մեր թագաւոր հանդերձ ամենայն զաւրաւքն Հայոց ընդ իւր լինել: 5 Իսկ Արշակ ոչ կամեցաւ իւրովի երթալ, այլ բարուրս եղեալ՝ դոյզն գունդ առաքէ զկնի Շապիոյ:

6 Եւ իւր բարկացեալ Տիրիթայ՝ ընկենու զնա ի պատուոյն, որպէս զի թէ ի նորա հրապուրանաց եղեւ այն, յաղագս ատելութեանն զոր ունէր առ Յոյնս: 7 Եւ առաւել եւս զրգռէր զարքայ Վասակ զինակիր նորա, նախանձ պահելով ընդ եղբարն վասն աղջկան միոջ հարճի: 8 Վասն որոյ նախատեաց զնոսա արքայ ամաւթալի բանիւք եւ կսկծեցուցանողաւք: 9 Որոց ոչ կարացեալ այնպիսի վատթարութեան եւ պարսաւանաց տանել՝ դեմ եղեալ զնացին առ Շապուհ հատուած: 10 Ընդ որ առաւել եւս զայրագնեալ Արշակ՝ հրամայէ նոյն Վասակայ զհետ նոցա կրթել բազմաձեռն զնդաւ, զի ուր եւ հասցէ՝ սպանցէ զնոսա. զոր ոչ հեղզացաւ կատարել Վասակ, թէպէտ եւ եղբայր նորա էր Վարդան: 11 Եւ խնդրեցաւ անպարտ արինն Գնելայ յամբարշտէն Տիրիթայ ըստ անիծիցն Ներսիսի, եւ ի Վարդանայ, ի հարագատ եղբարէ իւրմէ մեռանել:

ԻԶ

Պարտումն Շապիոյ ի Տիգրանակերտի:

2 Իսկ Շապուհ զայ հասանէ ի Տիգրանակերտ մեր քաղաք: 3 Կան ընդդէմ նորա արք քաղաքին հանդերձ գումարտակ զնդաւ. քանզի Անտիոք նահապետ Սիւնեաց, որ էր աներ Արշակայ եւ վերակացու քաղաքին, հրամայեաց աղիսել ընդդէմ Շապիոյ: 4 Եւ ոչ միայն զմուտն արգել, այլ եւ ոչ հրելշտակս առաքեաց առ նա, եւ ոչ զնորայսն ընկալաւ: 5 Եւ հզաւր կռուոյ եղելոյ՝ զբագումս ի Պարսիցն սպանանեն. եւ ի պարտութիւն մատնեալ զնոյն Շապիոյ, դառնայ անդրէն ի Մծքին. եւ հանգիստ առեալ զաւրացն եւ արծարծեալ յաշխատութենէն, խնդրէր առնուլ զՏիգրանակերտ. եւ ոչ

թողացուցին նմա յառաջախաղաց գունդք եւ լրտեսք՝ պատաղել զայնու, իբր թէ Յունացն խանգարեսցի գործ: 6 Եւ Շապիոյ յառաջ անցեալ՝ գրէ առ նոսա թուղթ արիինակ զայս:

7 Թուղթ Շապիոյ ի Տիգրանակերտ:

8 Մագդեզանց քաջ Շապուհ արքայից արքայ. Տիգրանակերտեայց, որք ոչ եւս էք անուանելոց ի մէջ Արեաց եւ Անարեաց:

9 Եւ կամէի ի ձէնջ սկսեալ յամենայն առաջիկայ քաղաքս խաղաղութեամբ եւ քաջարէն ազատութեամբ զմուտն առնել. եւ եթէ դուք Տիգրանակերտեայք, որ առաջին էք, ոչ շահատակութեամբ ասեմ, այլ ի մտէ ուղեւորութեանս, ընդդէմ կացէք ինձ՝ ի ձէնջ ուսցին եւ այլք գդոյն առնել: 10 Այլ ի դարձին իմում բարկութեամբ այնպէս վանեցից զձեզ, զի կրկին եղիջիք արիինակ խեռեալ ստահակելոցե:

ԻԷ

Եթէ ո՛րպէս Արշակաւան շինեցաւ եւ կոտորեցաւ, եւ առաւ Անի:

2 Բայց Արշակ եւս ժպրհեցաւ առնել գործ անմտութեան: 3 Ի թիկանց կուսէ լերինն Մասեաց շինեաց ձեռակերտ, ժողով մարդկան մեղաւորաց. եւ ետ հրաման, որ որ անկեալ անդր բնակեցէ՝ մի՛ լիցի ի վերայ նորա իրաւունք դատաստանի: 4 Եւ նոյն ժամայն ծովացեալ լցաւ մարդկութեամբ հովիտն ամենայն. քանզի արանդառուք եւ պարտականք, եւ ծառայք եւ վնասակարք, եւ գողք եւ սպանողք, եւ կնահանք եւ այլք այսպիսիք փախուցեալք անդր անկանէին, եւ ոչ կայր նոցա այց եւ խնդիր: 5 Եւ բագում անգամ բողոքեալ նախարարացն՝ եւ ոչ ինչ լուսւ նոցա Արշակ. մինչեւ առ Շապուհ եւս ունել նոցա բողոք: 6 Եւ եղև ի դառնալն Շապիոյ ի Յունաց՝ առաքեաց զմի ի սպարապետաց իւրոց եւ հայ գունդ ընդ նմա, եթէ դէպ լինի, ունել զԱրշակ. եւ նա խոյս ետ ի նոցանէ զկողմամբք Կաւկասու, Վրաց միաբանելով:

7 Իսկ սպարապետն Պարսից եկեալ ի Հայս՝ ի ձեռնտու լինելոյ նախարարացն առնու զամուրն Անի, եւ գերէ զամենայն զանձս արքունի որ ի նմա, այլ եւ զոսկերս թագաւորացն. ոչ գիտեմ, թէ վասն նախատի՞նս առնելոյ Արշակայ, եթէ վասն հմայից ինչ հեթանոսականաց: 8 Չոր ապա մաղթեալ նախարարացն՝ թափեալ թաղեցին յաւանին յԱղցս, որ յոտին Արագած կոչեցեալ լերինն: 9 Զանզի ոչ գիտացին ընտրել զոսկերս հեթանոսաց եւ հաւատացելոց, զի ընդ միմեանս էր խառնակեալ գերողացն, յաղագս այնր ոչ արժանի համարեցան ի դիրս սրբոցն թաղել ի Վաղարշապատ քաղաքի:

10 Եւ նախարարացն Հայոց ժողովեալ՝ դիմեցին ի վերայ արքունական ձեռակերտին Արշակաւանի, եւ հարին զնա սրով սուսերի յառնէ մինչեւ ցկին, բայց ի տղայոց ստնդիացաց. քանզի դառնացեալք էին իւրաքանչիւր ի վերայ ծառայից իւրեանց եւ յանցաւորաց: 11 Չոր թէպէտ եւ վաղ գիտացեալ մեծին Ներսիսի՝ ոչ յառաջ քան զկոտորելն ժամանեաց հասանել. այլ ի կատար գործոյն հասեալ՝ եզիտ բաժանեալ զտղայս կոտորելոցն, զի վարեցեն ի գերութիւն որպէս զհեռաւոր թշնամեաց: 12 Չորս թափեալ մեծին Ներսիսի, հրամայեաց կրել որթովք ի գոմ մի, եւ դարմանս եւ սնուցողս նոցին կարգեաց. որք յետոյ արանացեալ անուանեցան Որթք այնորիկ աղագաւ:

ԻԸ

Առումն Տիգրանակերտի եւ բնաբարձ քանդումն:

2 Իսկ Շապուհ եկեալ ի Տիգրանակերտ, դարձեալ աղխեցին ընդդիմանալ նմա. եւ ելեալ ի պարիսպն աղաղակելին. 'Գնա՛ ի մէնջ, Շապուհ, զի մի՛ չարիս յերկրորդումս ընդ քեզ առաւել եւս քան զառաջինն անցուցանիցենք պատերազմաւ: 3 Եւ նա պատասխանեաց. 'Ո՛վ քաջքդ ի Հայոց, որք զանձինս արգելեալ փակեցէք ընդ պարսպաւքդ Տիգրանակերտի եւ արտաքս ձայն արկանէք սպառնալեաց. զի քաջ արանց է յարձակ դաշտի եւ յազատ տեղուք կռուել, եւ կանանց գործ է արգելուլ փակել զինքեանս յերկիւղէ առ հանդերձեալ կոխսնէ: 4 Եւ զայս ասացեալ՝ դարձաւ առ գերեալ

Յոյնսն զինաւորս, ասէ. Եթէ ձերով մարտիւ առից զայս քաղաք՝ զամենեսեան զձեզ արարից ազատս հանդերձ ընտանեաւք ձերովքէ: 5 Եւ պարսկական զաւրուն շուրջ զքաղաքսն հրամայեաց ընթանալ, եւ նետիւք խոցոտել զ'ի վերայ պարսպին:

6 Եւ Յունացն մատուցեալ մեծաւ բռնութեամբ յեցուցին ի պարիսպն զկոչեցեալ էշն: 7 Եւ է այս գործի մեքենայից անուաւոր, յերից երից արանց մղելով տարեալ, եւ ի ներքուստ կացնովք եւ սակրաւք երկբերանովք եւ կտցաւոր մրճովք՝ փորել զհիմունսն: 8 Եւ նգախարխար արարեալ զայն, որ ի հայկազնոյն Տիգրանայ հոծեալ եւ յարմարեալ որմունքն, քակեալ ընկեցին. եւ հուր ի դրունսն եւ յամենայն կողմանսն վառեալ, եւ քարինք եւ նետք եւ տէգք արձակեալք լինէին, եւ խոցոտեալ մերքն յապուշ դառնային: 9 Եւ ի ներքս մտեալ բոլոր զաւրքն՝ եւ ձեռն պարսկական ոչ վաստակեր զբազմախողխող երկաթն արեամբ արքուցանել, մինչեւ սպաժոյժ սպանելոցն լցեալ ի հիմունսն ծաւալէր: 10 Այլ յունականն ձեռն ի քթթել ական հրձիգ առնէր զամենայն փայտակերտսն: 11 Եւ Շապիոյ զմնացեալսն ի կոտորածէն գերեալ՝ չուէ ի Պարսս. եւ հրեշտակս առ որ ի Հայս գունդք առաքեալ՝ անպայազատ զՄիւնեացն հրամայէ առնել զտոհմ:

ԻԹ

Յաղագս պատերազմին Արշակայ ընդ նախարարս իւր, եւ փտարանդի երթալոյն Պապայ ի Բիւզանդիոն:

2 Դարձեալ յարեաւ խռովութիւն Շապիոյ ի նոյն ազգաց, եւ խաղաղութիւնն ի Յոյնս շրջեցաւ, ըստ այնմ՝ թէ փոխարկեալ միմեանց փոխարինին. սոցա խաղաղութիւնն ի նոցա խռովութեանն, եւ նոցա խաղաղութիւնն ի սոցա խռովութեանն, որ վախճան միոյն՝ միւսոյն լինին սկզբունք: 3 Բանգի հիւանդացեալ Վաղենտիանու ի բերդին որ կոչի Բերգիտիոն՝ վճարի ի կենցաղոյս, եղբարն փոխանորդելով զտէրութիւնն՝ Վաղեսի. յետ բարեբախտագոյն պատերազմաւ Գթացն յաղթութեամբ դարձի, նոյն հետայն առաքէ զաւրս ի Միջագետս ի Հայս, յաղագս տուելոյ զաւրուն յաւզնութիւն Շապիոյ:

4 Բայց Արշակայ եկեալ Վրացի գնդաւ՝ ժողովէ զսակաւս եւ յիւր մտերմաց, եւ տայ պատերազմ ընդ նախարարսն ընդ այնոսիկ, խնդրելով զվրէժ ձեռակերտին իւրոյ Արշակաւանու: 5 Միաբանեալ եւ նոցա առաջնորդութեամբ Ներսէի որդւոյ Կամսարայ, ընդդիմանան Արշակայ պատերազմաւ: 6 Եւ հզաւր մարտի եղելոյ՝ բազումք յերկաքանչիւրոց կողմանցն անկան. քանզի արք դիպեալ արանց՝ ոչ ոք զպարտութիւն յանձն առնոյր: 7 Եւ մինչ դեռ նոքա յայսմ էին, հասանեն եւ զաւրքն կայսերականք: 8 Ապա տեսեալ Արշակայ, թէ թշնամի են նորա Շապուհ եւ Վաղէս եւ իւր նախարարքն, տարակուսեալ յամենեցունց՝ յղէ առ մեծն Ներսէս բազում անգամ աղաչելով. խոստանայր դառնալ յամենայն ճանապարհաց չարաց, եւ լինել ըստ կամաց նորա, եւ սպաշխարել ի քուրձ եւ ի մոխիր. միայն զի նա եկեսցէ եւ արասցէ խաղաղութիւն, եւ թափեսցէ զնա ի ձեռաց հզաւրացն Յունաց: 9 Սապէս եւ ի նախարարացն ստեպ ստեպ զմիմեանց զկնի գային մաղթանք նորին աղագաւ. նա եւ եպիսկոպոսացն ժողովեալ՝ պաղատանս մատուցանէին, զի մի՛ անփոյթ արասցէ զկորստենէ իւրոյ վիճակին:

10 Ապա հաւանեալ մեծն Ներսէս՝ եկն ի մէջ նոցա, եւ արար խաղաղութիւն, լսելով նմա թագաւորին եւ նախարարացն, բայց ի նահապետէն Արծրունեաց Մեհրուժանայ եւ ի նորին քեռառնէ Վահանայ Մամիկոնենէ, որք անխող եղեալ՝ ապստամբեալ գնացին առ Շապուհ: 11 Իսկ այլ ամենայն նախարարքն հաստատեցին ուխտ, զի յայնմ հետէ թագաւորն վարեսցի ուղղութեամբ, եւ նոքա ծառայեսցեն միամտութեամբ. եւ այս ի մէջ նոցա: 12 Բայց եւ առ զաւրսն Յունաց երթեալ մեծին Ներսիսի, աղաչէր մի՛ ինչ աշխարհիս մեղանչել, այլ առնուլ զհարկսն եւ գորդի Արշակայ զՊապ հանդերձ ամենայն նախարարացն որդուովք պատանդս, եւ դառնալ: 13 Որում լսող եղեալ քաղցր եւ մեծն Թէոդորոս զաւրավար՝ դառնայ առ կայսր հանդերձ պատանդաւքն, ընդ իւր տանելով զմեծն Ներսէս թղթով Արշակայ, որ ունէր արինակ զայս:

14 Թուղթ Արշակայ առ Վաղէս:

15 Արշակ արքայ Հայոց մեծաց եւ ամենայն նախարարք Արամեան ազինս. տեսոն մերում ինքնակալի Վաղէսի Աւգոստոսի եւ որդւոյ քում Գրատիանոսի խնդալ:

16 Մի՛ դիցէ ինքնակալոյ ի մտի, եթէ առ ատել զձեզ նշկահեցաք, կամ իբրեւ զհաւարս ինչ զմեզ վարկանելով՝ արձակեցաք զունդ հինից յերկիրոյ Յունաց. այլ մեծի խոովութեանդ, որ ի ձերում միջի շարժեցաւ, գիտակ եղեալ՝ երկուցեալ ի Շապիոյ, եթէ ոչ որ թափեացէ զմեզ ի ձեռաց նորա՝ աւգնեցաք նմա դոյզն գնդաւ: 17 Այլ ոչ ես ինքն Արշակ եկի ընդ նմա, զմիամտութիւն ընդ ձեզ պահելով. վասն որոյ աւերեալ գերեաց զաշխարհս մեր, մինչեւ զոսկերս անգամ հարցն բրեաց ի գերեզմանաց: 18 Եւ արդ՝ հաւատացեալ ձեր եղելոցս՝ զառաջին սերն առ մեզ հաստատուն պահեցէ՛ք, եւ մեք առ ձեզ զմտերիմն հատուցուք ծառայութիւնե:

19 Իսկ Վաղէս ո՛չ զթուղթն ընթերցաւ, եւ ոչ զմեծն Ներսէս ետես. այլ բացէ ի բաց արտասահմանել զնա հրամայէ, եւ սրոյ զամենայն պատանդսն մատնել:

I

Յաղագս արտասահման լինելոյ մեծին Ներսիսի, եւ անկանել պատահեալ ի կղզին անքնակ. եւ թէ ո՛րպէս կերակրեալ լինէին ի վերին խնամոցն:

2 Ի ժամանակին յայնմիկ էր յաթոռ եպիսկոպոսութեանն Բիւզանդացւոց հոգեմարտն Մակեդոն: 3 Եւ իբրեւ ել հրաման յարքունուստ արքորել զմեծն Ներսէս, որպէս զմի անգամ խարող եւ դրժող արքայի՝ մատուցեալ առ նա ոմանց ի հերձուածողաց աղանդոյն Արիոսի, ասեն. Եթէ դաւանես ընդ մեզ՝ թափէ զքեզ հայրն մեր Մակեդոնե: 4 Որում ոչ հաւանեալ՝ արքորեցաւ. եւ ի նաւալիւղն լինել ըստ խստաշունչ աւղոյ ձմերայնոյն, ընկեցեալ ի կղզի ինչ անապատ՝ ջարդեաց զնաւն. եւ նաւորդացն ոչ իշխեցեալ մակուկաւն նաւել, մնային տագնապեալ, ուտելով զարմատս անտառին: 5 Այլ ի տեսչութենէն Աստուծոյ կերակրեալ լինէին ամիսս ութ ի ձկանցն, զոր ծովն ընկեկոյր կենդանիս: 6 Բայց Պապայ յանձն առեալ հանդերձ ամենայն պատանդաւքն՝ թափեաց Մակեդոն:

II

Կոտորել Արշակայ զնախարարսն, եւ յաղագս վարուց Խաղայ եպիսկոպոսի:

2 Ի հեռանալ մեծին Ներսիսի՝ ստեաց Արշակ ամենայն ուխտիցն, զոր եղ ընդ նախարարսն, եւ ինդրեաց զքէն ձեռակերտին իւրոյ Արշակաւանու: 3 Եւ կոտորեաց զբազումս ի նախարարացն, մանաւանդ զազգն Կամսարականաց բառնայր ի միջոյ, չարակնելով ազահեալ յամուրն Արտագերս եւ ի քաղաք ոստանի նոցա Երուանդաշատ: 4 Եւ կոչեալ առ ինքն ի լքեալ արքունիսն Արմաւիր իբր զազգականս իւր, ի պատճառս պատուոյ մեծարանաց, միահաղոյն զարս եւ զկանայս հանդերձ մանկամբք հրամայեաց կոտորել: 5 Եւ ոչ որ ի նոցանէ ապրեցաւ, բայց Սպանդարատ որդի Արշաւրի. քանզի ունէր կին Արշակունի, որ եւ բնակեցաւ ի նորին ժառանգութեան ի կողմանս Տարաւնոյ եւ Հաշտենից, իբր տրտունջ զհաւրեղբարէն իւրմէ եղեալ զՆերսեհէ. որոյ աղագաւ եւ ոչ ի կոտորման նոցա դիպեցաւ: 6 Այլ լուեալ զբաւթն՝ հանդերձ որդւովքն Շաւարշաւ եւ Գագաւունիւ եւ բոլոր ընտանեաւքն զնաց փախստական ի Յոյնս:

7 Բայց ի գնալն մեծին Ներսիսի ի Յոյնս՝ էր ձեռնադրեալ զսարկաւազն Խաղ յեպիսկոպոսութիւն Բագրեւանդայ եւ Արշարունեաց, եւ հաւատաց ի նա զամենայն գործ վերակացութեան աշխարհիս մինչեւ ցժամանակ իւրոյ դարձին: 8 Այս Խաղ յամենայնի նմանել մեծին Ներսիսի, եւ առաւել եւս ի տեսչութիւն աղքատաց. որոյ եւ շտեմարանքն իսկ աղբերացան սքանչելապէս իբր առ Եդիայիւ եւ Եդիսէիւ. եւ ի յանդիմանել զարքայ՝ ահաւոր եւ սաստիկ էր եւ աներկիւղ: 9 Եւ ոչ եղել ի նմա զամագիւտ սատանայ, բայց առ միոյ նուագի, զի էր պնտոյ առ հանդերձս եւ ձիասէր. զոր պարսաւեալ այպանէին փոխանակարանեալ՝ որք ի նմանէ յանդիմանեալ լինէին: 10 Վասն որոյ թողեալ այնուհետեւ զպերճագոյն հանդերձսն, խարագնագգեստ եղեալ՝ իշով շրջէր մինչեւ ցաւր մահուան իւրոյ:

ԼԲ

Եթե ո'րպէս Արշակ քարշէլ զերանելին Խաղ եւ քարկոծել գնա կամէր սակս յանդիմանութեան իւրոց յանցանաց:

2 Եւ եղեւ ի սատակել Արշակայ զագգն Կամսարականաց՝ հրամայեաց զդիակունս նոցա քարշէլ եւ ընկենուլ անթաղ, կերակուր լինել շանց. եւ ինքն որպէս մեծաւ յաղթութեամբ պսակեալ, ի բարեկենդանութեան կատարէր աւուրս, կուտել մթերել յԱրմաւիր զնոցայն հրամայելով զհամբարսն: 3 Չորոց պեղեալ երկուս հորս յոյժ քաջախորս եւ սաստկապէս լայնս, որ ի շինին Նախնաւանի, բերին սայլովք նոցին աւանի: 4 Իսկ սայլորդացն տեսեալ ոսկերս մարդկան գագանակուր եղելոց, ցրուեալս առ եզերք փոսոյն, հարցեալ ուսան՝ իւրեանց լինել տերանց. հաւաքեալ ի սայլսն ներքոյ եղեգանն՝ բերեալ թաղեցին ի նոյն հորս: 5 Չոր զգացեալ Արշակայ՝ հրամայէ զսայլորդսն ի վերայ հորոցն կախել զփայտէ:

6 Բայց Խաղայ ոչ պատահեալ յառաջնում նուագին, այսմ ժամանեալ հասանէ. եւ սկսաւ կշտամբել զարքայ բանիւք յանդիմանութեան: 7 Հրամայեաց Արշակ քարշէլ գնա եւ քարկոծել: 8 Եւ քանզի էին դստերաց նորա տայգերք ի մեծ նախարարութեանցն, ի կորովի եւ ի քաջ ազգէն Ապահունեաց՝ սուսերս հանեալ կիսախողիտոյ զքարշողսն առնէին, եւ յափշտակեալ զԽաղ ի ձեռաց նոցա, եւ յիւրեանցն գնացին գաւառ: 9 Եւ Արշակայ ոչ ի հակառակս մտեալ՝ զաւղէր, զի մի՛ խռովութիւն ամենայն նախարարացն յուզիցի:

ԼԳ

Յաղագս թագաւորելոյն Թէոդոսի մեծի, եւ ժողովոյն որ եղեւ վասն հոգեմարտացն:

2 Բայց Վաղեսի կայսեր ըստ արժանի իւրոց խորհրդոցն զյաւիտենական գեհենին աստէն բերելով զաւրինակ, հրակէզ եղեալ յԱդրիանուպալիս՝ սատակեցաւ. եւ առնու զթագն Թէոդոս: 3 Սա քակեաց զմեհեանս կոռցն մինչեւ յատակս, զփակեալսն միայն ի սրբոյն Կոստանդիանոսէ, զանուանեալն Արեգական եւ Արտեմեայ եւ Ափրողիտեայ ի Բիւզանդիոն. աւերեաց նոյնպէս եւ զտանարն Դամասկոսի, եւ արար եկեղեցի. նոյնպէս եւ զտանարն Իլիու քաղաքի, զԼիբանոսի զմեծ եւ զհոջակաւոր զերեքբարեանն:

4 Սա դարձոյց զամենայն հարս սուրբս, որք յաղագս ուղղափառութեանն արտասահմանեալ էին ի մետաղս, ընդ որս եւ զմեծն Ներսէս ածեալ առ իւր ի Բիւզանդիոն՝ պահէ մեծաւ պատուով, մինչեւ ճշմարտութեանն ստուգեցաւ հաւատ, որ յաղագս ամբարշտին Մակեդոնի հայիոյութեանցն. զի ոչ Տէր խոստովանէր զՀոզին սուրբ, եւ ոչ երկրպագելի եւ ոչ փառաւորելի ընդ Հաւր եւ ընդ Որդւոյ, այլ աւտար յԱստուծոյ բնութենէն, եւ ստացական եւ ծառայ եւ պաշտաւնեայ, եւ ազդումն ինչ, եւ ոչ էութիւն անձնաւոր: 5 Եւ ժողովեալ սուրբ հարքն ի թագաւորեալ քաղաքն Բիւզանդիոն, Դամասիոս Հռոմայ, Ներտառիոս Կոստանդնուպալիսի, Տիմոթէոս Աղեքսանդրի, Մելիտոս Անտիոքու, Կիւրդոս Երուսաղէմի, Գրիգորիոս Նիւսիայ, Գեղասիոս Կեսարու, Գրիգորիոս Նաձիանձու, Անփիլոքսիոս Իկոնիու, եւ այլ եպիսկոպոսք, միանգամայն հարիւր եւ յիսուն հարք, որք նզովեալ մերժեցին զՄակեդոն եւ զամենայն հոգեմարտս:

ԼԴ

Ակամայ երթ Արշակայ առ Շապուհ, եւ անդարձ լինել:

2 Դարձեալ պարսպ առեալ Շապուհ ի պատերազմացն՝ առաքէ ի վերայ Արշակայ զԱլանատգան ոմն պահլաւիկ՝ հզաւր գնդաւ, որ էր ազգակից Արշակայ: 3 Յորմէ խոյս տուեալ Արշակայ, թափուր ի բազմաց մնայր նախարարաց. որոց ձեռն տուեալ յԱլանատգանն՝ կամաւ երթային առ Շապուհ, տաղտկացեալ յիւրեանց արքայէն Արշակայ. եւ մեծարեալք ի նմանէ դառնային յաշխարհս մեր: 4 Ուստի տարակուսեալ Արշակայ՝ յէ պատգամ առ իշխան զաւրուն Պարսից, եթէ Դու արիւն իմ եւ հարազատութիւն, ընդէ՛ր այդպիսեաւ վարես զիս ջերմութեամբ. թէպէտ եւ ակամայ զգալուստ քո գիտեմ, ոչ կարացեալ սայթաքել զիրամանս Շապուհ՝ գալ ի վերայ քո ազգականիս: 5 Այլ արդ՝

թուլացո՞ր ինձ դաւղել ուրեք վայրկեան մի ժամանակի, մինչեւ ոգի առեալ՝ անցանել կարացից յերկիրն Յունաց. եւ դու կայցես զաշխարհս, եւ բազմաց յինէն հանդիպեսցիս բարութեանց, որպէս ի մտերիմ հարագատէն:

6 Դարձուցանէ Ալանաոզանն այսպիսի պատասխանիս, եւ ասէ. «Թէ դու ոչ խնայեցեր յազգայինսն մեր Կամսարականս, որ առաւել քան զիս էին քեզ հարագատագոյնք, դենի ձերոյ մասամբ եւ աշխարհաւ համաբնակաւ, զիա՞րդ յինէն ակն ունիցիս ի քեզ խնայել, հեռացեալ դենիւ եւ բնակութեամբ. եւ որո՞վ աւրինակաւ ես ի քոյսն յուսալով բարիս, որ անյայտ է թէ առից՝ զգտեալսն յիմմէ թագաւորէն կորուսանիցեմն:

7 Ապա այնուհետեւ յոյժ նեղեալ Արշակ, յոչ կամաց երթայ առ Շապուհ, եւ ի պահեստի լինի ի նմանէ. եւ բռնութեամբ հարկաւորեալ գրէ, զի Փառանձեմ կին նորա եկեացէ ի դուռն: 8 Եւ Շապուհ հրամայէ ամենայն մեծամեծացն, զի ընդ Փառանձեմայ եկեացեն:

ԼԵ

Յաղագս չարեացն որ անցին ընդ Հայս ի Շապուհոյ, եւ մահն Արշակայ:

2 Իբրեւ զիտացին նախարարք Հայոց, այնք, որոց նախ քան զԱրշակ ձեռն տուեալ էր Շապուհ արքայ Պարսից, թէ եւ գնոցա կանայսն խնդրեալ է իբրեւ զայնց, որք առ Արշակայն էին միամիտք, եւ զայն եւս տեսին, եթէ գնաց Ալանաոզան, եւ գունդ փոքր է որ վասն այնր է եկեալ՝ միաբանեալ հալածեցին զնոսա. եւ իւրեանց առեալ զկանայս եւ զորդիս՝ փախեան յաշխարհն Յունաց: 3 Եւ եւ ոչ ղշխոյն Փառանձեմ գնաց ի կոչ առնն իւրոյ, այլ հանդերձ զանձիւք անկաւ յամուրն Արտագերից. լուր առնելով առ որդին իւր Պապ, յուսայր սպրել ի ձեռաց Շապուհոյ: 4 Ընդ որս զչարեալ Շապուհ կապէ զոտս Արշակայ երկաթեղէն շղթայիւք, եւ տայ տանել յերկիրն Խուժաստանի յԱնուշն կոչեցեալ բերդ: 5 Եւ բազում զաւրս գումարեալ ի ձեռն Մեհրուժանայ Արծրունոյ եւ Վահանայ Մամիկոնէի, ուրացողաց գՔրիստոս, արձակէ յաշխարհս Հայոց. որք եկեալ նստան շուրջ գրերդան Արտագերից: 6 Եւ թպէտ ոչ ինչ կարէին առնել նմա վասն անմատչելի ամրութեանն, բայց զի բարկութիւնն Աստուծոյ էր ի վերայ Արշակայ՝ մարդիկ ամրոցին ոչ անսացին մնալ համբաւուն Պապայ, այլ անձնատուրք եղեն ի կամաց, եւ ոչ ի բռնութենէ: 7 Չորս գերեալ հանդերձ զանձիւքն եւ տիկնաւն Փառանձեմաւ խաղացուցին ի յԱսորեստան. եւ անդ ընդ սայլի ցից հանեալ՝ սատակեցին:

8 Ի նմին ժամու եհաս հրաման ի Շապուհ արքայէ, զի քանդեալ աւերեսցեն զամրութիւն ամենայն քաղաքաց, եւ զՀրեայսն խաղացուցեն ի գերութիւն, եւ զայն Հրեայսն, որ նովին հրեութեան աւրինաւք կային ի Վանն Տոսպայ, զորս ածեալ էր Բարգաւիթանայ Ռըշտունոյ յաւուրս Տիգրանայ. զորս բնակեցոյց Շապուհ յԱսպահան: 9 Գերեցին եւ զայն Հրեայսն որք յԱրտաշատ եւ ի Վաղարշապատ, զորս ածեալ էր նոյն Տիգրանայ արքայի, որք յաւուրս սրբոյն Գրիգորի եւ Տրդատայ հաւատացեալ էին ի Քրիստոս. ընդ որս եւ զՉուիթայ երէց Արտաշատու: 10 Յայնժամ մատուցեալ առ Շապուհ Մեհրուժան եւ Վահան չարախաւսէին զՉուիթայ երիցուէ Արտաշատու, եթէ յայն սակս եկն ընդ գերութիւնն, զի իրատեսցէ զնոսա պինդ ունել զաւրէնս քրիստոնէութեան: 11 Վասն որոյ Շապուհ հրամայեաց չարչարել զՉուիթայ, զի թողցէ զաւրէնս քրիստոնէութեան. որում ոչ հաւանեալ, կատարեցաւ: 12 Չայս ամենայն աղէտս թշուառութեանց լուեալ Արշակայ՝ սաւուղաբար արար ընդ անձին իւրում. որ թագաւորեաց ամս երեսուն:

ԼԶ

Անցք ընդ մեզ չարեացն ի Մեհրուժանայ, եւ թագաւորել Հայոց Պապայ:

2 Յետ մահուանն Արշակայ գումարեաց Շապուհ զաւր բազում ի ձեռն Մեհրուժանայ, եւ արձակեաց ի Հայս, ի նա հաւատալով զաշխարհս: 3 Եւ տուեալ նմա կին զքոյր իւր զՌմիգդոնիստ, եւ հրովարտակս բազում շինից եւ դաստակերտաց ի Պարսից աշխարհին, եւ խոստացաւ տալ նմա զՀայոց թագաւորութիւնն, միայն թէ գնախարարսն նուաճելով՝ ի դէն մագդեզանց զաշխարհս դարձուցէ: 4 Որոյ յանձն առեալ եւ եկեալ, եւ զբազումս ի նախարարաց կանանց կալեալ՝ ի բերդս

բերդս տայր պահել, գդարձ արանցն յուսայով: 5 Եւ զամենայն կարգ քրիստոնէութեան ջանայր խափանել: 6 Չեպիսկոպոսս եւ զքահանայս հարկաց պատճառաւ կապեալ՝ յերկիրն Պարսից տայր տանել: 7 Եւ զորս միանգամ գիրս գտանէր՝ այրէր, եւ հրաման տայր մի՝ ուսանել զգայրութիւն յունարէն, այլ զպարսիկ, եւ մի՝ որ իշխեսցէ յոյն խաւսել կամ թարգմանել. այսպիսի ինչ պատճառաւ, զի ամենեւին մի՝ լիցի Հայոց ընդ Յունաց ծանալթութիւն եւ հաղորդութիւն սիրոյ, այլ ճշմարիտ՝ խափանել զքրիստոնէութեան ուսումն. զի յայնժամ զիր դպրութեան Հայոց չեւ եւս էր լեալ, եւ յունականաւն վարէին եկեղեցւոյ կարգք:

8 Արդ՝ իբրեւ լուաւ մեծն Ներսէս զչարիսն ամենայն, որ հասին ի վերայ Հայոց, եւ զմահն Արշակայ՝ աղաչեաց զինքնական Թեոդոս, խնդրելով ի նմանէ աւգնականութիւն: 9 Եւ թագաւորեցուցանէ զՊապ որդի Արշակայ. եւ ընդ նմա զումարեաց զաւր բազում ի ձեռն քաջ ստրատելատին Տերենտիանոսի: 10 Եւ մեծին Ներսիսի առեալ զամենայն նախարարսն, որք կամակից էին ընդ տէրութիւնն Պապայ եւ որք ոչ, եւ զապրեալ Կամսարականն Սպանդարատ՝ սոցա միաբանութեամբ ամէ զՊապ յաշխարհս Հայոց: 11 Եւ եկեալ գտանեն զամբարիշտն Մեհրուժան պետացեալ կալեալ զերկիրս Հայոց. եւ հալածական արարեալ՝ յինքեանս թափեն զաշխարհս: 12 Բայց Մեհրուժան հրամայէ պայկացն՝ զբերդիցն պարսպաց կախել զկանայս նախարարացն, մինչեւ մեռցին. եւ թողուլ նոյնպէս ի կախադանին զդիակունսն, զի լուծեալ անկցին՝ զէշ կերակուր լինել թռչնոց:

ԼԷ

Յաղագս մեծի պատերազմին՝ որ եղեւ ի Չիրաւ, եւ սատակման ամբարշտին Մեհրուժանայ:

2 Ազգ արարեալ Մեհրուժանայ յերկիրն Խորասանայ առ Շապուհ զամենայն աւգնականութիւն Թեոդոսի զոր արար առ Պապ՝ ելանէ հրաման ի Շապիոյ՝ ամենայն զաւրացն Պարսից երթալ ընդ Մեհրուժանայ ի Հայս ի պատերազմ: 3 Դոյնպէս ազգեն ինքնակալին Թեոդոսի Պապ եւ Տերենտիանոս զՇապիոյ, թէ ամենայն զաւրացն հրամայեաց ելանել ի վերայ մեր, բայց ի դրանկացն: 4 Ապա եւ Աւգոստոսն Թեոդոս հրամայեաց Ադդէի կոմսին մեծի երթալ յաւգնականութիւն Պապայ, առնուլ զամենայն զաւրս Յունաց, ոչ զորք թողուլ՝ զոր ոչ առցէ. այլ եւ զհետեւակս պահապանս քաղաքացն, որք զմետաքսեայսն ունէին զվիշապս:

5 Եւ իմբեցաւ պատերազմն ի դաշտին որ կոչի Չիրաւ, եւ մատեան ճակատ առ ճակատ: 6 Եւ մանկունք քաջ նախարարացն Հայոց, ինքնակամ նահատակեալք, մտին ի մէջ ճակատուցն, առաջնորդութեամբ սպարապետին իւրեանց Սմբատայ ասպետի, որդւոյ Բագարատայ, որ յազգէն Բագրատունեաց: 7 Ելին եւ ի զաւրացն Պարսից համատիք նոցա, եւ խաղացին ի մէջ ճակատուցն. եւ ցիրք ընդ ցիրս լինէին: 8 Եւ ի դառնալ մանկանցն Պարսից, ընդ հուպ դարձեալ մերոցն զհետ նոցա, արինակ իմն որպէս փոթորիկ յանտառէ տերեւաթափ, այնպէս երագ յերիվարացն առեալ նիզակաւք, դի ցուրտ յերկիր ընկեանուին, ոչ կարելով նոցա յիւրեանց ճակատն մտանել: 9 Իսկ յորժամ պարսիկքն զմերն շրջէին՝ նոքա ի վահանափակն Յունաց իբր յամուր քաղաք մտանէին, առ ոչ ինչ վնասելոյ: 10 Քանզի այնպէս արար Գորգոնոս իշխան հետեւակ զաւրուն, իբր պարսպաւ պատեաց վահանաւք զճակատն Պապայ:

11 Քանզի զաւրքն Յունաց վառեալ էին ի զէնս ոսկւոյ եւ արծաթոյ, եւ երիվարք նոցա նոյնպէս զարդու, եւ էր տեսանել իբրեւ զպարիսպ ինչ, յորոց յովք ի շղեայ եւ ի կաշեայ պահպանակաց զգեստուն զկարծրութեան վիմաց բերէին երեւոյթս. եւ ի վերայ նոցա անխալամ զէսք նշանք արձակեալք իբր զսաղարթս ինչ հովանաւոր ծառոց: 12 Բայց զվիշապացն մանուածս, ահագին բերանաբացութեամբ ուռուցեալ ի փչմանէ աւդոյն, ոչ ինչ ուրեք կարեմ նմանեցուցանել, այլ միայն իբրեւ զլեռն ինչ աղամանդեայ խոնարհիլ ի ծով և բովանդակ ճակատն Յունաց ի պարսկական զաւրսն: 13 Քանզի եւ զնոսա էր տեսանել իբրեւ զհզար ինչ գետ առ ի կողմն ի լայն ծաւալեալ. արդարեւ զջրոյ զոյն զրահագգեստացն բերէր տեսութիւն:

14 Արդ՝ իբրև ետես մեծն Ներսէս զայն ամենայն՝ ել նա ի կատար լերինն Նպատայ. եւ ամբարձ զձեռս իւր յերկինս, անխոնարհելի պահելով ի խնդրուածս, հանգոյն նախամարգարէին Մովսիսի, մինչև պարտեցաւ երկրորդն Ամառէկ:

15 Իսկ ի ծագել արեգականն ընդդէմ մերոց զաւրացն, ի պղնձապատ վահանացն նշոյք զերամբքն փայլատակէին իբրև յամպոյ մեծէ, եւ ի նոցանէ ի դուրս ոստչէին ի մերոց նախարարացն քաջ զրահաւորք՝ որպէս փայլատակացն ճառագայթք. յորոց միայն ի տեսութենէն զանգիտեալ պարսկական գունդն, սակաւ ինչ եւ մերն, վասն ոչ կարել հայել ընդդէմ արեգականն ծագման: 16 Իսկ ի բաղիւն զմիմեանս՝ եղև ի վերայ հովանի ամպոյ, եւ հողմ սաստիկ ի մերոցն կուսէ ընդդէմ պարսկականին փչեալ: 17 Եւ ի խառնակել մարտին՝ պատահէ Կամսարականն Սպանդարատ խմբի մեծի, յորում էր քաջն Շերգիր Ղեկաց արքայ, զգլուխ միջին գնդին պնդութեամբ զտեղի ճակատուն կալեալ: 18 Եւ յարձակեալ Սպանդարատ, եւ հերձեալ զխումբն, որպէս զշանթահար յերկիր կործանէր զքաջն, եւ զխումբն պտուտեալ՝ ի փախուստ դարձուցանէր: 19 Եւ այսպէս ի վերին աւգնականութենէն զաւրացեալ առ հասարակ զաւրքն Յունաց եւ Հայոց, դիակամբք թշնամեացն լցին զդաշտն ամենայն, եւ զմնացորդսն ամենայն ի փախուստ շրջեալ հալածեցին: 20 Ընդ որս եւ զՈւռնայր Աղուանից արքայ, խոցոտեալ ի Մուշեղայ որդւոյ Վասակայ Մամիկոնենի, հանին ի պատերազմէն:

21 Բայց ամբարշտին Մեհրուժանայ վիրաւորեալ ձին՝ ոչ կարաց երագել ընդ փախստեայսն. որում աճապարեալ հասանէ սպարապետն հայոց Սմբատ, եւ զորս ընդ նմայն էին կոտորեալ՝ ձերբակալ առնէ զվատշուէրն յեզեր շամբին Կոզայովտի: 22 Եւ զմտաւ ածեալ, թէ զուցէ թափիցէ գնա մեծն Ներսէս, այնորիկ աղագաւ ոչ ածէ ի բանակն. այլ զտեղեաւքն գտանէ պատրաստական առ ի կորուստ ամբարշտին զոմանս խորանաւորս հուր լուցեալ, եւ շամփուր երկայթի՝ միս խորովելոյ. զոր ջեռուցեալ, կրկնեաց բոլորեալ որպէս պսակ, եւ յոյժ արտաշէկ արարեալ, ասէ. Պսակեմ զբեզ, Մեհրուժան, քանզի ի խնդիր էիր թագաւորել Հայոց. եւ ինձ ասպետիս պարտ է զբեզ պսակել ըստ սովորական իշխանութեան իմոյ հայրենեացն: 23 Եւ մինչ դեռ տաքն էր իբրև զհուր՝ եղ ի գլուխն Մեհրուժանայ, եւ այնպէս սատակեցաւ չարն: 24 Եւ յայնմ հետէ խաղաղեցաւ երկիրն, ընդ ձեռամբ Պապայ նուանեալ:

ԼԸ

Եթէ որպէս Պապայ դեղ մահու արքուցեալ սրբոյն Ներսիսի՝ երոյծ ի կենցաղոյս:

2 Յետ սպառելոյ պատերազմացն եւ խաղաղանալոյ երկրիս, մեծն Ներսէս դնէր վկայութիւն ի մէջ արքային Պապայ եւ ի մէջ նախարարացն՝ գնալ յամենայն ճանապարհս արդարութեան, զի վկայեացեն ըստ հաւատոց քրիստոնէութեան եւ գործքն. եւ զի արքայն մի՛ հաւրն իւրում նմանեցի, անիրաւել եւ զրկել, այլ վարեացի ուղղութեամբ, հայրաբար խնամովք առ նախարարսն. եւ նորա մի՛ եւս յաւելցեն վտարանջել, նշկահելով գնա, այլ ծառայել միամտութեամբ: 3 Յայնժամ արքայն Պապ դարձոյց ի Կամսարականն Սպանդարատ զամենայն ինչ՝ զոր յափշտակեալ էր հաւր իւրոյ Արշակայ, զգաւառն Շիրակայ եւ զԱրշարունեաց, որ լեալ էին ազգին Կամսարականաց, ոչ իբրև զանիրաւ ազահութիւն հաւր իւրոյ Արշակայ, այլ իբրև պարզեւս ընդ վաստակոց քաջին Սպանդարատայ, որ սպան զՂեկաց արքայն: 4 Այլ եւ զայլոց նախարարացն դարձոյց զզրկանս, եւ յոյժ անընչասիրաբար ցուցանէր զիւր ախորժակսն, եւ առատաբար կեայր:

5 Բայց զի ամաւթալի ախտիւ զազրագործ էր, եւ յանդիմանեալ կշտամբէր ի մեծէն Ներսիսէ, ընդ ակամբ հայէր ի նա, խորհելով չարիս, եւ ոչ իշխէր յինքնակալէն Թէոդոսէ յայտնի ինչ առնել նմա չարի. դեղ մահու գաղտնի արքուցեալ սրբոյն Ներսիսի՝ երոյծ ի կենցաղոյս. որ կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսութեանն ամս երեսուն եւ չորս: 6 Եւ փոխեալ յաշխարհէս երանելին Ներսէս ի գաւառին Եկեղեաց, ի գեաւղն որ կոչի Խախ, բարձեալ զմարմին նորա արքային Պապայ՝ թաղեաց ի Թիլն աւանին, զանխաբար ունելով զեղեալսն:

ԼԹ

Յաղագս աթոռակարգությանն Սահակայ, եւ սպանմանն Պապայ ի Թէոդոսէ:

2 Ապա տեսեալ թագաւորին Պապայ սգացեալ զամենայն Հայս ի վերայ երանելոյն Ներսիսի, հարկաւորեալ յուզեաց եւ եզիտ զոմն յազգէ եւ ի ժառանգութենէ Աղբիանոսի, որում անուն Սահակ կոչէր, ոչ հեռի ի գովութենէ. զոր կացոյց փոխանակ Ներսիսի առանց մեծի արքեպիսկոպոսին Կեսարու. որ կալաւ զաթոռն ամս չորս:

3 Բայց Պապայ յուեալ, եթէ մեծն Թէոդոս ել ի Բիւզանդիոյ ի Հռովմ կոյս, եւ մտեալ ի Թեսաղոնիկ հանդերձ սպայիւն, եւ յաղագս իջավանին եղեւ խռովութիւն ընդ նա եւ ընդ քաղաքացիսն, եւ մարտ խռովութեան, եւ յաղթեալ ինքնակալին՝ սատակեաց ի քաղաքացեացն արս հնգետասան հազար: 4 Չայս յուեալ Պապայ, վարկուցեալ յերկարել այսպիսոյ խռովութեան՝ արհամարհեալ նշկահեաց, եւ գրգռեալ զնա կորստեանն իւրոյ՝ հալածեաց զՏերենտիանոս հանդերձ զաւրաւքն, եւ սկսաւ պատրաստել ի պատերազմ: 5 Եւ հասեալ հրաման ի մեծէն Թէոդոսէ, ընդ կրունկն դարձաւ քաջն Տերենտիանոս: 6 Եւ ըստ իւրում պատահման բախտին յանկարծակի անկեալ ի բանակն, զոմանս կոտորեալ սրով, եւ զոմանս փախստեայս արարեալ. ուր սաստկապէս նահատակեալ քաջութեամբ ընդդիմամարտ լինէր Գնէլ նահապետ Անձեւացեաց եւ սպարապետ Պապայ արեւելեան զաւրուն. զոր յաղթողին Տերենտիանոսի իւրովի արարեալ սուսերաւ կիսակտուր զգլուխ նորա, ըմբռնեաց զթագաւորն Պապ: 7 Եւ Պապայ յաղերս աղաչանաց անկեալ, զի մի՛ մեռցի, այլ յանդիման լինել արքայի. եւ քաջին Տերենտիանոսի գթացեալ՝ շնորհեաց նմա զմաղթանսն: 8 Եւ երկարեղէն կապանաւք երթեալ առաջի մեծին Թէոդոսի՝ ըստ իւրում անզգամութեանն սակրով վճարի, թագաւորեալ ամս եաւթն:

Խ

Յաղագս թագաւորելոյն Վարազդատայ, եւ կապանաց նորին:

2 Բայց Աւգոստոս բարեացապարտն Թէոդոս, որ ի մեծ, ի քսաներորդ ամին իւրում թագաւորեցոյց Հայոց փոխանակ Պապայ զՎարազդատ ոմն ի նմին տոհմէ Արշակունեաց: 3 Այս Վարազդատ էր տիովք մանուկ, սրտեայ, անձնեայ, ուժեղ, լի ամենայն գործովք արութեան, եւ յոյժ կորովի նետաձգութեամբ: 4 Որ ի ժամանակի ի փախստենէն Շապիոյ գնացեալ ի դուն կայսեր նահատակեցաւ, նախ ի Պիսաս զբռնամարտիկսն յաղթելով. դարձեալ յԱրեգ քաղաքի Ելլադացոց յաւր հասարակի կոտորեաց առիւծս, յորում փառս Ողոմպիայ խաղուն հանդիսի յըմբշամարտկացն երեւի եւ յարգի: 5 Այլ որ առ ազգին Ղանկուարտացն նորա արութիւնք քաջութեան՝ համարձակիմ ասել հաւասար սրբոյն Տրդատայ. քանզի հինգ նահատակս ի թշնամեացն ընդդէմ իւր յարձակեալ՝ ի վերայ իրերաց սպան սուսերաւ. եւ ի բերդ ինչ դիմեալ, ի վերայ պատուարին եաւթնետասան այր նետիւք հարեալ՝ վերուստ ի վայր հոսեաց միմեանց զկնի, իբր ի սաստիկ իմն մրկել վաղահասուկ թզենեաց:

6 Որ եկեալ թագաւորութեամբ յաշխարհս մեր ի յիսուն եւ հինգ ամին Շապիոյ, առաջին մարտին պատահեաց աւազակաց ոմանց Ասորոց ի դժուարս Դարանաղոյ, եւ փախստեայս արարեալ՝ հետամուտ լինէր: 7 Իսկ նոցա անցեալ ընդ նեղուցս կամրջին Եփրատայ՝ ընկեցին զփայտն զկնի իւրեանց. այլ նորա հասեալ՝ վազեաց զԵփրատաւ առաւել քան զղակոնացին Զիոնեայ վազսն քսան եւ երկուց կանգնոց չափ: 8 Եւ անդ էր տեսանել նոր զոմն Աքիլլեւս ընդ Սկամանդրոս գետ վազելով: 9 Յորմէ զարհուրեալ աւազակացն՝ զէնընկէց լինելով ի ձեռն եկին:

10 Յաղագս որոյ արբեալ ի մանկութեանն արութիւնս, առ այսոքիւք եւ ի թագաւորութեանն ոչ հնազանդէր խրատու վերակացութեան զաւրացն Յունաց: 11 Վասն որոյ առաքէ հրեշտակս առ Շապուհ, զի տացէ ի դստերաց իւրոց նմա կնութեան, եւ սա դարձուցէ առ նա զաշխարհս Հայոց: 12 Չոր զգացեալ զաւրավարացն Յունաց, ազդ առնեն կայսեր: 13 Իսկ կայսրն Թէոդոս հրամայեաց զնա ունել, եթէ ոչ իւրովք կամաւք երթիցէ ի կոչ ինքնակալին: 14 Վասն որոյ հարկեալ երթայ կամաւք

իւրովք, յուսացեալ ի սուտ հանել զԱւգոստոսն: 15 Իսկ կայսրն եւ ոչ տեսութեան արժանի արար, այլ երկաթի կապաւք ետ տանել զնա ի Թուրքիս կղզի Ովկիանու. որ թագաւորեաց ամս չորս:

16 Բայց յերկրորդ ամի Վարազդատայ եկաց եպիսկոպոսապետ Հայոց Չաւէն, ի նոյն ազգականութենէ Աղբիանու, ամս չորս:

ԽԱ

Թագաւորութիւն Արշակայ եւ Վաղարշակայ:

2 Ապա փոխանակ Վարազդատայ թագաւորեցոյց Հայոց Թէոդոս մեծ զերկուս որդիսն Պապայ զԱրշակ եւ զՎաղարշակ, այսպիսի ինչ խորհեցեալ, որպէս թէ ոչ միաբանեացին երկոքին յապստամբութիւն: 3 Եւ անդէն պահելով զմայր մանկանցն, արձակէ զնոսա հանդերձ վերակացուաւք յինքենէ, արամբք հաւատարմաւք եւ զաւրու: 4 Որք եկեալ կալան գաշխարհս մեր եւ տիրեցին սմա արիաբար մարտիւք ընդ Պարսս: 5 Եւ առին իւրեանց կանայս, Արշակ՝ զդուստր Բաբկան Սիւնեաց նահապետի, եւ Վաղարշակ՝ զդուստր Սահակայ ասպետի, որ ի նմին ամի վախճանեցաւ:

6 Բայց յերկրորդ ամին Արշակայ եկաց յեպիսկոպոսապետութիւն Հայոց Ասպուրակէս, ազգական Շահակայ եւ Չաւենայ, ամս հինգ:

7 Իսկ մեծն Թէոդոս ելեալ ի պատերազմ՝ ի Միդուլանոն հիւանդացեալ մեռաւ, թողեալ զթագաւորութիւնն որդւոց իւրոց, Արկաղեայ զԲիւզանդեայն եւ Ոնորեայ զՀռոմայն. որք ոչ գովելիք եւ արժանաւորք հայրենականացն գտան առաքինութեանց:

ԽԲ

Յաղագս բաժանելոյ Հայոց ընդ երկուս ի ձեռն երկուց թագաւորացն Արշակունեաց, ի ծառայութիւն երկուց ազգաց՝ Պարսից եւ Յունաց:

2 Իմացեալ Շապիոյ, թէ թերուղիղ է Արկաղ՝ խաւսի ընդ նմա խաղաղութիւն. քանզի էր պարտեալ հարեալ ի հաւրէ նորա ի մեծէն Թէոդոսէ: 3 Յանձն առնու եւ Արկաղ առնել զհաշտութիւն, առաւել յիւրոց զաւրագլխացն. զի թէպէտ եւ յԱստուծոյ էր պարգեւեալ զյաղթութիւն յամս կենաց երանելւոյն Թէոդոսի, սակայն զաւրագլուխքն վաստակեալ՝ ձանձրացեալ լինէին յաշխատութենէ հանապագորդ պատերազմացն: 4 Վասն որոյ հաւանեալ՝ կամաւ յանձն առին բաժանել զՄիջագետս եւ զՀայոց աշխարհս կրկին սահմանադրութեամբ: 5 Վասն որոյ թողեալ Արշակայ զբուն թագաւորութիւնն հարց իւրոց զԱյրարատ, եւ զամենայն մասն բաժնին Պարսից՝ զնաց տիրել արեւմտեայ կողմանց աշխարհիս մերոյ, որ ի մասն ի բաժնին Յունաց. ոչ միայն մաւրն աղագաւ, որ էր ի կայսերական քաղաքին, այլ լաւ համարեալ նուազ կողմանն տիրել՝ եւ ծառայել քրիստոնեայ թագաւորի, քան յոլովից իշխել՝ եւ մտանել ընդ լծով հեթանոսաց: 6 Գնացին զհետ նորա հանդերձ կանամբք եւ որդւովք եւ նախարարութիւնք որ ի բաժնին Շապիոյ, թողով զիւրաքանչիւր արարս եւ զգիւղս եւ զդաստակերտս:

7 Ընդ որ զչարեալ Շապիոյ, գրէ առ Արշակ, թէ .Ընդէ՛ր զրգոնցեր զպատերազմ ի մէջ իմ եւ կայսեր, տանելով զնախարարութիւնս իմոյ բաժնիս: 8 Եւ պատասխանի լսէ յԱրշակայ, թէ .Վասն զի ոչ համբերէին ընդ Պարսիկ առաջնորդաւ վարիլ՝ եկին զհետ իմ. եւ արդ եթէ հաւատասս ցիս զմասինդ քո իշխանութիւն, որպէս եւ կայսր զիւրոյս՝ պատրաստ եմ ի պաշտել զքեզ՝ որպէս զկայսր. ապա թէ ոչ է հաճոյ քեզ այս, եւ իւրեանց կամաւ դարձցին առ քեզ նախարարքս՝ ոչ արգելումն: 9 Չայս լուեալ Շապիոյ՝ թագաւորեցոյց Հայոց ի վերայ բաժնի իւրոյ զԽոսրով ոմն ի նմին ազգէն Արշակունեաց. եւ առ նախարարս իւրոյ մասինն, որ ելեալ էին զհետ Արշակայ՝ գրեաց հրովարտակ, որ ունէր զայս:

10 Թուրթ Շապիոյ առ նախարարսն:

11 Դիւցազանց քաջ, Շապուհ արքայից արքայ. նախարարաց Հայոց, որոց կալուած իշխանութեան յիմ բաժնին հատան. ողջոյն շատ շնորհեմ ձեզ:

12 Թեպետ եւ ձեր ոչ ազատաբար արարեալ, թողէք զիրաքանչիւր իշխանութիւնս, եւ մեզ ոչ ինչ նիւազ էր ի ձէնջ, սակայն ըստ տիրաբար խնամոց զթացաք ի ձեզ եւ յաշխարհոյ ձեր. զմտաւ ամեալ, եթէ ոչ կարեն հաւոք առանց հովուաց լինել, եւ հովիւք առանց բարիոք վերակացուի, վասն որոյ թագաւորեցուցաք ձեզ զԽոսրով ոմն ի դենէ ձերմէ, եւ յազգէ բնիկ ձերոյ տէրութեանդ: 13 Արդ՝ դարձեալ ձեր յիրաքանչիւր արարս իշխեցէք, որպէս եւ ցայժմ: 14 Երդուեալ ի հուր եւ ի ջուր եւ ի փառս անմահից իմոց նախնեաց, զի առանց նենգութեան եւ պատրանաց արարաք զայդ, եւ անշրջելի պահեմք: 15 Իսկ այնք որք ոչ լուիցեն հրամանաց մերոց՝ զտունս նոցա հանդերձ գիւղաւք եւ դաստակերտաւք հրամայեցաք ունել յարքունիս: 16 Ողջ լերութե:

ԽԳ

Յաղագս փոփոխման նախարարացն Հայոց յիրաքանչիւր ժառանգութեանց ի պաշտաւն երկաքանչիւր թագաւորացն:

2 Իբրեւ լուան նախարարքն Հայոց, այնք որք ունէին զիշխանութիւն ի գաւառս բաժնին Պարսից, թէ կացոյց Շապուհ՝ թագաւոր հաւատացեալ Արշակունի, եւ զմուրհակ ուխտին տեսին՝ թողեալ զԱրշակ դարձան ի բնակութիւնս իւրեանց, բայց յերից պատանեաց սննդակցաց արքայի եւ ի մաւտաւոր մերձաւորաց և Դարա, որդի Բաբկայ տեսառն Սիւնեաց, որ աներ էր Արշակայ, եւ Գազաւոն, որդի Սպանդարատայ, տեսառն Շիրակայ եւ Արշարունեաց, եւ Պերոզ յազգէն Գարդմանացւոց. եւ ի նոսին յարեցեալք՝ Ատատ յազգէն Գնունեաց, Կենան յազգէն Ամատունեաց, Սուրայ յազգէն Մոկաց, Ռբատոմ Առաւենեան, եւ այլք անյայտք ոմանք: 3 Վասն որոյ զժառանգութիւնս նոցա կալաւ Խոսրով յարքունիս հրամանաւ Շապիոյ, եւ ոչ եթող զկալուածս որդւոյ ի հայր, եւ ոչ զեղբար յեղբայր:

4 Բայց էին ոմանք եւ ի նախարարացն, որք ունէին զիշխանութիւնս իւրեանց ի բաժնին Յունաց առ Արշակայ, որպէս Սահակ ասպետ, որ էր լեալ աներ Վաղարշակայ, եղբար Արշակայ, եւ խնդրեցին զալ առ Խոսրով. ընդ որում խեթիւ հայէր Արշակ, հանապազ հրապուրեալ ի կնոջն իւրմէ, որպէս թէ զարդ արքունական ունել նմա՝ ի փեսայէն իւրմէ մնացեալ: 5 Ապա յայնժամ եղև քսութիւն սուտ զնմանէ յազգականաց իւրոց ի Սպեր գաւառէ. վասն որոյ չարչարեաց զնա Արշակ արքայ: 6 Եւ յայնմանէ խնդրէր Սահակ փախչել յԱրշակայ եւ անկանել առ Խոսրով. եւ խորհրդակից նմին իրի գործակցեալ լինէին Սուրէն Խոռխոռունի եւ Վահան Առաւելեան, եւ Աշխադար յազգէն Դիմաքսենից: 7 Բայց ի գնալն նորա ոչ ժամանեցին նոքա, խափանեալ ի գաւրացն Արշակայ. թաքուցեալ դաւղեցին ընդ կեղծաւորութեանն առազաստիւ, սպասեալ դիպող աւուր:

ԽԴ

Եթէ ո՞րպէս մեծարեաց Խոսրով զՍահակ ասպետ. եւ նահատակութիւնք նորին ի յեղուզակս ազգին Վանանդացւոց:

2 Բայց Խոսրով մեծապէս ուրախ եղև ընդ գալն Սահակայ ասպետի, եւ սպարապետ զնա ի վերայ գաւրաց իւրոց կարգեաց. եւ դարձոյց ի նա զկալուածս հայրենիս, եւ այլ աւանս հանդերձ ազարակաւք պարգեւեաց նմա յայնոցիկ ժառանգութենէ, որք ի բաժնոյն Պարսից առ Արշակայ մնացին:

3 Չայսու աւուրքք ոմանք յազգէն Վանանդացւոց ապստամբեցին ի Խոսրովայ. եւ ոչ յոք ապաւինեցան, այլ ամրացան ի մայրիս լերանց իւրեանց եւ յանձուկս Տայոց քարանց. յեղուզակաբար արշաւանաւք յիշխանութիւն երկոցունց թագաւորացն Հայոց խռովէին զաշխարհս եւ անհանգիստ պահէին: 4 Յորոց վերայ չոգաւ սպարապետն Խոսրովայ Սահակ ասպետ, եւ զբազումս ի նոցանէ սատակեաց, եւ զբազումս փախստական արար ի կողմանս Չորրորդ Հայոց: 5 Չի ոչ յերկիրն Խաղտեաց անկան, ի Յոյնս ապաւինելով, եւ ոչ առ թագաւորն Արշակ անցին. այլ գաւազակս ոմանս, որ ի կողմանս Չորրորդ Հայոց էին, ի սահմանս Ասորոց, դիմեցին ապաստան առնել: 6 Զանգի

Վանանդացիք զաւագակութեան գործ մեծ ցանկութեամբ գործէին, եւ որպէս ուղիղ իրք ախորժելի թուէին նոցա: 7 Չորոց ձիգ զհետ մտեալ Սահակայ՝ վարէ յերկար մինչեւ ի սահմանս Մանանաղոյ:

ԽԵ

Յաղագս գաղոյն առ Խոսրով Սուրենայ, Վահանայ եւ Աշխադարայ հանդերձ գանձիւք Արշակայ:

2 Սուրենայ Խոռխոռունոյ եւ Վահանայ Առաւելենի եւ Աշխադարայ Դիմաքսենի գտեալ ժամ պատեհ, զի էր հանեալ զգանձսն Արշակայ յամբողջն Հանոյ՝ տանել յաշխարհն Ծովաց, զոր յափշտակեալ, եւ կամեցեալ անցանել առ Խոսրով՝ ոչ ժամանեցին: 3 Քանզի անապարեալ Սամուելի Սամիկոնենի մտերմի Արշակայ, յոյժաձեռն գնդաւ զհետ մտեալ՝ փախստեայս արկանէ յամուր այրս ի գաւառին Մանանաղոյ. յոր մուտ ոչ գտանէր, բայց ի կողմանէ դոյզն ելք էին առ ի թաւալ, եւ առաջի դրաց այրին սեպ էր ուղղորդ միապաղաղ. եւ ի վերուստ պաղանձաւ քուաւոր, որ հայի յանդունդս խորածորոյն. եւ որ ինչ գերծանի՝ յանհնարին ուղիս սաստկութեան անկանի, անդադար հոլովմամբ գորեալ, ոչ ուրեք լինել ոտնկոխի: 4 Վասն որոյ տարակուսեալ Սամուէլ վարանէր առ անհնարութեան տեղեացն: 5 Եւ ազդ արարեալ Արշակայ՝ հրամայեաց արկղ գործել երկաթակապ, եւ քաջ արանց ի ներքս մտանել, եւ այնպէս շղթայատող կարիւք ի վերուստ ի վայր իջուցանել ի դուրս այրին: 6 Սակայն եւ ոչ այն ինչ վնասեաց. քանզի յոյժ ի բացեայ պահէր ցիրոյն:

7 Եւ մինչ դեռ նոքա յայնմ էին՝ լինէր իմն ըստ դիպուածոյ բախտի հասանել անդր ասպետին Սահակայ բովանդակ գնդաւն Խոսրովայ, որով հետամուտ յերուզակացն էր: 8 Թողեալ գնոսա՝ դիմէ ի վերայ այնոցիկ որք ընդ այրին մարտնչէին, եւ հալածական արարեալ հանէ զՍուրեն, եւ զՎահան եւ զԱշխադար հանդերձ գանձիւքն, փոյթ ընդ փոյթ հասուցանէ առ Խոսրով: 9 Իսկ Խոսրովայ առեալ՝ ի գանձուցն հանէ եւ մասն Ծապիոյ. եւ հրամանաւ նորա տայ նոցա զիւրս եւ դաստակերտս ընտիրս եւ յարմարս յայնոցիկ ժառանգութենէ, որք ի բաժնոյն Դարսից մնացին առ Արշակայ: 10 Եւ այս եղև սկիզբն պատերազմին Արշակայ եւ Խոսրովայ:

ԽԶ

Պատերազմաւ պարտեալ Արշակ ի Խոսրովայ՝ վախճանի հիւանդութեամբ:

2 Թէպէտ եւ ոչ եղեն ձեռնառու Ծապուհ եւ Արկադ Խոսրովայ եւ Արշակայ, լինել զաւրավիզն աւգնականութեան առ ի տալ ընդ միմեանս պատերազմ, սակայն եւ ոչ արգելին գնոսա: 3 Եւ սպառեալ պատգամաւորութեանն, ժողովեալ Արշակայ զգաւրս իւր՝ խաղայ ի վերայ Խոսրովայ: 4 Գնաց եւ Խոսրով ի բանակէն իւրմէ առ ծովուն Գեղամայ, զոր Մաւրսն կոչեն, ընդ առաջ Արշակայ, զի մի՛ ի սահմանս իւր իջցէ. եւ ոչ այնչափ ատակեաց անապարեալ՝ մինչեւ եզիտ զԱրշակ իջեալ յիւր սահմանս, ի գաւառին Վանանդայ: 5 Եւ պատահեն միմեանց ի դաշտին որ կոչի Երեւել. եւ տան պատերազմ ընդ միմեանս սաստիկ յոյժ: 6 Հարկանի գաւրն Արշակայ, մեռանի եւ սպարապետն նորա Դարա Միւնի ի պատերազմին, եւ փախստական լինի Արշակ սակաւուք: 7 Եւ զհետ նորա մտեալ քաջին Սահակայ ասպետի, սպարապետին Խոսրովայ՝ վարէր սաստկապէս: 8 Ուրանաւր ահագին նահատակութիւնս ցուցեալ Գագաւոնի, որդւոյ Սպանդարատայ, բազում անգամ դարձեալ յարձակմամբ՝ ցրուէր զհետամուտսն, եւ տայր պարսապ ժամ գնալոյ Արշակայ:

9 Եւ դարձաւ Խոսրով ի տեղի իւր, եւ գնաց Արշակ յԵկեղեաց. եւ հիւանդացեալ անդ մաշարայական ախտիւք՝ ջերանի հիւծմամբ եւ մեռանի, թագաւորեալ ամենայն Հայոց ամս հինգ, եւ կիսոցն Հայոց ամս երկուս եւ կէս: 10 Եւ այնուիտեւ ոչ եւս կացուցին Յոյնք ի բաժնի իւրեանց թագաւոր, այլ առաջնորդէր նախարարաց կողմանցն այնոցիկ քաջն Գագաւոն. եւ աշխարհին իւրեանց մասինն կացուցին Յոյնք կոմէս իշխանս:

ԽԷ:

Յադագու երանելոյն Մեսրոպայ:

2 Տեսեալ թէ ի վերջ հասեալ է թագաւորութիւնն Հայոց, եւ զխռովութիւնն նիւթ իւրոյ համբերութեանն գտեալ Մեսրոպայ, որ էր ի Հացեկաց Տարաւնոյ, սնեալ եւ ուտեալ առ մեծին Ներսիսի, եւ յետ ելից նորա յաշխարհէ՝ ի դրանն արքունի կարգեալ քարտուղար. սա սիրեաց զմիայնակեցութեան վարս. որպէս ասաց ոմն, թէ ի նաւահանգիստ փութայ նաւ խռովեալ, եւ անձն ժուժկալ խնդրէ զանապատ. նոյնպէս եւ նորա փախուցեալ. յաշխարհական զբաղմանց, եւ ընկեցեալ յետս զմարմնական պատիւն՝ զհետ ընթանայր երկնաւորին: 3 Եւ երթեալ ի գաւառն Գողթան բնակէ, զմիայնակեցութեան վարս ստացեալ: 4 Եւ որ ի նմա դաւղեալ աղանդն հեթանոսական, թագուցեալ յաւուրցն Տրդատայ մինչեւ ցայն ժամանակս, եւ ապա յայտնեցաւ ի վատթարել թագաւորութեանն Արշակունեաց, զայն եբարձ աւզնականութեամբ իշխանի գաւառին, որում անուն էր Ծաբիթ: 5 Ուր նշանք աստուածայինք լինէին, որպէս առ սրբովն Գրիգորի. հալածական լեալ դեւք մարմնաւոր տեպեամբ անկանէին ի կողմանս Մարաց: 6 Եւ ոչ ինչ պակաս յայնցանէ արարեալ գտանի եւ ի Սիւնեաց աշխարհին, աւզնականութեամբ նորին իշխանին որ կոչէր Վաղինակ:

7 Եւ ի վարդապետել երանելոյն Մեսրոպայ՝ ոչ փոքր կրէր վտանգս, քանզի ինքն էր ընթերցող եւ թարգմանիչ. եւ եթէ այլ ոք ընթեռնոյր, ուր նա ոչ հանդիպէր՝ զանխուլ ի ժողովրդոցն լինէր, յադագս ոչ լինելոյ թարգմանիչ: 8 Վասն որոյ եղ ի մտի հնարել գտանել նշանագիրս Հայոց լեզուիս. եւ արկեալ զանձն ի ջանս՝ պէս պէս փորձիւք տաժանէր:

ԽԸ:

Դարձ առ Խոսրով նախարարացն, որք էին առ Արշակայ:

2 Տեսեալ նախարարացն Հայոց, եթէ ոչ կացուցին Յոյնք ի վերայ նոցա թագաւոր, եւ դժուարին վարկուցեալ զանառաջնորդն լինել՝ խորհեցան կամաւ հնազանդել թագաւորին Խոսրովու: 3 Նմին իրի գրեն առ նա թուղթ աւրինակ գայս:

4 Թուղթ նախարարացն առ Խոսրով:

5 Ստրատելատ Գազաւոն եւ ամենայն նախարարք Հայոց մասինն Յունաց. տեսոն մերում Խոսրովայ արքայի կողմանն Այրարատոյ խնդալ:

6 Ինքնին, տէր, զիտես զմիամտութիւն մեր առ յիշեցեալ թագաւորին մերում Արշակայ, զոր մինչեւ ցաւր վախճանի նորա անշրջելի պահեցաք. եւ արդ խորհեալ ենք նոյնպէս ծառայել քեզ միամտութեամբ, եթէ հաստատեցես առ մեզ դաշամբք զերիսս գայս. առաջին՝ ջիշել զյանցանս մեր, զոր պատերազմեցաք ընդ քեզ ի հարկէ եւ ոչ ի կամաց: 7 Երկրորդ՝ զի դարձուցես ի մեզ զամենայն ժառանգութիւնս մեր որ ի մասինդ Պարսից, զոր հատէք յարքունիս: 8 Երրորդ՝ հնարել թափել զմեզ ի կայսերէ, զի մի՛ վրդովեցես զբնակութիւնս մեր, որք ունիմք իշխանութիւն յայսմ բաժնի: 9 Եւ գայս պայման ուխտի գրեալ եւ խաչ հաստատեալ կնքեցես. զորս տեսեալ՝ փութասցուք ի ծառայութիւն ձեր: 10 Ողջ լեր, տէր մերէ:

11 Գրէ եւ Խոսրով պատասխանի:

12 Թուղթ Խոսրովու առ նախարարսն:

13 Քաջ արանց Խոսրով Հայոց արքայ. ստրատելատիդ Գազաւոնի եւ ամենայն նախարարացդ մերոց ողջոյն շատ:

14 Ուրախ լերուք, զի եւ մեր ողջ ենք, եւ ուրախացաք ընդ յուր ողջունի ձերոյ. եւ առաքեցաք ըստ խնդրոյ ձերոյ գայս պայման ուխտի: 15 Առաջին՝ ջիշել զյանցանս ձեր, զոր չունէաք առ յանցանս իսկ, այլ առ երախտաւորս՝ զմիամտելն առ թագաւորին Արշակունւոյ զոր պաշտէիքն. զի եւ առ մեզ գնոյն յուսամք լինել: 16 Երկրորդ՝ դարձուցանել ի ձեզ զժառանգութիւնս ձեր, զոր ունիմք յարքունիս. բայց յայնմանէ, զոր ումեք ումեք պարգեւեցաք, զի ոչ շրջին պարգեւք թագաւորաց առանց վնասու, մանաւանդ զի ի դիւան հաւրն մերոյ տեսոն Ծապիոյ արքայից արքայի եմուտ. այլ փոխանակ ընդ

այնր յարքունուստ լնումք եւ զձերոյն պակասութիւն: 17 Երրորդ՝ թափեմք զձեզ ի գործակալացն Յունաց, թեպէտ պատերազմաւ ընդ կայսեր, թեպէտ խաղաղութեամբ:

18 Եւ զքեզ, Գագաւոն, արիւն իմ եւ հարազատութիւն, ոչ ըստ վաղնջուց ազգականութեանն, այլ ըստ արդեանս, որ ի մարտ քումմէ Արշանուշայ Արշակունւոյ, հանեալ զքեզ ի հայրենեաց քոց Կամսարականաց, եւ ի մայրենիս քո յիմն առեալ ազգ՝ Արշակունի անուամբ պատուեցիցե:

19 Չայս տեսեալ Գագաւոնի՝ ընդ հուս դարձուցանէ զբնաւ նախարարսն առ արքայն Խոսրով, եւ բարերաստիկ եղեալ քաջափառութեամբ, հանդիպի ամենայն խնդրոցն եւ խոստմանցն: 20 Բայց Սամուելի Սամիկոնենի յինքն ըմբռնեալ զթուղթն Խոսրովու եւ զպատճէն թղթոյն նախարարացն՝ զատուցեալ ի նոցանէ գնաց առ կայսրն Արկադ: 21 Քանզի էր սպանեալ նորա զհայր իւր Վարդան յաղագս ուրացութեանն, եւ զմայր իւր Տանատուրիի, եւ երկնչելով ի Պարսից եւ ի քեռեաց իւրոց Արծրունեաց՝ ոչ իշխեր զատչել ի Յունաց: 22 Իսկ Արկադայ բարի արարեալ նմա, հրամայէ զհաւասար թղթոցն հեղին գրով ի դիւանի իւրում դնել, զի պահեսցին յիշատակք ազգաց ապստամբողաց. որ կայ մինչեւ ցայսաւր:

ԽԹ

Միսայեսեղ Հայոց Խոսրովայ, եւ ունել զայթոռ եպիսկոպոսապետութեանն մեծին Սահակայ:

2 Իբրեւ տիրեաց Խոսրով ամենայն նախարարացն Հայոց, որում ցանկայրն՝ յղէ առ Արկադ եւ խնդրէ ի նմանէ հաւատալ յինքն զմասն Յունաց որ ի Հայս, զոր շէն կալեալ՝ հարկեցցեն նմա անախալ, որպէս նորին գործակալաց: 3 Եւ կասկածեալ Արկադեայ ի միաբանութենէ նախարարացն Հայոց, թէ միաբանութեամբ հանիցեն ի նմանէ եւ տացեն ի Պարսս զբաժինն զայն՝ կատարէ զխնդիրսն Խոսրովայ:

4 Յետ այսր վախճանեալ եպիսկոպոսապետն Ասպուրակէս, ի տեղի նորա յաջորդէ Խոսրով զՍահակ որդի մեծին Ներսիսի, որդւոյ Աթանագենի, որդւոյ Յուսկան, որդւոյ Վրթանիսի, որդւոյ սրբոյն Գրիգորի: 5 Սա ամենայն առաքինութեամբ հարցն նմանեալ, աղաւթիցն մասամբ առաւելեաց: 6 Քանզի ստացաւ աշակերտս վաթսուն ըստ նմանութեան մայրաքաղաքացն սպուղէից, արք կրանաւորք, խարագնազգեստք, երկաթապատք, բոկագնացք, որք յար ընդ նմա շրջէին. որովք մշտնջենաւոր պաշտամամբ կատարէր զկանոնն, որպէս զայնս որք յանապատսն էին, ի հոգայր զաշխարհս, որպէս զայնս որք յաշխարհի են: 7 Առ նա եկեալ Մեսրոպ յաղագս խնդրոյ նշանագրաց Հայոց՝ եգիտ զնա առաւել եւս փափագող այնմ. եւ յետ բազում ջանից եւ ոչ ինչ աւգտելոյ, դարձեալ յաղաւթս ապաւինեալ, յԱստուծոյ խնդրելով: 8 Եւ մեկնեալ ի միմեանց, գնաց Մեսրոպ ի դադարս իւր. եւ յանձն առեալ զխստամբերութիւն վարուց ճգնէին առաւել քան զառաւել:

Ծ

Կասպումն Խոսրովայ, եւ փոխանորդել զթագն Վռամշապիոյ եղբար նորին:

2 Բայց Շապուհ էր ցասմամբ ընդ Խոսրովայ ի բարեկամանայն Արկադեայ անձամբ, եւ յանհրաման կարգել յեպիսկոպոսութիւն զմեծն Սահակ. վասն որոյ յղեալ մեղադրութիւն հանդերձ սպառնալեալք՝ ըմբոստացաւ Խոսրով, եւ խրոխտմամբ վեսական պատասխանեաց, արձակեաց զպատգամաբերսն անարգանաւք: 3 Եւ իսկոյն իսաւսեցաւ ընդ Արկադեայ, զի լուծեալ զհաշտութիւնն ընդ Շապիոյ՝ աւգնեսցէ նմա զաւրու, եւ սա դարձուցէ ի նա զբոլոր աշխարհս: 4 Այլ Շապուհ, ի հրապուրելոյ գուշակութեան նահապետացս մերոց՝ նոյն հետայն առաքէ զորդի իւր զԱրտաշիր զաւրու մեծաւ ի Հայս: 5 Եւ ի հրաժարել Արկադեայ ի կուսակցելոյն Խոսրովայ, եւ ոչ զոք յաւտար ազգաց գտեալ ի սատարութիւն, անկարացեալ ընդդիմանալ կամ խուսափել ի նմանէ՝ չոգաւ առ նա:

6 Եւ Արտաշիր ընկեցեալ զնա ի տէրութենէն, փոխանակ կացուցանելով զՎռամշապուհ զեղբայր նորին, ո՛չ զմեծն Սահակ եւ ոչ զոք ի նախարարացն կարգելոցն ի Խոսրովայ վրդովեաց ի պատուոյ իւրաքանչիւր, նա եւ հրամայեաց եւս ընդ Յոյնս զնոյն կարգ ունել: 7 Եւ թողեալ գունդ ստուար, ինքն ի Տիսբոն փութայր հասանել, ի ծերութենէ հաւրն ակն ածեալ, ընդ իւր ունելով զԽոսրով՝ դնել

յԱնուշն կոչեցեալ բերդին. որոյ թագաւորեալ ամն հինգ: 8 Ընդ նմա տարաւ եւ զԳագաւուն կապանաւք, կասկածեալ յառնն քաջութենէ. եւ գտուն նորա հրամայէ ունել յարքունիս, նոյնպէս եւ զեղբարւ նորա Շաւարշայ, եւ զՊարգեւայ Ամատունւոյ: 9 Քանզի նոքա երկոքեանն հանդերձ զինուորաւք իւրեանց եաւթն հարիւրովք նկատեալ որսացան զաջողութիւն ժամու ի ճանապարհի կարաւանին՝ զերծուցանել զարքայն իւրեանց Խոսրով. եւ ոչ աջողեցան ի պարաւանդելոյ ոտից նորա ի շղթայս: 10 Եւ հզաւր մարտի եղելոյ՝ սպանան Շաւարշ եւ Մանուէլ որդի Պարգեւայ, եւ բազումք ընդ նոսա. իսկ Պարգեւ ի կալանս ըմբռնեալ՝ ածաւ առաջի Արտաշրի. եւ տիկտեսակ գործեալ ուռուցմամբ՝ հրամայեաց դնել յանդիման Խոսրովայ հանապագ:

ԾԱ

Երթ մեծին Սահակայ ի Տիւրքն, եւ դարձ մեծարանաւք եւ սարգեւաւք:

2 Սուրբք ոմանք եւ երեւելիք, առաջինք ի նախարարացն եւ ի վերադիտաց աշխարհիս, լուսաւորութեան պատճառք, որդէծնութեամբ իջեալ ի մեծն Սահակ՝ դադարումն եղեւ ուստերաց նորա. ունելով դուստր մի Սահականոյ կոչեցեալ, որ տուաւ յամուսնութիւն Համազասպայ Մամիկոնենի: 3 Եւ ի մեռանել քաջ սպարապետին Հայոց Սահակայ ասպետի՝ ի տեղի նորա աղաչէր սուրբն Սահակ կարգել զնա Խոսրովայ արքայի, եւ զկնի կապանաց նորա՝ եղբարւ նորա Վռամշապիոյ: 4 Այլ սա հրաժարէր առանց հրամանաց արքայից արքայի առնել զայն. յիշելով, եթէ սակս այսպիսեաց իրաց կրէ վիշտս եղբայր նորին Խոսրով: 5 Վասն որոյ առեալ ի նմանէ թուղթս, ի թախանձելոյ դստերն՝ ինքնին չոգաւ առ Արտաշիր Պարսից արքայ, որ յետ եաւթանասուն ամի թագաւորութեան հաւրն կալաւ գտերութիւնն ամն չորս:

6 Եւ մեծարի ի նմանէ յոյժ. նախ վասն քաջատոհմիկ ազգին Պահլաւկաց, դարձեալ եւ զի առաջի անհաւատից արգոյ եւ պատուական ցուցանէ Աստուած զծառայս իւր: 7 Որոյ զբնան կատարեալ զխնդիրսն, նախ վասն փեսայի նորա Համազասպայ, դարձեալ եւ վասն մնացելոցն մեղուցեալ նմա ազգացն Կամսարական եւ Ամատունի, որք սուզեալք դաւղեալք էին յանյայտ տեղիս. վասն որոյ մաղթեաց զթալ, իբր յաստուածային հրամանէ՝ ոչ բառնալ որդւոց զյանցանս հարց. մանաւանդ զի եւ հարքն որք մեղանն՝ նոքին սակս այնր եւ մեռան: 8 Որոց մնացելոցն պարգեւեալ զկեպան՝ հրամայեաց գտունս երկաքանչիւրոցն զկալեալսն յարքունիս՝ դարձուցանել ի նոսա. բայց միայն ի գահ հայրենի ոչ հաստատել, այլ ի խոնարհ քան զբազումս մատուցեալ նախարարս, ի կարգ կրտսերագունից պատրաստել: 9 Իսկ զազգն Համազասպայ, որ է տոհմ Մամիկոնեան, ի վեր մատուցանել, զի կարգեցցին ունել զհինգերորդ գահ նախարարացն Հայոց, եւ ի դիւանի իւրում գրել:

10 Չի զերկուս զայս այսպէս պահէին սովորաբար, զի յորժամ նստէր արքայ նոր՝ նոյն ժամայն փոխէին զդրամ գտեալ ի գանձս արքունի, զնորայն տպաւորեալ պատկեր. եւ զգիր դիւանին յայլ փոխեալ նորա՝ անուամբ, սուղ ինչ զանազանեալ, ոչ բառնալով զհինն: 11 Իսկ եթէ յամիցէ ի տէրութեանն ամն բազումս, եւ արասցէ աշխարհագիր նոր՝ թողուին զայն որ ի հնոյն փոխեցաւ, զի միայն նորոյն վերագրեսցի անուն: 12 Արդ՝ Արտաշիր ոչ ժամանեալ ի կարճութենէ աւուրցն ա՛յլ առնել աշխարհագիր՝ յայնմ որ յառաջնոցն փոխեաց, իւր անուամբն հրամայեաց գրել զայն ամենայն, եւ տալ գահու եւ պատուոյ, հանդերձ իշխանութեամբ զիւրից եւ դաստակերտաց Համազասպայ, եւ որում ցանկայրն՝ զսպարապետութիւնն Հայոց, հրովարտակ առ Վռամշապուհ մեր թագաւոր գրեալ զայս:

13 Թուղթ Արտաշրի առ Վռամշապուհ:

14 Մագդեգանց քաջ, Արտաշիր արքայից արքայ. առ եղբայր Վռամշապուհ թագաւոր Հայոց. ողջոյն շատ:

15 Ընկալայ զգրեալսս քո, որ ինչ վասն եպիսկոպոսիս Սահակայ, եւ յիշեցի զերախտիս նախնեաց հարցն դորա, որք էին նահապետք Սուրբնեան Պահլաւոյ, եւ կամաւ յանձն առին գտերութիւն իմոյ նախնւոյն եւ համանուանն Արտաշրի. եւ այնչափ սիրեալ զնա քան զիւրեանց

ազգայինսն, մինչ զի ոչ շատացան միայն ի Պարսից աշխարհիս մատնչել ընդ նոսա, այլ եւ ի ձերդ եկեալ նորին աղագաւ՝ սպանին զԽոսրով զքո նախնին, եւ զտոյժս սպանութեանն իւրեանց հատուցին մահուամբ: 16 Իսկ որդի սպանողին Գրիգոր՝ զկեանս եւ զթագաւորութիւն կորուսեալ հիւանդութեամբ Տրդատայ, վերստին ետ իւրով բժշկութեամբ, եւ առաւել առ ձեզ եղև երախտաւոր: 17 Վասն որոյ զորդիացեալդ դորա զՀամագասայ կացուցես ի վերայ զաւրացդ սպարապետ՝ մեր հրամանաւ, եւ ազգի դորա տացես զգահն հինգերորդ՝ պատուոյ նախարարացդ. եւ զգիւղս եւ զդաստակերտս, զոր տուեալ է նախնեացն քոց հարց դոցա՝ կայցին դոքա: 18 Սապէս եւ զտունս վնասակարաց ազգացդ զորս կալաք յարքունիս՝ թողցես ի բաց, աներկիւղաբար ժառանգել նոցին մնացորդաց. բայց գահուց հայրենականաց պատուոյն մի՛ արասցես արժանի. զի եւ մեք ի մերում դիւանի հրամայեցաք գրել: 19 Ողջ լերե:

20 Բայց յորժամ եկն մեծն Սահակ եւ զամենայն պարգեւեալսն յԱրտաշէրէ հաստատեաց՝ մեռաւ արքայն Պարսից Արտաշէր, եւ փոխանակ նորա թագաւորեաց Վռամ, որ եւ Կրմանն կոչեցաւ, ամս տասն: 21 Եւ զնոյն բարեկամութիւն կալաւ ընդ աշխարհիս Հայոց եւ ընդ թագաւորին մերում Վռամշապիոյ եւ ընդ մեծին Սահակայ. եւ էր խաղաղութիւն ի մէջ Վռամայ եւ Արկադեայ: 22 Եւ Վռամշապուհ ունէր զաշխարհս մեր, եւ ծառայէր երկոցունց թագաւորացն, տալով հարկս, զմասինն Պարսից՝ Վռամայ, եւ զմասինն Յունաց՝ Արկադեայ:

ԾԲ

Յաղագս Դանիելեան նշանագրութեանն:

2 Յայնմ ժամանակի հիւանդացեալ Արկադ, եւ շարժմանց ահագնից եւ հրկիզութեանց եղեալ ի Բիւզանդիոն, որ յաղագս մեծին Յովհաննու՝ շփոթեալ լինէր թագաւորութիւնն Յունաց. եւ զարքն ընդ միմեանս պատերազմէին եւ ընդ Պարսս: 3 Վասն որոյ Վռամ հրամայեաց Վռամշապիոյ մերում թագաւորի իջանել ի Միջագետս, զի խաղաղացուցեալ կարգեսցէ զնոսա, եւ համար երկաքանչիւրոցն հատցէ գործակալացն: 4 Եւ իջեալ նորա ի կարգել զայս ամենայն՝ ոչ փոքր ինչ կրէր աշխատութիւն յաղագս քարտուղարի. զի մինչ զնաց Մեսրոպ յարքունական դրանէն՝ ոչ գոք ի ճարտարաց գտանէր անդ ի դպրաց, քանզի պարսկականաւն վարէին գրով: 5 Վասն որոյ մատուցեալ առ արքայն քահանայի ուրումն Հաբէլ անուն կոչեցեալ, խոստանայր հայկականացս լեզուաց առնել նշանագիր, յարմարեալ ի Դանիելէ եպիսկոպոսէ, յիւրմէ մերձաւորէ: 6 Չորով անփոյթ արարեալ արքայի, եւ ելեալ ի Հայս՝ գտանէ ժողովեալ առ մեծն Սահակ եւ Մեսրոպ զամենայն եպիսկոպոսունս, հոգալ զգիւտ դպրութեան Հայոց, զոր զգացուցին արքային. եւ նա պատմեաց նոցա զասացեալսն վանականին: 7 Չոր իբրեւ լուան՝ թախանձէին զնա փոյթ զայնախեսացն առնել պիտոյից:

8 Վասն որոյ առաքեաց հրեշտակութեամբ զայր մի պատուական յաշխարհիս եւ հաւատարիմ իւր, Խաղունի ազգաւ, Վահրիճ անուն, յոյժ փափագող նորին գործոյ, առ Հաբէլն այն: 9 Չոր առեալ, եւ երթեալ նովաւ հանդերձ քաջ հմտացեալ ի Դանիելէ, կարգեալ ըստ ձեւոյ աւրինակի յունականին զվաղնջուցն գրեալ շարագիր տառից՝ եկեալ ետուն ցմեծն Սահակ եւ Մեսրոպ: 10 Որոց ուսեալ, եւ թեւածելով ընդ նոսա տղայոց զամս սակաւս, տեղեկացեալ զիտացին՝ ոչ լինել բաւական այնու նշանագրաւք ստոյգ հոլովել զհեզենայ բառից հայկականաց հագներգաբար, մուրացածոյին այնուիկ զժագրութեամբ:

ԾԳ

Յաղագս Մեսրոպեան նշանագրացն, ի վերնոյն տուելոց շնորհաց:

2 Չկնի այսորիկ ինքնին Մեսրոպ իջանէ ի Միջագետս հանդերձ աշակերտաւք առ նոյն Դանիել, եւ ոչ աւելի ինչ գտեալ քան զառաջինն՝ անցանէ եւ յԵդեսիայ, առ Պղատոն ոմն ճարտասան հեթանոս, իշխան դիւանին: 3 Եւ նորա խնդութեամբ ընկալեալ, եւ զոր ինչ միանգամ ի միտ առնոյր քան հայերէն յինքն առեալ, եւ շատ ջանացեալ եւ ոչ աւգտեալ՝ զտգիտութիւն խոստովանեաց հռետորն: 4 Եւ զայլ ոմն ասելով յոյժ հասու, վարդապետ իւր եղեալ յառաջագոյն, եւ ապա առեալ

զնարտարացն գրեան ի նոյն դիւանէն Եդեսեայ, եւ գնացեալ քրիստոնէութեան հաւատաց, որոյ անուն Եպիփանոս. զոր խնդրեալ գտցես լցուցանել զփափագդ քո:

5 Յայնժամ Մեսրոպայ աւգնականութիւն ի Բարփիոսէ եպիսկոպոսէ գտեալ, եւ անցեալ ընդ Փիւնիկէ ի Սամոս դիմէ. քանզի Եպիփանոս վճարելով զկենցաղս՝ թողեալ լինի աշակերտ մի անուանեալ Հռոփանոս, հրաշայի արուեստիւ հելլէն գրչութեան, որ ի Սամոս էր միայնացեալ: 6 Առ սա երթեալ Մեսրոպայ, եւ յայսմ եւս անշահ մնացեալ՝ յաղաթս ապաւինի: 7 Եւ տեսանէ ոչ ի քուն երագ եւ ոչ յարթութեան տեսիլ, այլ ի սրտին գործարանի երեւութացեալ հոգւոյն աչաց թաթ ձեռին աջոյ՝ գրելով ի վերայ վիմի. զի որպէս ի ձեան վերջք գծին՝ կուտեալ ունէր քարն: 8 Եւ ոչ միայն երեւութացաւ, այլ եւ հանգամանք ամենայնին որպէս յաման ինչ ի միտս նորա հաւաքեցաւ: 9 Եւ յարուցեալ յաղաթիցն՝ ետտեղծ գնշանագիրս մեր, հանդերձ Հռոփանոսի կերպածեւեալ զգիրն առ ձեռն պատրաստ Մեսրոպայ, փոխատրելով զհայերէն աթոթայսն ըստ անսայթաքութեան սիւղաբայից Հելլենացւոց: 10 Եւ իսկոյն ի թարգմանութիւն ձեռն արկեալ, խորհրդաբար սկսեալ յԱռակացն, բովանդակելով զքսան եւ զերկու յայտնիսն, եւ զնոր Կտակս յեղու ի հայ բան, նա եւ աշակերտք նորա Յոհան Եկեղեցացին եւ Յովսէփ Պաղնացի, միանգամայն եւ զարուեստ գրչութեան ուսուցանել տալով իւրոց մանկագոյն աշակերտացն:

ԾԴ

Յաղագս դպրութեան Հայոց, Վրաց եւ Ադուանից:

2 Վախճանեալ Արկադեայ՝ փոխանակ նորա թագաւորէ նորին որդի, որ կոչեցան Թէոդոս փոքր. եւ զնոյն բարեկամութիւն կալաւ ընդ մերում աշխարհիս եւ ընդ արքային մերում Վռամշապիոյ. բայց զմասն իւր ոչ հաւատաց նմա, այլ ինքեան կալաւ գործակալաւք եւ խաղաղութիւն արար ընդ Յազկերտի արքայի Պարսից: 3 Ընդ այն ժամանակս եկեալ Մեսրոպայ, եւ բերեալ գնշանագիր մերոյ լեզուիս, եւ հրամանաւ Վռամշապիոյ եւ մեծին Սահակայ ժողովեալ մանկունս ընտրեալս, ուշեղս եւ քաջասունս փափկածայնս եւ երկարոզիս, եւ դպրոցս կարգեաց յամենայն գաւառս. եւ ուսոյց զբնաւ կողմանս բաժնոյն Պարսից, բայց ի Յունաց մասնէն, որք ընդ ձեռնադրութեանն տուգանեցան, վիճակեալք յաթոռն Կեսարու, վարել Յունական դպրութեամբ եւ ոչ ասորով:

4 Իսկ Մեսրոպայ երթեալ յաշխարհն Վրաց՝ առնէ եւ նոցա նշանագիրս տուեցելովն ի վերուստ շնորհաւն, հանդերձ Չաղայիս ոմամբ թարգմանաւ հելլէն եւ հայ լեզուի, ձեռնտու լինելով արքայի նոցա Բակրոյ եւ եպիսկոպոսին Մովսիսի: 5 Եւ ընտրեալ մանկունս եւ յերկուս բաժանեալ դասս՝ եւ վարդապետս թողու նոցա յաշակերտաց իւրոց զՏէր Խորձենացի, եւ զՄուշէ Տարաւնեցի:

6 Եւ ինքն յԱդուանս իջեալ առ Արսվաղէն թագաւոր նոցա եւ առ եպիսկոպոսապետն Երեմիայ. որոց կամաւ յանձն առեալ զվարդապետութիւն նորա՝ ետուն մանկունս ընտիրս: 7 Եւ կոչեալ զԲենիամին ոմն շնորհաւոր թարգման, զոր անդանդաղ արձակեաց մանուկն Վասակ Սիւնեաց տէր, ի ձեռն Անանիայի եպիսկոպոսի իւրոյ. որովք ստեղծ գնշանագիրս կոկորդախաւս աղխագուր խժական խեցքեկագունին այնորիկ Գարգարացւոց լեզուին: 8 Եւ վերակացու թողեալ զաշակերտ իւր զՅովնաթան, միանգամայն եւ քահանայս կացուցեալ դրանն արքունի՝ ինքն դառնայ ի Հայս. եւ գտանէ զմեծն Սահակ թարգմանութեան պարապեալ յասորոյն, յոչ լինելոյ յունի: 9 Քանզի նախ ի Մեհրուժանայ այրեալ լինէին ընդհանուր աշխարհիս յոյն գիրք. դարձեալ ի բաժանել զաշխարհս Հայոց՝ չտային պարսիկ վերակացուքն յոյն ումեք ուսանել դպրութիւն յիւրեանց մասինն, այլ միայն ասորի:

ԾԵ

Կրկին թագաւորելն Հայոց Խոսրովայ, եւ յետ նորա Շապիոյ պարսկի:

2 Վռամշապուռի թագաւորեալ ամս քսան եւ մի՝ մեռանի, թողով որդի տասնամեայ, անուն Արտաշէս: 3 Յայնմ ժամանակի երթեալ մեծին Սահակայ ի դունն արքային Պարսից Յազկերտի՝ խնդրել զկապեալն Խոսրով, որ զկնի մահուանն Արտաշի լուծեալ պահեցաւ արձակ յԱմուշն

կոչեցեալ բերդի յաւուրս Վռամայ: 4 Եւ Յազկերտի հաւանեալ՝ կատարէ զհայեցուածսն. տայով նմա գտերութիւնն՝ արծակէ ի Հայս: 5 Մա խնդրեաց զՀրահատ որդի Գագաւունի, զոր յետ հաւրն նորա մահուան հանեալ յԱնյիշելի ամրոցէն՝ անդր եւս քան զՍագաստան էր գումարեալ. զոր ոչ ժամանեաց տեսանել Խոսրով, մի եւ եթ ի կրկնումն թագաւորեալ ամ:

6 Յետ որոյ Յազկերտի ոչ եւս ի նոցունց, այլ զՇապուհ զորդի իւր թագաւորեցուցեալ Հայոց, հնարս դառնութեան խորհելով, իբր թէ այնպէս հանապազ առ նմա լինելով նախարարքն յանգչիցին խաւսիք, տուրեւառիք, իրախնանութեամբ եւ զբաւսանաւք որսոց, այլ եւ եկամուտ հարազատութեամբ մերձաւորեցին ինամութեամբ. զի մարթ լիցի գնոսա եւ ի դէն մագդեգանց սաղապեցուցանել, որով ամենեւին զատչիցին ի Յունաց. ոչ զհտելով անմիտն, թէ Տէր ցրուէ զխորհուրդս հերթանոսացե. թէպէտ առ ժամայն աջողեցաւ: 7 Բանգի մեռեալ Համագասպայ, եւ ի սգի մեծի եղեալ Սահակայ՝ ոչ որ ի միաբանութիւն հաւաքեաց զգունդս Հայոց: 8 Վասն որոյ դիւրամուտ եղեւ յաշխարհս Շապուհ, ընդ իւր ամելով զՀրահատ եւ զամենայն վտարանդիսն, սակայն ոչ կարաց հաճել զմիտս նախարարացն, անենեցուն ատեցեալ զնա, եւ ոչ արքայաւրէն մեծարէին զնա յորս կամ ի խաղու:

9 Էր երբեմն զհետ երամակաց ցռուց յանդգնագոյնս արշաւել ընդ խորտաբորտս եւ ընդ վիմուտ տեղիս. յորմէ կասել սկսաւ Շապուհ: 10 Իսկ Ատոմայ Մոկացոյ եպերեալ զնա՝ ասէ. 'Գնա', զնա', աստուածորդիդ Պարսից, եթէ այր իցես: 11 Եւ նա ասէ. 'Դո՛ւ երթիջիր, զի ի քարինս դիւաց է շահատակել: 12 Դարձեալ յայլում ժամու դիպեցաւ ի շամբս կինջս որսալ հրով, եւ Շապուհ ոչ համարձակեալ ի թաւուն քաջարշաւ լինել, մինչեւ շրջապատէր հուրն. եւ նորա զհայեցուածսն յերկուս բաժանեալ՝ այսր անդր բերեալ լինէր երիվարան: 13 Միւսանգամ ասէ Ատոմ. 'Աստուածորդիդ Պարսից, ահա հայր քո եւ աստուած, ընդէ՛ր զանգիտես: 14 Իսկ Շապուհ ասէ. 'Թողեալ ի բաց զկատակելդ՝ յանցանել ընդ հուրդ դարձո՛ւ զքեզ, որ եւ ես զկնի քո. քանզի յառաջելն՝ ձիս իմ խրտչի: 15 Յայնժամ այսպանեաց զնա Ատոմ՝ ասելով. 'Միթէ եւ այդ քարի՞նք իցեն, զի ես յառաջեցից. եւ արդ՝ եթէ դու զՄոկացիս կոչես դիւագոյս՝ ես զՍասանեանսդ կոչեմ կնամարդիս: 16 Եւ մտրակեալ զերիվարն՝ իբրեւ ընդ հովիտ ծաղկանց անցանէր ընդ հուրն, զերծուցանելով զՇապուհ: 17 Եւ յետ այնր գիտացեալ, եթէ նմա լուռ ոչ լինի՝ անցեալ ի Մոկացն զնայր յաշխարհ:

18 Այլ երբեմն ի մականական խաղուն երկիցս պատահեաց Շաւասպայ Արծրունւոյ զգնդակն հանել ի Շապուհ: 19 Եւ նորա ամեալ նմա մականաւն՝ ասէ. 'Ճանի՛ր զքեզ: 20 Իսկ նորա պատասխանեալ, թէ 'Այո', ասէ, ճանաչեմ եւ զիս արքայորդի ի սերմանէ Սանասարայ, եւ ունիմ իշխանութիւն ընդ եղբարս քո զբարձն արքայի համբուրել, որպէս եւ անուանակոչեցեալս եմ: 21 Եւ զայս ասացեալ յոյժ քամահաբար, ի ձիարձակարանէն արփայագնաց լինէր:

22 Դարձեալ երբեմն ի խնջոյս ուրախութեան Խոսրով Գարդմանացի ի զինուոջ զեղիսեալ առաջի Շապուհ՝ զարէն սեղեխի տոփեցելոյ զհետ ջնարահար քաջամատն կնոջ կրթէր: 23 Ընդ որ ցատուցեալ Շապուհ՝ հրամայէ ունել զնա եւ ի դահլճին պահել. այլ նա ի վաղակաւորն հաստատեալ զաջն, պէս գունակ Տրդատայ Բագրատունւոյ, յիւր տունն անցեալ զնայր, եւ ոչ որ ի սպասաւորացն արքունի համարձակեալ արկանել ի նա ձեռն, յառաջագոյն գիտելով զփորձ առնն: 24 Եւ զայս պատմել մեզ՝ քոյդ հարկաւորեաց ընդ վայր խնդիր:

ԾԶ

Որ ինչ զկնի գնալոյն ի Հայոց Շապուհ, եւ անիշխանութեանն յետ նորա:

2 Չքառեամ անարգարար թագաւորեալ Հայոց Շապուհ՝ հասանէ նմա համբաւ հիւանդութեան հաւրն, եւ զնայ փութանակի, իւրում տեղակալին հրամայելով զաւրագլխի՝ ունել զմեծամեծս Հայոց եւ տանել ի Պարսս: 3 Բայց իբրեւ եղեւ հասանել Շապուհ ի Տիսրոն՝ մեռաւ հայրն նորա Յազկերտ, թագաւորեալ ամս մետասան: 4 Ի նմին աւուր եւ նա անդէն ի դրանն մարդկանէ նենգեալ՝ սատակեցաւ: 5 Իսկ ի ձեռն քաջին եւ բարեբախտին Ներսիսի Ճիճրակացոյ զաւրագլուխ եղելոյ ժողովեալ նախարարացն Հայոց հանդերձ զաւրաւք իւրեանց՝ տան ընդ գնդին Պարսից պատերազմ.

հարկանեն զգարան, եւ սպանանէ Ապրսամ Սպանդուհի զգարագլուխն. եւ ինքեանք ցրուեալք, տիրագլուխք անձնապահապետք յամենայն լերինս եւ յամուրս շրջէին. յորում համարէն Վանանդացին երեւեցան նահատակեալք քաջութեամբ: 6 Ուստի աղմկաւ եւ բագում խռովութեամբ մնացեալ աշխարհս մեր յանիշխանութեան ամս երիս, աւերեալ ամայանայր. վասն որոյ պակասեալ լինէին հարկք արքունի, եւ հատեալ ճանապարհք ռամկաց, եւ ամենայն բարեկարգութիւն վրդովեալ ապականէր:

7 Ընդ նոյն ատուրս թագաւորեաց Պարսից Վռամ երկրորդ, եւ զքէն վրիժուց խնդրեաց ի մերմէ աշխարհէս. խաղաղութիւն առնելով ընդ Յոյնս՝ ոչ ի բաժին նոցա հայի:

ԾԷ

Առաքումն Մեսրոպայ ի Բիւզանդիոն, եւ պատճեն թղթոցն հնգից:

2 Իսկ իբրեւ ետես մեծն Սահակ զայս ամենայն չարիս ի մասինն Պարսից՝ գնաց նա զկողմամբք արեւմտից մերոյ աշխարհիս, ի բաժին մասինն Յունաց, եւ ոչ ըստ արժանեաց իւրոց եղև ընկալեալ. վասն որոյ յէ գՄեսրոպ եւ գՎարդան թոռն իւր ի Բիւզանդիոն առ կայսրն Թէոդոս հանդերձ թղթով, որ ունէր զայս:

3 Թուրթ Սահակայ առ Թէոդոս:

4 Խաղաղասիրի կայսեր, տեսոն իմում Աւգոստոս Թէոդոսի Սահակ Հայոց եպիսկոպոս, ի Տէր խնդալ:

5 Գիտեմ, զի համբաւ նեղութեանս մերոյ հասեալ է ի լսելիս ինքնակալիդ. սակս որոյ յուսալով ի գթածութիւն բարերարութեանդ քոյ՝ դիմեալ ապաւինեցայ յոտս ձեր. եւ ոչ հանդիպեցայ ընդունելութեան յիմում վիճակիս ի հրամանէ վերակացուացս սոցա: 6 Այնչափ ատեցեալ զմեզ, մինչեւ զնշանագիրսն անգամ ոչ ընկալան, զորս եբեր նոյն այր՝ զոր առաքեցի առ ձեր բարերարութիւնդ, բագում անգամ ճգնեալ դորա յԱտուրոց աշխարհին: 7 Արդ՝ հաճոյ թուեսցի տէրութեանդ ձերում՝ ոչ անիշխան առնել զմեզ ի մերում վիճակիս, եւ հրամայել ընդունել զմեզ եւ զվարդապետութիւնս մեր: 8 Ողջ լերե:

9 Գրէ եւ առ եպիսկոպոս թագաւորեալ քաղաքին զայս ինչ:

10 Թուրթ Սահակայ առ Ատտիկոս:

11 Սահակ եպիսկոպոս Հայոց. վարդապետ մեր Ատտիկոս եպիսկոպոս աշխարհամուտ դրանդ, աւրինութեամբ ողջոյն:

12 Յուսացեալ ի ձեր սրբութիւնդ առաքեցաք զուսուցող մերոյ աշխարհիս գՄեսրոպ, եւ զթոռն իմ գՎարդան, որպէս զի լուեալ քո ի դոցանէ զաղէտս նեղութեան մերոյ, բարեխաւսեալ առ մեծի թագաւորիդ՝ աւգնեսցես մեզ, որպէս արդարեւ եղբայր սիրելի: 13 Ողջ լերե:

14 Գրէ եւ առ Անատոլիոս զաւրավար զայս ինչ:

15 Թուրթ Սահակայ առ Անատոլիոս:

16 Սահակ եպիսկոպոս Հայոց. քաջի զաւրավարի Անատոլեայ խնդալ:

17 Շնորհ ունիմ Աստուծոյ յաղագս զքեզ պատրաստելոյ մեզ յապաւինութիւն. վասն որոյ զգացուցանեմ՝ զի ի հայթայթանս մերոյ նեղութեանս առաքեցի զուսուցողդ մեր գՄեսրոպ եւ զթոռն իմ գՎարդան ի դուռն արքունի. եւ աղաչեմ զքո քաջութիւնդ ձեռնտու լինել ճանապարհիդ: 18 Ողջ լերե:

19 Չայս տեսեալ Անատոլեայ, միանգամայն եւ զլուր առաքինութեանն Մեսրոպայ յիշեալ, որ յառաջագոյն հնչեցեալ էր զնմանէ՝ ոչ փոքր ինչ արար նոցա ընդունելութիւն, մինչեւ ի ձեռն փոփոխ ընթացից գրով զգացուցեալ կայսերն՝ առնու հրաման՝ արժանապէս առաքել փութով: 20 Վասն որոյ արգելեալ ի քաղաքին Մելիտինէ զբազմութիւն աշակերտացն, զորս ընդ ինքեան ածեալ՝ հանդերձ զիսաւորաւն նոցա Ղեւոնդիւ առ եպիսկոպոսին Ակակայ թողու: 21 Եւ իւր առեալ գՄեսրոպ եւ

գՎարդան՝ տայ ցեպիսկոպոսն Դերջանու ցԳինդ, եւ բարեփառութեամբ գնոսա յուղարկէ: 22 Որով մտին ի Բիւզանդիոն, եւ յանդիման եղեալ մեծի թագաւորին՝ առին զոր յուսայինն եւ զոր ոչն յուսային: 23 Եւ դարձան հանդերձ թղթով այսպիսեալ:

24 Թուղթ Թէոդոսի առ Սահակ:

25 Ինքնակալ Թէոդոս Աւգոստոս եւ կայսր Հռոմայեցւոց. մեծի Սահակայ եպիսկոպոսի Հայոց խնդալ:

26 Հրամայեալ մեր տեսանել զթուղթս՝ վերահասու եղաք գրելոցս առ ի քէն. եւ մեղադրեցաք յոյժ, զի ամենայն սրտիւ միտեցար զհետ հեթանոս թագաւորաց, եւ մեզ եւ ոչ թղթով բաւականացար ծանաւթանալ: 27 Եւ առաւել յայսմ մեղադիր եմք, զի արհամարհեալ զճարտարաբա, որ ի մերում քաղաքիս՝ յԱտորեաց ոմանց խնդրեցեր զիմաստից գիւտս: 28 Վասն որոյ հաճեալ էաք ընդ մերոց ծառայիցդ արհամարհել զայդպիսի ուսումն. բայց զի յետոյ պատմեաց մեզ Մեսրոպ, եթէ կատարումն արուեստիդ ի շնորհաց վերնոյն եղև՝ գրեցաք զի ամենայն փութով ուսցին. եւ զքեզ պատուեալ ընկալցին որպէս զարդարել վարդապետ իւրեանց, հանգոյն արքեպիսկոպոսին Կեսարու, եւ զարմանք եւ ծախք յարքունուստ եղիցին: 29 Եւ հրամայեցաք քաղաք շինել յաշխարհիդ Հայոց՝ յապաւինութիւն ձեզ եւ մերոց զաւրացդ: 30 Եւ վասն քո արարաք ստրատելատ գՎարդան զորդի որդիացելոյ քոյ, եւ յառաջին վարդապետսն գրեցաք ցՄեսրոպ: 31 Ողջ լերե:

32 Գրեաց եւ մեծ եպիսկոպոսն Ատտիկոս զայս ինչ:

33 Թուղթ Ատտիկեայ առ Սահակ:

34 Ատտիկոս ինքնագլուխ եպիսկոպոս Կոստանդնուպալսի. եղբաւր սիրելոյ եւ աթոռակցի՝ Սահակայ եպիսկոպոսի Հայոց, ի Տէր խնդալ:

35 Բազում գոհութիւն Աստուծոյ մատուցանեմք յաղագս քո բարեհամբաւութեանդ ի մեջ այդպիսի բարբարոս ազգի. այլ ազատ ի մեղադրանաց ոչ թողումք, որ ոչ կանխաւ յիշատակեցեր զսիրելութիւն Գրիգորի եւ Ներսիսի երանելեաց քոց հարց: 36 Եւ առաւել ընդ այս զարմանամք, եթէ զիս՝ որ թողեր զաղբիւրն եկեղեցւոյ, զհայրն մեր սուրբ Յովհաննէս, որ ոչ միայն տիեզերական մայրաքաղաքիս, այլ եւ սովաւ ամենայն քրիստոնեայք ընդհանուր աշխարհիս ի նմանէ յուսաւորեցան վարդապետութեամբ. ուստի եւ Ոսկերբերան կոչեցին զնա: 37 Եւ ձեր զանց գնովաւ արարեալ՝ կամեցայք ի սահանական ջրոց զփափագ ծարաւոյն յագեցուցանել. մինչեւ ամենակալին տեսեալ զսնտոի աշխատութիւնն՝ բղխեաց ի ձեզ զշնորհս Հոգւոյն, ընդ որ այժմ ուրախ եմք: 38 Իսկ արդ՝ հրամանաւ ինքնակալին Աւգոստոսի տուեալ լիցի քեզ իշխանութիւն վարդապետել զկողմնդ մեր. եւ աղանդոյդ բորբորիտոնաց՝ կամ հաւանեցուցանել, կամ հալածել ի քումմէ՛ վիճակէդ: 39 Եւ զառաքեալս ի քէն զՄեսրոպ ձեռնադրեցաք լինել եկղեսիաստիկոսե:

ԾԸ

Վասն զարեւմտեայս մեր վարդապետելոյ, եւ խաղաղանալոյ բողոքումն, եւ թագաւորելոյն Արտաշրի:

2 Եկեալ Մեսրոպայ եւ Վարդանայ ստրատելատի՝ զտին զզաւրավարն Անատոլ հուպ ի մերս եկեալ սահման. որոյ ընկալեալ զհրամանն արքունի՝ առաւել յոխորտաբար եւ քաջափոյթ ձեռնարկութեամբ զգործն ի կատարումն աւարտեաց: 3 Քանզի իշխանք եւ գործակալք եւ զիսաւորք եւ որք միանգամ յայտնիք էին ի կողմանն, ի մի վայր եկեալ հասանէին հանդերձ ամենայն քահանայական ազգան ինքնակամ, իբրեւ յաստուածառաք ձայնէ հրաւիրեալք. զորս անյապաղաբար սկսեալ ուսուցանել՝ երազապէս վարդապետեցին զկողմն արեւմտեայ, որպէս զարեւելեայն:

4 Յայնժամ զային հասանէին ի բազում նախարարաց կոչնականք զմեծէն Սահակայ, զի ի մեջ նոցա անցեալ՝ ի միաբանութիւն հաւաքեացէ զամենեսեան: 5 Քանզի գիտացեալ արքային Պարսից Վռամայ, եթէ առանց նախարարացն Հայոց ոչ մարթի ունել զաշխարհս՝ հաշտութիւն խաւսի ի ձեռն Սմբատայ ասպետի: 6 Վասն որոյ թողու զՄեսրոպ ի վերայ վարդապետութեան կողմանն արեւմտից,

եւ առ նմա գթոռունսն իւր գՀնայեակ եւ գՀամագասպեան, գեղբարսն Վարդանայ ստրատելատի: 7 Հրամայե քննել զԺանդագործ բորբորիտոնսն, եւ եթէ ոչ հեզութեամբ եւ ոչ սաստիւ գայցեն յուղղութիւն՝ չարչարանաւք հալածել. զի որպէս թշնամիք ի թշնամեաց վրէժ առնուցուն, եւ խայտառակեացի իրաւացի մահուամբ անիրաւ մահ հոգւոց: 8 Եւ ինքն եկեալ անցանէ յԱյրարատեան գաւառն. կուտեալ զամենայն նախարարագունսն՝ առաքել զՍմբատ ասպետ եւ զՎարդան ստրատելատ գթոռն իւր ի դուռն արքային Պարսից:

9 Եւ նորա հաստատեալ զհաշտութիւնն՝ մուրհակ մոռացման յանցանաց կնքէ, ըստ խնդրոյ նոցա թագաւոր կացուցանելով զԱրտաշէս որդի Վռամշապիոյ. եւ փոխեալ զանունն, Արտաշիր կոչելով՝ զաշխարհս հայոց ի նա հաւատայ առանց պարսիկ վերակացուի. որ տիրեաց ամս վեց:

ԾԹ

Շինուած Կարնոյ քաղաքին, որ կոչի Թէոդուպալիս:

2 Անատոլեայ զաւրավարի ընկալեալ զիրամանն արքունի, եւ եկեալ յաշխարհս մեր եւ շրջեալ ընդ բազում կողմանս մեր՝ հաճի ի գաւառին Կարնոյ շինել զքաղաքն արգաւանդահող, շատաջուր եւ բերրի. իբր միջոց վարկուցեալ զվայրսն, ոչ կարի ի բացեայ ի տեղեացն, ուր Եփրատայ մասինն ինչ բղխեն աղբիւրք եւ հանդարտ գնացիւք յառաջացեալ ծովանան մաւրաբար երեւութիւք. յորում անբաւութիւնք ձկանց եւ զանազան հաւուց ճարակաւորաց, յորոց ի ճուղցն միայն կերակրեալ լինէին բնակիչքն: 3 Եւ զեզերբ մաւրին շամբք եւ բազմութիւն եղեզանց. եւ դաշտքն ունին զթանձրութիւն խոտոց եւ զքաջաբերութիւն սերմանաւոր պտղոց: 4 Եւ լերինքն լի են երէովք կնդակաբաշխիւք եւ որոճայնովք. նա եւ զանասնոց պանարս բազմացուցանեն, մեծահասակս, քաջամարմինս եւ յոյրս ցուցանեն, համակեալս ի գիրութիւն:

5 Եւ առ ստորոտով մի գեղեցկանիստ լերինն գտեալ բազում աղբիւրս ականակիտս եւ մանունս բղխեալ՝ անդ ետեղագրեաց զքաղաքն. զորով շրջափակեալ խոր փոսիւ՝ անդնդալիբ հաստատեաց զհիմունս պատուարին. եւ ի վերայ բարձրաբերձ աշտարակս ահագինս շինեաց, յորոց զառաջինն Թէոդոս անուանեաց ի պատիւ Թէոդոսի: 6 Եւ ի նմանէ եւ անդր շինեաց աշտարակս ժայռաւորս իբրեւ գնաւացոռուկս, եւ առանցս զոգաւոր խորշիւք, որք ընդդէմ հային լերինն: 7 Սապէս եւ ընդդէմ դաշտին հիւսիսոյ. իսկ ընդդէմ արեւելից եւ արեւմտից կանգնեաց աշտարակս բոլորածէս: 8 Եւ ի մէջ քաղաքին ի բարձրաւանդակ վայրի մթերանոցս բազմապատիկս շինեաց, եւ Ալգոստիոն անուանեաց ի պատիւ Ալգոստոսի: 9 Եւ այլ ջուրս ընդ յովով տեղիս ածեալ մտոյց անյայտ գնացիւք: 10 Եւ ելից զինու. եւ պահապան գնդիւք զքաղաքն, եւ անուանեաց Թէոդուպալիս, զի յիշատակաւ քաղաքին անմահ լիցի անունն: 11 Եւ ի վերայ ջերմն բղխեալ աղբերացն՝ յարկս ի վիմատաշ քարանց շինեաց:

Կ

Կրկին ակետարանիչ լինել Մեսրոպայ, եւ երթ թարգմանչացն ի Բիւզանդիոն:

2 Մեսրոպայ կացեալ յանապատ եւ ի հովանաւոր տեղիսն, որ Շաղգոմքն անուանին՝ բովանդակեաց զվարդապետութիւնս առաջին առելոց խմբիցն: 3 Քանզի ոչ որպէս զարուեստ ուսուցանէր, այլ իբրեւ զհոգի առաքելաբար աշակերտացն տայր: 4 Յետ որոյ թողեալ վերակացուս յիւրոց աշակերտացն ի նմին տեղուջ, զԴեւոնդ եւ զԵնովք ի Սպեր, իսկ ի Գերջան գնոցին եպիսկոպոսն զԳինդ, եւ յԵկեղեաց զԴանան՝ ինքն եկեալ յԱյրարատ՝ անցանէ յառաջնոյ բնակութեան գաւառն Գողթն:

5 Քանզի մնացեալ արմատ դառնութեան հեթանոսական աղանդոյն ի ժամանակի անիշխանութեանն ի վեր երեւեալ՝ ի բազումս տարածեցաւ. զորս բնաբարձ արարեալ երանելոյն հանդերձ աւգնականութեամբ հաւրաբարոյին Գտայ որդւոյ Շաբիթայ, իշխանի գաւառին, տեղեկանայր եւս, եթէ չարեացն վարդապետք նախագոյնք ի Բաղասականն են կողմանս: 6 Ուր երթեալ զբազումս յուղղութիւն ածէ, եւ զսակաւսն անդարձս յիշխանութիւն Հոնաց հալածականս

առնէ: 7 Հաւատալով զվարդապետութիւն կողմանցն այնոցիկ եպիսկոպոսին, որում Մուշեղն կոչէին՝ ինքն դառնայ զԳարդմանայ ձորովն. զի եւ ի նմա լուաւ լինել ի նոցին ընկերաց աղանդոյն. զորս գտեալ՝ ածէ եւ զնոսա ի գիտութիւն ճշմարտութեան, հանդերձ վերստին ուղղութեամբ իշխանին Գարդմանաց, որում անուն էր Խուրս: 8 Հրաւիրի անտի ի բղէշխէն Գուգարացոց Աշուշայէ՝ յաղագս նորին գործոյ գալ յիւր իշխանութիւնն ի գաւառն Տաշրաց. ուր երթեալ՝ լաւագոյնս վարդապետեաց եւ հաստատագոյնս քան զամենայն աշակերտեալսն. առ որով ժամանակաւ Արձիլ ոմն էր կացեալ թագաւոր Վրաց:

9 Ապա եկեալ եւ առեալ Մեսրոպայ եւ մեծին Սահակայ զնոյն աշակերտս, զՅովսէփ եւ զմիւս ընկեր նմին ի Կողբ գեղջէ, որում անուն Եզնիկ կոչէր՝ առաքեն ի Միջագետս ի քաղաքն Եդեսիայ. զի որ միանգամ զոցին անդ զիրք ասացեալ նոցին սրբոց հարցն առաջնոց՝ թարգմանեալ ի մեր լեզուս բերցեն փութով, զի յետ այնր ի Բիւզանդիոն առաքեսցին ի նոյն գործ: 10 Որոց ընկալեալ զիրապուրական թուղթս սուտակասպասաց ոմանց, իբր թէ պատրաստին մեծն Սահակ եւ Մեսրոպ զայս առաքել ի Բիւզանդիոն. վասն որոյ առանց հրամանի վարդապետացն իւրեանց՝ նոյն ընդ նոյն չուեալ զնացին ի Բիւզանդիոն, նախանձաւոր բարեաց եղեալ ուսմանց. եւ քաջ վարժեալ հելլէն դպրութեամբ՝ ձեռնարկեցին ի թարգմանել եւ ի գրել: 11 Եւ ընդ նոսա նախանձեալ ընկերաց իւրեանց աշակերտակցաց, որոց անուանքն Ղեւոնդ եւ Կորիւն կարդային՝ յիւրեանց կամաց ելին առ նոսա ի Բիւզանդիոն: 12 Ապա ելանեն անդր Յովհանն եւ Արձան, զորս կանխագոյն առաքեալ էր մեծին Սահակայ եւ Մեսրոպայ. որոց յուլաբար ուղեւորեալ եւ ծուլաբար դեգերեալք՝ պատահեցան ի Կեսարիայ: 13 Որոց ընդունելութիւն ամենեցուն մեծապէս արար Մաքսիմիանոս եպիսկոպոս Բիւզանդացոց:

ԿԼ

Յաղագս ժողովոյն Եփեսոսի, որ վասն ամբարշտին Նեստորի եղել:

2 Ընդ այն ժամանակս եկաց յաթոռ եպիսկոպոսութեանն Բիւզանդացոց անարժանաբար ամբարիշտն Նեստոր, եւ հրեական իմացմանց հետեւեալ՝ հայիոյեաց զամենասուրբ կոյսն՝ մարդածին լինել եւ ոչ աստուածածին: 3 Քանզի ծնեալն ի նմանէ առեալ սկիզբն՝ ա՛յլ որդի ասէր շնորհաւք ի Մարիամայ, եւ այլ որդի ի Հաւրէ յառաջ քան զԿալիստեանս. որպէս զի լինել երկուս որդիս, որով Երրորդութիւնն չորրորդութիւն լինի: 4 Վասն որոյ ժողովեալ սրբոց հարցն յԱսիա ի ծովահայեացն Եփեսոս գրաւորական վերձանութեամբ, Կելեստինոս Հռոմայ, Կիւրղոս Ադեքսանդրի, Յորնաղոս Երուսաղեմի, Յովհաննէս Անտիոքայ, Մեմնոն Եփեսոսի, Պաւղոս Հեմետու, Թեոդոտիոս Անկիւրիայ, եւ այլք բազումք, համանգամայն երկերիւր հարք, նզովեալ զՆեստոր՝ խոստովանեցին մի որդի Աստուծոյ զտէր մեր Յիսուս Բրիստոս, եւ աստուածածին զամենասուրբ կոյսն Մարիամ:

5 Եւ վասն զի ոչ հանդիպեցան յայնմ ժողովի մեծն Սահակ եւ Մեսրոպ՝ զրեն առ նոսա Կիւրեղ Ադեքսանդրացի եւ Պրոկղոս Կոստանդնուպալսի եւ Ակակ Մելիտինեայ եպիսկոպոսք, զգուշացուցանելով զնոսա. քանզի լուան, եթէ ոմանք ի չարափառացն աշակերտաց առեալ զգիրսն Թեոդորոսի Մամուեստացոյ, զվարդապետին Նեստորի, եւ զաշակերտին Թեոդորի՝ զնացին յաշխարհն Հայոց: 6 Ապա եկեալ թարգմանիչն մեր, զորոց զանուանսն յիշատակեցաք յառաջագոյն՝ գտնի զմեծն Սահակ եւ զՄեսրոպ յԱշտիշատ Տարաւնոյ, եւ մատուցին զթուղթսն եւ զկանոնս ժողովոյն Եփեսոսի, վեց սահմանեալ կանոնաւ եւ զստոյգ արինակս Գրոց:

7 Չոր առեալ մեծին Սահակայ եւ Մեսրոպայ՝ դարձեալ թարգմանեցին զմի անգամ թարգմանեալն փութանակի, հանդերձ նոքաւք վերստին յարինեալ նորոգմամբ: 8 Բայց քանզի անգէտք էին մերումս արուեստի՝ ի բազում մասանց թերացեալ գործն գտանէր. վասն որոյ առեալ մեծին Սահակայ եւ Մեսրոպայ զմեզ առաքեսցին յԱդեքսանդրիայ, ի լեզու պանծալի, ի ստոյգ յաւղանալ ճեմարանին վերաբանութեան:

ԿԲ

Ի վարդապետան, յինքն եւ ի ճանապարհորդութիւն ուսմանն, ադինակաւ երկնային զարդու:

2 Յարահետեւողք իմաստասիրացն եւ վերահայեցողք չափաբերապէս մակագրութեանց՝ զաստեղս ի լուսնոյ ասեն ընծուիլ, եւ զլուսին արեգակամբ ուռնացեալ, եւ զբոլոր արեգակն յարփայինն երկնէ. հիկէն արփայն հեղեալ զծագումն յերկաքանչիւր գաւտիսն, եւ զանցնիւր գաւտիսն ի ձեռն արեգական ընծուի՝ ըստ դասի, ըստ բերման, ըստ ժամանակի: 3 Օրինակ իմն, այսպէս եւ մեք յաւետախաղաց շնորհիւ ցոյացեալ յիմանալի ճառագայթից հոգեւոր հարցն, ըստ հարաւային մասանցն պարայածեալք՝ յԵղեսացւոցն հասանէաք քաղաք. թեթեւակի ընդ խորս դիւանին նաւեալ՝ անցաք ի սուրբ տեղիսն երկրպագել, եւ մնալ վայրկեան ի Պաղեստինացւոց հրահանգս:

4 Եւ այնպիսեալ սաղապանեմիւ մտաք յԵգիպտոս, յաշխարհն համբաւատենչ, յանչափից հրաժարեալ ի ցրտոյ եւ ի տաւթոյ, ի հեղեղաց եւ յերաշտից, ի գեղեցկումն մասին երկրի գոյիրն ունելով, ամենազան պտղովք առցեալ, եւ անձեռագործ պարսպեալ Նեղոսիւ. որ ոչ պահպանութիւն միայն, այլ եւ կերակուր նմա բաւական մատուցանել բնաւորեաց յինքննէ, եւ առոգմամբ տէր գոլ պատահեաց եւ չորութեան եւ խոնաւոյ՝ առ երկրին գործաւորութիւն. եւ զանեղսն ի նմա դիւրածել գետոյն բերիւք՝ հանգիտակ կղզւոյ առատագիւտս առնէ, շուրջ պարունակելով եւ ընդ ամենայն հոսելով, տրոհմամբ երկոտոսանից վտակաց: 5 Յորում բարեյարմար մեծն Աղեքսանդրիայ է շինեալ քաղաք բարեժամանակ ի մէջ ծովուն, եւ ձեռագործ լին կառուցեալ. յորոց աւոցն քաղցրախառնութիւն փչեցեալ, որ ի լճն բերանք արձակին ի ծովն, եւ որք ի ծովէքն մաւտի ելոյ որ ելանեն ստէպ ստէպ սղոխք աւոյ, անաւսրունք այն որ ի ծովէն, եւ թանձունք որ ի լճն. որոց խառնուածն առողջագոյն զհաստատութիւն կենաց գործէ:

6 Սորա առաջի այժմ ոչ անցեալ նստի Պղոտենիոս հինգակատար գագաթամբն, զանսպառ աշխարհ պատելով, այլ Մարկոս աւետարանական քարոզութեամբն. եւ ոչ վիշապագին դիւցազնակաց գերեզմանք, այլ սրբոց վայելչանան վկայարանք: 7 Եւ ոչ ի քսան եւ հինգն Տուբի՝ տաւնի աղնատանք, զբեռնարարձս պսակելով զրաստս, եւ պաշտան տանել յորտուաց, եւ աթերաց առնել բաշխումն, այլ ի մետասան նորին Տուբի՝ յայտնութեանն Տեառն կատարի տաւն. զյաղթող նահատակս գովել, եւ աւտարաց առնել ընդունելութիւն եւ յաղքատս տուրս: 8 Եւ ոչ զոհել չար դիւին Մարապեայ, այլ զՔրիստոսի արիւնն մատուցանել պատարագ. եւ ոչ խնդրել հրաման պատասխանոյ ի սանդարամետէն Պրոդէիադայ, այլ ուսանել զգաւրութիւնս պէսպէս իմաստից ի նորն Պղատոնէ, յիմն ասեմ վարդապետէ, որում ոչ անարժան գտայ աշակերտ, եւ ոչ անկատար վարժմամբ ի յանգ ելեալ արուեստից՝ ինքնացայ:

9 Նաւել յԵլլադայ կամելով՝ յԻտալիա բռնութեամբ անկաք հողմոց. եւ ողջունեալ ի հանգիստ սրբոցն Պետրոսի եւ Պաւղոսի, եւ ոչ բազում ի Հռովմայեցւոցն կացեալ քաղաքի, անցանելով ընդ Ելլադայ յԱտտիկէ, սակաւ ինչ մնացաք յԱթէնս: 10 Եւ ի կատարել ձմերայնոյն՝ դէմ եղեալ ի Բիւզանդիոն ելանել, փափագելով մերոց հայրենեացն:

ԿԳ

Յաղագս չար միաբանութեանն Հայոց ի խորհուրդ կորստեան անձանց:

2 Բայց թագաւորն Հայոց Արտաշիր անհուն սկսաւ ողողանել յանառակ ցանկութիւնս, մինչեւ տաղտկանալ ի նմանէ ամենայն նախարարացն: 3 Որոց եկեալ առ մեծն Սահակ՝ զբողոք բարձին, հրաւիրելով եւ զնա յաւզնականութիւն ինքեանց, չարախաւսել առ արքային Պարսից, եւ ի բաց ընկենուլ զթագաւորն իւրեանց, եւ պարսիկ ածել ունող աշխարհիս: 4 Այլ նա ասէ. .Ոչ առ սուտս ունիմ զձեզ. իմ իսկ լուեալ է զայդպիսի աղէտս ամալթալեաց, եւ բազում անգամ յանդիմանեալ՝ ուրացաւ: 5 Եւ արդ՝ պարտ է փոքր մի տանել թերութեան առնն, մինչեւ զելս իրացն խորհել մարթասցուք կայսերքն Յունաց Թէոդոսիւ, եւ ոչ անաւրինաց մատնել ի ծաղր եւ յայպանումնն:

6 Եւ նոքա ոչ կամէին, այլ ջանային համախորհուրդ իւրեանց զնա առնել: 7 Այլ նա ասէ. .Ինձ քաւ լիցի մատնել զայոց զիմ մոլորեալ ոչխարս, եւ ոչ պատել զբեկեալն կամ զհիւանդացեալն, այլ

գահավեժ առնել: 8 Չի եթէ էր հաւատացեալ թագաւորի առաջի՝ փութայի եւ ոչ յապաղէի, յուսալով զկանգնումն զորելոյն. այլ հեթանոսաց, յառաւել կործանումն՝ ոչ առնում յանձն, ըստ այնմ՝ թէ մի՛ մատնէր զագանաց զանձն խոտորվանող քեզ: 9 Քանզի դրոշմեալ է աւագանաւն, թէպէտ եւ անառակ է. պոռնիկ է, այլ քրիստոնէայ է. զհնացեալ է մարմնով, այլ ոչ անհաւատ հոգւով. զեղիս է վարուք, այլ ոչ կրակապաշտ. տկար է ի կանայս, այլ ոչ ծառայէ տարերց: 10 Եւ զիա՛րդ լինիցի այդ, փոխանակել զիմ ախտացեալ ոչխարն ընդ առողջ գագանին, որոյ առողջութիւնն է մեզ պատուհասե:

11 Իսկ նախարարացն զմտաւ ածեալ, իբր թէ խաբկանաւք իցէ գործն՝ յապաղել զնոսա, զի զթագաւորն պատրաստեցուցէ՝ ասեն ամենեքեան. Վասն զի ոչ համակամեցար մեզ՝ չթագաւորել նմա, արդ եւ մեր կամեցուք՝ եւ քեզ չքահանայանալ մեզե: 12 Եւ միաբանեալ ամենեքին, անցին առ արքայն Պարսից Վռամ, հանդերձ Սուրմակաւ ոմամբ Արծկեացի փառամոլ երիցու, չարախաւսել զարքայէն իւրեանց զԱրտաշրէ, եւ զմեծէն Սահակայ՝ զՅունաւք զեալ խորհրդովն:

ԿԴ

Յաղագս բառնարոյ թագաւորութեանն Հայոց ինքեանց կամաւ, եւ անարգելոյ պթոռոյ եպիսկոպոսապետութեանն:

2 Յայնժամ արքային Պարսից Վռամայ կոչեցեալ ի դուռն զթագաւորն Հայոց զԱրտաշիր եւ զմեծն Սահակ, եւ խնդրէին ի նմանէ ամբաստանել զԱրտաշրէ. եւ նա հրաժարէր բնաւ ասել ինչ չար կամ բարի: 3 Ապա հրամայէ հազարապետին Արեաց, որ էր Սուրենեան Պահլաւ, զի հաւանեցուցէ զնա խրատու սիրելութեան, որպէս զագգային: 4 Եւ նորա անկեալ ի բանս հրապուրանաց, ասելով. Չի արիւն իմ ես եւ հարագատութիւն՝ զբարին քո խորհելով ասեմ. եթէ միայն այժմ միաբանեցիս ընդ նախարարոյ՝ մեծարեալ լինիցիս յարքայէն Պարսից. եւ զթոռն քո զՎարդան կարգեսցէ ի վերայ Հայոց զուգահաւասար թագաւորին եւ համապատիւն: 5 Այլ նա ոչ առնոյր յանձն, ասելով. Չիա՛րդ վասն սնափառութեան եւ իշխանասիրութեան չարաբանիցեմ զընկերէ. կամ ընդէ՛ր ձեր այդպիսի յաւժարութիւն՝ ընկենու զԱրտաշիր. զի ես զնորա ապստամբութեան ինչ խորհուրդ ոչ գիտեմ. ապա եթէ վասն անառակ ինչ վարուց, զոր նոքա ամբաստանենն՝ պատուոյ արժանի է ի ձէնջ, ըստ ձերում անմաքրասէր արինացոյ, թէպէտ ըստ մերումն դատապարտի. բայց սակայն յինէն ոչ ինչ էք լսելոց ամենեւին:

6 Ապա զայրացեալ Վռամայ, ի մեծի հրապարակին արարեալ քննութիւն, եւ ոչ դնելով ունկն Արտաշիր՝ յաւժարութեամբ լսէր չարախաւսացն, առաւել եւս յոյժ աղտեղութեան բանիցն Սուրմակայ: 7 Քանզի զայթոռ եպիսկոպոսապետութեանն էր խոստացեալ նմա նախարարացն թշնամանակամացն եւ ոսոխասիրացն. վասն որոյ ինքնասիրութեամբ պատրաստեաց զեզուն իւր սուսեր սատակիչ: 8 Մինչեւ հրամայեաց Վռամ առնուլ զթագաւորութիւնն յԱրտաշրէ, եւ անդէն արգելուլ զնա, եւ զամենայն ինչս ազգի նորա ունել յարքունիս. նոյնպէս եւ զմեծն Սահակ, եւ զտունն կաթողիկոսական ունել յարքունիս, եւ տալ փոխանակ նորա յայթոռ եպիսկոպոսապետութեանն Հայոց զՍուրմակն զայն: 9 Եւ մեծապարգել զնախարարսն արձակեաց պարսիկ մարզպանաւ, որում անուն էր Վեհմիհրշապուհ:

10 Բայց Սուրմակայ ոչ աւելի տուեալ քան զմի ամ՝ ի նոցին իսկ նախարարացն հալածեցաւ յայթոռոյն. որ ապա զիւրոյ զաւառին զԲզնունեաց զեպիսկոպոսութիւնն ի Պարսից արքայէն եգիտ ունել ազգաւ: 11 Իսկ նախարարքն մեր խնդրէին ի Վռամայ ա՛յլ աթոռակալ. եւ ետ նոցա զԲրքիշոյ ոմն ասորի: 12 Սա եկեալ վատթար ընկերակցաւք, ածեալ ընդ ինքեան եւ կանայս տնկալուչս, անժուժարար եւ աւելորդաւք եւ յափշտակութեամբ վախճանեցելոցն վիճակաց վարեալ ամս երիս: 13 Որում ոչ կարացեալ տանել նախարարացն՝ դարձեալ աղաչեցին զՎռամ փոխել զնա, եւ տալ զայլ ոք ըստ կրաւնից նոցա. եւ կիսոցն ի նոցանէ զմեծն Սահակ խնդրեալ:

Արձակումն ի Պարսից մեծին Սահակայ հանդերձ Շամուէրաւ աթոռակարաւ:

2 Որպէս ասացաք՝ յերկուս բաժանեալ նախարարքն Հայոց՝ յերկաքանչիւրոցն առաքեցին խնդրել աթոռակալ յարքայէն Պարսից. Վաչէ Արծրունեաց տէր եւ Հմայեակ Աշոցաց տէր՝ զոր ոք եւ արքայ կամեցի. իսկ Մանէն Ապահունեաց տէր եւ Սպանդարատ Արշարունեաց տէր՝ զմեծն Սահակ. նա եւ զաւրավարին Յունաց Անատոլեայ ի Կարնոյ զՀաւուկ ի Կուկայառնոյ. զի եթէ ոչ իցէ նմա հաճոյ ունել յիւրում բաժնին՝ տացէ զնա մասինն Յունաց: 3 Յդեցին եւ բազմութիւնք եպիսկոպոսացն հանդերձ երանելեաւն Մեսրոպաւ եւ բովանդակ ուխտիւ եկեղեցւոյն մաղթանս զքահանայն Տիրուկ, զորդի Մովսիսկան ի Չարիշատէ Վանանդայ: 4 Վասն որոյ հաւանեալ Վռամայ՝ զերկաքանչիւրոցն կատարեաց զինդիրս, տուեալ յաթոռ եպիսկոպոսապետութեանն զայլ ոմն ասորի, Շամուէլ անուն, զի լիցի ընդդիմափառ մեծին Սահակայ եւ հակառակաթոռ. եւ զործ նմա զատուցանէ զընկերել մարգպանին, կալ ի վերայ բաշխից հարկաց խնդրեցելոց եւ դատաստանաց եւ այլ աշխարհական կարգաց: 5 Եւ զմեծն Սահակ արձակեալ՝ թողու ի նա զեաւդս սակաւս ի նորին տանէ, զի նստցի միայն յինքեան վիճակի, իշխանութիւն ունելով միայն վարդապետութեան սովորական կրաւնիցն, եւ ձեռնադրութեան զայնոցիկ՝ զորոց եւ Շամուէլն յանձն առնուցու:

6 Բայց յանձակելն զնա յանդիման իւր արարեալ ի բազմակոյտ ատենին. ասէ. .Երդմնեցուցանեմ զքեզ ի քոյին հաւատ՝ միամիտ կալ ի ծառայութեան մերում, եւ ոչ խորհել իրս ապստամբութեան՝ պատրել ի մոլար հաւատակցութիւնն Յունաց, եւ լինել պատճառ կորստեան ի մէջ Հայոց աշխարհին, փոխել զբարերարութիւնն մեր ի չարութիւնն: 7 Յայնժամ կանգուն կացեալ մեծին Սահակայ, պարկեշտ եւ նազելի զինքն կազմեալ ի բեմասացութեան ձեւի՝ համեստ հայեցուածովք, համեստագոյն եւս ձայնիւ սկսաւ ճառել զերախտիս ծառայութեանն, եւ զապերախտն ի նոցանէ լինել. ընդ նմին եւ զկեղծաւոր քաղցրաբանութիւն նոցա յանդիմանելով, եւ զդառնութիւն խորհրդոց եւ զգործս չարաչարս. յարելով ի նոսին զընդդիմաբանել անմիտ հայիոյութեանցն արտաճառեցելոց, զոր ասաց մոլար հաւատակցութիւն. եւ զնոցայն խայտառակելով զպաշտամունս, կատարեաց ի հրաշալի աստուածաբանութիւն, ըստ հանդուրժելոյ հեթանոսական լսելեաց, եւ ոչ բովանդակ զբանին պայծառութիւն անհաւատիցն արկանել առաջի յայպանումն, որպէս զմարգարիտ խոզից ի կոխումն. այլ այնչափ կայծակնաճանճանչ ցուցեալ, որով զազագացան մոգուցն լեզուք. եւ հիացեալ պակեաւ ինքնին թագաւորն, եւ ամենայն բազմութիւն հրապարակին անձնագեղացն Պարսից՝ յակճիոս կալով սականջնել. մինչեւ հրամայեաց Վռամ արծաթ բազում տալ նմա՝ իբրեւ քաջաբանի եւ ուժգնարտի առն համարձակախաւսի առաջի այնքանոյ թագաւորի:

8 Այլ նորա ոչ առեալ՝ ասէ ցհամագգին իւր ցՄուրենեանն Պահլաւ. .Արծաթ նորա նմա լիցի. բայց դու հաւանեցուցես զնա՝ տալ ինձ զերկուսս զայս միայն. զգահ նախարարացն Հայոց, որպէս կարգեալ յԱրտաշրէ վարեցան մինչեւ ցայժմ՝ նորին արինակաւ հրամայեացէ եւ առ յապայ, զի մարգպանք պարսիկք մի՛ կարասցեն ծանուցումն սակս այնր առնելով ինչ զերագանցարէն՝ փոփոխել ըստ կամաց իւրեանց: 9 Եւ միւս՝ զի դարձուցէ զտուն ազգականին իմոյ եւ քոյ, զմանկանն Գագաւոնի զորդւոյն Հրահատայ, թէ եւ ոչ յիւրում ետեղ, զԱրշակունին յաշաղելով անուն, զէթ ի կարգ ընկեցեալ՝ ընդ այլ նախարարս թուեցի, յորում ետեղ ինքն կամեցի, որպէս համագն նորա Կամսարականն, կամ զԱմատունին թափեալ ի հարցն գահուէ եւ յառաջամասինն պատուոյ ի ստորնակայինն, եւ կամ զրեթէ որպէս զարքունի գործակալութիւն նմա հաւատասցէ եւ նորուն զաւակաց համանմանակի ընտանութեամբ, մինչեւ Աստուած քաղցրասցի դարձուցանել ի կարգ հայրենի ընդ ձեռն որոյ եւ է թագաւորի: 10 Արդ՝ ջանասցիս դու թովելով զարէն համոզակեր թովչիէ:

11 Այնմ լսող եղեալ Վռամայ՝ հրամայէ զամենայնն կատարել. եւ դարձեալ հաստատելով զթոռն նորա զՎարդան ստրատելատն ի տէրութիւն իւրոյ ազգին Մամիկոնէից՝ արձակէ ի Հայս:

12 Բայց թէ ասիցէ ոք, պարտ է մեզ զասացեալսն մեծին Սահակայ ի Պարսից հրապարակախաւսութեանն գրել՝ գիտացէ, զի ոչ յումեքէ ի լսելիսս մեր հասեալ է բովանդակն ճշմարտութեամբ, եւ ոչ մեք ի պատմութեանս հիւսել հաւանիմք: 13 Չի եւ ես այր եմ ձերացեալ եւ

հիւանդոտ եւ անպարայ ի թարգմանութեանց, եւ զերագելն միայն խոկացի, ոչ ինչ մաքրագունից պարապեալ բանից, զի եւ քո կամքդ կատարեսցին, եւ ես ճողոպրեցայց ի քոց հարկեցուցանող բանից եւ աղաչանաց. մարդ զքեզ վարկանելով, կարեկցութեամբ մեզ հաւասարեալ, եւ ոչ, որպէս քերթողքն ասեն, մերձագաւաւկք եւ մաւտասերք, զոլ եւ նոյնասերմանք աստուածոց՝ իշխանք:

ԿԶ

Գործք Շամուելի անարժան հովիտիսանին մեծին Սահակայ:

2 Եկեալ Շամուելի՝ կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսապետութեանն, հետեւեալ վարուցն Բրքիշոյի, եւ առաւել եւս ազահութեանն մասամբ. զի նա զվախճանեալ եպիսկոպոսացն միայն յափշտակեաց զվիճակ, այլ սա եւ զկենդանեացն. քանզի եւ փոխանորդ մեռելոցն ոչ տայր թոյլ ձեռնադրել մեծին Սահակայ, եւ զկենդանեացն դոյզն ինչ գտեալ պատճառս խափանման հարկացն արքունի՝ հալածականս առնէր, յինքն կորզելով զամենեցուն տունս: 3 Վասն որոյ ատեցեալ ի բնաւ եպիսկոպոսացն՝ արհամարհեալ լինէր. զի թէ եւ բիւրապատիկ չարիս ի նմանէ կրէին՝ ոչ երբէք տեսանէին զնա, բայց ի Սուրմակայն յայնմանէ, զորոյ եւ մեծացոյց իսկ զվիճակն, արքունի հրամանաւ հանեալ զբազմաց՝ նմա հաւատայր: 4 Ընդ որ նախանձեալ եւ այլ եպիսկոպոսաց՝ ժպրհեցան զնոյն առնել, խնդրելով ի Պարսից արքայէն աւգնականութեամբ իւրաքանչիւր իշխանաց:

5 Այլ մեծն Սահակ ոչ ինչ կասեաց զհոգւոր կաթնն դիեցուցանել մանկանց եկեղեցւոյ հանդերձ Մեսրոպաւ, զոր թողեալ խարսխեաց յեկեղեցւոջն կաթուղիկէ, որ ի Վաղարշապատ քաղաքի, ինքն կալով ի Բագրեւանդ գաւառի, ի տեղոջն՝ ուր ծագեաց լոյս յերկնից ի մկրտել սրբոյն Գրիգորի զՏրդատ արքայ եւ զբոլոր Հայս:

6 Բայց Շամուել կեցեալ ամս հինգ՝ մեռանի ի մերում աշխարհիս: 7 Յայնժամ ժողովեալ ի միասին ամենայն նախարարացն՝ չոգան առ մեծն Սահակ, եւ զմեղանս յանձն առեալ՝ աղաչէին զնա դարձեալ ունել զաթոռն. խոստանային ի Պարսից արքայէն հաստատել զնա, մուրհակ ամենեցուն կնքեալ՝ ազգաւ տալ թոռանց նորա զնոյն իշխանութիւն: 8 Այլ նա ոչ առնոյր յանձն. եւ ի բազում թախանձելոյ նոցա հարկաւորեալ՝ պատմեաց զտեսիլն, որ յառաջ քան զբազում ժամանակս երեւութացաւ նմա ի քում ապագայիցն յայտնութիւնք: 9 Չոր լուեալ նախարարացն եւ գիտացեալ, թէ յաստուածային հրամանէ դադարեաց յազգէ նորա քահանայապետութիւնն՝ յարտասուս հարեալ, աւաղելով զինքեանս ըստ Աւետարանին բանի, թէ Հարկ է գալ զայթակողութեանն, բայց վա՛յ այնոցիկ, ընդ ոյր ձեռն գայցէ զայթակողութիւնն՝ թոյլ ետուն նմա:

ԿԷ

Փոխումն յաշխարհէ մեծին Սահակայ եւ Մեսրոպայ երանելոյ:

2 Չքսան եւ զմի ամ թագաւորեալ Պարսից Վռամ երկրորդ՝ մեռանի, թողով զտէրութիւնն որդւոյ իւրում Յազկերտի: 3 Որոյ մոռացեալ զհաշտութիւնն՝ իսկ եւ իսկ ընդ թագաւորելն դիմէ ի վերայ գաւրացն Յունաց, որք առ Մծբնին, հրամայելով զնոյն Ատրպատականի ի մեր աշխարհս ելանել. որք եկեալ անկարգապէս բանակեցան հուս առ Բագնացն աւանի:

4 Յայնժամ հասեալ մեծին Սահակայ հիւանդութիւն մահու. եւ առեալ զնա աշակերտացն՝ տարան ի գիւղն որ կոչի Բլուր. որպէս թէ ի վայր եւ յընտանեգոյն եւ ի զերծ տեղի մատուցեալ ի գաւրացն Պարսից կտտողաց զնոսա: 5 Ուր եւ եհաս վախճանն, կեցեալ եպիսկոպոսապետութեամբն ամս յիսուն եւ մի, սկսեալ յերրորդ ամէ վերջնոյ Խոսրովայ արքայի Հայոց մինչեւ ցսկիզբն ամին երկրորդի Յազկերտի եղելոյ Պարսից թագաւորի, յես ամսոյն նաւասարդի, յաւուր իւրոյ ծննդեանն: 6 Որ մահկանացու ծնեալ՝ անմահ զիւրն յիշատակ եթող. պատուեաց զպատկերն, պատկառեաց ի կոչնականէն, փոխանորդեաց զկեանսն. եւ այսքան կենցաղավարեաց՝ իբր զի ոչ պակասութեան իրիք մասն ի ծերութենէն եղանիլ, եւ ոչ յախտից առնընդունել: 7 Չորմէ պարտ էր մեզ հրաշափառագունիւ անցանել բանիւ, ըստ արժանի սրբոյ հաւրն դրուատից. այլ զի մի՛ յերկարութիւն

ճառիցս լիցի ձանձրութիւն ընթերցողաց՝ այլում տեղոյ եւ ժամանակի գայտսիկ թողցուք, արտաքոյ այսց գրոց, ուր գսկգբանն հրաւիրեցաք առնել թելադրութիւն:

8 Բայց զպատուական մարմին նորա բարձեալ սարկաւագապետին նորին Երեմիայի հանդերձ աշակերտակցաւքն եւ տիկնաւն Մամիկոնենից, նորին նուաւ, որում անուն էր Դստրիկ, կին Վարդանայ ստրատելատի՝ տարեալ հանգուցին յիւրեանց գիւղն յԱշտիշատ, որ է ի գաւառին Տարաւն: 9 Եւ ցրուեալ աշակերտաց նորա կրաւնաւորաց սպուղէից ի գաւառս իւրաքանչիւր՝ շինեցին վանորայս, ժողովեալ եղբարս:

10 Եւ զկին վեց ամսոց անցելոց կատարման սրբոյն Սահակայ, յերեքտասանն մեհեկանի եւ երանելին Մեսրոպ յաշխարհէ փոխեցաւ ի Վաղարշապատ քաղաքի, գերագանցեալ քան զամենայն, որք գայնու ժամանակաւ էին առաքինիք: 11 Քանզի ամբարտաւանութիւն եւ մարդահաճութիւն առ ի նորա վարս տեղի գտանել երբէք ոչ կարացին. այլ հեզ եւ լաւական եւ բարեխորհուրդ գոյով, եւ երկնայնոցն զարդարեալ սովորութեամբք զինքն բոլորից ցուցանէր: 12 Վասն զի գոյր տեսեամբ հրեշտակական, մտաւք ծննդական, բանիւ պայծառ, գործովք ժուժկալ, մարմնով արտափայլեալ, սարասիւք անճառ, խորհրդակցութեամբ մեծ, հաւատով ուղիղ, յուսով համբերողական, սիրով անկեղծաւոր, ուսուցանելով անձանձրոյթ:

13 Այլ վասն զի զբոլոր նորա ուղղութիւնս ոչ եմ բաւական ասել՝ ի հանգիստ նորա նշխարացն դարձուցից գբանս: 14 Որպէս լուայ ի բազմաց եւ ի հաւաստի արանց, եթէ եկաց լոյս շողապէս ընդ աղաւտ նշան խաչի ի վերայ տանն, ուր երանելին զհոգին աւանդեաց. ոչ փոյթ ընդ փոյթ լեալ էանց ծագումն, կամ սակաւուց տեսանելի, այլ ամենայն բազմութեանն, մինչեւ յոլովից մկրտել յանհաւատից: 15 Յայնժամ լեալ աղմուկ շփոթի յամբոխութեանն, բաժանեալ յերիս գունդս, վասն հանգուցանելոյ զպարկեշտն գայն մարմին եւ նախ քան զմահն կրթեալ ի մեռելութիւն: 16 Կեսքն ասէին տանել ի բնագաւառն իւր ի Տարաւն, եւ ոմանք ի նախ աշակերտեալն Գողթն, եւ այլքն անդէն ի նմին ի Վաղարշապատ քաղաքի ի սրբոցն դիրս: 17 Բայց յաղթեաց քաջն Վահան Ամատունի, զի էր գաւառոր հաւատովք եւ ճոխութեամբ մարմնաւորաւ. վասն զի ի ժամանակին յայնմիկ ի նա էր հաւատացեալ Պարսից գիւղապետութիւն աշխարհիս Հայոց. որոյ բարձեալ՝ տարաւ գնա արժանի յուղարկմամբ յիւր գիւղն Օշական: 18 Եւ նոյն տեսիլ լուսեղէն խաչին ի վերայ դագաղացն երթայր յանդիման ամենայն ժողովրդեանն, մինչեւ ի հանգիստ գնա փոխեցին Վահան եւ Թաթիկ նորին արբանեակ. եւ ապա նշանն աներեւոյթ լինէր: 19 Իսկ զայթոռ եպիսկոպոսապետութեանն ետեղապահութեամբ յաջորդեաց հրամանաւ երանելոյն Մեսրոպայ՝ նորին աշակերտն Յովսէփ քահանայ ի Վայոց ձորոյ, ի Խողոցիմ գեղջէ:

ԿԸ

Ողբք վասն բառնալոյ թագաւորութեանն Հայոց յազգէն Արշակունեաց, եւ եպիսկոպոսապետութեանն յազգէ սրբոյն Գրիգորի:

2 Ողբամ զքեզ, Հայոց աշխարհ, ողբամ զքեզ, հանուրց հիւսիսականաց վեհագոյն. զի բարձաւ թագաւոր եւ քահանայ, խորհրդական եւ ուսուցող. վրդովեցաւ խաղաղութիւն, արմատացաւ անկարգութիւն. դրդուեցաւ ուղղափառութիւն, կայկայեցաւ տգիտութեամբ չարափառութիւն:

3 Ողորմիմ քեզ, եկեղեցի Հայաստանեայց, խրթնացեալ ի բարեգարդութենէ բեմին, ի քաջէն զրկեալ ի հովուէ եւ ի հովուակցէ: 4 Ոչ եւս տեսանեմ զբանաւոր քո հաւտ ի վայրի դալարուոջ եւ ոչ ի ջուրս հանգստեան սնեալ, եւ ոչ ի փարախ հաւաքեալ՝ զգուշանալով ի գայոց, այլ ցրուեալ անապատաց եւ գահավիժութեանց:

5 Երանի՛ առաջնոյ եւ երկրորդի փոփոխմանն. զի էր ինչ ժամանակ հեռանալոյ փեսային եւ փեսաւիրին, եւ հարսնդ համբերեցեր՝ ողջախոհութեամբ զամուսնութիւն պահելով, որպէս ոմն նախ քան զմեզ իմաստասիրեաց: 6 Դարձեալ մինչ երբեմն ոմն սեղեխաբար յանդգնեալ յարձակեցաւ յանարատ առագաստո՞ղ՝ եւ հարսնդ ոչ աղտեղացար. թէպէտ եւ բռնութիւնն զփեսայն ի բաց վարեաց, որդւոցն բարձրացելոց անարգելով զձնողն, համայն եւ խորթոցն ըստ արժանեացն զաւտար հայրն

եւ գեկամուտ յաւրայն. սակայն դու եւ ոչ յայնմ զքեզ ամայի բոլորիցն ցուցեր. զանդրէն քոյոյն յուսալով դարձ հովուակցաւն, ոչ որպէս տայգերք, այլ որպէս նոյնագաւակ զուգահարք, զմանկունսն փայփայեցեր: 7 Իսկ յերրորդ հեռանալս ոչ է ակնկալութիւն դարձի, լուծեալ ի մարմնոյս ընկերաւն եւ գործակցաւն:

8 Ընդ Քրիստոսի լաւ է նոցա բնակել, եւ յԱրրահամեանն հանգչել ի գոգս, եւ զիրեշտակացն տեսանել զպարաւորութիւնս: 9 Բայց անհոգող դո՛ւ այրութեամբ, եւ եղկելիք մե՛ք՝ որ զրկեալք ենք ի հայրենի վերակացութենէն: 10 Չի ոչ որպէս ի հնումն ժողովուրդն այն, այլ առաւել մերս է թշուառութիւն: 11 Վասն զի Մովսէս բարձեալ լինի, եւ Յեսու ոչ յաջորդէ՝ առաջնորդել յերկիրն Աւետեաց: 12 Ռոբովամ մերժեցաւ յիւրմէ ժողովրդենէն, եւ փոխանորդեաց որդին Նաբատայ. եւ զայրն Աստուծոյ ծախեաց ոչ առիւծ, այլ կատարումն ժամանակի: 13 Եղիա համբարձաւ, եւ Եղիսէ ոչ մնաց կրկին ոգւով աւժանել զՅէու. այլ եւ Ագայել հրաւիրեցաւ ի կոտորել գԻսրայել: 14 Ի գերութիւն վարեցաւ Սեդեկիայ, եւ Չաւրաբաբել ոչ ուրեք է, որ նորոգէ զպետութիւնն: 15 Անտիոքոս բռնադատէ թողով զաւրէնս հայրենիս, եւ Մատաթիայ ոչ ընդդիմակայէ. պատերազմ զմեզ շուրջ պաշարէ, եւ Մակաբէ ոչ փրկէ: 16 Այժմ մարտք ի ներքուստ եւ արհաւիրք արտաքուստ. արհաւիրք ի հեթանոսաց եւ մարտք ի հերձուածողաց, եւ խորհրդականն չէ ի միջի, որ խրատէր եւ յարմարէր ի պատերազմ:

17 Աւա՛ղ զրկանացս, աւա՛ղ թշուառական պատմութեանս, ո՛րպէս զախոս հանդուրժեցից բերել. զիա՛րդ զմիտս իմ եւ զլեզուս պնդեցից, եւ հատուցից զբանս հարցն՝ փոխանակ ծննդեանն եւ սննդեանն: 18 Քանզի ծնան զիս իւրեանց վարդապետութեամբն եւ սնուցին, առ այլս առաքելով աճեցուցանել: 19 Եւ մինչ նոքա զմերն յուսային զդարձ, եւ պատուասիրել իմով ամենիմաստ արուեստիւս եւ կատարելագոյն յարմարութեամբս, համայն եւ մեք փութապէս դիմեալք ի Բիւզանդիոյ, յուսայաք հարսանեաց պարել, անվեհեր երագութեամբ կրթեալք, եւ առագաստի ասել երգս, - արդ փոխանակ խրախճանութեանն ի վերայ գերեզմանի ողբս ասելով՝ ողորմելի հառաչեմ. ուր եւ ոչ տեսութեանն ժամանեցի աչաց նոցա կափուցման, եւ լսել զվերջին բարբառն եւ զաւրինութիւն:

20 Այսպիսեաւ անձկաւ հեղձամղձուկ եղեալ՝ վտանգիմ կարաւտութեամբ մերոյ հաւրն: 21 Ո՛ւր է քաղցր աչացն հանդարտութիւն առ ուղիդս եւ ահաւորութիւն առ թիւրս. ո՛ւր զուարթ շրթանցն ժպտումն առ բարի աշակերտացն հանդիպումն. ո՛ւր խնդամիտ սիրտն ընդունող արբանեկաց. ո՛ւր երկայն ճանապարհաց յոյսն հեշտացուցիչ, աշխատութեանցն հանգուցանող: 22 Կորեա՛ւ ժողովողն, թագեա՛ւ նաւահանգիստն, ելի՛ք աւզնականն, լռեա՛ց ձայնն յորդորեցուցիչ:

23 Ո՛վ այսուհետեւ զմերս յարգեսցէ զուսումն. ո՛վ ուրախացի ընդ յառաջադիմութիւն աշակերտիս. ո՛վ զհայրականն բարբառեցի զուարճութիւն, մասամբ ինչ յաղթահարեալ յորդուոյս: 24 Ո՛վ կարկեսցէ զյանդգնութիւն ընդդէմ առողջ վարդապետութեան հակառակ յարուցելոցն, որք ամենայն բանիւ քակտեալք եւ քայքայեալք՝ յոլովս փոփոխեն վարդապետս եւ բագում զիրս, որպէս ասաց ոմն ի հարցն. առ ամենայն բան նմանապէս դժուարին, եւ չար աւրինակ անձանց գրեն զայն՝ զծիծաղելն զմեաւք եւ զարհամարհելն իբրեւ զանհաստատնովք, եւ որ ինչ պիտանացու ունիցի արուեստ: 25 Ո՛վ զնոսս ըմբերանեսցէ սաստելով, եւ զմեզ սփոփեսցէ զովելով, եւ չափ դնիցէ բանի եւ լռութեան:

26 Չմտաւ զայսոսիկ ածելով՝ հառաչումն յիս ի ներքս ընթանայ եւ արտաւար, եւ կամեցուցանէ բարբառել բան տխրական եւ սգաւոր: 27 Եւ ոչ գիտեմ, եթէ զիա՛րդ յարմարեցից զողբերգութիւնս, եւ կամ զո՛վ արտասուեցից. զիէ՛քն իմ մանուկ եւ թագաւոր, զխորհրդակցութեամբ վատթարն, զագգաւ ի բաց ընկեցիկն, եւ նախ քան զմահուն մեռելութիւն՝ անփառութեամբ յաթոռոյն ի վայր կործանեալ, եթէ զիս ինքն, զի վերացաւ ի գլխոյս փարթամացուցիչ պսակն գեղեցիկ եւ կենցաղաւզուտ. զիա՛յրն իմ եւ զքահանայապետ, զմիտսն վսեմացեալս, որ երթայր տանէր կատարեալ բան, որով վարէրն եւ յարմարէր, եւ զերասանակս ի բռուն առեալ՝ ուղղէր զդէմսն եւ սանձահարէր զլեզուս աւտարաձայնս, եթէ զիս, թափուր ի Հոգւոյն մնացեալս խանդից եւ ցականեալ. զծնո՞ղն իմ, աղբիւր վարդապետական, զարդարութեանն ոռոգող, եւ հեղեղաւ զամբարշտութիւն արտաքս սահմանելով,

եթէ զիս, երաշտացեալ եւ թարշամեալ պասքութեամբ արբուցմանց խրատու. զաշխարհիս եկեա՛լ աղէտս, եթէ զապագայիցն ակնկալութիւն:

28 Ո՛վ մեզ յայսոսիկ ճառակցէ հաւասարելով տրտմութեանս, եւ աւզնեսցէ ախտակցելով ասիցս, կամ յարձանս փորագրել: 29 Չարթի՛ր, Երեմիաս, զարթի՛ր եւ ողբա՛ հանդերձ մարգարեանալով որ ինչ թշուառացաքս եւ որ ինչ թշուառանալոցս եմք. գուշակեա՛ զյառնել հովուաց տգիտաց, որպէս երբեմն Չաքարիաս յԻսրայէլին:

30 Վարդապետք տխմարք եւ ինքնահանք, անձամբ առեալ պատիւ եւ ոչ յԱստուծոյ կոչեցեալ. արծաթով ընտրեալք եւ ոչ Հոգւով. ոսկետէրք, նախանձոտք, թողեալ զհեզութիւն, յորում Աստուած բնակէ, եւ գայք եղեալ՝ զիրեանց հաւտս զիշատելով:

31 Կրանաւորք կեղծաւորք, անձնացոյցք, սնափառք, պատուասէրք քան թէ աստուածասէրք:

32 Վիճակաւորք հպարտք, դատարկակացք, գրաբանք, ծոյք, ատեցողք արուեստից եւ վարդապետական բանից, սիրողք վաճառաց եւ կատակերգութեանց:

33 Աշակերտք հեղգք առ ուսումն եւ փոյթք առ ի վարդապետել, որք նախ քան զտեսութիւնն աստուածաբանք:

34 Ժողովրդականք վէսք, ստահակք, մեծախաւսք, անվաստակք, այրեցողք, վնասակարք, փախչողք ի ժառանգութենէ:

35 Չաւրականք անարիք, սնապարծք, զինատեսացք, պղերգք, հեշտասէրք, անժուժկալք, կողոպտիչք, զինարբուք, յուզարկուք, համաբարոյք աւագակաց:

36 Իշխանք ապստամբք, գողակիցք գողոց, կծիք, կծծիք, ժլատք, ագահք, յափշտակողք, աշխարհաւերք, աղտեղասէրք, ծառայիցն համամիտք:

37 Դատաւորք տմարդիք, սուտք, խաբողք, կաշառառուք, անընտրողք իրաւանց, անհաստատք, հակառակողք: 38 Եւ բարձումն առ հասարակ յամենեցունց սիրոյ եւ ամալթոյ:

39 Եւ ապա յանդիմանութիւն այսոցիկ զի՞նչ, եթէ ոչ անտես առնել Աստուծոյ, եւ տարերց փոփոխել զբնութիւնս իւրեանց: 40 Գարուն երաշտացեալ, ամառն անձրեւայոյզ, աշուն ձմեռնացեալ, ձմեռն սաստկասառոյց, մրրկալից, յերկարացեալ. հողմք բքարարք, խորշակաբերք, ախտահաւաքք. ամպք հրընկէցք, կարկտածուք. անձրելք անժամանակք եւ անպիտանք. աւղք դառնաշունչք, եղեմնարկուք. ջրոց առաւելուլն անաւգուտ եւ նուագելն անհնարաւոր. երկրի անբերութիւնք պտղոց եւ անանդելութիւնք կենդանեաց, այլ եւ սասանմունք եւ դորդմունք: 41 Եւ ի վերայ այսր ամենայնի խռովութիւնք յամենայն կողմանց, ըստ այնմ՝ եթէ չիք խաղաղութիւն ամբարշտաց:

42 Չի թագաւորք տիրեալք խիստք եւ չարաչարք, բեռնիս բառնալով ծանունս եւ դժուարակիրս, հրամանս տալով անտանելիս. վերակացուք անհարթարարք, անողորմք. սիրելիք դաւանանեալք, եւ թշնամիք զարացեալք. հաւատ վաճառեալ ընդ սնտոյ կենցաղոյս: 43 Հէնք եկեալ անհատք եւ յոլովից կողմանց. զերփումն տանց եւ յափշտակութիւն ստացուածոց. կապումն գլխաւորաց եւ բանտք յայտնեաց. յաւտարութիւն վտարումն ազատաց եւ անթիւ նեղութիւնք ռամկաց. առումն քաղաքաց եւ քանդումն ամրոցաց. աւերումն աւանաց եւ հրդեհումն շինուածոց. սովք անբաւք եւ հիւանդութիւնք եւ մահք բազմաւրինակք. աստուածապաշտութիւն մոռացեալ, եւ ակնկալութիւն գեհենի:

44 Յորմէ պահեսցէ զմեզ Քրիստոս Աստուած, եւ զամենեսեան՝ ոյք երկրպագեն նմա ճշմարտութեամբ. եւ նմա փառք յամենայն եղականացս. ամէն:

45 ԱՄՍՏԵՅԱՆ ԳԻՐԶ ԵՐՐՈՐԴ, ՅԱՆԿ ԵԼԱՆԵԼՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԱՅ

